

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odeljenje za etnologiju i antropologiju

Mladen J. Stajić

**PROROČANSTVA I PREKOGNICIJA – OD
KULTURNE KONSTRUKCIJE VREMENA
DO POLITIČKE UPOTREBE**

doktorska disertacija

Beograd, 2015

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY
Department of Ethnology and Anthropology

Mladen J. Stajić

**PROPHECIES AND PRECOGNITION -
FROM CULTURAL CONSTRUCTION OF
TIME TO POLITICAL UTILISATION**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015

Mentor:

dr Ivan Kovačević, redovni profesor, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Članovi komisije:

dr Danijel Sinani, redovni profesor, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

dr Ana Banić Grubišić, naučni saradnik, Institut za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

dr Ivan Đorđević, naučni saradnik, Etnografski institut Srpske akademije nauka i umetnosti

Datum odbrane:

REČI ZAHVALNOSTI

Neizmerno hvala mom cenjenom mentoru prof. dr Ivanu Kovačeviću, kao čoveku i kao profesoru, na ogromnoj podršci, razumevanju i svemu što je učinio za mene. Hvala na ukazanom poverenju i pruženoj profesionalnoj slobodi. Godine zajedničke saradnje, u kojima sam mnogo naučio, predstavljale su istinsku privilegiju.

Posebnu zahvalnost upućujem i prof. dr Danijelu Sinaniju, koji mi je od prvog dana mog profesionalnog angažmana pružio veliku priliku, poverenje i iskrenu, nesebičnu podršku. Hvala mu na ljudskosti i što je uvek bio spreman da pomogne i kao profesor i kao prijatelj.

Želim da se zahvalim i prof. dr Milošu Milenkoviću, zato što je verovao u mene kada niko drugi nije, prof. dr Dragani Antonijević, na izvrsnoj profesionalnoj saradnji i podeljenom znanju i dragim kolegama sa Instituta za etnologiju i antropologiju, kao i sekretarki Mili Bakić, što su bili pravi prijatelji i kada je bilo teško.

Konačno, želim da se zahvalim svojoj devojci i roditeljima. Oni su ključni razlog što sam danas čovek koji jesam. Hvala im na neizmernoj ljubavi i безусловnoj podršci koja je u teškim trenucima uvek bila spasonosna.

Proročanstva i prekognicija – od kulturne konstrukcije vremena do političke upotrebe

Apstrakt: Osnovni cilj disertacije jeste da kroz dijahronijsku analizu političke upotrebe proročanstava i primenu dekonstruktivističkog metoda, utvrdi društvenu funkciju ovih narativa i osvetli, problematizuje i preispita uzročno-posledični odnos socijalno-ekonomske krize i profetičkih ideja. Osnovni predmet disertacije je politizacija proročanstava i proroka u tri odvojena kulturno-istorijska konteksta: Južnoafričkoj Republici, Indoneziji i Srbiji. Ove naizgled raznorodne studije slučaja ilustruju veoma sličan mehanizam za suočavanje sa društvenim promenama, pomoću kojeg se “imaginarno” instrumentalizuje, sa ciljem uzrokovanja opipljivih posledica u “realnom” svetu. U disertaciji je detaljno obrazložen postupak nastanka političkog proročanstva i uspostavljanja legitimiteta proroka, pri čemu je akcenat stavljen na strukturalno-funkcionalnu analizu, na uštrb verističkog pristupa. Politički proroci i predviđanja su predstavljeni kao produkt reakcije na izvesnu društvenu deprivaciju i opisani su kao akumulatori društvene moći koji su u stanju da kanališu ili neutrališu veliki revolucionarni potencijal. Osnovna hipoteza istraživanja jeste da proročanstva nemaju funkciju predviđanja budućnosti, već da je njihova primarna uloga da legitimišu sadašnjost i reinterpretiraju prošlost.

Ključne reči: proročanstvo, prorok, proricanje, predviđanje budućnosti, antropologija vremena, politički mitovi, društvene promene, Kremansko proročanstvo, Južna Afrika, Indonezija.

Naučna oblast: etnologija-antropologija

Uža naučna oblast: antropologija vremena

UDK: 133.3:323(680+594+497.11)

316.733:398(680+594+497.11).

Prophecies and Precognition - From Cultural Construction of Time to Political Utilisation

Abstract: The main objective of this dissertation is to establish, through a diachronic analysis of the political utilisation of prophecies and the application of the deconstruction method, the social function of this narratives, as well as to shed light on, problematize and interrogate the causal relationship between socio-economic crisis on one hand and prophetic ideas on the other. The main subject of the dissertation is the politicisation of prophecies and prophets in three distinct cultural and historical contexts: South African Republic, Indonesia and Serbia. These seemingly heterogeneous case studies illustrate a very similar mechanism for dealing with social changes, which instrumentalises the "imaginary" with the goal of causing significant repercussions in the "real" world. In the dissertation the process of creating a political prophecy and establishing the legitimacy of the prophet is explained in detail, wherein the emphasis is put on the structural-functional analyses, at the expense of a veristic approach. Political prophets and predictions are represented as products of a reaction caused by a specific social deprivation and they are described as accumulators of social power which are able to channel or neutralise great revolutionary potential. The main hypothesis of the research is that prophecies do not have a function of predicting the future, rather their primary role is to legitimise the present and reinterpret the past.

Keywords: prophecy, prophet, divination, predicting the future, anthropology of time, political myths, social changes, Kremna prophecy, South Africa, Indonesia.

Field of study: ethnology-anthropology

Subfield of study: anthropology of time

**UDC: 133.3:323(680+594+497.11)
316.733:398(680+594+497.11).**

SADRŽAJ

I UVOD	1
II ULOGA POLITIČKOG PROROČANSTVA BURSKOG “NOSTRADAMUSA” U FORMIRANJU IDEOLOGIJE KONZERVATIVNE DESNICE U JUŽNOJ AFRICI	5
II 1. Bursko nacionalno pitanje i južnoafrički političko-istorijski kontekst	5
II 2. Prorok Nikolas Van Rensburg – Nostradamus Južne Afrike	17
II 3. Davanje glasa proroku i rekonstruisanje afrikanerskog sna	22
II 4. Završna teorijska razmatranja	35
III POLITIČKA UPOTREBA PROROČANSTAVA U INDONEZIJI	43
III 1. Indonežansko nacionalno pitanje i političko-istorijski kontekst	43
III 2. Proročanstvo proroka Đajabaje	58
III 3. Uticaj milenarizma, nativizma i islama na oblikovanje koncepta heroja-spasioca	64
III 4. Upotreba proročanstva u borbi za nezavisnost Indonezije	72
III 5. Upotreba proročanstva u političke svrhe nakon sticanja nezavisnosti Indonezije	76
III 6. Završna teorijska razmatranja	82
IV STVARANJE, OBLIKOVANJE I POLITIČKA INSTRUMENTALIZACIJA KREMANSKOG PROROČANSTVA	91
IV 1. Srpsko nacionalno pitanje i političko-istorijski kontekst	91
IV 2. Dekonstrukcija Kremanskog proročanstva	113
IV 2. a) Prvi period - Pera Todorović i Čedomilj Mijatović	115
IV 2. b) Drugi period – Radovan Kazimirović i Ilija Đukanović	132
IV 2. c) Treći period – Dragoljub Golubović i Dejan Malenković	153
IV 2. d) Četvrti period – Vojislav Koštunica i moderna politička upotreba	162
IV 3. Upotreba kremanskog mita i zaostavštine Tarabića u turizmu	171
IV 4. Završna teorijska razmatranja	179
V ZAKLJUČAK	191
LITERATURA I IZVORI	193
IZVORI	208
BIOGRAFIJA	241

Mojim roditeljima

I

UVOD

“Veoma je teško predviđati, naročito budućnost.”

Nils Bor

Gotovo da ne prođe ni jedan dan, a da se u štampi ili na televiziji ne pojavi makar jedan članak ili prilog koji govori o izvesnom upravo ostvarenom predviđanju, najavljenom sa neverovatnom dozom preciznosti još pre više od stotinu godina ili pak izveštaj o proroku koji je nepogrešivo predvideo aktuelna politička dešavanja kao da im je lično prisustvovao. Ovaj fenomen nije svojstven isključivo lokalnoj kulturnoj sredini ili sadašnjem vremenu. Naprotiv, proroci su predstavljali integralni deo gotovo svake etničke i verske zajednice kroz celokupni tok istorije. Evidentni imunitet proročanstava na modernizaciju, sekularizaciju i društvene promene, kao i široka geografska rasprostranjenost ovih narativa, svedoče da ona imaju značajnu socijalnu funkciju koju ćemo u nastavku nastojati da detaljnije ispitamo i interpretiramo.

Reč prorok potiče od grčke reči *profétés*, što znači govornik ili glasnik.¹ Kada čujemo sam termin, prve asocijacije koje nam se javljaju su najčešće protagonisti velikih svetskih religija poput Mosija, Isusa i Muhameda.² U skladu sa tim, prema religijskom shvatanju termina, prorok se može definisati kao vođa ili ključni učesnik u pokretu ili grupi koji započinje religioznu misiju na osnovu ličnog otkrovenja.³ Prorok, dakle, označava pojedinca za koga se tvrdi da je imao kontakt sa onostranim i duhovni uvid u božansko otkrovenje, koje je nedostupno drugim

¹ Lockyer, [Herbert. 1988.](#) *All the Messianic Prophecies of the Bible*. Zondervan. str. 11.

² Overholt, Thomas. 2003. *Channels of prophecy : the social dynamics of prophetic activity*. Eugene, Or. : Wipf & Stock. str. 1

³ Hamilton. M. 2001. Prophetism. in *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Elsevier. str. 12209.

ljudima.⁴ Kao rezultat tog procesa, prorok postaje posrednik između dva sveta, čiji je osnovni cilj da sledbenike ili širu javnost obavesti o informacijama koje je primio tokom svog metafizičkog iskustva.⁵

Poruka koju prorok javno saopštava naziva se proročanstvo. Proročanstvo, dakle, predstavlja produkt procesa saopštavanja informacija koje je prorok zadobio i spoznao kroz svojevrsnu komunikaciju sa nadrealnim i onostranim.⁶ Ovaj proces često uključuje božansku inspiraciju, kao i interpretaciju ili otkrovenje Božije volje i svetog znanja. Predviđanje budućnosti ne mora da bude, ali veoma često jeste, neotuđivi atribut proroka, jer se i prekognicija smatra načinom spoznaje božije volje.⁷

Postoje i proroci koji ne potiču iz religijskog miljea i njihova proročanstva ne pretenduju na uvid u božansko providenje, već se zadržavaju u domenu predviđanja budućih događaja svetovne prirode. Upravo ovakva proročanstva imaju potencijal da postanu politička proročanstva, koja predstavljaju predmet interesovanja ove disertacije.⁸

Ne može se, međutim, svako proročanstvo koje nije usko religijsko proglasiti za političko (npr. Nostradamusovo proročanstvo), i obrnuto, to što je jedno proročanstvo po svojoj formi religijsko, ne isključuje mogućnost da bude i političko (npr. proročanstvo Gospe Fatimske). *Diferencija specifična* svakog političkog proročanstva je da je ono u celosti konstruisano i interpretirano sa ciljem ostvarenja političkih interesa određene grupe, ili je pak tokom istorije detaljno preoblikovano kako bi bilo pogodno za instrumentalizaciju i političku

⁴ Davison, Scott A. Prophecy. in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition). Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/prophecy/>>

⁵ Dean-Otting, Miriam. 2010. Prophets. in *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer. str. 709-710.

⁶ De Spinoza, Benedict. 1891. *The Chief Works of Benedict de Spinoza*, translated from the Latin, with an Introduction by R.H.M. Elwes, vol. 1 Introduction, Tractatus-Theologico-Politicus, Tractatus Politicus. Revised edition (London: George Bell and Sons,). 09/11/2015. <<http://oll.libertyfund.org/titles/1710>>

⁷ Matthews, A. Ojo. 2006. Prophets. in *Encyclopedia of Religion, Communication, and Media*. Routledge. str 349.

⁸ O političkim proročanstvima videti: Taylor, Rupert. 1911. *The Political Prophecy in England*. The Columbia University Press; Thornton, Tim. 2006. *Prophecy, Politics and the People in Early Modern England*. The Boydell Press, Woodbridge; Coote, Lesley A. 2000. *Prophecy and Public Affairs in Later Medieval England*. York Medieval Press.

agitaciju. Zato ne možemo prvenstveno ezoterično Nostradamusovo proročanstvo, kao celinu, da nazovemo intrinzično političkim, iako je neosporno da je veliki broj predviđanja iz ovog korpusa politizovan. Sa druge strane proročanstvo Baba Vange u Bugarskoj npr. predstavlja političko proročanstvo *par ekselans*, jer su i sadržaj i struktura narativa, kao i lik proročice, u potpunosti oblikovani prema potrebama dominantnih političkih struktura.⁹

Autoritet proroka i legitimitet proročanstva gradi se pomoću pogodnih i ostvarenih predviđanja. S obzirom da predikcija, odnosno predviđanje, označava najavu budućih događaja na čije se obistinjenje još uvek čeka, u velikom broju slučajeva, proročanstvima se pridodaje tzv. postdikcija pojedinih ostvarenih događaja, kako bi se ugled proroka i narativa brže etablirao. Reč je o fenomenu *Vaticinium ex eventu* (predviđanje nakon događaja), koji podrazumeva da je navodno predviđanje izvesnog događaja zabeleženo tek nakon što se događaj o kome je reč već dogodio, ili je sadržaj proročanstva izmenjen nakon događaja kako bi predviđanje odgovaralo istorijskim činjenicama.¹⁰

Predmet ove disertacije je društvena konstrukcija i politička utilizacija proročanstava u tri odvojena kulturno-istorijska konteksta: Južnoj Africi, Indoneziji i Srbiji. Cilj disertacije je da se dekonstrukcijom ovih raznorodnih profetičkih narativa, utvrdi da li postoji univerzalna ili široko primenjiva bazična struktura političkog proročanstva koju možemo prepoznati u sva tri navedena slučaja. Primetno je npr. da se aktivnosti proroka često intenziviraju u vremenima društvene krize i nestabilnosti i da proročanstva mogu biti upotrebljena kao uticajan mehanizam za kanalisanje različitih interesa, strahova ili revolucionarnih ideja. Sa druge strane, upotreba profetičkih diskursa može da predstavlja i neutrališući faktor koji teži očuvanju postojećeg poretka i homeostazi. Osnovna hipoteza koju ćemo u radu pokušati da proverimo je da: proročanstvo nema

⁹ O političkim proročanstvima u različitim delovima sveta videti: [Ardener, Edwin](#). 2007. *The voice of prophecy: and other essays*. New York; Oxford: Berghahn Books.; Geertz, [Armin W.](#) 1994. *The Invention of Prophecy: Continuity and Meaning in Hopi Indian Religion*. University of California Press.; Empson, Rebecca. 2006. *Time, Causality and Prophecy in the Mongolian Cultural Region: Visions of the Future*. Global Oriental.

¹⁰ Soulen, Richard N; Soulen, R. Kendall. 2001. *Handbook of Biblical Criticism*. Westminster John Knox Press. str. 204.

funkciju predviđanja budućnosti koja mu se u javnosti najčešće pripisuje. Pretpostavka je da je ova funkcija zapravo sekundarna ili potpuno skrajnuta, a da se osnovna uloga proročanstva može pronaći u legitimisanju sadašnjosti i reinterpretiranju prošlosti, u skladu sa aktuelnim političkim okolnostima i odnosima moći u društvu. U radu je napravljena detaljna istorijsko-kulturna kontekstualizacija i dijahronijska interpretacija tri pomenute studije slučaja i korišćen je dekonstruktivistički metod i strukturalno-funkcionala analiza.

II

ULOGA POLITIČKOG PROROČANSTVA BURSKOG “NOSTRADAMUSA” U FORMIRANJU IDEOLOGIJE KONZERVATIVNE DESNICE U JUŽNOJ AFRICI

II 1. Bursko nacionalno pitanje

i južnoafrički političko-istorijski kontekst

Prvi evropski doseljenici na prostoru Rta dobre nade pristigli su sa Holandskom istočnoindijskom kompanijom (HIK), koja je predstavljala jednu od dominantnih trgovinskih organizacija na “putu začina” za Molučka ostrva.¹¹ Kako bi se mornarima pružilo sigurno utočište tokom dugih putovanja, 1652. osnovana je prva stalna kolonija koju su sačinjavali prvenstveno Holandžani¹², u manjem broju Nemci i Skandinavci i nešto kasnije francuski Hugenoti.¹³ Sa namerom da se ograniči inicijalni nužni kontakt i zavisnost od lokalnog indogenog stanovništva, pojedini Holandžani oslobođeni su ugovora sa HIK i podstaknuti da osnuju farme, koje bi snabdevale hranom i drugim potrepštinama doseljenike i putnike.¹⁴ Ova grupa postepeno je rasla u broju i njeni pripadnici postali su poznati kao Buri, što je holandski naziv za farmere.¹⁵

Krajem 18. veka, holandski moreplovski uticaj počinje da slabi i Britanci su iskoristili francusko osvajanje Holandije da 1795. godine privremeno preuzmu kontrolu nad Rtom dobre nade, pod izgovorom da sprečavaju širenje francuskog

¹¹ Thomson, L.M. 2001. *A History of South Africa*. Yale University Press. str. 33

¹² Sledbenici kalvinističke Holandske reformističke crkve.

¹³ Du Toit, Brian M. 1970. Afrikaners, Nationalists and Apartheid. *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 8, No. 4. str. 533

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ U ovom radu će u nastavku termin Buri biti korišćen kao sinonim za Afrikanere (što bukvalno znači afrikanci) i obrnuto. Reč je o belcima u Južnoj Africi koji govore Afrikans jezikom.

uticaja na ovaj deo sveta.¹⁶ Iako je kontrola, nakon postizanja primirja u Francuskim revolucionarnim ratovima 1803. godine, vraćena Holandanima, samo tri godine kasnije, izbijanje Napoleonovih ratova označilo je i ponovnu aneksiju Rta dobre nade od strane Britanaca 1806 godine, ali ovaj put sa znatno dugosežnijim posledicama.¹⁷ Rasna segregacija počinje da poprima jasne konture u koloniji koju su sačinjavali belci doseljenici, urođenici i robovi, ali u kojoj je moć bila isključivo u rukama britanske vlasti. Nametnuta je britanska kultura i zabranjen holandski jezik, sa namerom konverzije doseljenika evropskog porekla, što je uzrokovalo pojavu sve većeg broja Bura koji se odlučuju za izgnanstvo i putovanje u unutrašnjost i na istok Južne Afrike, u oblasti van britanske kontrole.¹⁸

Seobe, koje su skromno započele još u 18. veku i koje su intenzivirane dolaskom Britanske krune, nakon velikog deseljavanja Engleza 1820. i naročito nakon ukidanja ropstva 1834. godine, postale su masovne i danas su poznate kao "Veliki put".¹⁹ Neadekvatna kompenzacija u novcu za oslobođene robove i činjenica da se očekivalo da novac bude podignut na ostrvu, podgrejali su sumnje Bura da je lokalna vlast prisvojila novac za sebe, što je dalje produbilo jaz prema Britancima. Pored toga, konstantni sukobi sa brojnim Bantu plemenima u pograničnim oblastima, podstakli su hiljade Bura da se upute na sever u potrazi za slobodom i nezavisnom državom.²⁰ Tokom seoba koje su trajale od 1935. do prve polovine četrdesetih godina 19. veka, više od 15000 Bura napustilo je Rt dobre nade i naselilo se u Natalu, na obali Indijskog okeana i dalje na severu u unutrašnjosti Južne Afrike, u dolinama reka Oranje i Val.²¹ Nakon brojnih sukoba sa lokalnim plemenima Kosa, Ndebele i Zulu²², Buri 1937. godine proglašavaju zemlje severno i

¹⁶ Ross, Robert; Mager, Anne Kelk; Nasson, Bill. 2011. *The Cambridge History of South Africa (Volume 2)*. Cambridge University Press. str. 66

¹⁷ Kurten, Filip; Fajerman, Stiven; Thompson, Leonard; Vansina, Jan. 2005. *Istorija Afrike*, Beograd: Clio. str.408

¹⁸ *Op.cit.* Thomson, L.M. 2001. str. 87

¹⁹ Lovell, Colin Rhys. 1956. Afrikaner Nationalists and Apartheid. *The American Historical Review*, Vol. 61, No. 2. str.313

²⁰ McKenna, Amy,ed. 2011. *History of South Africa*, Britannica Educational Publishing, Rosen Educational Services str.144

²¹ Berger, Iris. 2009. *South Africa in World History*. Oxford University Press. str. 60

²² Za bolje razumevanje plemenske diverzifikacije u Južnoj Africi pogledati: Polme, Denis. 2006. *Afričke civilizacije*. Beograd: Ukronija. str.80

južno od reke Val svojom teritorijom i time formiraju preteču buduće Južnoafričke republike (Transval)²³. Ove godine imale su presudni uticaj u formiranju burske nacionalne svesti i brojni događaji i ličnosti iz ovog perioda zauzimaju značajno mesto u nacionalnoj istoriji.

Formiranje kratkotrajne burske republike *Natal*, obeležila je bitka koja se i danas smatra jednim od najznačajnijih trenutaka burske istorije i predstavlja jedan od temelja na kojima je građena ideja o naciji, naročito među konzervativno nastrojenim političkim krugovima. Bitka na krvavoj reci odigrala se 1837. godine i tom prilikom je oko 500 Bura, predvođenih Andries Pretoriusom, odnelo potpunu pobedu nad oko 16 000 Zulu ratnika kralja Dingana.²⁴ U sukobu je stradalo više od 3000 pripadnika Zulua, dok su svi učesnici sa burske strane preživeli bitku.²⁵ Buri neretko i danas objašnjavaju ovakvu pobedu “božanskom intervencijom” jer je pre ratovanja sklopljen zavet sa Bogom. Vojnici su, naime, pred bitku održali kolektivnu zakletvu, u kojoj su obećali da će, u slučaju pobeđe, taj dan slaviti kao praznik i sagraditi dom u njegovu čast.²⁶ Kako će se kasnije pokazati, ideja o sudbinskom savezu između Boga i Bura, predstavlja centralnu ideju afrikanerskog nacionalizma i koristi se kao način legitimisanja sopstvenih političkih ciljeva, a 16. decembar je i danas praznovan među Burima.²⁷ Republika Natal je 1839. godine proglasila nezavisnost, ali je bila kratkog daha i već četiri godine kasnije, teritorija je aneksirana od strane Britanije. Većina Afrikanera izbegla je nakon toga na sever u buduće nezavisne države Oranje i Transval.²⁸

Sredinom 19. veka nastavljaju se sukobi sa Britancima, jer je britanska vlast, iz Rta dobre nade, pokušala da proširi teritoriju i uspostavi dominaciju i u oblastima koje su zauzimali Buri severno i južno od reke Val. Nakon sukoba 1848.,

²³ Ovaj politički entitet istorijski je poznat kao Republika Vinburg-Potčevstrum, tako nazvan po gradovima koji su sačinjavali uniju.

²⁴ Stapleton, Timothy, J. 2010. *A Military History of South Africa*, ABC-Clio.str.30

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Op.cit.* McKenna, Amy,ed. 2011.str.37

²⁷ Videti: Thompson, Leonard. 1985. *The Political Mythology of Apartheid.*, London : New Havenand

²⁸ Natal je postao centar za proizvodnju šećerne trske i Britanci su doveli više hiljada indijskih radnika na plantaže, čime su ova regija i njen najveći grad Durban, postali mesto okupljanja najbrojnije indijske populacije van matice i dodatno multiplikovali heterogenost lokalnog stanovništva.

burska vojska je prebegla u Transval, a Britanci su izvršili aneksiju južnih teritorija i formirali koloniju Suverenu reku Oranje, ali je već 1852. godine, na Mirovnim pregovorima na obali Peščane reke, prvi put zvanično priznata burska država Južnoafrička republika (Transval).²⁹ Nisu ni Buri, Južno od Vala dugo čekali na samostalnost jer je već 1854. godine, Britanska kruna podarila nezavisnost novoj Slobodnoj državi Oranje. Razlozi su bili konstantni sukobi sa plemenom Basoto³⁰, koji su rezultirali da se, uprkos volji većine stanovnika evropskog porekla da ostanu u sastavu britanske monarhije, dozvoli formiranje nove nezavisne burske republike.³¹ Ove republike, mnogo godina kasnije, poslužile su kao ideal državnosti kojem su težili afrikanerski nacionalisti i u diskursu konzervativne desnice, osnov ujedinjenja i mobilizacije na delovanje, postala je ideja obnavljanja izgubljene nezavisnosti kroz državu koju predvode Buri.

U decenijama koje su usledile, dve burske države su relativno uspešno funkcionisale, uprkos povremenim unutrašnjim neslaganjima, malom broju stanovnika na velikoj teritoriji i konstantnim sukobima sa urođenicima. Otkriće dijamanta 1868. i zlata 1886. godine,³² međutim, uzrokovala je ponovno jačanje tenzija sa Britanijom i veliki uticaj doseljenika iz svih krajeva sveta u potrazi za bogatstvom.³³ Aneksija burske republike Transval, koja će uzrokovati Prvi burski rat, proglašena je od strane Britanije 1877. godine.³⁴ Buri podižu pobunu i u ratu koji je trajao od 1880. do 1881. godine, uspevaju da pobeđu i povrate svoju nezavisnost.³⁵ Britanska monarhija plašila se skupog i dugotrajnog sukoba i bila je

²⁹ Dogovor je podrazumevao odricanje Bura od teritorija južno od reke Val i ukidanje ropstva, u zamenu za Britansko i međunarodno priznanje njihove nezavisnosti na teritoriji severno od reke. *Op.Cit.* Kurten, Filip; Fajerman, Stiven; Tompson, Leonard; Vansina, Jan. 2005.str. 423.

³⁰ Budućim osnivačima nezavisne države Lesoto

³¹ Fairbridge, Dorothea. 1918. [*History of South Africa*](#), Oxford: Oxford University Press. str.220-221

³² *Op.cit.* McKenna, Amy,ed. 2011. str.39.; Videti: Duxbury, Geo. 1981. *David and Goliath: The First War of Independence, 1880-1881*. South African National Museum of Military History.

³³ *Op.cit.* Thomson, L.M. str. 114. Teritorija današnjeg grada Kimberli, na kome su pronađeni dijamanti, pripadala je nomadima iz populacije Korana (Grikva), potomcima rasno mešovitim brakova između evropskih doseljenika i indogenog stanovništva, koji su slično Burima, organizovali seobu u unutrašnjost Južne Afrike bežeći od rasne diskriminacije. Buri su i pre otkrića dijamanta polagali pravo na teritoriju Korona, dok Britanci pre otkrića nisu pokazivali interes.

³⁴ *Op.cit.* Stapleton, Timothy, J. 2010..str.52

³⁵ Tokom početnih nekoliko godina aneksije, nije bilo organizovanog otpora Britancima, zbog straha od Zulua koji su bili ratoborno nastrojeni prema svim Evropljanima.

okupirana dešavanjima na severu Afrike³⁶, što je stvorilo želju da se mir brzo postigne. Transval je dobio potpuno pravo na samoupravljanje pod nominalnim britanskim sizerenstvom.³⁷ Interesovanje Britanaca za ovu teritoriju, ovaj, naglo je ponovo oživelo nakon pomenutog otkrića zlata, koje je potencijalno omogućavalo Burima da postanu najbogatija nacija u Južnoj Africi i objektivna pretnja britanskoj kruni. Transval, međutim, nije imao ljudstvo i industriju za efikasnu utilizaciju otkrivenog bogatstva i republika je bila primorana da dozvoli imigraciju velikog broja stranaca, među kojima su prednjačili Britanci.³⁸ Ovo je rezultiralo činjenicom da su Buri postali manjina u sopstvenoj državi i tenzije sa Britancima nastavile su da rastu.³⁹ Nakon propalih pregovora o statusu Britanaca u Transvalu 1899. godine, britanska kolonijalna uprava zahtevala je momentalno pravo glasa za imigrante, kao i predstavnike u vlasti.⁴⁰ Buri su zahtev odbili i spoznajući neminovnost ratnog sukoba, uputili ultimatum Britaniji da ukloni svoje trupe sa burskih granica. Po odbijanju ultimatum, Južnoafrička republika Transval i Slobodna država Oranje, objavili su rat i otpočeli preventivne napade na britanske trupe u Natalu i Rtu dobre nade, čime je formalno otpočeo Drugi burski rat.⁴¹ Iako su u inicijalnoj fazi sukoba, Buri odneli važne pobeđe, značajno uvećanje broja britanskih vojnika omogućilo im je obezbeđivanje britanskih teritorija, a potom i napad i osvajanje Transvala. Buri su bili prinuđeni da se okrenu gerilskom ratovanju i uspešno su pružali otpor, napadima na infrastrukturu i strateške

³⁶ U pitanju je Anglo-egipatski rat 1882. godine.

³⁷ Sizerenstvo je podrazumevalo formalno priznanje kraljice i britansko upravljanje spoljnim odnosima.

³⁸ *Op. Cit.* Du Toit, Brian M. 1970. str. 535

³⁹ Pojedini britanski ekspanzionisti i industrijski preduzetnici pokušavali su da podstaknu pobunu novopridošlih doseljenika u Transvalu, poznatih kao *uitlanders*. zahtevajući veća prava za Britanske imigrante i pravo glasa na izborima koje im je oduzeto 1890. godine. Rudarski mogul Sesil Rouds, 1895. organizovao je tzv. Džejmsonovu pobunu u kojoj su policajci iz Rodezije upali na teritoriju Transvala sa namerom da podstaknu pobunu britanskih imigranata. Pobuna nije uspela, ali je predstavljala uvod u Drugi burski rat. Nemački Kaizer Vilhem II je pismom čestitao pobeđu Burima i predsedniku Transvala Polu Krugeru, naglašavajući njihov uspeh u nedostatku pomoći prijateljskih snaga. Ovo je implicirala eventualnu Nemačku intervenciju na strani Bura u budućnosti, što je izazvalo ogorčenu reakciju britanske javnosti. Osećanja konzervativnih i nacionalistički orjentisanih Bura prema Nemcima su i danas veoma prisna i Nemačka zauzima značajno mesto u mitologizovanoj projekciji budućnosti burske nacije, o čemu će biti reči u nastavku. Miller, Stephen M. 2007. *Volunteers on the Veld : Britain's citizen-soldiers and the South African War, 1899–1902*. University of Oklahoma Press: Norman. str.42

⁴⁰Što je u praksi značilo preuzimanje vlasti na prvim sledećim izborima, zbog činjenice da je broj *uitlandera* bio gotovo duplo veći od broja Bura.

⁴¹ Ibid. str. 38-54

položaje, u naredne dve godine. Britanska vojska odgovorila je metodom “spaljene zemlje”⁴², što je konačno dalo rezultate 1902. potpisivanjem Mirovnog sporazuma u Verinigungu, kojim su Buri izgubili svoju samostalnost.⁴³ Ovaj događaj, u sećanju konzervativne burske desnice, predstavlja jedan od najtragičnijih trenutaka burske istorije i opisuje se kao posledica amalgama britanske neetičke borbe u kojima je stradao veliki broj civila i izdaje u burskim redovima. Jedan deo vojnog rukovodstva odbio je da potpiše zakletvu na vernost i umesto toga odabrao izgnanstvo. Ovi Buri postali su poznati kao nepomirljivi (*Bittereinders*) i odigrali su veliku ulogu u pobuni 1914. godine.⁴⁴

U narednim godinama, bivše burske republike (Transval, Reka Oranje i Natal), sa delimično uvećanom teritorijom, funkcionisali su kao britanske kolonije i 1906. i 1907. godine, Buri su dobili pravo na političko delovanje i samoupravljanje pod britanskom krunom. Ovo je rezultovalo stvaranjem dominiona Južnoafrička Unija 1910. godine.⁴⁵ Angažovanje pojedinih burskih generala iz Drugog burskog rata, u britanskoj kolonijalnoj administraciji, izazvalo je oštre političke i ideološke podele unutar nacije, jer je u konzervativnim krugovima desnice, ovo tumačeno kao čin izdaje.⁴⁶ Tenzije su kulminirale izbijanjem Prvog svetskog rata 1914. i odlukom burskih kolonijalnih vlasti, da na nagovor Britanije, napadnu Nemačku jugozapadnu Afriku (današnju Namibiju). Ovo je izazvalo otpor pojedinih burskih generala i nepomirljivih, koji je prerastao u otvorenu pobunu.⁴⁷ Rat je viđen kao

⁴² U pitanju je vojna strategija koja je podrazumevala uništavanje resursa neprijatelja, spaljivanjem burskih kuća, farmi i njiva, kao i odvođenje žena i dece u koncentracione logore. U logorima je, tokom rata, od bolesti i gladi umrlo preko 25000 afrikanerskih žena i dece. Videti: Wessels, André. 2010. *A Century of Postgraduate Anglo-Boer War (1899-1902)*, Sun Press. str.32

⁴³ Buri su bili prinuđeni da polažu zakletvu na vernost britanskoj kruni i da se odreknu svoje nezavisnosti, a za uzvrat im je obećano buduće pravo na samoupravljanje, očuvanje holadskog jezika, opšta amnestija ratnih učesnika i finansijka ratna odšteta. *Op.Cit.* Miller, Stephen M. 2007. str. 149.

⁴⁴ Gundlingh, Albert. 1980. “Collaborators in Boer Society”. in Warwick ed., *South African War*, str. 258-278;

⁴⁵ *Op. Cit.* Du Toit, Brian M. 1970. str.538

⁴⁶ Pod izdajnicima su se u konzervativnim krugovima Afrikanera najčešće smatrali Jan Smuts i manjoj meri Luis Bota. *Ibid.* str.540

⁴⁷ Kao instrument za mobilizaciju oponenta vlasti, iskorišćena je smrt najčuvenijeg generala iz Drugog burskog rata, Kosa de la Reja, koji se usprotivio napadu na Nemačku. General De la Rej poginuo je u oružanom napadu na njegov automobil prilikom planirane posete generalu Bajersu, jednom od predvodnika buduće pobune. Mnogi Buri smatrali su da je na generala izvršen atentat za predoumišljajem, iako je zvanična verzija tvrdila da je paljba na automobile otvorena nakon

prilika za postizanje nezavisnosti Južne Afrike uz pomoć Nemačke, a Maricova buna (1914-1915) imala je za cilj da osujeti napade na nemačku koloniju i izbori samostalnu bursku državu.⁴⁸ U narativima burskih nacionalista, iako neuspešna, buna predstavlja istorijsku prekretnicu i slavan poraz, koji je produbio otpor Britaniji i stvorio političku alternativu predstavnicima pro-britanski orjentisane vlasti, kanalisanu u vidu Nacionalne stranke, osnovane 1915. i tajnog društvo Bratsvo Afrikanera (*Afrikaner Broederbond*) osnovanog 1918. godine.⁴⁹ Obe organizacije propagirale su ideologiju afrikanerskog nacionalizma i postale su ideološki tvorci, i kasnije primenioci, politike aparthejda. Ukidanje prava glasa tamnoputim južnoafrikancima i uvođenje unutardržavnih pasoša na rasnoj osnovi 1905., popisivanje i registrovanje svih ljudi azijskog porekla 1906., dodeljivanje potpune političke kontrole belcima 1910. i ograničavanje imovinskog prava tamnolute većine na desetinu državne teritorije i rezervate 1913., postavilo je temelje državne politike rasne segregacije, koja će ostati na snazi sve do poslednje decenije dvadesetog veka.⁵⁰ Druga decenija dvadesetog veka obeležena je brojnim državnim odlukama koje su učvrstile ovakvu politiku. Nacionalna stranka prvi put ulazi u vlast u formi koalicije 1924. godine i njen predsednik, Dž. B. M. Hercog, izabran je za premijera.⁵¹ Naredne godine je afrikans dobio status zvanično priznatog jezika, a 1928. usvojena je odluka o novoj zastavi.⁵² Početkom treće decenije omogućeno je pravo glasa belim ženama, čime je efikasno duplirano biračko telo vladajuće manjine, a u narednim godinama progresivno je nastavljeno ograničavanje i uskraćivanje prava ostalih rasnih grupacija na politički život.⁵³

odbijanja vozača da stane na barikadama, postavljenim sa ciljem hapšenja tadašnje ozloglašene Fosterove bande.

⁴⁸ Op.cit. Stapleton, Timothy, J. 2010..str.116

⁴⁹ Za više informacija o *Nacionalnoj stranci* i *Bratsvu Afrikanera* pogledati: Stultz, Newell M; Butler, Jeffrey. 1963. The South African General Election of 1961. *Political Science Quarterly*, Vol. 78, No. 1. str. 90 i O'Maeara, Dan. 1977.The Afrikaner Broederbond 1927-1948: Class Vanguard of Afrikaner Nationalism. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 3, No. 2. str. 158-159

⁵⁰ Videti: Allen, John. 2005. *Apartheid South Africa: An Insider's Overview of the Origin And Effects of Separate Development*. iUniverse. xi i Leach, Graham. 1986.. *South Africa: no easy path to peace*. Routledge. str 68.

⁵¹ Op.cit. Thomson, L.M. str. 160

⁵² Ibid.

⁵³ Videti: Scully, Pamela. 2000. "White maternity and black infancy: The rhetoric of race in the South African women's suffrage movement, 1895-1930". Ed. Fletcher, Ian Christopher; Mayhall, Laura E.

Trend uobličavanja burske nacionalne države nastavljen je donošenjem Vestminsterskog statuta Ujedinjenog kraljevstva iz 1931., koji je omogućio brojnim dominionima Britanije, među kojima je bila i Južnoafrička Unija, samostalne snage odbrane, upravljanje spoljnom politikom i zakonodavnu nezavisnost, što je efektivno značilo puni suverinitet pod formalnom britanskom krunom.⁵⁴ Pokušaj pomirenja nacionalistički nastrojenih afrikanera i Britaniji naklonjenih belaca, uzrokovan velikom svetskom ekonomskom depresijom i krunisan ujedinjenjem konzervativne Nacionalne stranke i pro-britanske Južnoafričke stranke 1934. godine, ispostavio se kao neuspešan pet godina kasnije.⁵⁵ Oštre podele među vladajućom partijom, po pitanju učestvovanja Južnoafričke unije u Drugom svetskom ratu na strani Britanije i saveznika, u mnogome su podsećale na različite stavove Afrikanera o naklonosti kruni u osvit *Prvog svetskog rata*. Podela je kulminirala skupštinskim odbijanjem predloga premijera Hercoga o vojnoj neutralnosti, vraćanjem njegovog prethodnika Jana Smutsa na čelo vlade i ulaskom Južne Afrike u rat.⁵⁶ Veliki broj Afrikanera protivio se ratnoj podršci Britaniji, prvenstveno zbog još uvek svežeg sećanja na Drugi burski rat i pretrpljene gubitke, a jedan deo populacije gajio je simpatije prema Nemačkoj i ideologiji nacionalsocijalizma.⁵⁷ Tokom rata svoje delovanje otpočela je ekstremna anti-britanska i pro-germanska militantna organizacija *Ossewabrandwag*⁵⁸ i antisemitski pokret *Boerenasie* (Burska nacija), a njihovo delovanje prvenstveno je bilo usmereno na sabotazu državnih institucija i strateških veza.⁵⁹

Nym; Levine, Philippa. *Women's Suffrage in the British Empire: Citizenship, nation and race*. London: Routledge. str. 68–84

⁵⁴ *Op.cit.* McKenna, Amy, ed. 2011. str. 164

⁵⁵ Brojni Afrikaneri nisu sa simpatijama posmatrali ovo ujedinjenje i Pročišćena nacionalna stranka sa budućim premijerom D.F. Malanom na čelu, odvojila se od Nacionalne stranke i započela svoje političko delovanje 1935. godine. Videti: *Op. Cit.* Stultz, Newell M; Butler, Jeffrey. 1963. str.91-92

⁵⁶ Giliomee, Hermann 2003. The Making of the Apartheid Plan, 1929-1948. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 29, No. 2. Str. 386; *Op.cit.* McKenna, Amy, ed. 2011. str. 165

⁵⁷ *Op.cit.* Stapleton, Timothy, J. 2010. Str. 137

⁵⁸ Ime organizacije na afrikansu znači "Stogodišnjica volovskih kola" i pokret je nastao 1938. u čast sećanja na stogodišnjicu burske seobe "Veliki put". Militantni ogranak organizacije nazivao se *Stormjaers (Jurišnici)*. Nakon rata pokret će se inkorporirati u vladajuću Nacionalnu stranku. Videti: Grundlinhg, Albert. 1999. The King's Afrikaners? Enlistment and Ethnic Identity in the Union of South Africa's Defence Force during the Second World War, 1939-45. *The Journal of African History*, Vol. 40, No. 3 str. 353

⁵⁹ Videti: Marx, Christoph. 2008. *Oxwagon Sentinel: Radical Afrikaner Nationalism and the History of the Ossewabrandwag*. Pretoria/Berlin: University of South Africa Press/LIT

Kolaboracija Smutsa sa Britancima, koštala je premijera podrške konzervativnih Afrikanera i na prvim posleratnim izborima 1948. Nacionalna stranka⁶⁰ je ponovo preuzela vlast. Rešavanje rasnog pitanja kroz primenu aparthejda i zadobijanje statusa republike, postaju osnovni koloseci državne politike. Odvajanje od britanske krune, postignuto je nakon referenduma 1960. godine i formirana je Republika Južna Afrika, koja je napustila Komonvelt i time i formalno prekinula veze sa Ujedinjenim Kraljevstvom.⁶¹ U ovom periodu došlo je do redefinisanja afrikanerskog političkog spektra i prethodne unutrašnje podele između pro-britanski i anti-britanski orjentisanih belaca, zamenjene su rasnom podelom i grupisanjem identiteta oko boje kože. Pozicija ne-belaca, sa druge strane, postajala je sve nepovoljnija i to je uzrokovalo napuštanje nenasilnih vidova borbe za ljudska prava i formiranje militantnog odseka komunistički nastrojenog Afričkog nacionalnog kongresa (ANC), poznatog pod nazivom "*Umkhonto we Sizwe*" ("Koplje nacije"), predvođenog Nelsonom Mandelom.⁶² Vlast je zabranila veliki broj političkih pokreta i zatvorila brojne organizatore i predstavnike otpora obespravljene populacije, a politika rasne segregacije svoju kulminaciju doživela je formiranjem "Bantustana".⁶³ U svetu se sa sve većim neodobravanjem gledalo na aparthejd i to je rezultovalo rastućom ekonomskom i kulturnom izolacijom i pratećom krizom privrede i državnih finansija, a višedecenijski Južnoafrički granični rat, dodatno je otežavao situaciju.⁶⁴

⁶⁰ Ujedinjena stranka, nastala spajanjem Nacionalne stranke predvođene Dž. B. M. Hercogom i Južnoafričke stranke predvođene Jan Smutsom 1934. godine, raspala se istupanjem Hercoga i njegovih konzervativnih sledbenika iz koalicije zbog neslaganja oko Drugog svetskog rata 1939. Nakon rata, Pročišćena nacionalna stranka, koja se odcepila od Nacionalne stranke nakon ujedinjenja 1935., ponovo se spaja sa Hercogovim krilom, koje je pred samo izbijanje rata napustilo Ujedinjenu stranku. Oni zajedno formiraju Ponovo ujedinjenju nacionalnu stranku, koja će odneti pobedu na izborima 1948. godine. Posle izbora koaliciji će se priključiti i Afrikanerska stranka, nakon čega će partija vratiti stari, skraćeni naziv, Nacionalna stranka i objediniti veliki broj afrikanerskih glasača. *Op. Cit.* Stultz, Newell M; Butler, Jeffrey. 1963. str. 90-92

⁶¹ *Ibid.* Str. 87

⁶² *Op. Cit.* Stapleton, Timothy, J. 2010. Str. 159

⁶³ Bantustani su predstavljali izdvojene teritorije na kojima je Južnoafrička vlast smestila preko 3.5 miliona tamnoputih ljudi, pod izgovorom da stvara autonomne države nacije unutar republike. Deset koncentracionih Bantustana je formirano u Južnoj Africi i isto toliko u susednim državama, sa ciljem segregacije različitih etničkih i rasnih grupa u skladu sa politikom aparthejda. Videti: *Op. Cit.* Berger, Iris. 2009. Str. 116

⁶⁴ Rat koji je različitim intenzitetom kontinuirano trajao od 1966. do 1989. godine i koji je vođen na teritoriji današnje Namibije i Angole, između Južne Afrike i njenih saveznika (UNITA) i vlade u Angoli i njenih saveznika (SWAPO, Kuba i dr.) oko spornih teritorija.

Uprkos veoma striktnoj primeni rasno-diskriminišućih zakona i surovom kažnjavanju oponenata režima, u periodu nakon ubustva “oca aparthejda”, premijera Hedrika Vervuda, grupacije unutar vladajuće manjine postajale su sve nezadovoljnije povremenim nagoveštajima liberalizacije državne politike.⁶⁵ Ovo je dovelo do stvaranja političkih organizacija ekstremne desnice, među kojima se naročito isticao Afrikanerski pokret otpora (AWB), koji se zalagao za stvaranje homogene afrikanerske nacionalne države, po ugledu na nezavisne republike pre burskih ratova.⁶⁶ Radikalna promena ustava 1983. omogućila je *mulatima* i *Indijcima* predstavnike u nižim domovima parlamenta i uprkos činjenici da je crnačka populacija upadljivo izostavljena i da je vlast *de facto* ostala u rukama belaca, ovo je bila najava značajnih promena koje će uslediti krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog veka.⁶⁷ Međunarodni i unutrašnji otpor aparthejdu dostigao je tačku u kojoj je sve veći broj članova Nacionalne partije počeo da predstavlja pregovore između vlasti i opozicije kao nužnost, jer su smatrali da je održavanje režima na vlasti silom dugoročno neodrživo, dok su, sa druge strane, lideri opozicije uviđali da vojni udar ne bi mogao uspešno da se izvrši, bez masovnih civilnih žrtava.⁶⁸ Ukidanje zabrane političkog delovanja pokreta za prava crnaca i oslobađanje Nelsona Mandele, uvele su državu u period pregovara koji je prethodio prvim demokratskim izborima održanim 1994. godine.⁶⁹ Odbacivanje aparthejda i predavanje vlasti tamnoputoj većini, među konzervativnim Afrikanerima tumačeno je kao čin izdaje i javio se otpor kanalisani kroz delovanje Konzervativne stranke i kroz akcije brojnih ekstremističkih

⁶⁵ Rekonstituisana nacionalna partija odvojila se od vladajuće partije 1969. nakon ukidanja višedecenijske zabrane ragbi timu Novog Zelanda na maorske igrače prilikom gostovanja u Južnoj Africi, dok se Konzervativna stranka odvojila 1982., nakon najavljenih promena ustava i uvođenja predstavnika vlasti određenih manjinskih grupa. Videti: *Op.Cit.* Du Toit, Brian M. 1970. str. 547

⁶⁶ Militantne organizacije poput Afrikanerskog pokreta otpora (AWB) i njenog ekstremnog krila Odreda smrti i separatistički pokreti poput Organizacije narandžastih radnika i Stranke burske države formirane su tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka, sa ciljem grupisanja ljudi oko ideje nezavisne, nacionalno homogene, burske države. Videti: Schönteich, Martin; Boshoff, Henri. 2003. 'Volk', *Faith and Fatherland: The Security Threat Posed by the White Right*. Institute for Security Studies. str. 18-19; 40

⁶⁷ *Op. Cit.* Ross, Robert; Mager, Anne Kelk; Nasson, Bill. 2011. Str. 437

⁶⁸ Grupa predvođena budućim predsednikom Frederikom de Klerkom je sebe identifikovala kao “prosvećene” (*verligte*) i zahtevala otpočinjanje pregovora o ukidanju aparthejda, a članovi Afričkog nacionalnog kongresa sve češće su izražavali želju za prekidom nasilnih akcija i postizanjem kompromisa. *Op. Cit.* Berger, Iris. 2009 Str. 149

⁶⁹ *Ibid.* str. 149-152

organizacija. Pozitivna kampanja pred referendum za ukidanje aparthejda 1992. godine, na kome su glasali samo belci, predvođena reformisanom vladajućom Nacionalnom strankom i opozicionom Demokratskom strankom, bila je usmerena na strah od međunarodnih sankcija i dalje izolacije, kao i na potencijalnu opasnost od izbijanja građanskog rata, a pregovori su predstavljeni kao mogućnost za dobijanje najpovoljnijeg ishoda i raspodele buduće vlasti.⁷⁰ Sa druge strane, negativna kampanja vođena od strane Afrikanerskog narodnog fronta, koji je okupljao desničarske snage, bazirala se na propagiranju rasnih stereotipa i straha od vladavine tamnopusne većine i osвете komunista.⁷¹ Strana koja se protivila ukidanju aparthejda, propagirala je pravo Afrikanera na samoupravljanje i uvela ideju o nezavisnoj (kasnije autonomnoj) afrikanerskoj državi na delu teritorije.

Na referendumu se gotovo sedamdeset procenata stanovništva, pri rekordnoj izlaznosti, izjasnilo pozitivno i ovim je aparthejd praktično okončan.⁷² Na prvim demokratskim opštenarodnim izborima, rehabilitovani Afrički nacionalni kongres osvojio je većinu, Nelson Mandela izabran je za prvog predsednika Južnoafričke republike nakon aparthejda i formirana je vlada nacionalnog jedinstva.⁷³ Osnovana je Komisija za istinu i pomirenje, pod vođstvom nadbiskupa Desmond Tutua, 1995. godine, koja je imala za cilj nacionalno pomirenje i koja je pružala amnestiju svima koji su bili spremni da priznaju svoje zločine iz perioda aparthejda.⁷⁴ Propagirana je ideja multikulturalizma i zajedništva kroz koncept "nacije boje duge", kako bi se prethodna rasna podela, zamenila etničkom diverzifikacijom.⁷⁵

Afrikanerski nacionalisti, čiji je deo pripadnika bojkotovao izbore, optuživali su pobednike za krađu i/ili rezultat pripisivali mešanju međunardnih faktora.⁷⁶

⁷⁰ *Op. Cit.* Schönsteich, Martin; Boshoff, Henri. 2003. str. 22

⁷¹ Pored toga protivnici ukidanja aparhejda bili su potpuno medijski blokirani. Vidi: Ottaway, M. 1994. The March 1992 Referendum, in: H Kitchen and J C Kitchen (eds), South Africa. *Twelve Perspectives on the Transition*, The Washington Papers. str. 165.

⁷² Str. 264

⁷³ *Op.Cit.* Thompson, Leonard. 1985.str.264

⁷⁴ *Ibid.* str. 274-278

⁷⁵ Termin koji je skovao Desmond Tutu i koji služi kao metafora za označavanje jedinstva nacije, uprkos razlikama.

⁷⁶ Videti: Van Rooyen, J. 1994. The White Right, in: A Reynolds (ed.), *Election '94 South Africa. The campaigns, results and future prospects*. Claremont.

Ovo je period u kome je afrikanerska ideja o nacionalnoj državi bila u najnezavidnijoj poziciji još od okončanja Drugog burskog rata, ali ovog puta nije bilo najava da se takva situacija u dogledno vreme može promeniti. To je predstavljalo veliki šok za brojne razočarane Afrikanere, koji su se osećali izigranim i prevarenim i pokušavali da pronađu način kako da se nose sa novonastalom situacijom. Nacionalna stranka vremenom je potpuno izgubila na značaju i prestala je da postoji, a ideja o burskoj etničkoj državi, sve više je počela da se seli na margine političkog spektra i održavana je od strane desničarskih ekstremističkih organizacija.⁷⁷

Nezadovoljstvo Afrikanera novom situacijom u državi, dodatno su uvećavali česti napadi sa smrtnim ishodom na belce farmere i privatnu svojinu.⁷⁸ Sve učestaliji sukobi i rastuća rasna netrpeljivost, doveli su do velikog udara na državu, koji je planiran i organizovan početkom novog milenijuma, od strane militantne organizacije Afrikanerska moć (Boeremag).⁷⁹ Cilj pripadnika pokreta je bio da obaranjem vladajuće garniture, ubistvom Nelsona Mandele i organizovanjem brojnih terorističkih napada, stvore uslove za povratak Bura na čelo države, koja bi bila formirana po ugledu na stare burske republike. Grupacija je osujećena i njeni članovi optuženi su i osuđeni za veleizdaju. U suđenju je otkriveno da u ideološkoj pozadini organizacije, stoje ideja ekstremnog afrikanerskog nacionalizma i kalvinističkog klerikalizma, oblikovane kroz interpretacije proročanstava burskog proroka Sinera Van Rensburga, od čije smrti je prošlo gotovo osamdeset godina.⁸⁰

Ideologija afrikanerskog nacionalizma, u formi u kojoj postoji i danas, u političkim krugovima ekstremne konzervativne desnice, predstavlja mešavinu afrikanerskog kalvinizma i selektivne verzije nacionalne istorije i sećanja.⁸¹ Osnovni postulati su da su Afrikaneri zasebna nacija, sa sopstvenim jezikom (afrikansom), otadžbinom (Južnom Afrikom) i sudbinskom predodređenošću da

⁷⁷ *Op. Cit.* Berger, Iris. 2009. str.158

⁷⁸ *Op. Cit.* Schönsteich, Martin; Boshoff, Henri. 2003.. str. 82-86

⁷⁹ *Ibid* str. 55-56

⁸⁰ *Ibid.* str. 59

⁸¹ Uticaj kalvinizma na kreiranje nacionalnog identiteta

vladaju svojom zemljom.⁸² Konstantni sukobi sa Britanijom u periodu dužem od 150 godina, razvili su identitet koji je u velikoj meri baziran na anti-britanskim osećanjima i uverenju da su kroz mukotrpa stradanja, Afrikaneri zavredili pravo na zemlju, nacionalnu državu i jezik. Legitimizacija sopstvenih prava, vrši se kroz prisvajanje navodne božanske naklonosti i sudbinske predodređenosti, koja se dokazuje istorijskim primerima u kojima su Afrikaneri, uprskos šansama koje im nisu išle u prilog, uspevali da trijumfalno ispune nacionalne ciljeve.⁸³ Veliki put poredi se sa biblijskim egzodusom, Bitka na krvavoj reci se predstavlja kao dokaz božanskog providenja, a ideologija rasne segregacije objašnjava se pomoću Bogom datih prava svake nacije na samostalnu egzistenciju.⁸⁴ Tokom tridesetih i četrdesetih godinama dvadesetog veka, kroz delovanje Nacionalne stranke i Bratstva Afrikanera, definisani su osnovni postulati buduće nacionalne politike. Ideje su održavane u dekadama koje su usledile, kako kroz zvaničnu državnu politiku, tako i kroz aktivnosti ekstremnih desničarskih grupacija o kojima je bilo reči. Pad aparthejda označio je nagli prekid dotadašnjeg odnosa snaga i ideologija nacionalizma počela je prvenstveno da se izražava kroz otpor promenama i kroz odbijanje novonastale realnosti. Značajna mesta u današnjoj ideologiji zauzimaju rasističke i anti-kumunističke ideje, nostalgija za vremenom afrikanerske državnosti i simpatije prema nemačkom nacionalsocijalizmu. U nastavku ćemo razmotriti život i delo proroka Sienera Van Rensburga i njegovu političku utilizaciju i Južnoj Africi nakon aparthejda.

II 2. Prorok Nikolas Van Rensburg – Nostradamus Južne Afrike

Nikolas van Rensburg (1864-1926), poznatiji kao Siner⁸⁵, bio je Bur iz Južnoafričke Republike nezvanično poznate kao Transval, a potom i stanovnik

⁸² *Op. Cit.* Du Toit, Brian M. 1970. str. 531-532

⁸³ Du Toit, André. 1983 No Chosen People: The Myth of the Calvinist Origins of Afrikaner Nationalism and Racial Ideology. *The American Historical Review*, Vol. 88, No. 4. Str. 926.

⁸⁴ Vestergaard, Mads. 2001. Who's Got the Map? The Negotiation of Afrikaner Identities in Post-Apartheid South Africa. *Daedalus*, Vol. 130, No. 1, Why South Africa Matters. str. 22-23

⁸⁵ Na Afrikans jeziku, reč *siener* (siner) znači prorok ili vidovnjak.

Južnoafričke Unije.⁸⁶ Navodna sposobnost predviđanja događaja koji se tiču budućnosti Afrikanera i Južne Afrike, donele su mu epitet afričkog Nostradamusa, a u pojedinim krugovima proglašen je i za savremenu bursku verziju biblijskih proroka.⁸⁷ Tokom Drugog burskog rata (1899-1902), Siener je postao uticajni savetnik Generala Kus De la Reja i brojnih drugih burskih vojskovođa i političkih lidera iz ovog perioda.⁸⁸ Njegove vizije su uzimane u obzir, sa velikim pijetetom, prilikom planiranja vojne strategije za napad i odbranu od britanske vojske, a prorokov kredibilitet, koji je baziran na navodnim uspešnim predviđanjima kretanja vojnika i ishoda pojedinih sukoba, veoma je uspešno korišćen u cilju mobilisanja snaga, ulivanja nade i podizanja morala brojčano inferiornoj burskoj vojsci.⁸⁹ Uloga proroka nije bila ništa manje značajna ni prilikom izbijanja Maricove pobune 1914. godine, kada je Van Rensburg pristupio snagama koje su odbile da ratuju na strani Britanaca i koje su se suprotstavile napadu na Nemačku jugozapadnu Afriku. Uticaj Sinera na buntovne Afrikanere, bio je prepoznat i od strane Ujedinjenog Kraljevstva, pa je nakon rata i neuspeha pobune, zajedno sa ostalim odmetnicima, prorok osuđen na zatvorsku kaznu.⁹⁰

Siener je rođen u siromašnoj farmerskoj porodici i rano je napustio školovanje. Nije pokazivao interesovanje prema stočarstvu i većinu slobodnog vremena posvećivao je isčitavanju Biblije.⁹¹ Svoj izraženi patriotizam iskazao je u više navrata, naročito aktivnim učestovanjem u ratnim sukobima u kojima su stradali brojni članovi njegove porodice, iako je njegova uloga bila prvenstveno savetnička, a ne borbena. Tokom svog života, Van Rensburg je imao preko 700

⁸⁶ Raath, A.W.G., Van Zyl, N. 1994. *Siener van Rensburg en die Rebelleie*. Pretoria: Promedia

⁸⁷ Du Preez, Max. 2010. *Of Warriors, Lovers and Prophets: Unusual Stories from South Africa's Past*. Zebra Press (Random House Struik), str. 143

⁸⁸ Orford, J.G. 1971. The Verdict of History: Reflections on the possible influence of "Siener" van Rensburg's visions on General J.H. "Koos" de la Rey and some of the results. *Military History Journal*, Vol 2, No 2.

⁸⁹ Snyman, Adriaan. 1999. *Voice of a Prophet*. Vaandel Uitgewers. Str. 21-22; 32-33 (U ovom radu je korišćeno dostupno online izdanje ove knjige čija se paginacija razlikuje od štampanog. Preuzeto sa: <https://www.scribd.com/doc/110161554/PROPHECIES-by-Siener-Van-Rensburg>)

⁹⁰ Report on the Outbreak of the Rebellion and the Policy of the Government with regard to its Suppression, 1915. London: Darling and Son. Str. 32

⁹¹ Hyslop, Jonathan. 1995. The Prophet Van Rensburg's vision of Nelson Mandela: White popular religious culture and responses to democratization, *Social Dynamics: A journal of African studies*, 21:2. str.40

vizija budućnosti, od kojih su pojedine prenošene usmenim putem, a pojedine su zapisane od strane njegovih prijatelja, savremenika i članova porodice.⁹² Njegova predviđanja imaju nacionalnu i religijsku tematiku, koja je obavijena naglašenom simbolikom i maglovitom formom. To je omogućilo slobodu za različite interpretacije i političku utilizaciju u turbulentnim periodima istorije Južne Afrike, kako za vreme njegovog života, tako i mnogo godina kasnije.

Nakon prve dve decenije dvadesetog veka, u kojima su prorokove vizije bile široko poznate i prihvaćene, usledio je period od oko sedamdeset godina tokom kojih će predviđanja u velikoj meri, sa manjim izuzecima, biti skrajnuta i zaboravljena, a povremeno će i njihov potencijalni inflamatorni uticaj biti politički suzbijan. Ova tendencija će drastično biti izmenjena od strane konzervativnih snaga u Južnoj Africi nakon ukidanja aparthejda i *de facto* umanjenja političkog značaja belaca u zemlji, kada će potencijal proroka i njegovih predviđanja, za mobilizaciju razbijene i obezglavljene burske desnice, biti prepoznat i iskorišćen. Danas je Van Rensburg prihvaćen, od strane određenog broja Afrikanera, kao prorok koji je uspešno predskazao buduće ratne, političke i šire društvene događaje i njegova predviđanja su postala jedan od temelja burskog nacionalnog idioma tokom devedesetih godina dvadesetog veka.⁹³ Pojedine ekstremne i militantne organizacije, na početku novog milenijuma, koristile su tumačenja prorokovih vizija kao putokaz za ponovno osvajanje vlasti i obnavljanje afrikanerski kontrolisane republike i kao direktan povod za terorističke napade i pokušaje atentata na visoke državne zvaničnike.⁹⁴ Sinerovo proročanstvo postalo je okvir u kojem je definisano shvatanje burskog nacionalnog programa i brojni incidenti, uzrokovani rasizmom ili ksenofobijom u Južnoafričkoj Republici, direktno su inspirisani rečima koje se pripisuju proroku, od strane njegovih ideološki obojenih interpretatora. Aktiviranje ekstremističke militantne paravojne organizacije Boeremag (Afrikanerska moć), sa ciljem obnavljanja burske države vojnim sredstvima, po uzoru na stare republike nastale nakon Velikog puta, vratilo je početkom 21. veka fokus interesovanja šire javnosti na ideološke korene

⁹² *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 3-4

⁹³ *Op. Cit.* Schönsteich, Martin; Boshoff, Henri. 2003.. str. 46

⁹⁴ *Ibid.* str. 55

savremenog afrikanerskog nacionalizma. Sami pripadnici ove grupacije, koji su optuženi za planiranje ubistva Nelsona Mandele, organizovanje nasilnog svrgavanja sa vlasti vladajuće stanke Afričkog nacionalnog kongresa, sprovođenje serije terorističkih bombaških napada na dominantno crnačku četvrt Johannesburga (Soveto) i napade na budističke i islamske verske objekte, istakli su tokom suđenja uticaj Nikolasa van Rensburga i njegovog proročanstva na definisanje nacionalnih ciljeva, strategije i militantnih aktivnosti ove organizacije.⁹⁵

Siner Van Rensburg je od strane pojedinih burskih historičara proglašen za jednu od najuticajnijih osoba u historiji ovog naroda, ali je uprkos ovoj činjenici, o njegovom životu malo pisano pre posljednje decenije dvadesetog veka.⁹⁶ Tek nakon ukidanja aparthejda, u kratkom vremenskom periodu, objavljene su historijske biografije proroka koje će imati presudni uticaj na ekstremne afrikanerske nacionaliste i sledbenike ideje o vojnom i nasilnom povratku manjinske populacije belaca na vlast. Monografije Snimana (1993) i Rata (1994) predstavljaju prve i do danas jedne od retkih celovitih studija, koje su posvećene njegovom životu i zaostavštini, pored retkih pasusa ili kratkih referenci u biografijama političara i generala iz burskih ratova, ili historijama tog perioda.⁹⁷ Ove monografije, međutim, poslužiće kao inspiracija za oživljavanje ideologije o sudbinskoj i božanskoj predodređenosti burskog naroda da vlada Južnom Afrikom i reinstalirati vrednosti i postulate na kojima je izvorno, tokom tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog veka formirana ideologija aparthejda.

Snimanova monografija, iako pisana od strane autora popularne fikcije, koji je zaodenuo ruho historičara (burske i afrikanerske nacionalne/jezičke pripadnosti), predstavlja krajnje subjektivan i tendenciozan manuscript, lišen kritičke distance i pokušaja kontekstualizacije, u kome autor svim raspoloživim sredstvima pokušava da čitaocu predstavi neupitnost Sinerovog proročkog dara. Pored podataka o događajima navodno predviđenim za vreme prorokovog života,

⁹⁵ *Ibid.* str. 56-65

⁹⁶ Videti: Green, Lawrence 1956. *There's a Secret Hid Away*. Cape Town: Timmins; Botha S. 1940 *Profeet en wgsman*, Johannesburg

⁹⁷ Snyman, Adriaan 1993. *Stem van 'n Profeet*. Mosselbaai: Hugenote Publikasies; Raath, A.W.G., Van Zyl, N. 1994. *Siener van Rensburg en die Rebelle*. Pretoria: Promedia

autor se ne libi da ponudi svoju slobodnu interpretaciju pojedinih predskazanja, kao dokaz da prorokove reči nastavljaju da se obistinjuju i u godinama nakon njegove smrti. Ponuđeni su primeri brojnih značajnih datuma u južnoafričkoj istoriji koji su navodno bili deo prorokovih vizija, poput napuštanja Komonvelta i osnivanja republike 1961. ubistva premijera Hendrika Vervorda 1966. godine ili puštanja na slobodu Nelsona Mandele i preuzimanje vlasti tamnopute većine tokom devedestih godina dvadesetog veka, kada beli Afrikaneri postaju lišeni moći koju su prethodno posedovali.⁹⁸ U Snimanovim interpretacijama svoje mesto pronalaze i značajni događaji svetske istorije, poput velikih svetskih ratova, sovjetske revolucije, uspona komunizma ili krvavog raspada Jugoslavije.⁹⁹ Uprkos činjenici da je autor uspeo da prikupi veliki broj podataka o životu proroka i njegovoj ulozi u ratnim dešavanjima, koji prethodno nisu bili poznati široj javnosti, njegova pristrasnost, ideološko propagiranje burskog nacionalizma, ksenofobije i rasizma, kao i krajnje liberalna tumačenja Van Rensburovih reči, umanjuju značaj studije kao celine, što je za posledicu imalo i oštru kritiku i hladan prijem u pojedinim medijima.¹⁰⁰

Sa druge strane, Rat u svojoj monografiji, iako obrađuje slične teme, ulaže znatno veći napor u proces odvajanja "stvarnosti" i "fikcije" i svoje tvrdnje dokumentuje arhivskom građom i istorijskim podacima koje ne uzima kao datost, već pribegava opsežnom kritičkom razmatranju izvora.¹⁰¹ Autor sebi delimično ograničava slobodu u interpretacijama predviđanja, tipičnim za svog prethodika, promoviše značajna pitanja poput opsega uticaja Sinera na generala De la Reja i razmatra život proroka pre rata kao prozor za razumevanje njegovih kasnijih aktivnosti.¹⁰² Ove metodološke i formalne prednosti, međutim, ostaju u senci činjenice da i Rat, kao i Sniman, Siner doživljava kao istinskog proroka čije se sposobnosti ne dovode u pitanje, što suštinski ograničava mogućnost tumačenja

⁹⁸ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 64-65, 76

⁹⁹ *Ibid.* str. 17, 132, 130, 78

¹⁰⁰ Grundlingh, Albert. 1996. Probing the Prophet: The Psychology and Politics of the Siener van Rensburg Phenomenon, *South African Historical Journal*, 34:1. str. 226

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Op. Cit.* Du Preez, Max. 2010. str.147

društvenog značaja njegove ličnosti i uloge fenomena proricanja.¹⁰³ Činjenica da je Siner jednostavno opisan kao prorok koji je blagoslovljen proročkim darom, bez pokušaja racionalnog objašnjenja ove pojave, ostavila je brojna nerazjašnjena pitanja.

Džonatan Hislop i Albert Grundling¹⁰⁴ sredinom devedestih godina dvadesetog veka nezavisno objavljuju prve akademske članke, pisane kroz vizuru društvenih nauka, koji prave kritički otklon u odnosu na navodnu sposobnost predviđanja budućnosti Sinera Van Rensburga i analiziraju ulogu Snimana i Rata u revitalizaciji popularnosti proroka i njegovih vizija u savremenoj Južnoj Africi.¹⁰⁵ Ovi autori po prvi put odbacuju veristički pristup usmeren na dokazivanje "neupitnih" proročkih sposobnosti i pažnju čitalaca preusmeravaju na političke efekte i društveni uticaj samih predviđanja i njihovih interpretacija. U duhu ovih studija, u nastavku će biti razmotren način na koji je kreiran lik Nikolasa Van Rensburga i konstruisan ideološki temelj konzervativne desnice u radu Adrijana Snimana.¹⁰⁶

II 3. Davanje glasa proroku i rekonstruisanje afrikanerskog sna

Višedecenijski san burskih nacionalista o nezavisnoj republici u kojoj će vlast biti u njihovim rukama, koji se ostvario 1961., pretvorio se u noćnu moru početkom devedesetih godina dvadesetog veka, organizovanjem prvih demokratskih izbora i ukidanjem aparthejda. Mnogobrojni tvrdokorni sledbenici izvorne politike Nacionalne stranke, osećali su se iznevereno i očajno jer, dugoročno gledano, izgledi za povratak na staro bili su gotovo nepostojeći, a oni

¹⁰³ *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 227, 237

¹⁰⁴ Koristim ovu priliku da se zahvalim profesoru Grundlingu na nesebičnoj pomoći oko prikupljanja literature prilikom pisanja ovog rada.

¹⁰⁵ Hislop, Jonathan. 1995. The Prophet Van Rensburg's vision of Nelson Mandela: White popular religious culture and responses to democratization, *Social Dynamics: A journal of African studies*, 21:2; Grundlingh, Albert. 1996. Probing the Prophet: The Psychology and Politics of the Siener van Rensburg Phenomenon, *South African Historical Journal*, 34:1. str. 226

¹⁰⁶ Pažnja će biti usmerena prvenstveno na delo Adrijana Snimana, "Glas proroka", koje je dostupno na engleskom jeziku, ali se veliki broj zaključaka odnosi i na Ratovu monografiju, kao i na dela brojnih autora koja su usledila u narednim godinama, sledeći utabane staze ovog pionirskog dvojca.

sami nisu bili spremni da prihvate novonastale okolnosti. U političkom smislu, odgovor Afrikanera na pad aparthejda imao je dva moguća pravca razvoja: kontinuitet ideologije rasnog separatizma ili prihvatanje i prilagođavanje novom društvenom poretku.¹⁰⁷ Prva opcija zahtevala je visok stepen reiterpretacije i prestrojavanja, jer je postalo očigledno da više nije praktično održiva dotadašnja politika zabrane pristupa tamnopusih ljudi delovima u kojima su ekskluzivno živeli belci. Iz tog razloga, veliki deo konzervativnih snaga desnice, kao alternativu počinje da promoviše koncept manje nezavisne "narodne" države Bura i Afrikanera – *Volkstaat*.¹⁰⁸ Ova ideja je predstavljala određeni stepen adaptacije i reakcije na nove uslove i značajno se razlikovala u odnosu na sve manje popularnu tvrdu struju, čiji su se zagovorenici čvrsto držali stare politike. Nova nezavisna država, međutim, bila je jednako malo verovatna kao i očuvanje dotadašnjeg segregacionističkog uređenja i pored toga, zahtevala je preseljenje Afrikanera na znatno manju i siromašniju teritoriju, kao i velike napore ljudi koji bi na to pristali da život započnu iznova.¹⁰⁹ Upravo ovo vreme beznađa, nakon ukidanja aparthejda formiralo je idealno tle za eksploataciju proroka Van Rensburga, koji je u sličnim trenucima u burskoj istoriji predstavljao simbol nade, otpora i istrajnosti, a njegove vizije pune simbolike, odličnu formu za definisanje nacionalnih ciljeva i mobilizaciju razbijenog tvrdog nacionalnog jezgra.

Monografija "Glas proroka", predstavlja nevešto prikriveni pokušaj etabliranja Sinera Van Rensburga kao neospornog autoriteta božanske provinijencije, sa ciljem definisanja i legitimisanja sopstvenog viđenja istorijskih događaja i ličnosti u svetlu determinizma. Prorok je, u skladu sa navedenim, prvenstveno opisan kao osobenjak koji potiče iz tipične burske kalvinističke porodice toga vremena, izrazito religiozan i patriotski naklonjen svojoj naciji.¹¹⁰ Kroz postupak pažljive deskripcije, formiran je lik prostog, neobrazovanog i slabo pismenog čoveka, koji je svo svoje slobodno vreme provodio čitajući Bibliju i koji je prezirao nasilje, ali je uprkos toj činjenici, aktivno učestvovao u dva vojna pohoda,

¹⁰⁷ *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. str. 37

¹⁰⁸ *Ibid.* str. 37-38

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 4-6

u kojima se borio za nezavisnu bursku državu.¹¹¹ Siner je predstavljen kao savremeno otelotvorenje biblijskih proroka i istaknuta je njegova sličnost i sa apostolom Jovanom jevanđelistom.¹¹² Njegove vizije, neretko fizički i psihički izuzetno iscrpljujuće, navodno su listom postajale realnost i uprkos brojnim osporavanjima, njegova vera nikada nije bila uzdrmana. Ovakva deskripcija ima za cilj da čitaocima ponudi osobu koja je istovremeno izuzetna, na izvestan način sveta i odabrana, ali sa kojom Afrikaneri istovremeno mogu i sami da se poistovete, jer ona poseduje iste kulturne vrednosti, suočava se sa sličnim problemima i dilemama i gaji istovetna verska i politička ubeđenja, kao i savremeni burski nacionalisti.

Grundling kao socijalni i kulturni istoričar, prilikom analize monografije "Glas proroka", naglašava značaj kontekstualizacije i polazi od dva osnovna pitanja: koji su razlozi postojanja Sinerovih vizija i zašto je njihov kredibilitet i uticaj bio veliki tokom pobune Bura 1914. godine.¹¹³ Psihološka i medicinska objašnjenja ponuđena kao odgovor na prvo pitanje, nisu od prevelikog značaja za ovaj rad i mogu se okarakterisati kao pokušaji racionalizacije i psihologizacije.¹¹⁴ Reč je o prezentovanju alternativnog tumačenja Sinerovog proroštva, po kome vizije predstavljaju plod dugotrajne osamljenosti, šizofrenih halucinacija ili epilepsije, a sve sa ciljem da se vizije više ne posmatraju kao "dar božiji", ali da se istovremeno ličnost i delo Van Rensburga u potpunosti ne odbace kao šarlatanski, a njegove reči i postupci ne klasifikuju kao pokušaj manipulacije.¹¹⁵ Iznenadjujuće je, međutim, da

¹¹¹ *Ibid.* Iako Sniman insistira da je Siner u životu čitao jedino Bibliju, smatrajući sva druga pisanija nedostojnim čovekovog duhovnog napredovanja, oni koji su ga poznavali tvrdili su da je prorok, između ostalog, redovno čitao dnevnu štampu "Glas Naroda" (*De Volkstem*). Videti: *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 232

¹¹² *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 3, 8-9

¹¹³ *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 227

¹¹⁴ *Ibid.* str. 228-230. I Hislop smatra da se opisani telesni doživljaji prilikom prorokovih vizija poklapaju sa simptomima epileptičnog napada. *Op. Cit.* Hislop, Jonathan. 1995. str. 41

¹¹⁵ Ova objašnjenja podsećaju na medicinske interpretacije fenomena rusalja u istočnoj Srbiji, za koje se, takođe, vezuje sposobnost proricanja budućnosti, ali prvenstveno komunikacije sa onostranim tokom stanja transa. Autori poput Subotića, Jakovljevića i Dragića bavili su se istraživanjem psihopatološkog karaktera ekstaze. Dušan Bandić, koji je kroz prizmu šamanizma tumačio ponašanje rusalja, prihvatio je, takođe, ideju o nervnoj labilnosti, neurozi i histeriji kao katalizatoru ovakvog ponašanja. Savremena tumačenja ovog rituala mogu da nam ponude i alternativni način sagledavanja postupaka Sienera Van Rensburga. Danijel Sinani, naime, ponašanje i trans rusalja tumači kao mehanizam vertikalne društvene pokretljivosti koji u lokalnoj sredini omogućava osobama koje su lišene mogućnosti napredovanja kroz konvencionalne metode, da to

autor prilikom razmatranja fizičkih karakteristika i ponašanja proroka tokom vizija, ne uzima u razmatranje društveni značaj i status u vojnoj hijerarhiji koji je ovakvo ponašanje uzrokovalo, i propušta priliku da poveže povremeni performativni karakter transa, sa uticajem na posmatrače i slušaoce i njihovim doživljajem proroka. Nikolas van Rensburg je od marginalnog, neobrazovanog, siromašnog i društveno neprilagođenog seljaka, koji je kritikovan od strane svoje porodice zbog nesposobnosti da nasledi svog oca u obavljanju osnovnih poljoprivrednih aktivnosti, sebe uspeo da etablira kao izuzetno uticajnog u vojnoj hijerarhiji, ne kroz konvencionalne metode nepredovanja, već zahvaljujući činjenici da je veliki broj ljudi verovao u istinitost njegovog proročkog dara. Ovo svakako ne znači da su prorokove vizije bile ne postojeće, već da ne treba odbaciti mogućnost da je Siner na njima insistirao i povremeno pojačavao njihov dramski dojam, kako bi uzdigao svoj ugled u lokalnoj zajednici i pridobio pristalice za pojedine vojne akcije, sačuvao visok moral među vojnicima ili zadobio podršku generala koji su ga angažovali. I Sniman napominje da su prorokove vizije često bile praćene njegovom izraženom mimikom, bogatim biblijskim metaforama, ritmičkim ponavljanjima određenih rečenica, a povremeno su rezultovale čak i povredama, što je sve uzrokovalo pojačanu pažnju slušalaca i ciljne publike.¹¹⁶ Pored performativnog karaktera vizija, iako odbacuje ideju da je prorok direktno kreirao vojne strategije, Sniman tvrdi da je njegova reč bila zakon za generala De la Reja, koji ga je izuzetno cenio i opisivao kao "instrument moći".¹¹⁷ Brojni vojnici, prema ovim tvrdnjama, u vreme rata pronalazili su utehu, saosećanje i inspiraciju u njegovim rečima, a navodno su se često više oslanjali na njegove vizije nego na naređenja oficira.¹¹⁸ Britanska monarhija ga je, nakon Maricove pobune, identifikovala kao jednog od glavnih katalizatora i pokretača snaga otpora, čiji je ugled u burskom narodu vešto iskorišćen od strane afrikanerskih vojskovođa, a njegov uticaj na generala De la Reja poreden je sa uticajem Raspućina na caricu

učine ovim putem. U tom smislu, Sienera možemo posmatrati kao introvertnu ličnost, koja kroz vizije pronalazi adekvatan način da, uprkos manjku odgovarajućeg obrazovanja, porekla ili vojničkih sposobnosti, sebi obezbedi značajno i cenjeno mesto u lokalnoj hijerarhiji. Videti: Bandić, Dušan. 1989. *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko: ogledi o narodnoj religiji*. Biblioteka XX vek i Sinani, Danijel. 2009. *Rusalje*. SGC.

¹¹⁶ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str.11-12, 18, 49

¹¹⁷ *Ibid.* str.10

¹¹⁸ *Ibid.* str.33

Aleksandru.¹¹⁹ Hislop, sa druge strane, promoviše ideju da je sa sociološkog stanovišta irelevantna istinitost navoda ili uračunljivost učesnika, već da pažnju treba usmeriti na društvene implikacije i značaj.¹²⁰ Za razliku od Grundlingovih razmatranja, ovde su pobude i motivacija samog proroka od sekundarne važnosti, a naglašeni su razlozi zašto su njegove poruke i proročanstva popularna, prijemčiva i politički uticajna u društvu.

Kredibilitet proroka bazira se na nepogrešivim predviđanjima koja se kreću od vizija budućnosti članova njegove porodice i događaja lokalnog i trivijalnog karaktera, do predviđanja ishoda bitaka, velikih ratnih sukoba i sudbina pojedinih vojnih i civilnih lidera. Sniman u startu odbacuje ideju da Van Rensburg može biti šarlatan i svoju tezu potkrepljuje poverenjem koje su prema njemu gajili njegovi savremenici i osobe od integriteta, poput Generala De la Reja, Kempa, De Veta itd., na koje je Siner imao izuzetan uticaj i koji su ga smatrali božijim izaslanikom, prorokom i istinskim patriotom.¹²¹ Pored toga, Sniman se poziva i na savremene autoritete, poput neimenovanih naučnika sa Kembridža, navodno impresioniranih njegovim predviđanjima i koristi se strategijom osporavanja osoba koje dovode prorokov dar u pitanje, etiketirajući ih kao maliciozne neznalice koje zloupotrebljavaju mogućnost slobodne interpretacije simbola, namerno izvodeći pogrešne zaključke iz Sinerovih vizija.¹²² Iako Sniman insistira na navodno neospornom kredibilitetu proroka i njegovih vizija, Van Rensburg nije uvek bio cenjen i obasipan poštovanjem. Povremeno je bio žrtva ismevanja zbog predviđanja koja su se ispostavila kao netačna i kažnjavan je tradicionalnim običajem ponižavanja poznatog kao *beesvelry*.¹²³ Pojedini prorokovi savremenici su čak u vreme njegove najveće slave i popularnosti, tokom saradnje sa generalom De la Rejom, pokazivali izvesnu dozu skepse i navodna uspešna proricanja

¹¹⁹ Report on the Outbreak of the Rebellion and the Policy of the Government with regard to its Suppression, 1915. London: Darling and Son. Str. 32; *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str.5; *Op. Cit.* Raath, A.W.G., Van Zyl, N. 1994 str. 184-185

¹²⁰ *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. str. 26

¹²¹ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 2

¹²² *Ibid.* 2,4

¹²³ Jedan oblik javnog ismevanja kod Bura koji je korišćen i kao metod kazne, prilikom koje je su četiri muškarca postavljala prestupnika na kravlju kožu i zatežući krajeve, bacala kažnjenika u vazduh. *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 230

objašnjavali kao srećne pretpostavke ili dobru informisanost.¹²⁴ I Sniman priznaje da su pojedini burski lideri, poput Stejna i Hercoga, bili skeptični prema prorokovim sposobnostima, a da su brojni vojnici prema njemu gajili mržnju i zbog pojedinih vizija ga smatrali ludakom, pa čak i izdajicom.¹²⁵ Ovo je, međutim, objašnjeno njihovim ispoljenim nerazumevanjem za vizije koje su predskazivale negativne rasplete po Afrikanere, poput velikih stradanja i koncentracionih logora u Drugom burskom ratu, ali su navodna obistinjenja, po Snimanu, primoravale ovakve “nevernike” da priznaju *Van Rensburgove* sposobnosti pre ili kasnije.¹²⁶

Proroku se, između ostalog, pripisuje tačno predviđanje izbijanja, toka i ishoda Drugog Burskog rata, Maricove pobune i dva svetska rata, smrti generala De la Reja, “izdaje” Bote i Smutsa (njihovo okretanje Englezima), kreiranja Nacionalne stranke i podele u okviru partije, uspona komunizma, raspada Britanskog carstva, zadobijanja statusa republike i napuštanja Komonvelta, ubistva premijera Vervoda, epidemije AIDS-a, uspona i raspada sistema aparthejda, “izdaje” De Vika, formiranja crnačke vlade na čelu sa komunistički orijentisanim liderom itd.¹²⁷ Svi ovi događaji, u trenutku pisanja Snimanove monografije, već su se odigrali i postali deo istorije, pa se neverovatna, najčešće fotografska, preciznost navodnih predviđanja, prvenstveno može pripisati prikladnim Snimanovim interpretacijama, koje imaju za cilj etabliranje neupitnog prorokovog autoriteta. Značajno je istaći i da su prorokove vizije, zapravo, impresionistički obojene predstave iz svakodnevnog života, kojima je pridodat simbolički karakter. One govore o šeširima, zapregama, lopatama, plugovima, svinjama, kozama, ovcama, volovima i magarcima, različitih boja i šara, pri čemu npr. kotao na vatri označava pobunu, cipela novu vladu, svinje simbolizuju kapitaliste, crveni i plavi bik Nemce i Engleze, braon magarac Bure, a zmije njihove neprijatelje i sl. Stoga Snimanov metod interpretacije ostavlja utisak ciljane projekcije desničarske ideologije u svet

¹²⁴ Videti: Reitz, Deneys. 1929. *Commando: A Boer Journal of the Boer War*. London str. 162-163; Report on the Outbreak of the Rebellion and the Policy of the Government with regard to its Suppression, 1915. London: Darling and Son. Str. 39

¹²⁵ *Op. Cit.* Snyma, Adriaan. 1999. str. 20, 23-24

¹²⁶ *Ibid.* str. 24

¹²⁷ *Ibid.* str. 4, 32-34, 17, 132, 134, 139 itd.

simbola i snova.¹²⁸ Prorok Van Rensburg, veoma retko je sam tumačio sopstvene vizije, pa su današnje interpretacije, gotovo po pravilu, rezultat naknadnih logičkih zaključaka. Pored toga, Sniman se u rekonstrukciji proročanstva nije koristio isključivo pisanim izvorima, koji su sačuvali originalnu formu od vremena u kome je prorok živio, već i usmenim svedočanstvima rodbine, prijatelja, savremenika i sledbenika, koji su uveli veliki broj predviđanja izvorno odsutnih u prorokovom opusu. Grundling prihvatanje prorokovog dara kao istinitog povezuje sa maglovitim i najasnim formulacijama koje je Siner koristio i izostankom njegovih ličnih interpretacija značenja sopstvenih reči.¹²⁹ Ova činjenica je ostavljala puno prostora za različito shvatanje korišćene simbolike i primenu istih proročanstava na različite događaje, pa je i odgovornost prilikom netačnih predviđanja na ovaj način izbegnuta. Sa druge strane, autor smatra da je i kvantitativno uvećanje broja predviđanja povećavalo šansu da se neko ispostavi kao tačno, a prepričavanje i cirkulacija narativa o tim proricanjima, od osobe do osobe, mogla je da uzrokuje da polu istine na kraju postanu potpuno promenjena predviđanja koja odgovaraju stvarnim događajima.¹³⁰ Grundling ističe da ne treba zanemariti činjenicu da netačna predviđanja nisu bila preterano privlačna u usmenoj komunikaciji, pa su brzo zaboravljana i potiskivana, a njihovo mesto su zauzimali narativi koji su se navodno obistinili. Ova predviđanja, iako prepuna simbolike, nisu bila strana slušaocima, jer su koristila životinje, biljke i predmete iz svakodnevnog seoskog života Afrikanera, što je po mišljenju autora uvećavalo "idiosinkratički kredit"¹³¹ proroka i cementiralo njegov respektabilan položaj u zajednici.¹³²

Proročanstvo se u ovoj fazi dokazuje kao imuno na greške, jer se oslanja na slobodne interpretacije simbolike, koje se lako usklađuju sa istorijskim činjenicama, kao i na alternativne usmene izvore informacija, u slučaju nedostatka zapisanih autentičnih prorokovih vizija. Činjenica da, u gotovo svim slučajevima,

¹²⁸ *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. str. 42

¹²⁹ *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 231

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ "Idiosinkratički kredit" je koncept iz socijalne psihologije, koji opisuje društveno prihvatljivu sposobnost pojedinca da odstupa od očekivanja koja prema njemu grupa gaji. Kredit se uvećava svaki put kada se pojedinac ponaša konformistički i smanjuje svaki put kada dolazi do odstupanja od propisanih želja i normi. Vidi: Hollander, Edwin. 1958. "Conformity, status, and idiosyncrasy credit". *Psychological Review* 65 (2): 117-127.

¹³² *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 231

ne postoje interpretacije ovih predviđanja pre samog istorijskog događaja, makar ne u formi u kojoj se kasnije javljaju¹³³, objašnjava se komparacijom sa biblijskim prorocima poput Danila, čija predviđanja navodno postaju jasna tek kada se ispune.¹³⁴ Ovim je zapravo otklonjena bazična karakteristika koja se pripisuje najvećem broju proročanstava, mogućnost predviđanja budućnosti, jer ukoliko mi saznajemo šta je bilo predviđeno tek onog trenutka kada se predviđanje obistini, mi zapravo ne predviđamo budućnost, već potvrđujemo sadašnjost i konstruišemo prošlost. Proročanstvo, stoga, zapravo ne predstavlja zbirku vizija budućnosti, već brikolaž interpretacija događaja koji su se već dogodili u ključu ideologije koja se propagira.

Kao što se insistira na biblijskom i svetom karakteru prorokovih predviđanja i njegovoj predodređenosti da pokaže put i vrati nadu Afrikanerima, kreira se i ideja o specifičnoj i intenzivnoj vezi Boga i celokupne burske nacije, koja, slično Sineru, predstavlja navodno odabran narod na zemlji, savremeni pandan žiteljima drevnog Izaela, predodređen da vlada Južnom Afrikom i etničkim grupama koje žive na toj teritoriji. Afrikaneri iz doba slobodnih republika tokom 19. veka, opisani su u "Glasu proroka" kao veoma slični biblijskim ličnostima, kako po izgledu, tako i po načinu života i stepenu religioznosti, a u periodima njihove teskobe i nesreće ovi narodi, po mišljenju Snimana, prolazili su kroz slične patnje i stradanja.¹³⁵ Specijalna veza, koja navodno postoji, između Boga i Bura, objašnjava se zavetom sklopljenim pred Bitku Krvave reke, o kojoj je ranije bilo reči. Taj dan postao je jedan od centralnih nacionalnih praznika i danas zauzima značajno mesto u kalendaru Afrikanera, jer se smatra ultimativnim dokazom božije nakonosti

¹³³ Jedan dobar izuzetak je proročanstvo o broju 15, kao značajnom za Bure oko 1914. godine. Naime, u vreme pre Maricove pobune ovo Sinerovo predviđanje o broju ispisanom na papiru koji visi iznad Lihtenburga, se tumačilo kao najava tačnog datuma kada će doći do oslobođenja Afrikanera od britanske vlasti. Nakon ubistva generala De la Reja 15. septembra 1914. tumačenje vizije je preinačeno u predviđanje generalove smrti. Dva različita tumačenja ovog istog predviđanja možete pronaći u: Report on the Outbreak of the Rebellion and the Policy of the Government with regard to its Supression, 1915. London: Darling and Son. Str. 8-9; i *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 30-32

¹³⁴ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 3

¹³⁵ *Ibid.* str. 12

prema Burima.¹³⁶ Pored toga, navode se brojni primeri sličnosti biblijskih događaja i burske istorije, pa se Veliki put poredi sa starozavetnim egzodusom, probijanje pobunjenika kroz Kalahari tokom Maricove bune, sa putovanjem Mojsija i njegovih sledbenika kroz pustinju, a uspešan prolazak burske vojske kroz nabujalu reku, u kojoj su pak stradali britanski vojnici, sa prolaskom naroda Izraela kroz otvoreno Crveno more, u kojem se utopila faraonova vojska.¹³⁷ Ovakvi primeri imaju za cilj propagiranje ideja o odabranom narodu i burskoj "svetoj istoriji", nastalim još krajem devetnaestog veka u nezavisnim burskim republikama, kao rezultat kalvinističkog odbacivanja postulata modernizma¹³⁸ i insistiranja na božijem neprikosnovenom autoritetu, u duhu hrišćanske nacionalističke ideologije.¹³⁹ Afrikanerska ekstremna desnica, kroz delovanje Naconalne stranke i tajnog društva Bratsvo Afrikanera, tokom treće i četvrte decenije dvadesetog veka, promovisala je koncept o Bogom datom pravu na samostalno postojanje i samoupravljanje nacija, koje će rezultovati otporom britanskoj imperiji i borbom za samoopredeljenje Afrikanera.¹⁴⁰ Ovaj koncept će, u svojoj kasnijoj fazi, biti preformulisan u model totalne segregacije i predstavljati osnov ideologije aparthejda.

"Specijalni odnos" Bura sa Bogom, vešto je iskorišćen i kao mehanizam za eksplikaciju i logičko opravdavanje novonastalih okolnosti, u kojima su Afrikaneri, suprotno svojoj volji, lišeni moći koju su prethodno posedovali. Kraj aparthejda, naime, u Snimanovoj verziji proročanstva, zapravo je posledica odvajanja Bura od Boga i zaboravljanja zaveta sklopljenog pre više od 150 godina, odnosno

¹³⁶ Jedna od najvećih proslava 16. decembra, održana je 1938. godine simboličnim podizanjem spomenika u čast Burima učesnicima Velikog puta, na stogodišnjicu bitke Krvave reke. Ovom prilikom organizovan je konvoj zaprežnih volovskih kola, od Kejptauna do Pretorije, koji je imao za cilj da predstavi i ponovo oživi putovanje Vurtrekera i hiljade Afrikanera pridružilo se procesiji. Dve stotine hiljada ljudi učestvovalo je u ovoj manifestaciji. Vidi: Leslie, Michael. 1994. Bitter Monuments: Afrikaners and the New South Africa. *The Black Scholar*, Vol. 24, No. 3. str. 34

¹³⁷ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 12-13

¹³⁸ Odbacivanje ideje racionalnosti i individualnosti propagirane kroz prosvetiteljstvo i koncepta slobode, jednakosti i bratstva, tipičnog za Francusku revoluciju.

¹³⁹ Ova ideologija u osnovi podrazumeva Bogom dato pravo hrišćana da vladaju i formiraju državu na načelima izvornog hrišćanskog učenja, hrišćanskog prava i Biblije, a prihvatanje Kujperovog revizionizma, značilo je da se prihvata ideja o posrednom uspostavljanju odnosa inividue sa Bogom preko kolektiva nacije. Vidi: *Op.Cit.* Vestergaard, Mads. 2001. str. 20-21; Hexham, Irving. 1980. Dutch Calvinism and the Development of Afrikaner Nationalism. *African Affairs*, Vol. 79, No. 315. str. 195-208

¹⁴⁰ *Op. Cit.* O'Maeara, Dan. 1977. str. 22

predstavlja rezultat odricanja od svojih vrednosti i prihvatanja zapadnih kulturnih normi, pod spoljnim pritiskom.¹⁴¹ Svi ratni neuspesi Bura, koji deluju kontradiktorno ako se prihvati pretpostavka da su narod pod Božijom zaštitom, posledica su, dakle, kršenja tabua i objašnjavaju se iskazanim nepoštovanjem prema Bogu i njegovim zahtevima, pa stoga predstavljaju pravednu kaznu za narod koji je skrenuo sa ispravnog puta i koji sam nosi krivicu za ovakav sled događaja. Tako je neuspeh Maricove pobune, zapravo rezultat kršenja božijih zapovesti i vojnih napada koje su preduzeti na sabat, u nedelju, kada je takva aktivnost strogo zabranjena, a predavanje vlasti i kraj aparthejda, u tom tumačenju, predstavljaju posledicu prihvatanja spolja nametnutog osećaja inferiornosti i krivice za nesreće crnaca, čime su, navodno, odbačeni principi originalne burske nacionalne ideologije.¹⁴² Da bi se stvari vratile na staro, po proročanstvu, nacija mora da pokaže pokajanje i vrati se izvornim vrednostima svojih pravednih predaka, a spasenje će doći "odozgo", od Boga.¹⁴³ Time je očekivano pokajanje, za način na koji se afrikanerska vlast ophodila prema tlačnim rasnim, etničkim i verskim grupama tokom aparthejda, zapravo zamenjeno kajanjem za izgubljenim tvrdokornim principima na kojima je to tlačenje bilo zasnovano. Povratak na te propisane principe, po ovom tumačenju, garantuje svetu ispomoć i božansku intervenciju, čime se prevazilazi nedostatak utemeljenja deklariranih nacionalnih ciljeva u realnosti i oni se predstavljaju kao vrlo ostvarivi, ako ne i izvesni. Na osnovu svih navedenih primera, možemo sa sigurnošću izvesti zaključak da "predviđanja" prvenstveno služe za definisanje prošlosti i sadašnjosti, a ne za proricanje budućnosti.

U Snimanovim tumačenjima, pored etabliranja autoriteta proroka i ideje o odabranoj naciji, značajno mesto zauzimaju rasistički, ksenofobični, antisemitski i homofobični elementi.¹⁴⁴ U interpretacijama se tako mogu pronaći koncepti o superiornosti burske nacije, iskazani npr. kroz tumačenja prirodnih nedaća kao

¹⁴¹ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 96

¹⁴² *Ibid.* str.44

¹⁴³ *Ibid.* str.119

¹⁴⁴ *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. Str. 45

božije kazne za učestvovanje crnaca, hindusa i muslimana u vladi.¹⁴⁵ Monografija obiluje teorijama zavere po kojima su Jevreji, komunisti ili Britanci, zavisno od konteksta, napravili urotu sa ciljem uništenja Bura.¹⁴⁶ Zbog navodne autentičnosti, uvredljiv izraz *Kaffir*¹⁴⁷ koristi se kroz čitavu monografiju, a epidemija AIDS-a, koja se zajedno sa homoseksualizmom pripisuje crncima, se opisuje kao "velika metla" koja će počistiti svet od "prljavštine" i proširiti se na zapadnu civilizaciju, izazivajući njeno truljenje.¹⁴⁸ Ova interpretacija izvedena je iz Van Rensburgove vizije, koju je prorok doživio 1918. godine i koja glasi da: "...u Evropi sedi mali crnac u haljini i izmet curi sa njega na zapadnoj strani".¹⁴⁹ Sniman smatra da pomenuto tumačenje predstavlja nedvosmislen, neosporan i jedini način za razumevanje simbolike ovih reči. Ovim autor uspeva da poveže dominantne fobije današnje ekstremne desnice u Južnoj Africi, strah od crnaca, homoseksualaca i pada zapadne civilizacije.¹⁵⁰ Antagonizam prema Englezima i crncima je neskriven i kulminira u utopijama navodne buduće države, u kojoj će Buri ponovo vladati, Englezi biti proterani, a zatim i potpuno uništeni kroz seriju prirodnih katastrofa i afrikanerske osvete, a crnci ponovo porobljeni i masovno proterani u severne delove Afrike i Evropu.¹⁵¹

Tek kada je kredibilitet proroka izgrađen na osnovu velikog broja primera o navodno ispunjenim vizijama budućih događaja i kada je ponuđen subjektivan pogled na značajne istorijske trenutke i ličnosti, proročanstvo se dalje upotrebljava za projektovanje željene budućnosti koja objektivno ne odgovara trenutnoj realnosti i faktičkom stanju u sadašnjem trenutku. Sniman u svojim interpretacijama tvrdi da su svi značajni događaji u istoriji Južne Afrike, uključujući i pad aparthejda i dolazak do tada obespravljenе tamnopute većine na vlast, predviđeni od strane Van Rensburga i da ovi događaji predstavljaju najavu ultimativne borbe za etničku bursku državu, koja će uslediti u bliskoj budućnosti. Dakle, pojedina predviđanja odnose se na događaje koji se još nisu ostvarili i ona

¹⁴⁵ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 97

¹⁴⁶ *Ibid.* str.111

¹⁴⁷ Uvredljiv naziv za osobu crne boje kože, sličan izrazu *nigger* u engleskom jeziku.

¹⁴⁸ *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. Str. 42

¹⁴⁹ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 134

¹⁵⁰ *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. Str. 42

¹⁵¹ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 120, 123-126

su jednako detaljno opisana kao i ona koja su već postala deo istorije. Naime, Sniman tumači Van Rensburgove vizije kao dokaz da će vlast i dominacija crnaca u državi biti kratkog daha, ali da će ovo biti najteži period u istoriji Bura.¹⁵² Koristeći metaforu po kojoj su Afrikaneri tokom Drugog burskog rata, u kojem je došlo do nezapamćenog stradanja nacije, samo “prošli kroz sito”, a da ih tek sada očekuju “pećnica” i pakao, Sniman je naglašavao dramatičnost vremena u kojem se Južnoafrička republika trenutno nalazila, pri čemu je navodno jako malo vremena delilo Bure od građanskog rata u zemlji i apokaliptičnog Trećeg svetskog rata na globalnom planu.¹⁵³ Sniman je određene vizije tumačio kao dokaz da će Nelson Mandela umreti nasilnim putem i da će nakon toga uslediti veliki nemiri u državi i rat na rasnoj osnovi u kojem će se crnci masovno okrenuti protiv belaca.¹⁵⁴ Ova vizija koja će kasnije, u usmenoj folklornoj formi, postati poznata kao “Noć dugih noževa”, zauzimala je veoma značajno mesto u procesu mobilizacije i formiranja ideologije ekstremne desnice.¹⁵⁵ Po legendi, nakon Mandeline smrti, dogodiće se masovni organizovani napad na belce u Johanesburgu od strane crnaca naoružanih mačetama, puškama i bombama, sa krvavim ishodom i hiljadama mrtvih, a sve sa ciljem da se potpuno uništi burska nacija.¹⁵⁶ Ovi tragični događaji, koji će državu uvesti u stanje haosa, međutim, biće praćeni pojavljivanjem “čoveka u braon odelu”, lidera koji će konačno ujediniti obezglavljenju bursku naciju, uspešno organizovati državni udar i dovesti Afrikanere do konačne pobede, nakon čega sledi utopijski prikaz idealizovane etničke države prosperiteta i blagostanja, koja je proterala sve neprijatelje, ponovo uspostavila kontrolu nad privatizovanim rudnim bogatstvom i proširila svoju teritoriju na veliki deo Afrike, sve do južnog Sudana.¹⁵⁷ Svesni činjenice da je vlast nemoguće povratiti putem izbora, zbog samog odnosa brojnosti Bura i ostalih etničkih grupa, i da je, sa druge strane, uspešna vojna akcija jednako malo verovatna bez svesrdne pomoći spolja, u ideologiji ekstremne desnice, Nemačka se predstavlja kao država koja će trijumfovati na kraju Trećeg

¹⁵² *Ibid.* str. 76

¹⁵³ *Ibid.* str. 87

¹⁵⁴ *Op. Cit.* Schönteich, Martin; Boshoff, Henri. 2003. str. 48-49

¹⁵⁵ *Op. Cit.* Du Preez, Max. 2010. str. 143. Ime je formirano po ugledu na čistku, poznatu i kao “Operacija kolibri”, sprovedenu u nacističkoj Nemačkoj, u periodu od 30. juna do 2. jula, u kojoj se Adolf Hitler obračunao sa brojnim oponentima i političkim neistomišljenicima.

¹⁵⁶ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 149-150

¹⁵⁷ *Ibid.* str. 105, 87, 118.

svetskog rata, uništiti Britaniju (vekovnog neprijatelja Bura) i Rusiju (izvor komunizma, višedecenijskog neprijatelja aparthejda), ispoštovati sporazum sklopljen sa Burima 1914. godine¹⁵⁸ i vojnim sredstvima povratiti Afrikanerima nacionalnu državu.¹⁵⁹ Prikazana utopija je prepuna elemenata fantastike, poput slanja naoružanja Burima od strane Nemaca, koje je navodno zakopano ispod Pirineja prilikom povlačenja Hitlerove vojske u Drugom svetskom ratu i koje će omogućiti neupitan trijumf Afrikanera u sukobu sa tamnopusim oponentima.¹⁶⁰ Ove slike kulminiraju vizijom o konačnoj pobjedi u građanskom ratu, nakon čega se, u biblijskom maniru, na nebu pojavljuju svi ljudi stradali u logorima za vreme *Drugog burskog rata*, i plačući od sreće, blagosiljaju novonastali viševjekovni mir koji sledi.¹⁶¹

Sniman tumači prorokove vizije kao dokaz o neminovnosti ovih sukoba i zaključuje da Afrikanerima ne preostaje ništa drugo nego da se za rat dobro sprema. Tok budućih ratnih sukoba je opisan do najsitnijih detalja i autor odlazi toliko daleko da, po prvi put, uvodi precizno vremensko određenje trenutka kada će se predviđanje obistiniti, smeštajući ove događaje neposredno nakon drugih demokratskih izbora koji su se održali 1999. godine.¹⁶² Ovo predviđanje će, kao što je već pomenuto, postati jedna vrsta samoispunjujućeg proročanstva¹⁶³, jer je ekstremistička militantna grupa Moć Afrikanera (Boeremag), upotrebila ove interpretacije kao direktan povod za svoje terorističke akcije i pokušaj vojnog udara tokom 2002. godine.¹⁶⁴ Na suđenju za veleizdaju, članovi organizacije priznali su značaj i uticaj Snimanove monografije i Van Rensburgovih predviđanja u

¹⁵⁸ Sporazum je podrazumevao dogovor o međusobnom savezništvu između pobunjenika i Nemačke u ratu protiv Engleske, pri čemu bi nakon uspešnog okončanja rata, Burima bila omogućena samostalna nacionalna država. Vidi: Sampson, Philip. J. 1915. *The Capture of De Wet: The South Africa Rebellion 1914*. London: Edward Arnold. str 88-89

¹⁵⁹ *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 235

¹⁶⁰ *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 98-105. Sličan primer je i obećano iskopavanje ogromnog blaga koje je predsednik Kruger navodno sakrio neposredno pre pada nezavisne republike i osvajanja Britanaca u Drugom burskom ratu, zhvaljujući kome će, kako se tvrdi, nova burska država brzo steći ekonomski primat u svetu. *Ibid.* str. 121

¹⁶¹ *Ibid.* str. 118

¹⁶² *Ibid.* str. 122

¹⁶³ Predviđanje koje, direktno ili indirektno, uzrokuje sopstvenu istinitost po propisanim uslovima samog proročanstva, kao posledica pozitivne povratne sprege između verovanja i ponašanja. Videti: Merton, Robert K.. 1948. [The Self Fulfilling Prophecy](#), *Antioch Review* 8. No2. str.195

¹⁶⁴ *Op. Cit.* Du Preez, Max. 2010. str. 143.

formiranju ideologije pokreta, a sudski proces je u javnost izneo dva interna dokumenta o planu delovanja organizacije, koja su formirana pod neposrednim uticajem vizije o "Noći dugih noževa". "Plan za slučaj nužde" (*gebeurlikheidsplan*) i "Dokument 12", predstavljali su detaljne instrukcije burskim nacionalistima u slučaju predviđenih nasilnih rasističkih napada na belce.¹⁶⁵ Prvi je bio prvenstveno defanzivnog karaktera i savetovao je način preventivnog organizovanja i delovanja usmerenog na ublažavanje posledica navodno neminovnog napada, dok je drugi bio značajno agresivniji i pored taktike odbrane, prezentovao je i plan za organizovanje terorističkih akcija sa ciljem izazivanja haosa u zemlji i stvaranja povoljnih okolnosti za izvođenje državnog udara.¹⁶⁶ Na osnovu masovnog pribavljanja naoružanja za militantne akcije i poprilično neskrivenog saopštavanja svojih planova široj javnosti, u formi plakata i panfleta koji su pozivali Bure na obnavljanje republike vojnim putem po uzoru na devetnaestovekovne države, može se izvesti zaključak da su članovi ove organizacije slepo verovali u istinitost prorokovih vizija i da nisu imali ni najmanje sumnje da se plan može izjaloviti, te predviđanje pokazati kao netačno.¹⁶⁷ Sve ovo, na potpuno jasan i eksplicitan način, demonstrira model po kojem je proročanstvo Nikolasa Van Rensburga iskorišćeno za formiranje istovremene atmosfere straha, sa ciljem mobilisanja apatične afrikanerske populacije, i nade, da je uspeh neminovan i božanski predodređen. Legenda o "Noći dugih noževa" nastavlja da egzistira kao pretnja u koju određeni broj Bura i danas veruje, a narativ je gotovo poprimio formu masovne panike neposredno nakon smrti Nelsona Mandele 2013. godine, što potvrđuje povezanost ovakvih narativa sa periodima promena i neizvesnosti.¹⁶⁸

II 4. Završna teorijska razmatranja

Činjenica da se aktuelnost i prisutnost prorokovog lika i dela u političkom životu Afrikanera, preklapa sa periodima velikih nacionalnih kriza u kojima je

¹⁶⁵ *Op. Cit.* Schönteich, Martin; Boshoff, Henri. 2003. str. 65-73

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ *Ibid.* str. 59

¹⁶⁸ Videti: Right-Wing South Africans Still Fear 'Racial Apocalypse' After Mandela's Death 23.10.2014. <http://www.businessinsider.com/south-africa-race-war-2013-12>

pravo na samoupravljanje Bura dovedeno u pitanje, nameće pretpostavku o odnosu kauzalnosti između ovih društvenih fenomena. Overoltova teza da se proročanstva, proroci i njihovi sledbenici najčešće javljaju u vreme krize u kojem je uobičajen poredak stvari doveden u pitanje, u ovom slučaju se pokazuje kao ispravna.¹⁶⁹ U vremenima kada propagirani nacionalni ciljevi prestaju da budu objektivno dostupni i ostvarivi, oni se izmeštaju u domen mitologije i religije, kako bi se njihov legitimitet gradio na determinizmu i božijoj volji, koji ne podležu racionalnom osporavanju, te predstavljaju način konzervacije ugroženih ideala i povređenog nacionalnog ponosa. U političkom i istorijskom smislu, razloge za popularnost Sineru nakon Burskih ratova, možemo pronaći u osećanju oštećenosti među Afrikanerima i atmosferi nezadovoljstva nastaloj nakon ukidanja republikanske forme vladavine.¹⁷⁰ Van Rensburgova predviđanja obećavala su Afrikanerima upravo ono što su želeli da čuju, povratak nezavisnosti na jednostavan način, bez velikih komplikacija i ljudskih žrtava.¹⁷¹ Prvi svetski rat dao je odličan povod za početak pobune, jer su Sinerove reči obećavale "da je put otvoren" i da Buri samo treba da uđu u Pretoriju i podignu republikansku zastavu bez ispaljenog metka. S obzirom na realan odnos snaga Bura i Engleza i objektivnu nemogućnost samostalne pobede u sukobu, u narodnom folkloru Afrikanera, Nemci postaju narod koji će doneti spasenje i ispraviti navodne istorijske nepravde prema Burima. Sinerova proročanstva tumačena su kao dokaz da će Prvi svetski rat biti rešen padom Ujedinjenog Kraljevstva i pobedom Nemaca i Bura koji su bili na njihovoj strani.¹⁷² Grundling smatra da je uspeh ovog proročanstva, delimično baziran na činjenici da usaglašenost predviđanja sa kulturnom tradicijom Bura, omogućava razumevanje nejasnih i maglovitih simboličkih formulacija, ali i otvara

¹⁶⁹ Overholt, T.W. 1989. *Channels of Prophecy: The Social Dynamics of Prophetic Activity*. Minneapolis. Str. 71,81.

¹⁷⁰ Poraz u ratovima je uzrokovao nostalgiju za romantizovanom verzijom nekadašnje nezavisne države na čijem čelu se nalazi narodni vođa, koji kao "čovek iz naroda" i "otac nacije" sa svojim zemljacima deli sve nedaće. Ova predstava plemenitog lidera suprotstavljena je viziji tadašnje vlasti kao komplikovane birokratije, sastavljene od koristoljubivih i otuđenih Britanaca koji državom upravljaju posredno, iz svojih fotelja. *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 233

¹⁷¹ Report on the Outbreak of the Rebellion and the Policy of the Government with regard to its Suppression, 1915. London: Darling and Son. Str. 14, 32. Pored toga, oblast Transvala u kojoj su Buri živeli, u ovom periodu imala je jako nerazvijenu ekonomiju, prevaziđenu rudimentarnu poljoprivredu i veliki broj stanovnika pogođenih ratovima i katastrofalnom sušom 1912. i 1913. godine. *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 234-235

¹⁷² *Op. Cit.* Snyman, Adriaan. 1999. str. 98-105

mogućnost slobodnih interpretacija, a upravo trenutak u kome dolazi do transformacije simbolizma u nove pretpostavke i zaključke, je trenutak u kome interpretacije proročanstava dobijaju novi zamah i mobilišu sledbenike da deluju.¹⁷³

Džonatan Hislop pravi najveći iskorak u analizi fenomena Sinera Van Rensburga sa sociološkog i antropološkog aspekta i analitički zrelo propituje, kako ulogu samog proroka u istoriji Bura, tako i ulogu hroničara njegovog života Snimana u formiranju svetonazora Afrikanera u savremenoj Južnoj Africi. U svom članku, autor pravi osvrt na proces demokratizacije, kroz interpretaciju nekoliko različitih popularnih religijskih predstavnika i manifestacija, pri čemu najviše pažnje posvećuje Sineru i njegovom proročanstvu. Ovo nam omogućava uvid u reakcije, do tada dominantne populacije belaca, na novonastale promene u društvu, kao i uvid u proces njihove adaptacije na nove uslove. Prilikom postavljanja teorijskog okvira sopstvenog istraživanja, Hislop se u velikoj meri oslanja na studiju Stjepana Meštrovića, koji tvrdnje o pojavljivanju Bogorodice u Međugorju 1980ih godina, povezuje sa rastućom društvenom krizom u bivšoj Jugoslaviji i objašnjava pojavu kao način suočavanja sa promenama, pri čemu religija istovremeno pruža osnov za jedinstvo u vreme izražene modernizacije i obezbeđuje društveno prihvatljivi kanal za iskazivanje nezadovoljstva, otpora i tradicionalnog konzervativizma religijskih stavova prema novinama.¹⁷⁴ U skladu sa tim, autor polazi od pretpostavke da razloge zbog kojih su Sinerova proročanstva politički uticajna u Južnoj Africi, treba tražiti u tri zasebna i međusobno isprepletana procesa: urušavanju društvene solidarnosti i blagostanja afrikanerske populacije, kulturnoj globalizaciji i krizi aparthejda tokom osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog veka.¹⁷⁵

Tokom pedesetih i šezdesetih, afrikanerski nacionalizam dostigao je visok nivo hegemonije zahvaljujući socijalnoj politici aparthejda, koja je izrazito

¹⁷³ *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 233-234

¹⁷⁴ Mestrovic, Stjepan. 1991. *The Coming Fin de Siecle: An Application of Durkheim's Sociology to Modernity and Postmodernism*. London: Routledge. str. 160

¹⁷⁵ *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. Str. 30

privilegovala status belaca u društvu.¹⁷⁶ Krajem šeste decenije, međutim, poslodavci više nisu bili voljni da na račun smanjenja sopstvenog profita, zapošljavaju veoma skupu radnu snagu, samo zato što ti radnici poseduju “poželjnu” boju kože. Sve veći broj preduzetnika počeo je da se zalaže za liberalizaciju rasno-segregacionističke države iz čisto ekonomskih razloga.¹⁷⁷ Na rastući talas promena, nadovezala se ekonomska recesija osamdesetih, koja je izazvala najveći broj nezaposlenih belaca još od velike recesije tridesetih godina dvadestog veka.¹⁷⁸

Značajne modifikacije nisu nastupile samo u ekonomiji, već i u kulturi. Sve veći broj visoko obrazovanih i imućnih Afrikanera prihvatao je zapadno kapitalističku ideologiju koja je profit stavljala u prvi plan, pri čemu je boja kože postala sekundarna, a jaz između bogatih i sve siromašnijih belaca se neumitno produbljivao. Hislop smatra da je u ovom periodu značajnu ulogu odigralo i popuštanje konzervativnih snaga po pitanju televizije, koja je do sredine sedamdesetih godina bila zabranjena u Južnoj Africi, zbog straha državnog vrha od posledica “američke liberalne propagande”.¹⁷⁹

Značaj globalizacije i urušavanja solidarnosti i blagostanja Afrikanera, neupitno je bila velika u procesu tranzicije, međutim, najznačajniji proces koji je podstakao nužnost reinterpretacije postojećeg svetonazora belaca u Južnoj Africi je raspad aparthejda tokom osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog veka. Stoga nije iznenađujuća pojava velikog broja apokaliptičnih i milenarističkih

¹⁷⁶ *Ibid.* str. 30-31

¹⁷⁷ O ekonomskim razlozima nastanka, trajanja i kraja aparhejda videti: Goldenberg, Melvin. 1985. The Nature of Afrikaner Nationalism, *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 23, No. 1. str. 125-131; Hyslop, Jonathan. 1996. Problems of Explanation in the Study of Afrikaner Nationalism: A Case Study of the West Rand. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 22, No. 3. str. 373-385;

¹⁷⁸ *Op. Cit.* Thomson, L.M. 2001. Str. 221-222.

¹⁷⁹ Naprasna popularnost sapunica i sitkoma, poput “Dalasa “ i “Bila Kozbija”, ali i pojava “teleevangelizma”, imala je značajnu ulogu u okretanju, prihvatanju i glorifikovanju SAD i njenog životnog stila kao kulturnog egzemplara, pri čemu govornici engleskog napuštaju Veliku Britaniju, a Afrikaneri Nemačku kao dotadašnje jedine uzore i modele idelnog društva. *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. Str. 31

predstava u kulturi čiji se dotadašnji svet bukvalno urušavao pred očima njenih pripadnika.¹⁸⁰

Objašnjenje razloga oživljavanja sećanja na Sinera i njegova proročanstva, od strane Snimana i Rata, Grundling pronalazi u gotovo identičnim političkim i društvenim okolnostima i problemima koji su zaokupili pažnju Bura devedesetih godina dvadesetog veka, sa onim sa početka dvadesetog stoleća, a koji se odnose na međunacionalne odnose i borbu za nezavisnu državu.¹⁸¹ Zato su pripadnici konzervativne desnice često bili skloni da povlače paralele između aktuelnih događaja i ličnosti i njihovih istorijskih pandana. Autor uviđa značaj tranzicije i ukidanje zabrane delovanja brojnih političkih organizacija i pojedinaca tokom devedesetih godina dvadesetog veka, za drastičnu i naglu promenu položaja belaca u Južnoj Africi.¹⁸² U novim političkim okolnostima, u kojima nije bilo mesta za ostvarenje političkih ideala afrikanerske desnice, konzervativni političari svoje uzore pronalaze u pobuni iz 1914. godine, pri čemu De Klerkovu vladu s početka poslednje decenije dvadesetog veka, poistovećuju sa vladavinom Luisa Bote i Jana Smutsa iz vremena pre Prvog svetskog rata.¹⁸³ U pitanju su političari koji su u njihovom ideološkom panteonu označeni kao izdajnici, jer su zarad međunarodne naklonosti, navodno, izneverili nacionalne interese. Ponovno pokretanje pobune protiv današnjih "izdajnika" propagirano je kroz folklorne narative o istorijskoj figuri Sinera Van Rensburga, koja je spajala ova dva perioda i čija su predviđanja naglašavala sličnost problema kroz koje su Afrikaneri prolazili nekada i sada. Predviđanja i proročanstvo, na izvestan način obavljaju funkciju nalik usmenim totemskim čirungama, omogućavajući, na simboličkom planu, sinhronizaciju sadašnjeg vremena sa vremenom predaka osnivača.¹⁸⁴ Iako su interpretacije

¹⁸⁰ *Ibid.* str. 36-37

¹⁸¹ *Op. Cit.* Grundlingh, Albert. 1996. str. 238

¹⁸² *Ibid.* str.237

¹⁸³ Str. 79. 94

¹⁸⁴ Levi-Stros je, proučavajući totemizam Aboridžina, zaključio da u njihovom svetonazoru, skup mitova o poreklu i nastanku, spaja sadašnje opipljivo vreme sa vremenom predaka osnivača, pri čemu se poravnavaju sadašnjost i prošlost, periodičnim ritualnim rekonstrukcijama i oživljavanjem. Čirunge su totemski predmeti koji pružaju fizički dokaz međusobne penetracije svetog mitskog i profanog sadašnjeg vremenskog okvira. To su drveni ili kameni objekti, koji se izrađuju na svetim mestima, u sveto vreme, tokom rituala koji se tamo održavaju, a kojima se pripisuje drevnosti i za koje se veruje da su savremenici predaka, te stoga predstavljaju opipljiv

nastale u sadašnjosti, sama predviđanja se datiraju kao nastala u mitologizovanom periodu junaka i svetih ratova, pa se ovakvim poistovećenjem i sadašnje vreme približava mitskom i izaziva njihov međusobni upliv i preklapanje.

Plodno tle za suočavanje sa ovakvim političkim i socijalnim turbulencijama i prostor za društveno prihvatljivu manifestaciju otpora, Afrikaneri su pronašli u religiji. Snimanova monografija predstavlja odličan primer takvog otpora desničarskih i nacionalistički orjentisanih Bura promenama, kroz primenu hrišćanskog fundametalizma i apokoliptičkog diskursa. Podršku delu "Glas proroka", u konzervativnim krugovima belaca u Južnoj Africi, prema tome, možemo tumačiti kao posledicu činjenice da u situaciji u kojoj nema racionalnih osnova za optimizam i veru u ispunjenje nacionalnih ciljeva i želja, natprirodna objašnjenja, božanska naklonost i sudbinska predodređenost na uspeh, postaju prihvatljive i poželjne interpretacije.¹⁸⁵ Snimanove veoma detaljne i veoma slobodne interpretacije značenja i simbolike u proročanstvima, stoga, možemo razumeti kao implementaciju političkih vrednosti, želja i stavova desnice, kao i neizostavnih predrasuda prema pripadnicima drugih grupa.¹⁸⁶ Ideja o jednoj vrsti rasističke utopije, u kojoj se spajaju hrišćanski apokaliptični i milenaristički stavovi sa željama segregacionista, dakle, predstavlja kulminaciju Snimanovog dela. Ovaj iskazani otpor, međutim, nije pasivan i deklarativan, već se kroz interpretacije predviđanja kanališe u put za aktivno delovanje, sa svrhom ostvarenja propagiranih ciljeva.

Iako se može prihvatiti ideja po kojoj Snimanova tumačenja predstavljaju ultimativni pokušaj desnice da se, kroz spajanje rasističke ideologije sa religijskim

dokaz njihovog postojanja na zemlji u jednom trenutku. Videti: Levi-Stos, Klod. 1966. *Divlja misao*. Beograd: Nolit.

¹⁸⁵ Hislop naglašava upravo proročanstvo o konačnoj pobedi Afrikanera kao bazični element oko koga Sniman gradi određenu vrstu "afrikanerskog izrelitizma", koji podrazumeva pretpostavku da su Afrikaneri, poput drevnih Izraelaca, odabrani od strane Boga. *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. Str. 30. Videti: *Op. Cit.* Schönteich, Martin; Boshoff, Henri. 2003. str. 49-54

¹⁸⁶ Hislop vidi tumačenja predviđanja koja se povezuju sa ubistvom predsednika Bote i oslobađanjem Nelsona Mendeke, kao najočiglednije primere konzervativnog nacionalističkog shvatanja istorije i savremenih političkih zbivanja, dok se u pojedinim interpretacijama proročanstava koja se povezuju sa bujanjem epidemije HIV-a, očigledno pribegava rasizmu i homofobiji tipičnim za diskurs afrikanerske desnice tokom devedesetih godina dvadesetog veka. *Op. Cit.* Hyslop, Jonathan. 1995. str.44-45

fundamentalizmom, pruži otpor promenama i nastupajućoj demokratizaciji društva, moguće je, sa druge strane, proročanstvo posmatrati i kao pokušaj negacije tih istih promena uz pomoć determinizma. Uprkos kritičkim osporavanjima Levi-Strosove podele društava na "topla", otvorena za promene i sa fokusom na istoriju i "hladna", statična i usmerena na mitove, smatram da se ova diferencijacija može uspešno primeniti na određene segmente unutar istog društva.¹⁸⁷ U tom smislu, sledbenici proročanstva kao oblika mitologije, predstavljali bi segment "hladnog" društva, grupe čije su kognitivne šeme statične i zatvorene za promene. Ovakve grupacije za svoj ideal postavljaju kontinuirani nastavak zatvorenog sistema, koji je imun na eksterne uticaje, a neminovne slučajeve promena, predstavljaju kao promene predviđene još od početka vremena, čime one prestaju suštinski da budu promene, jer je zapravo to oduvek i bio slučaj.¹⁸⁸ U tom smislu, proročanstvo, kroz tvrdnje da je Nikolas van Rensburg predvideo promene koje su nastupile ukidanjem aparthejda, dužinu njihovog trajanja i povratak na staro, zapravo negira same promene kao takve kroz determinizam, jer je oduvek tako bilo, po božijem planu ili sudbini koja se odvija nezavisno od našeg uticaja. Prema tome, proročanstva je moguće posmatrati i kao mehanizam suočavanja sa promenama kroz njihovu negaciju.

Na kraju možemo da zaključimo, da je u političkim proročanstvima zapravo žrtvovan manifestan i najčešće podrazumevani aspekt predviđanja budućnosti, u korist kreiranja izuzetno plodnog tla za propagiranje ideologije i reinterpretaciju istorije. Proročanstva se javljaju u vremenima krize i društvene nestabilnosti i predstavljaju aparat pomoću koga se grupa ljudi suočava sa novonastalim promenama, kroz njihovu negaciju ili odbacivanje. Stoga, predviđanje možemo posmatrati i kao kanal za društveno prihvatljivo iskazivanje, društveno neprihvatljivih stavova. Uticaj političkog proročanstva može biti ideološki i teorijski, ali i praktičan, u slučaju doslovnog prihvatanja i verovanja u istinitost predviđanja, čime se postiže efekat samoispunjujućeg proročanstva. Konačno,

¹⁸⁷ Videti: Lévi-Strauss, Claude.. 1969. *The Elementary Structures of Kinship*. Beacon Press, Boston

¹⁸⁸ Gell, Alfred. 2001. *The anthropology of time : cultural constructions of temporal maps and images*. Oxford ; Washington, D. C.: Berg. str. 23.

proročanstva mogu da budu upotrebljena ne samo kao sredstvo za otpor promenama, već i kao sredstvo za njihovu legitimizaciju i podstrek.

III

POLITIČKA UPOTREBA PROROČANSTAVA U INDONEZIJI

III 1. Indonežansko nacionalno pitanje i političko-istorijski kontekst

Teritorija današnje Republike Indonezije bila je poprište intenzivnog demografskog, kulturnog i religijskog preplitanja kroz prethodna dva milenijuma i kako bi jasno razumeli istorijske tokove i savremenu složenu političku situaciju, neophodno je izvršiti osnovno upoznavanje sa ključnim periodima, događajima i ličnostima koji su obeležili nastanak i razvoj ove države. U grubim crtama, moguće je izvojiti pet osnovnih istorijskih epoha koje se međusobno prepliću i koje karakterišu različiti kulturni uticaji: hinduistički period, period dolaska islama, kolonijalni period, period nacionalnog buđenja i period nakon sticanja nezavisnosti.

Važno je istaći da do sredine dvadesetog veka nije postojala država Indonezija, niti narod Indonežani u smislu u kojem danas upotrebljavamo ovaj termin. Ovaj moderni koncept počeo je da se razvija sredinom 19. veka i svoju današnju formu zadobio je tek u 20. veku. Dugo nije postignut konsenzus o nazivu ove teritorije koju su različiti akteri nazivali „Istočna mora“, „Indijski arhipelag“, „Insulinde“, „tropskom Nizozemskom“, „Holandskom istočnom Indijom“ itd.¹⁸⁹ Reč Indonezija prvi put je uotrebljena 1850. godine od strane engleskog moreplovca i putopisca Džordž Vinzor Erla, koji je upotrebio termin Indu-nežani da označi Polinežane koji su naseljavali Indijski arhipelag.¹⁹⁰ Njegov učenik, advokat Džejms Logan, prihvatio je termin i popularizovao ga u široj javnosti. On je koristio naziv Indonezija kako bi prvenstveno označio teritoriju, što su vremenom postepeno

¹⁸⁹ Elson, R.E. 2008. *The Idea of Indonesia: A History*. Cambridge University Press. str 1

¹⁹⁰ *Ibid.*

počeli da prihvataju i vodeći etnolozi i istraživači tog perioda.¹⁹¹ Krajem 19. i početkom 20. veka ovaj termin sve češće počinje da se koristi kao označilac oblasti koju naseljavaju ljudi sličnih etničkih i kulturnih karakteristika, koji dele zajednički jezik, običaje i "fizičke osobine". Novonastali koncept Indonezije u kulturnom smislu, nije se u početku nužno poklapao sa teritorijom pod holandskom kolonijalnom upravom i politička konotacija usledila je znatno kasnije. Može se zaključiti da je i sama ideja o jednom narodu i zajedničkoj državi na izvestan način nametnuta i formirana pod spoljnim uticajem, te je usled okolnosti zaživela veoma kasno u poređenju sa ostalim narodima jugoistočne Azije.

Stvaranju zajedničkog identiteta prethodio je viševjekovni period u kome su nezavisne indogene grupacije, često zasebnih kulturoloških i jezičkih karakteristika, bile difuzno raštrkane širom prostranog arhipelaga. One su se povremeno međusobno udruživale u mnoštvo malih, "labavih" država, pretežno usko lokalno orjentisanih, bez jakog centralnog državnog aparata i potencijala za formiranje panostrvske unije. Izvesni kulturni koncepti i religijske ideje koji su kasnije poslužili kao temelji na kojima je bazirana savremena država, međutim, počeli su da se formiraju još u prvim vekovima nove ere. Hinduizam i budizam su u ovom periodu počeli da se šire kroz jugoistočnu Aziju prvenstveno posredstvom trgovine.¹⁹² Od drugog veka nove ere, tokom narednih deset stoleća, indijska dinastija Palava i carstva Gupta, Pala i Čola, između ostalih, proširili su svoj uticaj i na indijsku kulturu na celokupnu jugoistočnu Aziju, odakle se uticaj prelivao i na teritoriju današnje Indonezije.¹⁹³ Premda se širenje indijske kulture često opisuje kao potpuna "indianizacija", u slučaju indonezijskog arhipelaga ne treba zanemariti činjenicu da su urođenički kulturni elementi u velikoj meri sačuvani i zajedno sa

¹⁹¹ Fracuski etnolog Ernest Hami upotrebio je termin Indonežani 1877. godine, a njega su sledili Britanski lingvisti Augustut Kin i N.B. Dinis 1880. godine. Najveću popularnost terminu, međutim, doneo je svakako čuveni nemački etnograf Adolf Bastian kroz svoje delo od pet tomova koje je objavljeno u periodu od 1884. do 1894. godine, pod nazivom "Indonesien oder die Inseln des Malayischen Archipel". Cenjeni holandski etnolog Džordž Vilken, uveo je upotrebu naziva Indonezija i Indonežani među učenim ljudima u državi koja je ovu teritoriju držala pod svojom kontrolom. Termine je prvenstveno koristio u geografskom smislu, ali im je u izvesnim situacijama pridavana i kulturna konotacija, kako bi se označio narod koji deli zajednički jezik, kulturu i teritoriju. *Ibid*, str. 2-4

¹⁹² Brown, [Colin](#). 2003. *A Short History of Indonesia: The Unlikely Nation?*. Allen & Unwin. str. 16

¹⁹³ Warma, Pavan K. 2012. *Becoming Indian: The Unfinished Revolution of Culture and Identity*. Penguin Books India. str. 125

novopridošlim uticajima, kroz aktivni proces adopcije, adaptacije i asimilacije, utkani u zajednički jedinstveni kulturni amalgam.¹⁹⁴ Masovna kolonizacija današnjih indonezijskih ostrva od strane Indijaca nikada nije arheološki potvrđena.¹⁹⁵ Trgovci koji su se naselili u lučkim gradovima, sa druge strane, najčešće su pripadali nižim društvenim staležima i shodno tome nisu posedovali adekvatno religijsko, naučno i filozofsko znanje koje bi moglo da izvrši značajan uticaj na oblikovanje kulture i svetonazora lokalnog stanovništva. Većina savremenih istraživača slaže se u oceni da je moguće da su u izvesnom trenutku bramani, došli na poziv nekog od lokalnih vladara da propovedaju o svojoj kulturi.¹⁹⁶ Jednako je verovatno da su i sami stanovnici arhipelaga, u svojim trgovačkim putovanjima preko Bengalskog zaliva, dolazili u kontakt i usvajali brojne elemente indijske kulture, koje su potom donosili sa sobom i baštinili u svojoj domovini.¹⁹⁷ Pored evidentnog religijskog uticaja, manifestovanog kroz intenzivno prihvatanje hinduizma i budizma, značajno je i prihvatanje opšteg pogleda na svet, državnog upravljanja, društvene organizacije, pisma, etike, filozofije, zanata, tehnologije, umetnosti, indijskih epova Ramajane i Mahabharate itd.¹⁹⁸ Vremenom su ovi importovani elementi zadobijali lokalni, novi oblik, pa je tako prihvaćeno južnoindijsko Palava pismo kroz nekoliko vekova evoluiralo u osobenu izmenjenu formu poznatu kao Kavi; religijski sinkretizam hinduizma, budizma i lokalne religije razultovao je stvaranjem potpuno novih religijskih sistema, poput kulta Šiva-Bude, sa jakim primesama lokalnih verovanja u duhove predaka; a indijski epovi su upotrebljeni samo kao uzor za stvaranje originalne indogene književnosti, poput javanskog epa Arjunavivahe.¹⁹⁹ Usvajanje izvesnih praksi i verovanja, pored sakralnog aspekta, imalo je i svetovne, pragmatične posledice. Prihvatanje indijske koncepcije vlasti npr., po kojoj vladar predstavlja medijuma između sveta u kome živimo i nebesa, utvrđivalo je autoritet vladara i

¹⁹⁴ Darkley, Steven. 2005. *The History of Indonesia*. London, Greenwood Press. Str. 14-15

¹⁹⁵ *Op.cit.* Brown, Colin. 2003. str. 16

¹⁹⁶ *Ibid.* Bramani su pripadnici najviše kaste u Indiji. Bili su sveštenici, učitelji, pravnici i propovedači darme.

¹⁹⁷ *Ibid.*

¹⁹⁸ *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str. 13-14

¹⁹⁹ *Ibid.* str. 16

pružalo je značajnu religijsku legitimizaciju među podanicima.²⁰⁰ U skladu sa tim, pojedini vladari proglašavali su sebe za otelotvorenje božanstva, poput vladara kraljevstva Taruma i Mataram koji su sebe smatrali inkarnacijom Višnua.²⁰¹

Prve proto-države pod indijskim kulturnim uticajem javile su se tokom četvrtog i petog veka nove ere na ostrvima Javi, Borneu i kasnije na Sumatri.²⁰² Ove države nisu bile zapećci na mapi rasprostranjenosti budističke i hindusitičke religije, već su predstavljale istaknute religijske centre sa monumentalnim kompleksima hramova i velikim brojem posvećenih vernika.²⁰³ Svakako najznačajnija i najuticajnija država koja je postojala u Indoneziji pre kolonijalnog perioda je carstvo Majapahit, koje se često navodi kao preteča savremene Republike Indonezije. Ova hinduistička država je formirana na Javi krajem 13. i postojala je do početka 16. veka, prostirući se preko teritorija koje danas pripadaju Indoneziji, Singapuru, Maleziji, Brunijima, Tajlandu, Filipinima, Istočnom Timoru itd.²⁰⁴ Period njenog postojanja danas se smatra zlatnim dobom indonežanske istorije.

Drugu značajnu epohu na putu nastanka savremene Indonezije predstavlja period u kome započinje postepena konverzija stanovništva u islam. S obzirom da je najznačajnija teritorijalna ekspanzija ove religije u svetu izvršena za života proroka Muhameda, može se konstatovati da indonezijski arhipelag predstavlja monumentalni izuzetak. Proces islamizacije započet je tek početkom 13. veka, a demografsku većinu muslimani su zadobili početkom 18. veka.²⁰⁵ Indonezija danas predstavlja najmnogoljudniju muslimansku državu na planeti, ali su uzroci

²⁰⁰ O načinu na koji je koceptualizovana vlast na Javi videti: Geertz, Clifford 2010. *Lokalno zanje*, AGM, Zagreb. str. 164

²⁰¹ Heidhues, Mary Somers. 2000. *Southeast Asia: A Concise History*. London: Thames and Hudson. str. 45; *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str. 15

²⁰² Indijanizovana kraljevstva Taruma, Kalinga i Medang, kao i dinastija Šailendra sa Jave, te kraljevstvo Kantoli i carstvo Šrividžaja sa Sumatre, obeležili su naredne vekove intenzivnog uticaja indijske kulture i religije.

²⁰³ Budistički hram Borobudur koji je sagrađen i devetom veku na centralnoj Javi, vekovima je predstavljao značajno mesto hodočašća. Brojni hinduistički hramovi izgrađeni su tokom osmog i devetog veka u centralnoj Javi, a među njima se ističe monumentalni kompleks Prambanan, jedan od najvećih hinduističkih svetilišta u jugoistočnoj Aziji.

²⁰⁴ Videti: Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. *Historical Dictionary of Indonesia*. Scarecrow Press. str. 250

²⁰⁵ Videti: Vickers, Adrian. 2013. *A History of Modern Indonesia*, Cambridge University Press. str. 1

promene dominantne religije i kulture još uvek prekriveni velom tajne. Širenje islama nije bilo rezultat nasilnog osvajanja, a muslimanski trgovci i moreplovci, koji se najčešće smatraju glavnim protagonistima i inicijatorima konverzije, bili su prisutni u ovoj oblasti vekovima pre otpočinjanja procesa islamizacije.²⁰⁶ U narodnom predanju, najzaslužnijima za širenje vere smatraju se devet proroka poznatih kao Vali Sanga (devet prijatelja božijih) koji se danas u Indoneziji slave kao sveci, naročito na Javi.²⁰⁷ Autentičnost ovakvih predanja je zbog nedostatka pisanih dokaza veoma upitna. U dogmatskom smislu, vreme u kome dolazi do ekspanzije islama na teritoriji današnje Indonezije, preklapa se sa vremenom u kome sufizam postaje popularan u islamskom svetu. Ovo učenje između ostalog odlikuje misticizam, otvorenost prema magiji i tolerantnost prema drugim religijama, što je predstavljalo dobar osnov za proboj među populacijom koju je odlikovala sklonost ka religijskom sinkretizmu, o čemu svedoči i činjenica da islam u Indoneziji sve do danas ima osetni prizvuk sufizma.²⁰⁸ Ova teološka promena, međutim, svakako ne može da predstavlja ključni uzrok početka konverzije. Razloge prvenstveno treba tražiti u pragmatičnim političkim i ekonomskim pobudama.²⁰⁹ Povećanje broja muslimanskih trgovaca u arhipelagu, koje je pratilo intenziviranje trgovine začinima sa zapadnom Azijom i Mediteranom, donelo je finansijke i političke reperkusije. Preferencija trgovine sa braćom po veri koju propoveda islam i koju su praktikovali muslimanski moreplovci, navela je pojedine lokalne trgovce, ali i vladare, da svoju poziciju u velikoj tržišnoj konkurenciji Malajskog prolaza poboljšaju konverzijom. Kada bi značajan broj trgovaca prihvatio novu veru, čitavi gradovi proglašavani su za muslimaske luke, a za uzvrat su dobijali povećani priliv trgovine i novca. Ovakva odluka donela je i lukama na severu Sumatre prevagu u odnosu na budistički grad-državu Šrividžaju koja je bila na svom zalasku, što je otvorilo prostor za novu trgovačku silu u regionu.²¹⁰ Početkom 15. veka, vladar države Malaka, koja će postati jedan od najznačajnijih

²⁰⁶ Ricklefs, M.C. 2001. *A History of Modern Indonesia Since c. 1200*. Stanford University Press. str.3

²⁰⁷ Videti: Gordana Gorunović. 2011. Gercov interpretativni pristup religiji: komparativno proučavanje islama u Indoneziji i Maroku. *Antropologija religije i alternativne religije*, ur. Danijel Sinani. SGC. str. 190

²⁰⁸ Johns, A.H. 1961. Muslim Mystics and Historical Writing, in *Historians of South East Asia*, ed. D.G.E. Hall. London: Oxford University Press. str. 39-41

²⁰⁹ *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str. 20

²¹⁰ *Ibid.* str. 21

muslimaskih sultanata, preobratio se u islam i ubrzo je uz pomoć kineske protekcije obezbedio primat.²¹¹ Politika dinastije Ming da se kineskim trgovcima zabrani prekomorka trgovina i razmena stavi pod ingerenciju države, značajno je umanjila konkurenciju muslimanskim trgovcima u regionu.²¹² Sa druge strane Malaka je dobila povlašćeni vazalski status koji je garantovala kineska vojna flota. Uspeh ovog trgovačkog carstva, predstavljao je prekretnicu u pozicioniranju islama u ovoj oblasti i vremenom će sve značajne trgovačke luke i politički centri prihvatiti konverziju.²¹³ Konačno, država Malaka je jedna od najzaslužnijih za pretvaranje malajskog jezika u regionalni, opšte prihvaćeni, *lingua franca*, na čijim je osnovama kasnije formiran nacionalni jezik Indonezije.²¹⁴ Islamizacija će u narednom periodu vršiti sve dublji uticaj na lokalnu kulturu i svetonazor, prilagođavajući i oblikujući lokalne hinduističke, budističke i indogene tradicije i stvarajući nove forme poput javanske religijske prakse poznate kao kejaven (kebatinan).²¹⁵

Treći značajan period, koji se vremenski u određenoj meri preklapa sa periodom ekspanzije islama, je epoha kolonijalnog osvajanja indonezijskog arhipelaga od strane Evropljana. U vremenu nakon pada Carigrada 1453. godine, došlo je do gotovo potpune monopolizacije trgovine začinima od strane muslimanskih trgovaca, koji su sa teritorije današnje Indonezije i Indije, preko posrednika na Crvenom moru i Levantu, preskupe začine dopremali do Venecije i ostatka Evrope.²¹⁶ Rastuće moreplovne sile poput Portugala i Španije pokušavale

²¹¹ *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. str. 270

²¹² *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str. 21

²¹³ Proces konverzije nije bio furiozan, već dugotrajan i komplikovan. Tek krajem 16. veka islam zadobija dominantnu ulogu u najvećem delu Jave i Sumatre, mešajući se sa lokalnim kulturnim i religijskim praksama, dok na Baliju hinduizam ostaje većinska religija, a u istočnom delu arhipelaga pretežno animistička verovanja biće zamenjena većinski hrišćanskim nakon dolaska evropskih kolonizatora u vekovima koji slede. Od značajnih muslimanskih država u ovom periodu treba pomenuti i Ačeh na Sumatri, koja će postati jedna od najuticajnijih u malajskom arhipelagu, sultanate Ternate i Tidore na Molučkim ostrvima, kao i sultanate Banten, Demak i Mataram na Javi. Vladar Demaka osvojio je veliko hinduističko carstvo Majapahit i dao današnjoj prestonici Džakarti ime koje nosi.

²¹⁴ *Ibid.* str. 21-22

²¹⁵ Produkt religijskog sinkretizma koji predstavlja mešavinu animizma, budizma, hinduizma i islamskog sufizma. Ova religijska forma imala je značajnu ulogu u istoriji i religioznosti ostrva Jave. Videti: Stange, Paul. 2004. Kebatnan Movements. in. *Southeast Asia: A Historical Encyclopedia, from Angkor Wat to East Timor*. ed. Ooi, [Keat Gin](#). ABC-CLIO. str. 719

²¹⁶ *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str. 24

su da izbore sopstveno mesto u unosnoj trgovini, pronalaskom zaobilaznog puta do država proizvođača, eliminišući arapske posrednike plovidbom oko afričkog kontinenta. Vasko da Gama je 1498. godine pristao u Kalkutu, a samo trinaest godina nakon toga Portugalci su osvojili Malaku i formirali svoje predstavništvo na Molučkim ostrvima u istočnom delu indonezijskog arhipelaga, poznatim kao ostrva začina.²¹⁷ Premda je dolazak Portugalaca i osvajanje Malake značajno poremetilo trgovinu u regionu i napravilo preraspodelu snaga i uticaja lokalnih gradova i država, posledice osvajanja i promene koje su usledile nisu bile suštinske i dugoročne. Vladari u regionu nastavili su da prvenstveno produbljuju ili rešavaju svoje ranije sukobe sa konkurentskim kraljevstvima i sultanatima i stoga nije pružen organizovan otpor ili pokrenuta inicijativa za opštu mobilizaciju kako bi se zajedničkim snagama suprotstavili evropskim kolonizatorima. Ovo će se ispostaviti kao velika greška, jer iako su jedine značajne posledice portuglaske invazije bile narušavanje trgovačkih mreža i sejanje klica hrišćanstva²¹⁸, druge evropske imperije koje su ih sledile poput Britanaca, Španaca i naročito Holandana, ispisaće značajne stranice u istoriji Indonezije.

Nakon prve uspešne ekspedicije 1597. sa koje su se holandski brodovi vratili sa bogatim tovarom začina, ogroman broj trgovaca i predstavnika trgovačkih kompanija otisnuo se na isto putovanje, često se vraćajući sa prihodom nekoliko stotina puta većim od uloženog.²¹⁹ Ovo je navelo holandske vlasti da pokušaju da profit još više uvećaju rešavanjem problema unutrašnje konkurencije kroz kolektivizaciju i formiranje jedne velike nacionalne trgovačke kompanije. Tako je 1602. godine formirana Ujedinjena istočno-indijska kompanija (Vereenigde Oost-Indische Compagnie, skraćeno VOC), u kojoj su individualni trgovci imali svoj udeo u akcijama. Kompanija je dobila kvazi državne karakteristike, monopol nad trgovinom i kolonijalnom upravom, kao i slobodu vođenja ratova, sklapanja saveza, kovanja novca, porobljavanja i pogubljenja.²²⁰ Holandani su brzo postali neizostavni činilac lokalne složene političke situacije i

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ Vredno pomena je i osvajanje Ačeha 1629. godine.

²¹⁹ *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 30-31

²²⁰ *Ibid.*

premda inicijalno okrenuti isključivo trgovini, postepeno su aktivno počeli da učestvuju u borbi za prevlast i sukobima sa lokalnim kraljevstvima i sultanatima, kao i drugim evropskim kolonizatorima.²²¹ Vremenom su uspešno formirali jedan od najbogatijih kolonijalnih poseda na planeti, ali je njihov uticaj na kulturu Indonezije ostao minimalan i sveden na urbane sredine, te očigledan prvenstveno zahvaljujući ograničenom širenju hrišćanstva. U ovom periodu Kompanija je pored trgovine bila prinuđena da se posveti državičkim i administrativnim aktivnostima, što nije uvek davalo najbolje rezultate, pa su povremeno kolonijalne vlasti bile izložene organizovanim pobunama uzrokovanim tlačenjem lokalnog stanovništva i trgovaca, visokim dažbinama i nerealno postavljenim cenama robe.²²² Nakon dva stoleća turbulentnih aktivnosti, kao posledica brojnih faktora poput gubitka trke sa Britancima za kontrolu nad unosnom trgovinom sa Kinom i ostakom Azije, te vojnih previranja na evropskom kontinentu kao što je Četvrti anglo-holandski rat (1780-1784)²²³, došlo je do posledičnog finansijskog bankrota i ukidanja VOC-a 1800. godine.²²⁴ Osvajanje Holandije od strane Napoleona Bonaparte označilo je i promenu kolonijalne uprave, pa je nacionalizovano vlasništvo VOC-a tretirano kao francuska kolonija. Ovu situaciju iskoristili su Britanci i 1811. godine ostrvo Java je palo pod njihovu kontrolu. Završetak Napoleonovih ratova 1815. godine označio je i povratak Jave pod upavu Holandana, a sledeće godine država je preuzela kontrolu nad posedima nekadašnje Kompanije.²²⁵

Bilo je nekoliko značajnih pobuna protiv holandske hegemonije u prvoj

²²¹ Prve holandske baze formirane su na Javi 1603. godine i Molučkim ostrvima 1605. godine (okupirana teritorija koja je pripadala Portugalcima), a 1619. godine VOC je osvojila zapadnu Javu i formirala naselje Bataviu koje će kasnije postati grad Džakarta. Malaka je uspešno preuzeta od Portugalaca 1641. godine, a dve decenije kasnije Holandani su ih proterali i sa Sumatre. Nakon višedecenijskog sukoba, 1669. VOC je osvojila Makasar na Sulavesiju, najvećeg ekonomskog i vojnog konkurenta u uspostavljanju monopola nad trgovinom u arhipelagu.

²²² Jedan od najpoznatijih sukoba dogodio se na Javi 1740. godine kada je nakon ustanka kineske populacije i ubistva 50 Holandana, kompanija surovo reagovala pogonom 10.000 Kineza (događaj poznat kao Batavijski masakr), što je dovelo do dvogodišnjeg Kineskog rata 1741-1743.

²²³ Kompanija je za vreme trajanja ovog sukoba izgubila veliki deo svog vlasništva, prvenstveno poseda, ljudstva i brodova.

²²⁴ *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str. 34

²²⁵ Londonskim sporazumom iz 1824. godine, potpisanim od strane Britanije i Holandije, jasno su definisani interesi obe strane u indonezijskom arhipelagu i podeljen je Malajski prolaz. Aktuelna granica između Malezije i Indonezije odgovara ovoj podeli.

polovini 19. veka, a najznačajniju predstavlja Javanski rat (1825-1830) koji je imao veći uticaj na dalji tok indonežanske istorije čak i od gašenja VOC-a.²²⁶ Nakon kulminacije nezadovoljstva izazvanog zakupom velikog dela obradivog zemljišta od strane Evropljana po izuzetno niskim cenama, povećanjem nameta lokalnom stanovništvu, insistiranjem na plaćanju u novcu umesto dotadašnje nature, kao i mešanjem u unutrašnja dinastijska pitanja, došlo je do otvorene bune koju je predvodio popularni princ Diponegoro.²²⁷ Ovo je bio poslednji značajan sukob između Holandana i domorodaca sve do sredine dvadesetog veka i u njemu je stradalo nekoliko stotina hiljada ljudi. Princ Diponegoro odgajan je kako u javanskoj aristokratskoj tradiciji, tako i u duhu islama, što je bio poprilično redak spoj među plemstvom toga vremena i bio je omiljen među pobunjenicima jer, uprkos svom poreklu, nije učestvovao u kolabaoratorskoj vlasti već joj se otvoreno suprotstavljao.²²⁸ On je iskoristio brojna zloslutna znamenja kao simbolične pokazatelje ispunjenja tradicionalnog narativa po kome će se pojaviti vođa koji će osloboditi narod od tiranije i obnoviti državu jednakosti i mira.²²⁹ Sebe je proglasio za dugo očekivanog mesijanskog "pravednog kralja", o čemu će kasnije biti više reči, i uspešno izvršio mobilizaciju na klasnoj, verskoj i rasnoj osnovi, predstavljajući svoju pobunu kao sveti rat, "džihad".²³⁰ Premda su u početnoj fazi vojna nastojanja pobunjenika bila uspešna, nakon lažnih mirovnih pregovora na kojima je princ Diponegoro zarobljen, a kasnije i progнан, otpor je ubrzo ugašen. Rat je, međutim, posejao klice budućeg indonežanskog nacionalizma, a Diponegoro je u godinama koje su usledile predstavljao uzor brojnim pobunjenicima.²³¹ Danas

²²⁶ Carey, Peter. 1976. The Origins of the Java War (1825-30). *The English Historical Review*, Vol. 91, No. 358. str. 52-78

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ Touwen-Bouwsmā, Elly. 2004. Diponegoro (Pangeran Diponegara) (CA. 1785-1855), in. *Southeast Asia: A Historical Encyclopedia, from Angkor Wat to East Timor*. ed. Ooi, [Keat Gin](#). ABC-CLIO. str. 423-424

²²⁹ Tokom druge dekade 19. stoleća Javu su pogodile brojne prirodne katastrofe poput lošeg prinosa pirinča, gladi, epidemije kolere i erupcije Vulkana. Ovi događaji tumačeni su kao svete indikacije da će doći do promene Sultana, tj. da će se pojaviti novi predvodnik koji će obezbediti dugo priželjkivano blagostanje.

²³⁰ Carey, [P. B. R.](#) 1974. *The Cultural Ecology of Early Nineteenth Century Java: Pangeran Dipanagara, a Case Study*. Institute of Southeast Asia. str. 20-21

²³¹ Javaski rat nije bio jedini značajan sukob u ovom periodu. Paderi rat (1803-1837) na Sumatri vođen je između muslimanskih sveštenika inspirisanih vehabizmom, tzv. Padera, koji su nakon povratka sa hadžiluka želeli da nametnu šerijat i lokalnih poglavara i plemstva. Holandani su se umešali 1821. i suprotstavili su se islamskim pobornicima. Pobeda nakon višedecenijske borbe

se on smatra nacionalnim herojem Indonezije i simbolom otpora kolonizatorima. Sa druge strane kraj rata označio je i početak uspostavljanja potpune kontrole Holandije nad Javom i većim delom arhipelaga. Ovo je omogućilo kolonijalnim vlastima da nametnu tzv. "sistem kultivacije" koji je primoravao lokalno stanovništvo na šezdesetodnevni rad na državnim plantažama ili odvajanje petine seoskog obradivog zemljišta za uzgoj letine namenjene državnom izvozu.²³² Ova politika donela je Holandskoj istočnoj Indiji priliv ogromnog bogatstva i od teritorije na rubu bankrota, napravila finansijski nezavisnu i samoodrživu koloniju. Istovremeno, rigorozna primena oporezivanja ostavljala je velike posledice na lokalno stanovništvo, koje je često gladovalo kako bi platilo globu ili zbog prisilnog rada bilo ekstremno fizički iscrpljeno, a mnogi su i napuštali svoju zemlju seleći se na teritorije van ingerencije kolonijalnih vlasti.²³³ Inicijativa za ukidanje sistema kultivacije u drugoj polovini 19. veka, bila je kombinovani rezultat dva osnovna sinhronizovana faktora. Sa jedne strane, u pitanju je posledica rastućeg nezadovoljstva holandskog stanovništva u matici odnosom kolonijalnih vlasti prema lokalnom stanovništvu,²³⁴ a sa druge strane, predstavlja posledicu rađanja kapitalizma, liberalizma i Liberalne partije u Holandiji i popularizacije ideje da kolonijalna administracija treba da bude pod privatnom, a ne državnom upravom, što je verovatno predstavljalo i znatno značajniji razlog.²³⁵ Do 1870. godine, stari sistem je u potpunosti ukinut, privatne plantaže zamenile su državne i donet je zakon o poljoprivredi po kome su jedino autohtoni stanovnici mogli da poseduju zemlju, pa je otpočeo period u kome su veleposednici počeli da zapošljavaju i plaćaju lokalnu radnu snagu.²³⁶ Sa finansijske strane, životni standard stanovništva nije se poboljšao, već je zbog holandske ekonomske depresije i značajnog

donela je kolonizatorima kontrolu nad Sumatrom, a tradicionalne i islamske religijske vrednosti približile su se u godinama koje su usledile kroz ideju: "tradicija bazirana na islamskom zakonu, islamski zakon baziran na Kuranu". Pored toga treba pomenuti i Bandžarmasinski rat (1859-1863) na Borneu za povratak kontrole nad ostrvom, višestruke vojne intervencije na Baliju nakon kojih je 1849. sever ostrva pao pod holandsku kontrolu i Ačehski rat (1873-1904) čijim je okončanjem Holandija uspostavila praktično potpunu kontrolu nad arhipelagom.

²³² *Op.cit.* Brown, Colin. 2003. str 84.

²³³ *Ibid.* str. 85.

²³⁴ Uzrokovanom sve češće prilivom informacije o nehumanom tretiranju, izrabljivanju i stradanju domorodaca.

²³⁵ Vuković, Branislav. 1961. *Indonezija: Društveno – politički razvitak i radnički pokret*. Rad, Beograd. str. 30-32

²³⁶ *Ibid.* str. 31

povećanja broja stanovnika na Javi, u određenoj meri i opao. Takva situacija će se prvi put značajno promeniti početkom dvadesetog veka, kada je 1901. godine usvojena i otpočela sa primenom tzv. "etička politika".²³⁷ Ova kolonijalna državna platforma nije bila imperijalistička misija "civilizovanja divljaka" i stvaranja tamnoputih Holanđana, već je podrazumevala svojevrsni program ekonomskog razvoja i poboljšanja uslova života lokalnog stanovništva.²³⁸ Sa druge strane, uvođenje zapadnog sistema obrazovanja, sistema za navodnjavanje, bankarskih usluga, olakšica za urođeničku proizvodnju i zanatstvo, kao i transmigracije, omogućili su lokalnom stanovništvu neuporedivo bolje predispozicije za stvaranje buduće organizovene nezavisne države od onih koje su preovladavale u 19. veku, iako to svakako nije bio cilj kolonijalne administracije.²³⁹ Etička politika je bila na snazi sve do japanske okupacije u Drugom svetskom ratu, ali je već tokom velike ekonomske depresije 1930. značajno izgubila na inicijalnom poletu.²⁴⁰

Indonezijsko nacionalno buđenje je termin koji se koristi da označi period prve polovine dvadesetog veka u kome je po prvi put definisan koncept indonezijske nacije od strane novonastale intelektualne elite.²⁴¹ Premda program edukacije, koji je zaživeo za vreme primene "etičke politike" nije predstavljao široko rasprostranjen i svima dostupan obrazovni sistem, već je prvenstveno bio namenjen deci urođeničke elite, u osnovi je bio visoko kvalitetan i dao je značajan doprinos formiranju romantičarskih ideja nacije kroz stvaranje obrazovanih, nacionalno osvešćenih pojedinaca, koji će vremenom postati protagonisti borbe za slobodu i nezavisnost.²⁴² Prve lokalne političke organizacije formirane su na početku prošlog veka, često kao omladinske ili religijske grupacije, koje su vremenom sve više poprimale nacionalističku ideologiju i isticale anti-kolonijalna načela. Budi Utomo je bila prva urođenička politička organizacija u Holandskoj istočnoj Indiji. Osnovana je 1908. godine i dan njenog osnivanja obeležava se kao

²³⁷ *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str. 45-46

²³⁸ *Ibid.*

²³⁹ Transmigracije predstavljaju plansko preseljenje radi ujednačenog rasprostranjenja stanovništva na ostrvu.

²⁴⁰ *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004.str.. 139-140.

²⁴¹ *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 206-207

²⁴² *Ibid.*

praznik nacionalnog buđenja.²⁴³ Organizacija je bila veoma konzervativna i njen uticaj bio je ograničen na ostrvo Javu i visoko obrazovane muškarce aristokratskog porekla. Aktivnosti pokreta prvenstveno su bile usmerene na unapređenje obrazovanja, trgovine i industrije, ali je istovremeno napravljen i pionirski iskorak ograničenim učešćem u političkom životu, sa predstavnicima organizacije u Narodnom savetu²⁴⁴ i regionalnim upravljačkim savetima na Javi.²⁴⁵ Četiri godine nakon osnivanja ove organizacije, formirana je znatno radikalnija Indijska partija, a iste 1912. godine pojavio se i Sarekat islam.²⁴⁶ Unija islamskih trgovaca (Sarekat dagang islam) bila je udruženje javanskih trgovaca batikom²⁴⁷ i predstavljala pokret koji se u političkom smislu ugledao na Budi Utomo, organizaciju koja je u ovom periodu predstavljala bastion borbe protiv holandskog kolonijalizma.²⁴⁸ U dvadesetim godinama dvadesetog veka, Sarekat islam je reorganizovan i okrenuo se intenzivnijem propagiranju islamskog milenarizma.²⁴⁹ Iako su ideje nezavisnosti i samoupravljanja bile sekundarne u odnosu na muslimanski i javanski misticizam, religija je poslužila kao veoma efikasan način ujedinjenja i mobilizacije heterogenih etničkih i kulturnih grupa u borbi protiv kolonijalizma.²⁵⁰ Sa druge strane, Komunistička partija Indonezije koja je formirana 1920. godine, od svog nastanka zalagala se za sticanje nezavisnosti i 1926. pokrenula je niz revolucionarnih aktivnosti širom arhipelaga, koje je holandska vlast uspela da uguši.²⁵¹ Uhapšene su hiljade učesnika ove bune i brojni predvodnici su proterani, a aktivnosti partije

²⁴³ Kahin, George. 1952. *Nationalism and Revolution in Indonesia*. Ithaca: Cornell University Press. str. 336

²⁴⁴ Protoparlament – Volksraad, formiran je 1916. godine i prva sednica sazvana je dve godine nakon toga. Od trideset devet članova parlamenta, petnaest je pripadalo urođenicima. Holandska vlast tvrdila je da će u budućosti mirnim putem prepustiti državnu upravu lokalnom stanovništvu, ali ovo obećanje nikada nije ispunjeno.

²⁴⁵ *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 208-209.

²⁴⁶ *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str 56-57.

²⁴⁷ Batik je tehnika i specijalna vunena tkanina nastala bojenjem pomoću voska tipična za ostrvo Javu.

²⁴⁸ Pored Sarekat islama u ovom periodu formirano je još nekoliko značajnih religijskih organizacija poput Muhamadije osnovane 1912. i Nahdatul Ulame osnovane 1926. godine.

²⁴⁹ Jedan od prvih predvodnika organizacije Kokroaminoto, imao je tri čuvena sledbenika: Sukarna poznatog po nacionalizmu, Semauna poznatog po socijalizmu i Kartosuvirjoa poznatog po islamizmu.

²⁵⁰ Tek u drugoj deceniji dvadesetog veka, reč Indonezija ulazi u svakodnevnu upotrebu i od strane nacionalista termin je propagiran kao označilac opšteg narodnog jedinstva i ideje jedne nacije, nasuprot ranijim partikularnim konceptima poput javanske, sumatranske, balinežanske nacije itd.

²⁵¹ *Op. Cit.* Vuković, Branislav. 1961. 79; 87-90

stavljene su pod strogu kontrolu države sve do okončanja kolonijalne okupacije.²⁵² Prva sekularna partija sa isključivo indonezijskim članstvom, čiji je osnovni proklamovani cilj bio zadobijanje ekonomske i političke nezavisnosti, formirana je 1927. godine pod nazivom Nacionalna stranka Indonezije.²⁵³ Njen osnivač i prvi lider, Sukarno, koji će nakon Drugog svetskog rata postati prvi predsednik nezavisne Indonezije, zalagao se za odbijanje svake vrste saradnje sa holandskim režimom i za uspostavljanje anti-imperijalne i anti-kapitalističke, levičarski orjentisane stranke, koja će propagirati sekularizam i marhaenizam²⁵⁴. Stranka je nakon rasparčavanja Sarekat islama i ukidanja Komunističke partije, postala de facto najuticajnija i najmasovnija politička organizacija na arhipelagu, a zapaljivi govori Sukarna počeli su da privlače pažnju policije i vlasti. Nakon serije racija i nasilnih prekida mitinga, Sukarno i sedam partijskih funkcionera uhapšeni su 1929. godine i osuđeni na četiri godine zatvora, a partija je rasformirana.²⁵⁵ Paralelno sa ovim događajima, mladi indonezijski nacionalisti su na Drugom kongresu omladine 1928. godine izdali deklaraciju poznatu kao "zakletva omladine" u kojoj su proklamovani ideali: jedna država, jedna nacija i jedan jezik.²⁵⁶ Nakon puštanja na slobodu, kao već opšte poznati heroj borbe protiv kolonijalizma, Sukarno je nastavio sa intenzivnom agitacijom svojih načela širom Indonezije i ubrzo je ponovo uhapšen, prognan i interniran na ostvu Flores.²⁵⁷ U ovom periodu dve odvojene struje nastale raspadom Nacionalne stranke

²⁵² *Ibid.*

²⁵³ Friend, Theodore. 2003. *Indonesian Destinies*. The Belknap Press of Harvard University Press. str. 26

²⁵⁴ Termin koji je Sukarno koristio da označi vrstu socijalističke ideologije na tragu marksizma, koja je podrazumevala propagiranje nacionalnog jedinstva, kolektivističke ekonomije i samoodrživosti, oštro se suprotstavljajući imperijalizmu, kapitalizmu i ekonomskom liberalizmu. *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. str.. 324-325; O političkoj ideologiji Sukarna videti: Van der Kroef, Justus M. 1968. Sukarno, the Ideologue. *Pacific Affairs*, Vol. 41, No. 2. 245-261

²⁵⁵ Tokom suđenja Sukarno je održao čuveni govor "Indonezija optužuje", koji se smatra jednim od najznačajnijih simbola otpora imperijalizmu, u kome je osudio način na koji je kolonijalna vlast uništila indonezijsko društvo. Govor je izazvao veliki odjek u javnosti i medijima i pod pritiskom liberalnih snaga kako u Holandiji, tako i u Holndskoj istočnoj Indiji, Sukarno je oslobođen nakon dve godine zatvora. *Op. Cit.* Vickers, Adrian. 2013. str. 84-85.

²⁵⁶ *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str 65

²⁵⁷ Dahm, [Bernhard. 1969.](#) *Sukarno and the struggle for Indonesian independence*. Cornell University Press. str. 178. Ovo je verovatno najeminentnijau studiju o ulozi Sukarna u sticanju nezavisnosti Indonezije.

propagirale su različite pristupe borbi za nezavisnost.²⁵⁸

Tokom svoje intenzivne političke aktivnosti, Sukarno je promovisao ideju da rat na Tihom okeanu i napad Japana na Indoneziju može predstavljati odličnu priliku za ostvarenje sna o nezavisnosti.²⁵⁹ Ovo se pokazalo kao istina kada je Japanska carevina izvršila napad na Holandsku istočnu Indiju 1942. godine.²⁶⁰ Holandani su brzo pretrpeli poraz, a Sukarno je oslobođen i postavljen za predvodnika kolaboratorske vlasti koja je bila dužna da Japanu obezbedi narodnu podršku, neophodnu radnu snagu, hranu i sirovine, što je uzrokovalo da u ovom periodu nekoliko miliona ljudi umre od gladi, mučenja, egzekucija itd.²⁶¹ Nakon nuklearnog bombardovanja Japana, Indonezija je 1945. godine proglasila svoju nezavisnost, ali je Holandija uz pomoć Britanije pokušala da povрати kontrolu nad arhipelagom. Oružani i diplomatski konflikt koji je trajao naredne četiri godine i unutrašnja društvena previranja koja su se događala u ovom periodu, poznati su pod zajedničkim nazivom Indonezijska nacionalna revolucija.²⁶² Pritisak koji je izvršila međunarodna zajednica rezultovao je konačnim krahom viševjekovne holandske vladavine i priznanjem nezavisnosti Indonezije.²⁶³ Finansijski i infrastrukturno devastirana novostvorena država, bila je ugrožena velikim siromaštvom, urušenom ekonomijom, niskim stepenom obrazovanja stanovništva, ali i separatizmom uzrokovanim velikim unutrašnjim kulturnim, verskim i političkim razlikama. Prvi parlamentarni izbori održani su tek 1955. i stranka predsednika Sukarna odnela je pobjedu.²⁶⁴ Nezadovoljan načinom na koji je

²⁵⁸ Krilo kome su pripadali Sukarno i Sartono (indonezijska partija Partindo), zalagalo za momentalno masovno propagiranje ideje otpora, dok se krilo predvođeno Mohamadom Hatom, budućim prvim potpredsjednikom, i Sutanom Šarirom, budućim prvim premijerom nezavisne Indonezije (Indonezijski nacionalni vaspitni klub), zalagalo za dugoročnu strategiju stvaranja obrazovane elite koja će se u perspektivi izboriti za nezavisnu državu. Hata i Šarir su poput Sukarna uhapšeni i bez suđenja poslani u kaznenu logor na Novoj Gvineji.

²⁵⁹ Guha, [Ramachandra 2014](#). *Makers of Modern Asia*. Harvard University Press. str. 181

²⁶⁰ Arhipelag je prva okupirala Nemačka 1940. godine. Friend, [Theodore. 2014](#). *The Blue-Eyed Enemy: Japan Against the West in Java and Luzon, 1942-1945*. Princeton University Press.

²⁶¹ Soetan, Soetopo. 2001. Indonesian Nationalism and the Japanese Occupation during World War II. *The Journal of Sophia Asian Studies* No.1 9. str. 115; Van der Kroef, Justus M. 1973. Sukarno's Indonesia. *Pacific Affairs*, Vol. 46, No. 2 str. 273;

²⁶² Videti: Reid, Anthony. 1974. *The Indonesian national revolution, 1945-1950*. Hawthorn, Vic.: Longman.

²⁶³ *Op. Cit.* Dahm, [Bernhard. 1969](#). str. 312

²⁶⁴ U pitanju je Indonezijska nacionalna stranka. Teik, Goh Cheng. 1972. Why Indonesia's Attempt at Democracy in the Mid-1950s Failed. *Modern Asian Studies*, Vol. 6, No. 2. str. 228-230

funkcionisala vlast, koja je zbog nedostatka apsolutne većine bila ograničena prinudnim stranačkim koalicijama, Sukarno je otvoreno kritikovao ideju parlamentarne demokratije, optužujući je za neusklađenost sa indonezijskom kulturnom tradicijom i prezentujući koncept nasakom kao alternativu.²⁶⁵ Kao ultimativni pokušaj uspostavljanja političke stabilnosti, uz podršku vojske, predsednik je 1957. proglasio primenu "kontrolisane demokratije".²⁶⁶ Ovim odlukama nastupilo je doba autoritativne diktature, a parlamentarna demokratija nije se vratila u Indoneziju sve do 1999. godine i perioda tzv. reformacije. Premda je Sukarnova vladavina doprinela izvesnim pozitivnim reformama u položaju radničke klase, obrazovanju i zdravstvu, ekonomska situacija u Indoneziji je kontinuirano nazadovala i kao posledica anti-imperijalne ideologije, država je postala gotovo isključivo okrenuta Sovjetskom savezu i Kini. Sredinom šezdesetih godina dvadesetog veka, širom arhipelaga vladalo je ekstremno siromaštvo i glad, što su bili neki od direktnih uzročnika vojnog državnog udara 1965. godine.²⁶⁷ Tom prilikom, pokret Trideseti septembar ubio je šest najviših vojnih generala, preuzeo kontrolu nad medijima i držao pod svojim protektoratom predsednika Sukarna.²⁶⁸ Vojska je surovo uzvratila predvođena generalom Suhartom i državni udar je završen neuspehom. Za njegovu organizaciju optužena je Komunistička partija i u narednim nedeljama usledila je krvava osveta usmerena protiv navodnih pristalica komunizma širom arhipelaga u kojoj je stradalo desetine hiljada ljudi.²⁶⁹ Sukarno je nakon okončanja masakra pokušao da povрати Indoneziju u pređašnje stanje, ali je sistem kontrolisane demokratije bio trajno urušen i predsednik je bio prinuđen da ključne vojne i političke funkcije prepusti generalu Suhartu.²⁷⁰

²⁶⁵ Nasakom je politički koncept koji podrazumeva kombinaciju idealtipskih indonezijskih stubova državnosti promovisanih u vreme Sukarnove vladavine. Akronim je nastao spajanjem reči nacionalizam (NASionalisme), religija (Agama) i komunizam (Communism). *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. str. 286-287.

²⁶⁶ Ovaj politički sistem odbacio je zapadnjački tip državnog uređenja i novodno se oslanjao na tradicionalni seoski sistem konsenzusa seoskih glavešina. U praksi ovo je značilo ukidanje izborima odabranog parlamenta, koji je zamenjen parlamentom sačinjenim od poslanika izabranim od strane predsednika i vrhovnim savetom koji je sačinjen od odabranih predstavnika svih relevantnih političkih partija. *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 312-341.

²⁶⁷ *Op.cit.* Darkley, Steven. 2005. str. 109-110.

²⁶⁸ *Ibid.*

²⁶⁹ *Op. Cit.* Vickers, Adrian. 2013. str. 162-165.

²⁷⁰ *Ibid.*

Nakon proglašenja Suharta za predsednika 1968. godine, otpočela je epoha tzv. "novog poretka", koji je odlikovalo intenzivno učestvovanje vojnih struktura u vlasti, borba za očuvanje političkog uređenja i ekonomskog razvitka, birokratizacija i korporalizacija političkih i društvenih organizacija i nedvosmislena anti-komunistička politika.²⁷¹ Dolazak Suharta na vlast i anti-komunistički zaokret u politici, doneli su Indoneziji neujednačen, ali značajan priliv stranih investicija i posledični ubrzani ekonomski razvoj koji je, uz strogu kontrolu i cenzuru opozicije, osigurao Suhartu ostanak na poziciji sve do kraja dvadesetog veka. Sa druge strane, ovom autoritativnom režimu danas se često pripisuju korumpiranost, koluzija i nepotizam.²⁷² Velika Istočno-azijska finansijska kriza koja je najsnažnije pogodila Indoneziju 1997. - 1998. godine, zajedno sa velikom sušom i najvećim požarima u istoriji, direktno su uticali na destabilizaciju političke situacije i buduću promenu vlasti.²⁷³ Nakon indonezijske revolucije 1998. godine, Suharto se povukao sa vlasti i otpočeo je proces demokratizacije i stvaranja savremene Indonezije, sa čestim promenama na državnom vrhu.²⁷⁴

III 2. Proročanstvo proroka Đajabaje

Proročanstvo Đajabaje predstavlja skup predviđanja koji se pripisuju javanskom kralju Sri Mapanji Đajabaji, vladavcu Kediri kraljevstva na istočnom delu ostrva od 1135. do 1179. godine.²⁷⁵ Ime kralja se pojavljuje u javanskoj verziji Mahabharate i povezuje se sa inkarnacijom hinduističkog božanstva Višnua.²⁷⁶ Njegova vlast se opisuje kao pravedna i prosperitetna i predstavlja period

²⁷¹ Videti: Gunn, Geoffrey C. 1979. Ideology and the Concept of Government in the Indonesian New Order. *Asian Survey*, Vol. 19, No. str. 751-769.

²⁷² *Op. Cit.* Vickers, Adrian. 2013. str. 190-193.

²⁷³ *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 408-411.

²⁷⁴ Period nakon povlačenja Suharta prvenstveno odlikuju intenzivna demokratizacija društva, veće poštovanje slobode govora i ljudskih prava, povećani regionalni autonomizam i separatizam, kao i sve izraženiji islamizam u društvu i politici. Predsedničku funkciju obavljali su Jusuf Habibi (1998-1999), Abdurahman Wahid (1999-2001), Sukarnova ćerka Megawati Sukarnoputri (2001-2004), Susilo Bambang Yudhoyono (2004-2014).

²⁷⁵ Cœdès, [George. 1968.](#) *The Indianized States of South-East Asia*. University of Hawaii Press. str. 168.

²⁷⁶ Reuter, Thomas. 2004. Java's Hinduism Revival. *Hinduism Today Web Edition*. Link: <http://www.hinduismtoday.com/modules/smartsection/item.php?itemid=1308>; Humphreys, Sarah C. 1997. *Cultures of Scholarship*. University of Michigan Press. str. 202

ujedinjenja razjedinjenog kraljevstva, nastalog nakon smrti njegovog prethodnika. U narodnom verovanju, Đajabaja simboliše otelotvorenje mitološkog *Ratu Adil*-a, koji predstavlja mesijansku figuru i arhetipskog pravednog kralja u indonezijskoj tradiciji.²⁷⁷ To je ličnost kojoj se pripisuje uspostavljanje perioda opšteg mira i pravde, slično kralju Arturu u britanskom folkloru. Prema legendi, Ratu Adil će se ponovo roditi u vreme patnje i nedaća koje se naziva "*Jaman Edan*" i svoj život će posvetiti borbi za obnavljanje vremena društvenog uređenja, pravde i harmonije poznatog kao "*Jaman Raharja*".²⁷⁸ Ovi naizmenični retrogradni i prosperitetni periodi u mitološkim narativima na ostrvu Java i u ostatku Indonezije, bazirani su na svojevrsnoj cirkularnoj koncepciji vremena, o čemu će kasnije biti reči.

Samo proročanstvo zapravo nije jedna jedinstvena lista predviđanja, već skup nezavisnih dugačkih epskih pesama, koje su objedinjene u tekstualne celine, od kojih je najpoznatija *Pralembang Dojoboyo* (Predviđanja Đajavaje).²⁷⁹ Tekst proročanstva ispunjen je skrivenom simbolikom i odnosi se na političke događaje na Javi koji su već postali deo istorije i na one koji tek treba da se dogode. Narativ prezentuje periodizaciju javanskog istorijskog vremena na tri vremenske celine od sedam stotina godina, poznate kao *kala*, pri čemu računanje vremena otpočinje mitskim naseljavanjem ostrva prve godine po Saka kalendaru²⁸⁰ i završava se sudnjim danom 2100. saka godine.²⁸¹ U pojedinim verzijama proročanstva navodi se priča po kojoj je kralju Đajabaji servirano sedam različitih jela, koja simbolišu sedam epoha (*kala*) i otelotvoruju odgovarajuća kraljevstva i vladaoce iz

²⁷⁷ Videti: *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. str. 210

²⁷⁸ *Ibid.*

²⁷⁹ Wiyono, Gani. 1999. Ratu Adil: A Javanese Face of Jesus?. *Journal of Asian Mission* 1/1. str. 65-68. Druga dva skupa predviđanja koja se pripisuju Đajabaji su *Serat Jayabaya Musarar* i *Serat Pranitiwakya*.

²⁸⁰ Indijski nacionalni kalendar (poznat i kao sakanski ili saka kalendar) je zvanični svetovni kalendar u Indiji, a u upotrebi je i na Javi i Baliju. Kalendar se sastoji iz dvanaest meseci, a računanje vremena otpočinje od proločne ravnodnevice 78. godine po gregorijanskom kalendaru i ovaj period naziva se Šalivahanova era. Danas je na Javi, pored zvaničnog gregorijanskog, prvenstveno u upotrebi javanski kalendar (*Anno Javanico*) koji predstavlja aberaciju Saka kalendara. Ovaj sistem uveden je od strane sultana Agunga 1633. godine i u velikoj meri je sačuvao prethodni princip računanja vremena, ali se za razliku od saka kalendara, koji se oslanja na solarnu godinu, bazira na lunarnoj godini i mesečevim menama, što predstavlja princip preuzet iz islamskog kalendara.

²⁸¹ Florida, [Nancy K.](#) 1995. *Babad Jaka Tingkir*. Duke University Press. str. 273

budućnosti ostrva.²⁸² Poslednja kala je Jaman Edan, doba dekadencije i entropije praćene moralnim i duhovnim padom čovečanstva, brojnim pošastima i prirodnim katastrofama. Apokaliptična predviđanja slikaju viziju budućnosti u kojoj tehnološka otkrića poput zaprežnih kola bez konja (automobila), letećih brodova (aviona), gvođenih ogrlica koje okružuju ostrvo (železnice) ili prekida tokova reka (brane), ne predstavljaju simbol progresa i pozitivne evolucije, već najavu sveopšteg otuđivanja i predskazanje nastupajuće katastrofe.²⁸³ Po proročanstvu ona će se, između ostalog, manifestovati “skupljanjem” zemlje, padanjem kiše van kišne sezone, umiranjem od gladi i nedostatka odeće, kao i brojnim građanskim i opštim ratovima u kojima će veliki broj ljudi stradati.²⁸⁴ Najveća degradacija civilizacije, međutim, očekuje se u moralnom pogledu i na planu međuljudskih i porodičnih odnosa. Verolomstvo, napadanje religije i odbacivanje božijih zakona, veličanje zla i napredak korumpiranih, gramzivih i pakosnih ljudi, napuštanje porodice, međusobno sukobljavanje njenih članova i brisanje granica rodnih uloga, bujanje prostitucije, korupcije i bezzakonja, kao i eksploatacija ljudi i uskraćivanje osnovnih ljudskih prava, biće sigurni pokazatelji da je svet “okrenut naopačke” i da je nastupio Jaman Edan, doba ludila.²⁸⁵

Iako se ovaj, najčešće citirani deo proročanstva, u široj javnosti danas proglašava u velikoj meri istinitim i ostvarenim, činjenica je da je reč o konceptu koji nije nov i inovativan. On se evidentno oslanja na hinduističku kosmologiju i predstavu o četiri doba ili perioda sveta, koji se smenjuju od njegovog stvaranja do uništenja.²⁸⁶ Ovi periodi poznati su kao *juge*, a poslednja epoha, koja se naziva kali-juga, predstavlja vreme haosa i degradacije duhovnosti, u kome se predviđaju

²⁸² Nazivi sedam epoha su: 1. Kala Visesa, 2. Srikala, 3. Kala Visaja, 4. Kala Janga, 5. Kala Sakti, 6. Kala Jaja, 7. Kala Bendu (Jaman Edan). *Op. Cit.* Wiyono, Gani. 1999. str. 66

²⁸³ Parry, Richard Lloyd. 2007. *In the Time of Madness: Indonesia on the Edge of Chaos*. Grove/Atlantic, Inc. str. 87.

²⁸⁴ Integralni skup predviđanja prevedenih na engleski jezik može se pogledati na linku: <http://www.infoanda.com/resources/jayabaya.php>

²⁸⁵ *Ibid.*

²⁸⁶ Videti: Moertono, Soemarsaid. 2009. *State and Statecraft in Old Java: A Study of the Later Mataram Period, 16th to 19th Century*. Equinox Publishing. str. 92.; Van der Kroef, Justus M. 1959. *Javanese Messianic Expectations: Their Origin and Cultural Context. Comparative Studies in Society and History, Vol. 1, No. 4.* str. 307

brojne istovetne nedaće onima pripisanim javanskom Jaman Edanu.²⁸⁷ Premda hinduističke juge traju vremenski neuporedivo duže, karakteristike poslednje epohe ne predstavljaju jedinu sličnost koju sa njima imaju kale iz Đajabajnog proročanstva. Hinduisti veruju da će na kraju perioda kali-juga, epohe za koju se smatra da je još uvek u toku, poslednja inkarnacija Višnua, Sri Kalki, pobediti demona Kalija i sile tame, ponovo obnavljajući zlatno doba koje se naziva satja-juga.²⁸⁸ Slično tome, u Đajabajnom proročanstvu se predviđa da će Ratu Adil, koji se takođe smatra inkarnacijom Višnua, doneti zlatno doba, Jaman Raharja, u kome će zavladati blagostanje i prosperitet.²⁸⁹

Iako se autorstvo proročanstva pripisuje Đajabaji, originalni tekst nije sačuvan i značajno je menjan, dopisivan i reinterpetiran tokom istorije, što se može objasniti prvenstveno prenošenjem narativa usmenim putem, ali neupitno predstavlja i posledicu brojnih političkih i ratnih previranja, kao i rezultat promene dominantne religije i viševjekovne kolonizacije na ostrvu. Pojedini autori smatraju da je narativ zapravo nastao u 17. veku, iz pera izvesnog javanskog muslimana, ali naglašeni hinduistički elementi upućuju na činjenicu da je geneza narativa započela pre islamske kolonizacije.²⁹⁰ Uprkos činjenici da su struktura i osnovni elementi legende identični, postoje primetne razlike. Verzije koje su pretrpele izvesne islamske uticaje npr. tvrde da je naseljavanje Jave inicirao ikonijski sultan, dok se u hinduističkim verzijama kao etiološki mitski predak javlja indijski svetac Aji Saka, a zavisno od interpretacije, Ratu Adil je viđen kao izaslanik Alaha ili reinkarnacija Višnua i sl.²⁹¹ Islamska eshatologija preoblikovala je i ranije

²⁸⁷ U hinduističkoj kosmologiji, život u univerzumu se uništava i ponovo stvara na 4,3 milijarde godina, što predstavlja jedan dan u životu Brame. Ovaj ciklus sastoji se iz četiri epohe poznate kao juge, koja se naizmenično smenjuju poput godišnjih doba. Promene koje prate smenu epoha ogledaju se na samoj zemlji, ali i u ljudskoj svesti kroz smanjenje darne (zakona i vrline) i dužine ljudskog života i variraju od zlatnog doba, poznatog kao satja ili krta juga, preko postepenog pada tokom treća juge i dva para juge, do doba tame, kali juge. Četiri juge zajedno čine mahajugu koja ukupno traje 4.320.000 ljudskih godina. Videti: Dimmitt, C. 1990. Yuga. u *Enciklopedija živih religija*. Beograd: Nolit. str. 794

²⁸⁸ Videti: Knapp, [Stephen. 2011. The Vedic Prophecies: A New Look into the Future: The Eastern Answers to the Mysteries of Life](#). CreateSpace Independent Publishing Platform. (poglavlje 6)

²⁸⁹ *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. str. 210

²⁹⁰ *Op. Cit.* Soetan, Soetopo. 2001. str. 112.

²⁹¹ Reuter, Thomas. 2010. Spiritual Imagination and Societal Change in Indonesia: The Prophecies of King Jayabaya. *Volume 1 in the Sydney Anthropology Symposium Series (SASS) Vol 1. Online*

hinduističko poimanje istorije kao beskonačnog niza naizmeničnih perioda dekadencije i prosperiteta, uvodeći linearnu koncepciju vremena i ideju sudnjeg dana, poznatog kao *Kiamat Kubra*.²⁹² Zlatno doba (jaman raharja) i kraljevstvo Ratu Adila će po ovoj interpretaciji trajati stotinu godina, nakon čega će opet nastati vreme haosa koje će trajati do 2100. saka godine i sudnjeg dana.²⁹³ Neposredno pre ovog događaja, predviđa se veliki rat između Imama Mahdija sa jedne strane i Satane i Goga i Magoga sa druge strane, iz koga će Mahdi izaći kao pobednik.²⁹⁴ U pojedinim verzijama proročanstva se za povod konačnog obračuna predviđa Đamađuđin napad na Arabiju, prilikom koga će se pojaviti Imam Madi (ili Dabatul Arli, zavisno od verzije) i odneti pobeđu.²⁹⁵ Iako imaju veoma slične karakteristike, Ratu Adil i Imam Mahdi nikada nisu poistovećeni u tradiciji i verovanju naroda na Javi, premda je došlo do izvesnog stepena simbioze. Imam Mahdi je u cilju očuvanja osnovnih premisa islamske dogme, predstavljen kao hronološki sledbenik Ratu Adila, što na izvestan način umanjuje značaj i uskraćuje milenaristički karakter starije verzije mitskog kralja.²⁹⁶

Veliki broj stanovnika ostrva upoznat je sa najpoznatijim predviđanjima koja se pripisuju Đajabaji, a proročanstvo je imalo brojna reizdanja i štampano je u svojim različitim varijantama u velikom broju primeraka. Masovna popularnost prorokovih predviđanja prvi put je ovekovečena 1815. godine, kada je u kapitalnom enciklopedijskom izdanju objavljena verzija narativa,²⁹⁷ a najstarija

Proceedings of the Symposium Anthropology and the Ends of Worlds. University of Sydney 25-26 March 2010. str. 36

; *Op. Cit.* Humphreys, Sarah C. 1997. str. 202-203.

²⁹² Kartodirdjo, Sartono. 2007. Agrarian Radicalism in Java: Its Setting and Development, in *Culture and Politics in Indonesia*. ed. Holt, Claire. Equinox Publishing. str. 97

²⁹³ *Op. Cit.* Florida, Nancy K. 1995. str. 273

²⁹⁴ U islamskoj eshatologiji Imam Mahdi predstavlja spasitelja islama i zaštitnika sveta od zla, koji će vladati izvestan broj godina pre Sudnjeg dana. U proročanstvu su za njegove protivnike upotrebljeni nazivi Raja Iblis i Ja-mak-juja. *Iblis* je, poput Šejtana, uobičajeni naziv za Đavola u islamu, a *raja* znači kralj ili vladar (prema tome, kralj Satane). Ja-mak-juja otelotvoruje Gog i Magog, termin kojim se u judeizmu, hrišćanstvu i islamu označavaju ljudi, narodi ili regije koje će u vreme sudnjeg dana biti pristalice Đavola i doneti brojne nedaće svetu. *Op. Cit.* Holt, Claire. 2007. str. 97

²⁹⁵ *Ibid.*

²⁹⁶ O sinkretizmu koncepta Ratu Adila i Imama Mahdija pogledati: *Op. Cit.* Van der Kroef, Justus M. 1959. str.314

²⁹⁷ Reč je o zborniku javanskih priča i učenja u stihu koji se naziva Serat Centhini. Zbornik je objavljen 1814. godine u dvanaest tomova. *Op. Cit.* Florida, Nancy K. 1995. str. 273

poznata sačuvana pisana verzija potiče iz 1835. godine.²⁹⁸ Islamizacija i prepravljane teksta u 19. veku pripisuje se čuvenom javanskom pesniku Ranga Varsiti (1802-1873) i njegova verzija, koja je i danas jako rasprostranjena, bila je inkorporirana u pesnikovo kapitalno delo o istoriji Jave.²⁹⁹ U njoj je izvor Đajabajnog proročkog dara, ranije pripisivan hinduističkim božanstvima Mahabharate, pronađen u učenjima lutajućeg sufiste iz Turske, a sam prorok, za koga se verovalo da je inkarnacija Višnua, navodno je preobraćen u Islam od strane tog istog askete.³⁰⁰ Celokupna istorija Jave, u ovoj interpretaciji, dobila je islamski referentni okvir i ona predstavlja indikativni pokazatelj tendencije čitanja klasičnih starojavanskih tekstova u novom ključu sufizma. U današnje vreme moguće je identifikovati preko stotinu različitih verzija Đajabajnog proročanstva.³⁰¹

Mnogo važnija od datiranja i rekonstruisanja prvobitne forme i sadržaja proročanstva, međutim, je popularnost predviđanja u usmenoj tradiciji i njihova kontinuirana upotreba u političkom životu Jave tokom perioda dužeg od tri veka.³⁰² U osnovi je moguće identifikovati i izdvojiti tri osnovna aspekta proročanstva oko kojih je vršena politička instrumentalizacija. Prva i najznačajnija upotreba odnosi se na ideju Ratu Adila, odnosno na proglašavanje pojedinca za mesijansku figuru koja će doneti zlatno doba, ekonomsku stabilnost, slobodu i mir. Brojni lideri i vojskovođe tokom istorije Indonezije prisvajali su ovo ime i time legitimisali svoje ambicije i zadobijali značajnu podršku i nove pristalice. Druga upotreba vezuje se za jedno konkretno predviđanje u okviru Đajabajnog proročanstva po kome će nakon tri veka pod dominacijom belaca, državom kratko vladati „žuti patuljci“, nakon čega će uslediti vladavina pravednog kralja i zlatno doba.³⁰³ Ovo predviđanje je dobilo ogromnu popularnost pre, u toku i nakon Drugog svetskog rata, pri čemu su japanski osvajači proglašeni za „žute patuljke“ i dočekani kao oslobodioci od holandske imperijalne vlasti i ujedno kao

²⁹⁸ Najstarija poznata verzija proročanstva nalazi se u kraljevskoj biblioteci u Surakarti. Pisac je u predgovoru napomenuo da je reč o transkripciji starijeg dokumenta, koji je i sam predstavljao islamiziranu aberaciju verzije koja mu je prethodila. *Op. Cit.* Reuter, Thomas. 2010. str. 36

²⁹⁹ *Op. Cit.* Humphreys, Sarah C. 1997. str. 202.

³⁰⁰ *Ibid.*

³⁰¹ Reuter, Thomas. 2008. Reading the Future in indonesia: Javanese Texts of Prophecy as a Popular Genre. *17th Biennial Conference: Is this the Asian Century?*. str. 2

³⁰² *Ibid.*

³⁰³ *Op. Cit.* Soetan, Soetopo. 2001. str. 113

predskazaoci nadolazećeg zlatnog doba.³⁰⁴ Danas se ovo proročanstvo u narodu smatra u potpunosti ispunjenim, jer je nakon rata formirana današnja slobodna nezavisna država. Konačno poslednja upotreba se odnosi na predviđanje da će ime Ratu Adila sadržati makar jedan slog javanske reči „notonogoro“.³⁰⁵ Nakon prvih posleratnih predsednika Sukarna (Sukarno) i Suharta (suharto), čija su imena zadovoljavala ovaj kriterijum, tokom izbornih kampanja, stranke i njihove pristlice neretko su se utrkivale da naprave što umesnije asocijacije kako bi njihovi kandidati uspeali da se uklape u zadati uslov, upotrebljavajući nadimke, arhaične verzije imena i sl. Ova praksa je aktuelna i u savremenoj Indoneziji i predsednički kandidati je koriste kako bi svoje šanse uvećali ili diskreditovali svoje oponente. U nastavku će biti predstavljeni istorijski primeri političke upotrebe tri navedena aspekta proročanstva i detaljnije obrazložene njihove funkcije i struktura, kao i produktivnost u odgovarajućem kontekstu.

III 3. Uticaj milenarizma, nativizma i islama na oblikovanje koncepta heroja-spasioca

Intenziviranje učestalosti pojavljivanja i instrumentalizacije proročanstava u političke svrhe, u kauzalnom je odnosu sa intenzitetom društveno-ekonomske, nacionalne i vojne krize i predstavlja mehanizam mobilizacije stanovništva koje se oseća obespravljeno, ugroženo i podređeno. Stoga nije iznenađujuće što je mit o heroju spasiocu, Ratu Adilu, postao večiti simbol nade na Javi, koji se može iznova oživljavati i upotrebljavati u različitim vremenskim i političkim situacijama. Njegov univerzalni karakter ogleda se u činjenici da su tokom brojnih turbulentnih perioda, ugroženi slojevi stanovništva poprilično lako mogli da poistovete sopstvene životne uslove sa stradanjem, nemaštinom i nepravdom opisanom u Jaman Edanu i stoga pokazivali otvorenost prema osobama koje bi sebe predstavljale kao mesijanske figure ili bile proglašene za Ratu Adila. Legitimizacija

³⁰⁴ Touwen-Bouwsmas, Elly 1996. The Indonesian Nationalists and the Japanese "Liberation" of Indonesia: Visions and Reactions. *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 27, No. 1, *The Japanese Occupation in Southeast Asia*. str. 4.

³⁰⁵ Videti: Hale, Christopher. 2013. *Massacre in Malaya: Exposing Britain's My Lai*. The History Press.

i utvrđivanje kredibiliteta ovakvog postupka vršeni su na različite načine, koji su najčešće podrazumevali utvrđivanje drevnih prava pretendenta na određenu teritoriju ili titulu (navodno krvno srodstvo sa drevnim vladarima i mitskim kraljevima ili materjalni dokaz koji podkrepljuje pravo nasledstva), božansko otkrovenje o svom svetom pozivu (vangsit) ili pak hodočaće proklamovanog Ratu Adila u mesta koja se povezuju sa legendom o pravednom kralju i drevnim mitskim kraljevstvima.³⁰⁶ U pojedinim slučajevima su kao predskazanja dolaska Ratu Adila navođeni jednonedeljno pomračenje sunca, reke obojene krvlju, pojava kuge i druga zloslutna znamenja.³⁰⁷ Neretko su ovakvi pokreti prerastali lokalne okvire i njihova ideologija postajala je pretnja vladajućim strukturama na nacionalnom nivou, a vera u nastupajuće “zlatno doba” je u određenim situacijama predstavljala ključni revolucionarni katalizator.

Različite verzije proročanstava beleže da je uloga Ratu Adila bila predodređena za mitskog mesijanskog kralja Tandjung Putiha, koji je po legendi trebalo da vlada na početku 18. veka ili pak za kralja Erutjakru čija se vladavina predviđala za sam početak 20. veka, pri čemu se geografski pojavljivanje “pravednog kralja” vezivalo za mitsko kraljevstvo Katangu.³⁰⁸ Prvi zabeleženi slučajevi osoba koje su bile proglašene za kralja-spasioca, vezani su za dva princa istog imena koji su predvodili pobune protiv vlasti u 18., odnosno 19. veku. Tokom velike bune u istočnoj Javi 1718. godine, kralj holandskog vazalskog kraljevstva Mataram, poslao je svog sina princa Diponegora da uguši ustanak.³⁰⁹ Princ se, međutim, ogлуšio na očeve instrukcije i prešao je na stranu pobunjenika, koji su ga proglasili za svog vođu. Sebe je imenovao za dugo očekivanog mitskog kralja Katange, čiji će se uticaj proširiti preko cele Jave i okolnih ostrva i prisvojio je ime Erutjakra u skladu sa mesijanskom tradicijom.³¹⁰ Njegov mnogo poznatiji imenjak u narednom veku, o kome je bilo reči u prethodnom delu teksta, takođe je sebe

³⁰⁶ Videti: Yewangoe, Andreas Anangguru. 1987. *Theologia Crucis in Asia: Asian Christian Views on Suffering in the Face of Overwhelming Poverty and Multifaceted Religiosity in Asia*. Rodopi. str. 237; *Op. Cit.* Kartodirdjo, Sartono. 2007. str. 110

³⁰⁷ *Ibid.*

³⁰⁸ Kraljevstvo je u narativima najčešće vezano za šumovitu oblast severno od današnjeg grada Madiuna u unutrašnjosti centralne Jave. *Ibid.* str. 94.

³⁰⁹ *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 113

³¹⁰ *Ibid.*

proglasio za kralja Erutjakru, tvrdeći da je božansko otkrovenje o svojoj misiji predvođenja oružane pobune protiv Holandana dobio direktno od Ratu Adila tokom meditacije na planini Rasamuni.³¹¹ Verovao je da ga je ta vizija na sveti način predodredila za budućeg kralja Jave i da će mu u ostvarenju tog cilja pomoći duhovna snaga palog kraljevstva Mataram i boginja južnih mora.³¹² Ovaj princ Diponegoro (1785-1855) bio je posvećeni musliman koji je iskoristio nezadovoljstvo naroda na Javi, uzrokovano visokim nametima i slabim prinosima, da pokrene sveti rat protiv hrišćanskih kolonizatora.³¹³ Sukob poznat kao Javanski rat (1825-1830), kao što smo videli, završen je neuspešno po pobunjenike, ali je Diponegoru obezbedio status nacionalnog heroja i posadio klice buduće borbe za nezavisnost.

Nativizam je sve češće postajao neizostavni element mesijanskih pokreta, a kolonizatorska vlast je proglašavana za glavni uzrok patnje i nesreće. Ova ideologija u osnovi podrazumeva otpor imigraciji i zahtevanje favorizovanih prava za već etablirano stanovništvo na određenoj teritoriji.³¹⁴ U slučaju Jave, obnova davno urušenih sultanata i “tradicionalnog” državnog i društvenog uređenja, oslobođenog od uticaja zapadne kulture i “belog čoveka”, definisana je kao osnovni cilj, a nezadovoljstvo, prvenstveno ruralnog stanovništva, je kanalisano u militantan otpor holandskim upravljačima i domaćim kolaboratorima. Dublji uzroci buntovništva najčešće su proisticali iz nemaštine, visokih dažbina i nepravedne distribucije plodne zemlje.³¹⁵

U drugoj polovini 19. veka, kao što smo videli, dolazi do značajnih promena u kolonijalnom zakonodavstvu vezano za pravo na zemlju, koje uzrokuju pogoršavanje položaja ruralnog stanovništva u Indoneziji. Raspad zadruga, prenos obaveze plaćanja sve većih dažbina sa kolektiva na individue i

³¹¹ Headley, Stephen C. 2006. Being a “martyr” [syahid] in Java today: A deformation of sacrifice?. *Colloque “Martyr(e) et suicide dans l’islam contemporain*. str. 17; *Op. Cit.* Carey, P. B. R. 1974. str. 22

³¹² Hoskin, Janet. 1987. The Headhunter as Hero: Local Traditions and Their Reinterpretation in National History. *American Ethnologist*, Vol. 14, No. 4. str. 613

³¹³ *Op. Cit.* Ooi, Keat Gin. 2004. str. 423.

³¹⁴ O vrstama nativističkih pokreta videti: Linton, Ralph; Hallowell, A. Irving. 1943. Nativistic Movements. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 45, No. 2, *Centenary of the American Ethnological Society*.

³¹⁵ *Op. Cit.* Kartodirdjo, Sartono. 2007. str. 98-99.

umnožavanje vlastelinstava na selima, stvorili su povoljne uslove za javljanje pokreta koji su se zalagali za ukidanje zemljišnih nameta i pravednu podelu obradive zemlje.³¹⁶ Uočljiva je i postepena politička promena koja se ogledala u činjenici da je nezadovoljstvo i borba obespravljenih sve češće zadobijala ruho milenarizma, pri čemu su ove organizacije omogućile da se individualne frustracije kolektivizuju, a da primarno lokalni i konkretni zahtevi prerastu u masovni zahtev za opštim društvenim promenama.³¹⁷ Predstavnici ovakvih pokreta propovedali su da moralna degradacija i korumpiranost sveta u kome su živeli može biti prevaziđena proterivanjem tadašnje vlasti, što bi označilo početak zlatnog doba i vremena izobilja. Mesijanski pokreti počeli su da rastu u brojnosti u drugoj polovini 19. veka i bilo ih je više desetina u narednom stoleću, a jedan od najrasprostranjenijih po uticaju pojavio se 1865. godine.³¹⁸ Njegov predvodnik je predviđao dolazak mitskog kralja Tandung Putiha koji bi se kroz masovni pokolj obračunao sa strancima na Javi, što je pokretu i njegovim vođama obezbeđivalo rastuću podršku nezadovoljnog stanovništva. Cilj pokreta je bilo istrebljivanje belaca i uništavanje holandskih prinčevina na ostrvu.³¹⁹ Drugi pokreti slične ideologije predviđali su pojavu mitskog kralja Erutjakre na čelu vojske sačinjene od demona i otrovnih životinja koja bi napala belce i proterala ih iz Indonezije.³²⁰ Jedna od najpoznatijih manifestacija milenarističkih ideja vezuje se za kult ličnosti Samina, kao i pokret Samat koji ga je ideološki sledio. Neobrazovani seljak Samin je svoju popularnost inicijalno stekao u poslednjoj deceniji 19. veka, kroz propagiranje mirnodopske ideologije, koja je nalik hrišćanstvu, propovedala da se

³¹⁶ *Ibid.* str. 109.

³¹⁷ *Op. Cit.* Van der Kroef, Justus M. 1959. str. 317-318

³¹⁸ Pokret se pojavio u centralnoj Javi ali se ubrzo proširio i na severne krajeve ostrva. Bio je predvođen od strane izvesnog Mangkuvidaje koji je predviđao vladavinu mitskog kralja u najvećem hinduističkom kompleksu hramova u Indoneziji, Prambananu. Prilikom hapšenja, kod Mangkuvidaje su pronađeni rukopisi Đajabajnog proročanstva. Pokret je smatrao R.M. Mohamada za otelotvorenje mesijanskog kralja Erutjakre. *Op. Cit.* Kartodirdjo, Sartono. 2007. str. 95, 98

³¹⁹ Ovaj pokret nije bio jedini sa izraženom anti-holandskom i pro-muslimanskom politikom. Malangjuda, Đumadilkobra, Đasmani, Ačmad Suhada i dr. lokalni lideri su u drugoj polovi 19. veka predvodili pokrete čiji je cilj bio proterivanje nevernika. Neki od popularnih slogana usmerenih protiv vlasti su bili: „obezglavite Holandžane“ i „napolje sa Kompanijom“ (Holandska istočno-indijska kompanija, prim. aut). *Ibid.* 112; Kartodirdjo, Sartono. 1976. *Social Movements of Java in the XIX and XX Centuries: an Analytical Framework. The Tjiomas Rebellion of 1886: a Case Study. Cahiers Internationaux D'histoire Économique Et Sociale, Volume 8.* str. 72

³²⁰ Kartodirdjo, Sartono. 1988. *Modern Indonesia, tradition & transformation: a socio-historical perspective.* Gadjah Mada University Press. str. 32, 270.

na loše uzvraća dobrim, ali je u novom veku napravio značajan zaokret ka anarhizmu i komunizmu, šireći ideje o borbi za ravnopravnim vlasništvom nad zemljom, suprotstavljanju vlastima i ukidanju brojnih nameta.³²¹ Nakon pribavljanja naoružanja sa namerom nasilnog ostvarenja ovih ciljeva, holandska uprava je reagovala i 1907. godine uhapsila i proterala Samina, nakon čega je pokret praktično ugušen, ali je mesijanska ideologija nastavila da živi kroz izrazito milenarističko krilo okupljeno oko Samata, propovedajući dolazak kralja blizanaca koji će doći sa istoka i zapada i uspostaviti savršeno kraljevstvo iz koga će Holandani i njihovi poslušnici biti proterani.³²²

Milenarizam je povremeno uzimao nešto izraženiju komponentu islamske eshatologije i krajem 19. i početkom 20. veka religijski motivi dobijali su sve više na značaju. Njihov uspeh ogledao se u činjenici da su ove organizacije nudile mnogo složeniji ideološki i kulturološki osnov za ujedinjenje, uspešno prevazilazeći partikularne interese i usko lokalne uzroke nezadovoljstva, jer su se oslanjale na već izgrađen, razgranat i ukorenjen svetonazor islama. S obzirom da nije postojala raširena ideja nacionalizma, jednog naroda i zajedničkog identiteta na etničkoj osnovi, islam je predstavljao adekvatnu alternativu na kojoj je bilo moguće bazirati solidarnost izuzetno raznorodnih grupa. U pojedinim krajevima Jave npr. zabeleženi su slučajevi proglašavanja vođe pobunjenika za Imama Mahdija.³²³ U skladu sa tim, koncept džihada (perang sabil) inkorporiran je u shvatanje određenih delova Đajabajnog proročanstva, pa je uništavanje vladajućih belaca pravdano svetim ratom protiv nevernika sa ciljem uspostavljanja čisto muslimanskog kraljevstva.³²⁴ Učesnici u vlasti iz redova lokalnog stanovništva nisu dakle bili proglašavani samo za izdajice nacionalnih interesa, već i verolomnike

³²¹ *Op. Cit.* Van der Kroef, Justus M. 1959.str. 317-318.

³²² *Ibid.*

³²³ Sledbenici pokreta predvođenog od strane Kjai Nurhakima npr. verovali su da je njihov lider otelotvorenje Imama Mahdija i da će uspešno proterati evropljane i uvesti pravedno oporezivanje i raspodelu zemlje. *Op. Cit.* Kartodirdjo, Sartono. 2007. str. 107

³²⁴ Pored pomenutog Javanskog rata, ideja odbrane islama je bila jedan od ključnih motiva prilikom pokretanja Trunađadine pobune 1675. godine i Surapatinog ustanka koji je trajao od 1686. do 1706. godine. Jedan od najvećih centara otpora holandskim kolonizatorima i lokalnim kolaboratorima, naročito u drugoj polovini 18. veka, bio je okupljen oko Giri Kedaton muslimanske škole i Giri dinastije koje poreklo vodi od Sunan Giriya, jednog od devet svetaca islama u Indoneziji (Vali Sanga). Jay, Robert. 1971. The Javanese State and Islam. in *Man in Adaptation: The Cultural Present.* ed. Cohen, Yehudi A. str.514

koje treba najstrože kazniti. Uključivanje religijskog aspekta u mobilisanje na bunt protiv kolonizatora davalo je produktivne rezultate u svim grupacijama muslimanske veroispovesti, čak i među abanganima čija je posvećenost dogmatskoj veri bila znatno manje izražena nego kod santria.³²⁵ Jedan od najpoznatijih modernističkih islamskih pokreta javio se početkom dvadesetog veka. Sarekat islam (Islamska unija), o kome je već bilo reči, smatra se jednom od prvih organizacija u indonezijskoj istoriji kojoj je pošlo za rukom da upotrebom milenarističke tradicije i simbola, izuzetno uspešno mobiliše stanovništvo na političko delovanje i obezbedi široku podršku u narodu.³²⁶ Jedan od predvodnika ovog pokreta, Čokroaminoto, bio je smatran od strane svojih sledbenika, šire javnosti i naročito neobrazovanih slojeva i seljaštva za otelotvorenje Ratu Adila, zbog navodnog rođenja u vreme erupcije vulkana Krakatau.³²⁷ On je prvi lider od princa Dioponegora kome je na širokom nacionalnom nivou pripisan epitet mesije i očekivanog pravednog kralja, što je on vešto koristio u svojim zapaljivim, harizmatičnim govorima, koji su okupljali hiljade slušalaca i direktno uzrokovali omasovljenje organizacije.³²⁸ Buna iz 1919. godine je incident u kome je ovaj pokret kroz delovanje lokalnog uticajnog zemljoradnika, koji se usprotivio visokim taksama i nametnutoj poljoprivrednoj kulturi koja mu nije omogućavala da prehrani porodicu, neuspešno pokušao da povede otpor protiv vlasti.³²⁹ Ispostavilo se da je ovaj, naizgled lični, bunt bio deo dobro smišljenog plana i da je vođa bio blizak militantnom ogranku Islamske unije koja se, suprotno većinskom opredeljenju pokreta, zalagala za upotrebu nasilja u rešavanju konflikta. Ovakvo delovanje imalo je za cilj da pokrene lavinu sukoba koja će kao krajnji razultat

³²⁵ Kliford Gerc napravio je distinkciju abangana, santria i priajia, tri najvažnije tradicije u kulturnom i religijskom životu Jave. Abangani predstavljaju grupu koja se vezuje za seljački sloj stanovništva i stavlja akcenat na animistički aspekt javanskog sinkretizma; Santri su grupa prvenstveno povezana sa trgovačkim slojem koja je znatno više okrenuta islamskoj baštini u okviru sinkretističke religije; Prijaji su grupa povezana sa birokratskim slojem, koja je dominantno okrenuta hinduističkim elementima u sinkretističkoj religiji. Videti: Geertz, Clifford. 1976. *The Religion of Java*. The University of Chicago Press.

³²⁶ Cribb, Robert. 2004. Serakat Islam. in *Southeast Asia: A Historical Encyclopedia, from Angkor Wat to East Timor*. ed. Ooi, [Keat Gin](#). ABC-CLIO. str. 1180-1181.

³²⁷ *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. str., 433.

³²⁸ Melayu, Hasnul Arifin. 2000. *Islam and Politics in the Thought of Tjokroaminoto (1882.-1934.)*. Institute of Islamic Studies McGill University. str. 34-35.; Tarling, [Nicholas](#). 2001. *Southeast Asia: A Modern History*. Oxford University Press. str. 373.

³²⁹ Reč je o Tjimareme buni koju je predvodio Hađi Hasan. Videti: *Op. Cit.* Kartodirdjo, Sartono. 2007. str. 115.

kulminirati masakrom evropljana.³³⁰ Kada se Serakat Islam, znatno kasnije, konačno ogradio od svoje povezanosti sa idejom Ratu Adila, izgubio je svoj milenarsitički karakter i mitski značaj u očima širokih narodnih masa, pa je i njegovo članstvo ubrzo drastično smanjeno u broju.³³¹

Tokom dvadesetih godina dvadesetog veka, Komunistička partija Indonezije takođe se oslanjala na proročki narativ. Diponegoro i Javanski rat smatrani su političkim uzorima, a lideri stranke povezivali su Đajabajino proročanstvo sa Sovjetskim savezom i priželjkivanu revoluciju sa dolaskom Ratu Adila.³³² Ova mitska figura odigrala je značajnu ulogu u mobilizaciji stanovništva tokom surovo ugušene bune 1927. godine.³³³ Za vreme tridesetih godina, novoformirana Narodna partija, koja je u izvesnom idejnom smislu bila naslednik Serakt islama i brojem sledbenika parirala Muhamadiji, svoju ogromnu popularnost gradila je na ideji da je njen predvodnik otelotvorenje pravednog princa.³³⁴

Sa druge strane, pojedine verzije proročanstva imale su potpuno suprotan cilj od borbe za nezavisnost i u njima je izražen evidentan pokušaj uspostavljanja kredibiliteta i legitimiteta evropskih kolonizatora kroz insistiranje na božanskoj predodređenosti njihovog osvajanja Indonezije. Povezivanje opšteg mira, duhovnosti i ekonomskog prosperiteta sa dolaskom plavkookih morskih trgovaca svetle puti i njihovog naseljavanja Džakarte, u ovim predviđanjima nedvosmisleno sugeriše neminovnost istorijskog procesa, iluzornost otpora i pozitivne posledice povinovanja novouspostavljenim vlastima.³³⁵ Pored toga, ideju Ratu Adila koristili su i lokalni hrišćanski misionari, koji su hrišćanstvo kombinovali sa javanskim običajima i misticizmom. Jedan od ovih pokreta proglasio je Isusa Hrista za mesijanskog pravednog kralja i upotrebljavao je javansku islamsku terminologiju

³³⁰ *Ibid.* 117

³³¹ *Op. Cit.* Melayu, Hasnul Arifin. 2000. str. 35

³³² Houbent, Vincent. 2009. The Future of the Past, the Past of the Future: History in Southeast Asia. in *Responding to the West: Essays on Colonial Domination and Asian Agency*. ed. Hans Hagerdal. str. 24

³³³ *Ibid.*; *Op. Cit.* Vickers, Adrian. 2013. str. 82

³³⁴ Lider Narodna stranka Jogiakarte bio je harizmatični, konzervativni i slabo obrazovani princ Pangeran Surđodiningrat. On je iskoristio nezadovoljstvo seljaštva dodatno produbljeno velikom ekonomskom depresijom, kako bi sledbenike ubedio da je istinski Ratu Adil koji će doneti zlatno doba. *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 237.

³³⁵ *Op. Cit.* Kartodirdjo, Sartono. 2007. str. 101.

da označi crkvu (džamija) i sveštenika (imam).³³⁶ Iako su se konvencionalni evropski hrišćanski misionari izrazito protivili ovakvom pristupu, on je davao znatno uspešnije rezultate u broju preobraćenih vernika.³³⁷ Sve veći broj organizacija, bez obzira da li su gajili pozitivan ili negativan stav prema kolonijalnoj upravi, nastavljao je da upotrebljava tradicionalna verovanja kao sredstvo pomoću koga su animirali stanovništvo i podstrekivali podršku za svoje političke ambicije i ova praksa nije utihnula ni nakon uspešno okončane borbe za nezavisnost.

Na osnovu svih navedenih primera moguće je izdvojiti dva opšta osnovna tipa pokreta koji se oslanjaju na milenarizam, premda se individualne organizacije međusobno drastično razlikuju.³³⁸ Pokreti iz prve grupe u velikoj meri zanemaruju politički aspekt svog delovanja, pri čemu utopijski idealizuju prošlost, pokušavajući da ponovo ožive duh tog vremena u smutnoj sadašnjosti.³³⁹ Slično idealima romantizma, zalažu se za očuvanje običaja, jezika i pisma. Oslanjaju se na religijsko preobraženje i striktnu primenu verskih dogmi koje mogu poticati iz islama ili pak iz tradicionalnih vrednosti i običaja abangana.³⁴⁰ Bore se prvenstveno za duhovnu revoluciju i prihvatanje religijskih učenja kao standarda kojima se vlast rukovodi. Zbog ideologije odbacivanja uređenja sveta u kome žive i težnje za sticanjem nezavisnosti Indonezije (u kolonijalno vreme), međutim, kolonijalne ali i nezavisne vlasti najčešće su ih karakterisale kao umereno revolucionarno potentne i shodno tome su nadzirale njihove aktivnosti uz tendenciju izbegavanja daljeg uplitanja, ali u pojedinim slučajevima nisu izostale ni oštre reakcije i zabrane delovanja.³⁴¹ Druga grupa uključuje politički veoma aktivne pokrete koji neretko kroz militantne aktivnosti teže ostvarenju svojih ciljeva. Oni se, međutim, ne uklapaju u savremeno shvatanje političkog delovanja ili stranačke organizacije, već pribegavaju nekonvencionalnim i tradicionalnim sredstvima u ispunjavanju deklariranih

³³⁶ *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 165.

³³⁷ *Ibid.*

³³⁸ *Op. Cit.* Kartodirdjo, Sartono. 2007. str. 118-119.

³³⁹ Mit o zlatnom dobu biće detaljno analiziran u zaključku ovog poglavlja. Videti: Žirarde, Raul. 2000. Politički mitovi. Beograd: Čigoja štampa. str. 111-148.

³⁴⁰ O javanskom misticizmu videti: Zorić, Snježana. 1986. Fenomenologija javanskog misticizma. U *Kulture Istoka: Časopis za filozofiju, književnost i umetnost istoka*, br.9. str. 19-21.

³⁴¹ *Op. Cit.* Kartodirdjo, Sartono. 2007. str. 118-119.

ambicija, pa se zbog izraženog milenarizma, nativizma ili propagiranja džihada, smatraju izuzetno revolucionarno potentnim.³⁴² U osnovi ovih pokreta je bunt protiv socijalno-ekonomske nepravde i tlačitelja, ali značajnu ulogu ima forma manifestacije nezadovoljstva, koja je prožeta religijskom simbolikom, što omogućava omasovljenje pristalica propagirane ideje u krajevima u kojima religija još uvek ima dominantni uticaj na kreiranje opšteg pogleda na svet.³⁴³ Konflikti vlasti i ovih organizacija i u kolonijalno vreme i u vreme nakon sticanja nezavisnosti često su imali tragičan i krvavi epilog. Velika većina ustaničkih i revolucionarnih društvenih pokreta formirana je na ideji otpora kolonijalizmu.³⁴⁴ Činjenica da ispunjenje njihovog primarnog cilja kroz sticanje nezavisnosti nije dovelo do masivnog gašenja postojećih i stopiranja formiranja novih sličnih organizacija stoga evidentno svedoči o istrajnosti milenarističke ideje u Indoneziji, koja je na isvestan način izuzeta od posledica društvenih promena.

III 4. Upotreba proročanstva u borbi za nezavisnost Indonezije

Proročanstvo je, kao što smo videli, imalo značajnu ulogu u brojnim pokušajima suprotstavljanja holandskim kolonizatorima i njegova upotreba davala je mešovite rezultate. Jedno političko predviđanje, međutim, u velikom delu javnosti danas se smatra u potpunosti ispunjenim. Reč je o ulozi Japana u stvaranju nezavisne Indonezije. Indonezijsko nacionalno buđenje u prvoj polovini dvadesetog veka, predstavlja period u kome se rađa ideja da carevina Japan može biti od velike pomoći lokalnom stanovništvu u zadobijanju nezavisnosti Indonezije.³⁴⁵ Simpatije prema zemlji izlazećeg sunca, svoje korene vuku još iz 1905. godine kada je u Rusko-Japanskom ratu za prevlast nad Mandžurijom i Korejom, Japan odneo ubedljivu pobedu.³⁴⁶ Na istoku Azije ovaj trijumf doživljen je kao pobeda celog kontinenta nad Evropom, koja uliva nadu da i druge evropske

³⁴² *Ibid.* str. 119.

³⁴³ Za detaljan pregled i opis preko dvadeset milenarističkih pokreta na Javi na kraju devetnaestog i početkom dvadesetog veka pogledati: Kartodirdjo, Sartono. 1978. *Protest Movements in Rural Java: A Study of Agrarian Unrest in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries*. Oxford University Press.

³⁴⁴ *Ibid.* str. 4-5

³⁴⁵ *Op. Cit.* Guha, Ramachandra 2014. str. 181.

³⁴⁶ *Op. Cit.* Soetan, Soetopo. 2001. str. 113.

imperije mogu biti potučene i proterene³⁴⁷. Krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina dvadesetog veka, među različitim revolucionarnim političkim i verskim pokretima, počinje da se širi navodno predviđanje, koje je pripisivano starom proroku Đajabaji, po kome će nakon tri stoleća ropstva pod "belim čovekom", uslediti vladavina "žutih patuljaka" u trajanju jednog životnog ciklusa pšenice.³⁴⁸ Nakon toga, predviđali su se pojava Ratu Adila i otpočinjanje perioda opšteg blagostanja i prosperiteta u okviru samostalne države Indonezije.³⁴⁹ Kao što možemo da pretpostavimo, u interpretaciji ovog narativa, Holandjani su viđeni kao "beli ljudi" čija vlast se bliži kraju, a Japanci kao spasioци koji će oterati kolonizatore i ostati veoma kratko, nakon čega će vlast prepustiti narodu Indonezije. Mediji su u ovom periodu kreirali mišljenje javnog mnjenja, da se ubrzano bliži vreme dolaska zlatnog doba i da Japan treba posmatrati kao vesnik preokreta. Novine na istočnoj Javi 1928. godine oglašavale su neupitan skorašnji dolazak pravednog kralja, a dve godine kasnije štampa piše o znamenjima koja nagoveštavaju velike promene i potrese u zemlji.³⁵⁰ Ovakve najave su se vremenski poklapale sa suđenjem Sukarnu koji je sve češće orbitirao kao savremeno otelotvorenje Ratu Adila. U svojim najranijim govorima, Sukarno je javno naglašavao svoje ubeđenje u ostvarenje sna o nezavisnosti Indonezije i predviđao je velike ratne sukobe na Tihom okeanu koji će to omogućiti. Pored toga, Sukarno je u javnosti upoređivan sa likom iz popularnog lutkarskog pozorišta senki, koji je imao prometejske karakteristike i doneo ljudima magijsko sredstvo kojim su prevaziđene unutrašnje podele i ujedinjene zaraćene strane.³⁵¹ Eksplicitno povezivanje proročanstva i invazije Japana koja će osloboditi Indoneziju od holandske kolonijalne vlasti, izvršio je indonezijski nacionalistički vođa Tamrin, koji je za govornicom u parlamentu 1941. godine izjavio da je sudbina ovih naroda ispisana u nazivu lekovite biljke

³⁴⁷ *Ibid.*

³⁴⁸ *Op. Cit.* Hale, Christopher. 2013. U pojedinim verzijama ovo predviđanje je najavljivalo pobedu "žutog pauna sa severo-istoka" nad "belim bivolom plavih očiju". Značenje ove analogije je identično originalnoj verziji. Videti: Lee, Khoon Choy. 1999. *A Fragile Nation: The Indonesian Crisis*. World Scientific. str. 126

³⁴⁹ *Op. Cit.* Friend, Theodore. 2014., str. 76-77

³⁵⁰ Labrousse, Pierre. 1993. The Second Life of Bung Karno Analysis of the Myth (1978-1981). *Indonesia*, No. 57, *Archipel*. str. 179.

³⁵¹ Vajang je oblik popularnog lutkarskog pozorišta senki na Javi. Lik Kroksona, koji se često javlja u predstavama, je po legendi napustio svoj asketski život kako bi doneo magijsko sredstvo ujedinjenja zaraćenim stranama. *Ibid.* str. 179

“djintan”,³⁵² koju je posmatrao kao akronim: “**D**jepang **i**tu **n**anti **t**aklukkan **a**ntero **N**ederland” (Japan će savladati Holandiju).³⁵³ Svoje izlaganje je završio zaključkom da će odlazak holandske vlasti označiti početak vremena prosperiteta i sreće za indonezijski narod.³⁵⁴ Značajnu ulogu u plasiranju pro-japanske propagande u Indoneziji odigrao je Jusuf Hasan, rođen na Sumatri, koji je 1930. godine otišao na studije ekonomije u Tokijo i postao član ultra nacionalističkog pokreta Crni zmaj.³⁵⁵ U godinama koje će uslediti, Hasan je postao najistaknutiji agitator ideje o napadu Japana na holandsku istočnu Indiju i tajni agent zadužen za formiranje pete kolone, čiji je zadatak bio sabotiranje holandske vlasti iznutra i priprema revolucionarnih aktivnosti.³⁵⁶ Učestvovao je u radu Radio Tokija koji je 1939. godine počeo da emituje svoj program u Indoneziji, a od 1941. godine otpočeo utilizaciju proročanstva koje im je išlo na ruku i intenzivnu anti-holandsku propagandu, sa naglaskom na ideji da će Japan osloboditi Indonežane i doneti prosperitet.³⁵⁷ Uloga ove stanice naročito je došla do izražaja neposredno pre izbijanja rata, kada je u napetoj političkoj atmosferi bila praktično onemogućena komunikacija subverzivnih oslobodilačkih nacionalističkih grupa, pa je Radio Japan predstavljao jedini izvor informacija i instrukcija.³⁵⁸ Iako je slušanje ove stanice bilo zabranjeno od strane Holanđana, hiljade ljudi svakodnevno je sa nestrpljenjem očekivalo Hasanova optimistična obećanja iz Tokija o neminovnom dolasku zlatnog doba, praćena zapaljivim političkim monolozima i obaveznom pevanjem buduće nacionalne himne Velika Indonezija.³⁵⁹ Širom ostrva avioni su bacali pamflete na kojima je bio napisan slogan “jedna boja, jedna rasa”, sa japanskom i indonezijskom zastavom odštampanim na suprotnim stranama i prikazom

³⁵² Vrsta peršuna.

³⁵³ *Op. Cit.* Friend, Theodore. 2014. , str. 76.

³⁵⁴ Ubrzo nakon ovog incidenta je uhapšen i preminuo je u zatvoru pre ostvarenja svojih predviđanja. Van De Ryt, Ami M. 2001. Japanese Occupation of Indonesia. *Perspectives in History XVII*. ed. Van De Ryt, Ami M. str.57.

³⁵⁵ *Op. Cit.* Touwen-Bouwsma, Elly 1996. str. 2.

³⁵⁶ Mohamad Juli je takođe odigrao značajnu ulogu u promovisanju ideje o spasiteljskoj invaziji Japana kao komentator na Radio Tokiju. Goto, Ken'ichi. 2003. *Tensions of Empire: Japan and Southeast Asia in the Colonial and Postcolonial World*. NUS Press. str. 142.

³⁵⁷ *Op. Cit.* Touwen-Bouwsma, Elly 1996. 4.

³⁵⁸ *Op. Cit.* Goto, Ken'ichi. 2003. str. 142.

³⁵⁹ Himna Indonesia Raya prvi put je pevana na pomenutom Drugom kongesu omladine 1928. godine. Videti: *Op. Cit.* Touwen-Bouwsma, Elly 1996. str. 7.

prijateljskog susreta japanskih vojnika i indonezijskog naroda.³⁶⁰ Propagandni materijal imao je za cilj da ubedi lokalno stanovništvo da "stariji brat" dolazi da oslobodi "mlađeg brata", što je uzrokovalo da japanske trupe nakon invazije 1942. godine budu dočekane kao oslobodilačke snage. Sa velikim oduševljenjem i u slavljeničkoj atmosferi, hiljade ljudi pozdravljalo je pristigle vojnike sa japanskim zastavama, nacrtanim Hinomaru simbolom na dlanovima i poklicem "banzai".³⁶¹ Iako su nakon pobeđe Japana usledili određeni pozitivni koraci ka uspostavljanju državnosti Indonezije, poput uvođenja zastave i himne, nacionalisti su ubrzo postali bolno svesni realnosti i razočarani odbijanjem Japana da omogući nezavisnost.³⁶² Proročanstvo se ipak ispunilo tri godine kasnije, nakon kapitulacije Japana na kraju Drugog svetskog rata. Sukarno je proglasio nezavisnost i osim što je period vladavine "žutih patuljaka" trajao tri, umesto predviđenih godinu dana, u narodu je ovo predviđanje ostalo upamćeno kao u potpunosti ostvareno.

Koncept Ratu Adila nije uvek bio povezivan sa određenom osobom, već je kroz istoriju bilo pokušaja njegove depersonalizacije i simboličkog poistovećivanja sa idejom ili političkim poretком. Pomenuti vođa Serakat Islama, Čokroaminoto, koji je i sam od strane svojih sledbenika bio proglašavan za očekivanog pravednog kralja, koristio je ovaj koncept kao idealan način za popularizaciju ideje islamskog socijalizma.³⁶³ U jednom od svojih govora rekao je: "Mi očekujemo novog Božijeg glasnika, naslednika Mojsija, Isusa i Muhameda, koji će oterati sve zle požude iz srca ljudi. Ovaj glasnik se zove Ratu Adil. Svi mi, ma kojoj religiji pripadali, ga očekujemo. Ali ovaj Ratu Adil se neće pojaviti u ljudskom obliku; tačnije, on će se pojaviti u formi socijalizma. Ovome se Serakat Islam raduje."³⁶⁴ Slično tome, Sukarno je takođe promovisao ovu ideju u godinama tokom i nakon Drugog svetskog rata. Posle inicijalnog prekida viševjekovne holandske kolonijalne vlasti, uzrokovanog japanskim osvajanjem, Sukarno je naručio štampanje knjige pod

³⁶⁰ *Ibid.* str. 8; *Op. Cit.* Soetan, Soetopo. 2001. str. 112-113.

³⁶¹ Hinomaru znači "krug sunca" i odnosi se na japansku zastavu sa crvenim krugom na beloj pozadini. Banzai znači "deset hiljada godina" i predstavlja japanski poklič koji izražava želju za dugim životom. Obično se uzvikuje tri puta i predstavlja pandan uzviku "živeo/la" u srpskom jeziku. *Op. Cit.* Touwen-Bouwsma, Elly 1996. str. 8-9.

³⁶² *Op. Cit.* Goto, Ken'ichi. 2003. str. 142-143.; *Op. Cit.* Soetan, Soetopo. 2001. str. 111.

³⁶³ *Op. Cit.* Dahm, Bernhard. 1969. str. 19.

³⁶⁴ *Op. Cit.* Melayu, Hasnul Arifin. 2000. str. 55.

nazivom "Uloga Đajabajinih proročanstava u našoj Revoluciji".³⁶⁵ Po okončanju rata, tokom kratkog perioda holandskog povratka na arhipelag, knjiga je zaplenjena iz štamparije i uništena, ali je nakon Indonezijske nacionalne revolucije i sticanja međunarodno priznate nezavisnosti, knjiga ponovo štampana. U njenom predgovoru, Sukarno je sebe poistovetio sa proreknutim mitskim oslobodiocem i pravednim kraljem, ali je istovremeno pružio i obrazloženje po kome je Ratu Adil zapravo sama demokratija, tj. država bazirana na principima pravde i jednakosti.³⁶⁶ Kao što vidimo, iako je ovakva interpretacija bila popularna u pojedinim periodima, potpuna depersonalizacija ideje Ratu Adila i njeno isključivo izjednačavanje sa političkim ili verskim sistemom, nikada nije zaživela, jer je sa propagandnog stanovišta ustanovljena neophodnost osobe koja će otelotvoriti princip pravedne države i predstavljati simbol novog poretka.

III 5. Upotreba proročanstva u političke svrhe nakon sticanja nezavisnosti Indonezije

I u godinama nakon Drugog svetskog rata, proročanstva su nastavila da imaju značajan uticaj na dnevno-političke događaje u Indoneziji i korišćena su od strane različitih pretendenata na vlast kako bi obezbedila široku narodnu podršku.

Pre zauzimanja pozicije predsednika 1945. godine npr., Sukarno je otišao na hodačašće u selo za koje se verovalo da predstavlja mesto telesnog nestanka kralja Đajabaje i njegovog uzdizanja na nebesa. Ovom prilikom se obratio članovima svoje partije rečima: "Došao sam ovde da molim za njegov (Đajabajin) kraljevski blagoslov. Molim vas da mi svi pomognete". Nakon sedam minuta provedenih u tišini, zaključio je da je blagoslov dobijen i da mogu da krenu.³⁶⁷

Tokom 1949., poslednje godine Indonezijske nacionalne revolucije,

³⁶⁵ *Op. Cit.* Reuter, Thomas. 2010. str. 37.

³⁶⁶ *Ibid.*

³⁶⁷ Quinn, George. 2009. National Legitimacy through a Regional Prism: Local Pilgrimage and Indonesia's Javanese Presidents. In *The Politics of the Periphery in Indonesia: Social and Geographical Perspectives*. NUS Press. str. 177.

formiran je kombinovani vojni pokret holandskih i lokalnih pobunjenika, koji su se protivili ukidanju federacije Ujedinjenih indonezijskih država i stvaranju unitarne Republike Indonezije.³⁶⁸ Pokret koji je nazvan "Legija Ratu Adila", formirao je bivši holandski kapetan Rejmond Vesterling, sa ciljem očuvanja autonomije holandske države Pasundan na zapadnoj Javi, koja je bila ugrožena ukidanjem federacije i ujediniteljskim težnjama Sukarna i Hate.³⁶⁹ Oslanjajući se na indonezijsku tradiciju o dolasku proreknutog pravednog kralja, Vesterling je sebe proglasio za Ratu Adila koji će nezadovoljnima doneti mir i pravdu. U prilog njegovoj tvrdnji išla je činjenica da je rođen u Istanbulu i da je bio poznat pod nadimkom "Turčin", a po islamiziranoj verziji legende, za Ratu Adila se verovalo da će biti turskog porekla.³⁷⁰ Vešto je iskoristio nezadovoljstvo određenih etničkih i verskih grupa i organizacija, da oko sebe okupi preko dve hiljade sledbenika koji su se oštro protivili potencijalnoj jedinstvenoj pan-indonezijskoj državi, smatrajući je nametnutim oblikom buduće javanske političke dominacije i hegemonije. Članstvo je regrutovano iz redova Sunda³⁷¹ i drugih etničkih grupa koje su se zalagale za očuvanje sopstvene autonomije,³⁷² iz islamističkih i komunističkih paravojnih formacija koje su delovale u vreme Indonezijske nacionalne revolucije,³⁷³ kao i bivših vojnika rasformirane holandske vojske i aktivne kraljevske armije.³⁷⁴ Nakon izostanka odgovora na ultimatum upućen vlastima u kome je zahtevano poštovanje

³⁶⁸ Kao što smo već videli, pod pritiskom međunarodne zajednice Holandani su 1949. godine bili primorani da priznaju nezavisnost Indonezije, uprkos činjenici da su tokom četiri godine nakon okončanja Drugog svetskog rata povratili kontrolu nad gotovo celokupnim arhipelagom. Transfer suvereniteta je izvršen sa Holandske istočne Indije na Ujedinjene indonežanske države, politički subjekt koji je zamišljen kao federacija šesnaest autonomnih država (Republike Indonezije koja je obuhvatala teritoriju Jave i Sumatre i petnaest država koje su osnovali Holandani na okolnim ostrvima). Predsednik Sukarno je 1950. godine, pet godina nakon proglašenja nezavisnosti, ukinuo federativnu državu i formirao unitarnu Republiku Indoneziju. Videti: *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 284-285

³⁶⁹ Sundhaussen, Ulf. 1982. *The Road to Power: Indonesian Military Politics, 1945-1967*. Oxford University Press. str. 55

³⁷⁰ Rođen je 1919. godine u Istanbulu, od oca Holandanina i majke Grkinje. ³⁷⁰ *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. str. 453.

³⁷¹ Druga po brojnosti etnička grupa u Indoneziji, nakon Javanaca, koja uglavnom naseljava zapadni deo Jave. Sunde su želele nezavisnu državu Pasundan, koja ne bi bila pod kontrolom Javanaca.

³⁷² Poput Malajaca, Ambonaca, Minahasa itd.

³⁷³ Poput Darul Islama, islamističke organizacije koja se zalagala za formiranje šerijatske islamske države Indonezije.

³⁷⁴ Za detaljan prikaz aktivnosti Rejmonda Vesterlinga i Legije Ratu Adila videti Vesterlingove memoare prevedene na engleski kao: Westerling, [Raymond. 2013. *Challenge to Terror*](#). Read Books Limited.

autonomije federalnih država, Legija Ratu Adila organizovala je pokušaj državnog udara početkom 1950. godine, mesec dana nakon međunarodnog priznanja Republike Indonezije.³⁷⁵ Iako su uspeli da zauzmi Bandung, glavni grad zapadne Jave, pobunjenicima nije pošlo za rukom da osvoje Džakartu, a republička vojska i policija veoma brzo uspeli su da uguše ustanak i povrate red i mir u državi.³⁷⁶ Vesterling je uz pomoć Holandije uspeo da pobjegne za Singapur, a Legija Ratu Adila ubrzo je rasformirana.³⁷⁷

Ni period nakon smene Sukarna i uspostavljanja “novog poretka”, nije ostao imun na političku utlizaciju proročanstava. Anti-komunistički masakar sproveden nakon neuspešnog pokušaja državnog udara 1965. godine, u pojedinim krugovima postao je simbol „doba ludila“, u kome će se pojaviti proreknuti pravedni kralj i doneti željeni mir i blagostanje.³⁷⁸ Iako je povremeno i sam Suharto u javnosti viđen kao naslednik mita o Ratu Adilu,³⁷⁹ tokom svog celokupnog mandata on je ostao obazriv prema ovom narativu, svestan činjenice da ga narod nije doživljavao kao mitskog pravednog kralja u jednakoj meri kao i njegovog prethodnika Sukarna.³⁸⁰ Možda je ovo jedan od razloga zašto je Suharto znatno češće povezivan sa proročanstvom Sabdapalona nego predviđanjima Đajabaje.³⁸¹ U narodu je bilo rasprostranjeno verovanje da je on inkarnacija ovog starog sveštenika, koji je predvideo da će nakon pet stotina godina nastupiti kraj ere islama na arhipelagu i povratak na staru religiju hindu-budizma.³⁸² Suharto je tokom većeg dela svoje

³⁷⁵ *Op. Cit.* Van der Kroef, Justus M. 1959. str. 317

³⁷⁶ Osujećen je plan da se zauzmu policijske stanice, medijski centri i ostali strateški položaji. Sprečeni su i planirani atentati na članove Hatinog kabineta, ali je tokom državnog udara stradalo nekoliko desetina ljudi na obe strane. *Ibid.*

³⁷⁷ *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 285

³⁷⁸ *Op. Cit.* Parry, Richard Lloyd. 2007. str. 91.

³⁷⁹ *Op. Cit.* Gunn, Geoffrey C. 1979. str. 763.

³⁸⁰ Ramstedt, [Martin](#). 2005. *Hinduism in Modern Indonesia*. Routledge. str. 16-17

³⁸¹ Sabdapalon je bio sveštenik iz 15. veka u hindu-budističkom kraljevstvu Majapahit na Javi. Nakon preobraćanja kralja u islam 1478. godine, što je označilo i početak dominacije ove religije na arhipelagu koja i danas traje, veruje se da ga je Sabdapalon prokleo i obećao da će se vratiti nakon 500 godina u vreme velikih prirodnih katastrofa, političke korupcije i moralne degradacije, da protera islam i obnovi staru hindu-budističku religiju (agama budi). Za Sabdapalona se veruje da je bio inkarnacija Semara, popularnog mitskog stvorenja iz javanske mitologije kome se pripisuju atributi mudrosti, mističnosti i svetosti. Bubandt, Nils. 2014. *Democracy, Corruption and the Politics of Spirits in Contemporary Indonesia*. Routledge. str. 114.

³⁸² Suwandi, Raharjo. 2000. *A Quest for Justice: The Millenary Aspirations of a Contemporary Javanese Wali*. KITLV Press. str. 53.

vladavine bio poprilično neprijateljski nastrojen prema islamu³⁸³ i nosi najveći deo odgovornosti što se u ideološkom temelju indonezijske države nalazi princip pankasile,³⁸⁴ baziran na javanskom misticizmu, a ne islamsko učenje i zakon.³⁸⁵ I sam je bio sledbenik javanskog misticizma i kulta Semara i često je meditirao i išao na hodočašća u stare hindu-budističke hramove, mada se protivio priznanju sinkretističke religijske tradicije kejaven kao zvanično priznate religije.³⁸⁶ U skladu sa predviđanjima, tačno pet vekova nakon Sabdapalonovog otkrovenja, 1978. godine, završena je izgradnja prvih hinduističkih hramova na Javi još od prekolonijalnog perioda,³⁸⁷ a došlo je i do erupcije vulkana Semeru, što je potkrepilo tezu o predviđenim prirodnim katastrofama koje će pratiti ovaj period.³⁸⁸ Tokom 1978. godine, neočekivano je objavljen i plan o izgradnji velikog memorijalnog kompleksa oko Sukarnove grobnice. S obzirom da je bivši predsednik poslednje godine svog života praktično proveo u kućnom pritvoru i da, zbog nemilosti vladajućih struktura, nije sahranjen na groblju heroja u Džakarti zbog straha od hodočašća, ovakva odluka mogla je biti objašnjena jedino željom da se pred nastupajuće izbore obezbedi podrška Sukarnovih simpatizera.³⁸⁹ Još važniji razlog, međutim, krio se u činjenici da je tokom ove turbulentne godine bilo u toku suđenje Savitu, čoveku optuženom da je uz pomoć Đajabajinog proročkog narativa pokušavao da smeni predsednika Suharta.³⁹⁰

Savito Kartovibovo je Indonežanin sa zapadne Jave koji je 1976. godine javno izneo tvrdnju da je dobio sveto otkrovenje, vangsit, u kome mu je ukazano da

³⁸³ Suharto je 1965. godine predvodio tzv. "Mataramsku ekspediciju" koja je bila usmerena protiv islamističke organizacije Darul Islam. *Op. Cit.* Ramstedt, [Martin](#). 2005. str. 16.

³⁸⁴ Pankasila je skup zvanično prepoznatih filozofskih principa na kojima je bazirana Indonezijska država. Reč je kovanica koja bukvalno znači pet načela i oni uključuju: 1. Veru u jednog jedinog Boga; 2. Pravedno i civilizovano čovečanstvo; 3. Jedinstvo Indonezije; 4. Demokratija; 5. Društvena Pravda za sve narode Indonezije. Videti: Darmaputera, [Eka](#). 1988. *Pancasila and the Search for Identity and Modernity in Indonesian Society: A Cultural and Ethical Analysis*. BRILL. str. 151-152.

³⁸⁵ *Op. Cit.* Reuter, Thomas. 2010. str. 38.

³⁸⁶ Protivljenje priznanju kejavena bilo je prevashodno uzrokovano nepoverenjem prema sledbenicima ove religijske tradicije, koji su u velikom broju podržavali Suharnovog arhineprijatelja - komunističku partiju i koji su bili skloni baštinjenju i propagiranju Đajabajinog proročanstva koje mu takođe nije išlo na ruku. *Op. Cit.* Ramstedt, [Martin](#). 2005. str. 16. O Suhartovim hodočašćima videti: Quinn, George. 2009. str. 180-188.

³⁸⁷ Npr. hram Pura Blambangan na istočnom delu Jave i velika statue Krišne u Džakarti. Haulleville, Olivia de. 2000. *Pilgrimage to Java*. iUniverse. str. 173-174.

³⁸⁸ Levenda, [Peter](#). 2011. *Tantric Temples: Eros and Magic in Java*. Nicolas-Hays, Inc. str. 138.

³⁸⁹ *Op. Cit.* Bubandt, Nils. 2014. str. 116.

³⁹⁰ *Ibid.*

on treba da bude spasilac indonezijskog naroda od očajne situacije u državi.³⁹¹ Oko sebe je okupio brojne sledbenike koji su ga prihvatili kao Ratu Adila, a među njima je bilo puno uticajnih političara i verskih velikodostojnika kojima su njegova predviđanja išla u prilog. Pripremio je veliki broj dokumenata u kojima je kritikovao navodne neuspehe “novog poretka” i aktuelnog predsednika.³⁹² Verovao je da spasenje može uslediti jedino ukoliko se Suharto povuče sa vlasti i na njegovo mesto dođe bivši potpredsednik Mohamed Hata. Osuđen je 1978. godine zbog organizovanja subverzivnih aktivnosti i pokušaja rušenja režima na osam godina zatvora.³⁹³

Ko što se da pretpostaviti, čak ni period reformacije nakon povlačenja Suharta, poput svih drugih kriznih perioda, nije ostao uskraćen za nova tumačenja Đajabajnog proročanstva. Tako je predsednik Habibi, često bio poistovećen sa proreknutim vladarom čija će vladavina po predviđanju trajati jedan životni ciklus pšenice, tj. devet meseci.³⁹⁴ Njegovi naslednici na poziciji predsednika, Vahid i Sukarnoputri, posećivali su sveta mesta koja se vezuju za proroka Đajabaju, kao i savremene spiritualne vođe za koje se smatra da imaju dar da spoznaju buduće događaje.³⁹⁵ Proces predviđanja budućnosti ovih duhovnih velikodostojnika, nerazdvojan je od procesa stvaranja te budućnosti, jer se smatra da je volja koju poseduju usklađena sa svetom voljom, pa njihove reči postaju samoispunjujuće, bile one kletve ili blagoslovi.³⁹⁶ Iz tog razloga, ovi političari su nakon pobeđe na izborima izgradili spomenike zahvalnosti na mestu na kojem su dobili “moć da vladaju” (wahya raja), od jednog od najuticajnijih duhovnih vođa u Indoneziji.³⁹⁷

Najznačajnija savremena upotreba Đajabajnog proročanstva, međutim, vezuje se za predviđanje po kome ime budućeg Ratu Adila sadrži makar jedan slog

³⁹¹ *Op. Cit.* Yewangoe, Andreas Anangguru. 1987. str. 237.

³⁹² *Op. Cit.* Ricklefs, M.C. 2001. str. 367-368.

³⁹³ *Op.cit.* Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. str. 384

³⁹⁴ *Op. Cit.* Reuter, Thomas. 2010. str. 37.

³⁹⁵ Videti: *Op. Cit.* Quinn, George. 2009. str. 173-198.; Reuter, Thomas. 2005. Great Expectations: Hindu Revival Movements in Java, Indonesia. *Swaveda* May 13. dostupno na: <http://www.hindunet.org/hvk/articles/1205/36.html>

³⁹⁶ *Op. Cit.* Reuter, Thomas. 2010. str. 38.

³⁹⁷ *Ibid.* str. 39.

kovanice "notonogoro".³⁹⁸ Ova reč napisana na javanskom pismu hanačaraka nastala je od reči noto i nogoro, koje spojene znače "sposoban da vlada zemljom".³⁹⁹ U praksi, ova reč se koristi kao mehanizam za ispitivanje podobnosti budućih predsedničkih kandidata, jer zadovoljavanje ovog kriterijuma daje legitimitet i tradicijsko utemeljenje pretendentu na vlast, te suprotno tome, neispunjavanje ovog uslova drastično umanjuje šanse kandidata u izbornoj trci. Istorijski gledano, Sukarno i Suhartto dali si prva dva sloga. Treći predsednik Habibi ne uklapa se u ovaj šablon i pojedinci su spremni to da objasne njegovom kratkom vladavinom. Sa druge strane, postoji veoma kompleksno tumačenje po kome prezime Habibi vuče koren iz arapske reči hubun, što znači ljubav, a na javanskom se ljubav kaže tresno, što obezbeđuje i treći slog reči "notonogoro".⁴⁰⁰ Ovaj primer pokazuje koliko su ljudi spremni da idu daleko u kreativnom iznalaženju rešenja, kako bi se objektivne činjenice uklopile u predviđanje. Na ovaj način proročanstvo ne može da bude neuspešno, jer će se uvek pronaći rešenje kojim će se prebroditi diskrepanca između projektovanog i realnog. Njegova primarna funkcija, prema tome, prestaje da bude predviđanje budućnosti, pa legitimisanje sadašnjosti i interpretacija prošlosti dobijaju glavne uloge. Ovakve nategnute interpretacije nastavljene su i sa kasnijim predsednicima, pa je kod Abdurahmana Vahida iskorišćen njegov nadimak Gus Dur, pri čemu je naglašeno da je neophodno posmatrati stari način spelovanja po kome Gus postaje Goes i dolazimo do konstrukcije no-to-no-go.⁴⁰¹ Za poslednji slog ro, prezime predsednice Megavati Sukarnoputri je takođe blago modifikovano u oblik Sukarnoputro, pa su svi vladari Indonezije u periodu nakon Drugog svetskog rata uklopljeni u formulu notonogoro-a. Konačno, sa Susilom Bambang Judojonom, ovaj začarani krug se okreće i ponovo započinje. Tokom kampanje za predsedničke izbore 2014. godine jedan od argumenata korišćenih od strane opozicije budućeg izabranog predsednika Joko Vidodoa, bio je da njegovo ime nema slog to, te su zbog toga

³⁹⁸ Videti: *Op. Cit.* Hale, Christopher. 2013.

³⁹⁹ The Bestowal of New Title: Princess Hayu and Prince Notonegoro. Preuzeto sa: <http://kratonwedding.com/the-bestowal-of-new-title-princess-hayu-and-prince-notonegoro/>

⁴⁰⁰ Ramalan "Notonegoro" Jayabaya, Jokowi Tak Masuk Hitungan. Preuzeto sa: <http://www.nefosnews.com/post/berita-analisa/ramalan-notonegoro-jayabaya-jokowi-tak-masuk-hitungan>; <http://habitanomaly.blogspot.rs/2014/12/ramalan-notonegoro-jayabaya-jokowi-tak.html>

⁴⁰¹ *Ibid.*

njegovi protivkandidati imali navodno veću šansu da pobeđu, bez obzira što je Vidodo bio ubedljivi favorit pre izbora.⁴⁰² Očigledno ova kampanja nije dala pozitivne rezultate, jer je Vidodo izabran za predsednika.

Kao što smo imali prilike da vidimo, politička upotreba predviđanja aktivno je nastavljena i u godinama nakon sticanja nezavisnosti Indonezije. Ovaj proces moguće je identifikovati i u okviru savremene političke scene, kao vitalan i potentan, što svedoči o adaptibilnom i rezilijentnom karakteru proročkog narativa, koji u svojim različitim varijantama, uz minimalne izmene, egzistira već nekoliko vekova.

III 6. Završna teorijska razmatranja

Politička upotreba proročanstava u Indoneziji predstavlja do sada slabo istraženu društvenu praksu koja nam omogućuje bolji uvid u odnos milenarizma i društvene nestabilnosti.⁴⁰³ Način na koji su različiti pojedinci i događaji uspevali da se uklape u istovetne, unapred postavljene šablone i strukture i vreme kada je dolazilo do ekspanzije auguralnih narativa, puno nam govore o društvenoj funkciji proročanstava i bacaju novo svetlo na neke ranije uvrežene predstave o njihovoj ulozi. Specifičnost slučaja Indonezije leži u činjenici da je ova država prošla kroz neuobičajeno veliki broj kapitalnih prelomnih istorijskih preokreta, koji su bili praćeni promenama dominantnih religija, etničkih grupa i kultura, vladara i društvenih uređenja. U ovim kriznim periodima, brojni proročki narativi, naročito Đajabajino proročanstvo, uspešno su eliminisali ili pak podgrevali društvenu anksioznost i stvarali povoljno tle za spremno prihvatanje društvenih promena, kao volje sudbine ili uzvišenih sila, sa ubeđenjem da će novo vreme doneti ekonomski boljitak i državni prosperitet. Politički mitovi koji leže u osnovi ovih

⁴⁰² *Ibid.*

⁴⁰³ Za detaljnije razumevanje političke upotrebe mitova u svetu, pre svega na primerima mezoameričkih mitologija i grčke religije videti: Bošković, Aleksandar. 2006. *Mit, politika, ideologija – Ogledi iz komparativne antropologije*, Institut društvenih nauka, Beograd; za primer upotrebe političkih mitova u Srbiji videti: Nedeljković, Saša. 2006. *Mit, religija i nacionalni identitet: Mitologizacija u Srbiji u periodu nacionalne krize. Etnoantropološki problemi, n.s. god. 1. sv.1.*; Čolović Ivan. 2000. *Politika simbola*. Čigoja štampa.

proročkih narativa jesu široko rasprostranjeni, arhetipski modeli, koje možemo prepoznati u brojnim kulturama širom sveta i oni nam omogućuju dublje razumevanje načina funkcionisanja političkih proročanstava, koje prevazilazi uske lokalne okvire i pruža mogućnost izvesnog stepena generalizacije izvedenih zaključaka.

Očuvanje društvene ravnoteže i nagon za obnavljanjem balansa ukoliko dođe do njegovog narušavanja nalaze se u osnovi indonezijske mesijanske tradicije.⁴⁰⁴ Ideali homeostaze i harmonije oblikuju pogled na svet u kome nema mesta progresu, već samo može doći do degradacije idealnog sistema, koju treba sprečiti ili pak obnoviti idealno stanje ukoliko do nazadovanja dođe. Pod uticajem hinduističke kulture koja je donela ideju da vladar predstavlja inkarnaciju božanstva Višnua, indonezijski vladari nisu samo doživljavani kao zaštitnici teritorije kraljevstva, već i kao protagonisti borbe za očuvanje univerzalnog kosmičkog reda.⁴⁰⁵ Nered remeti društvene obrasce, ali on istovremeno obezbeđuje i materiju za njegovu ponovnu izgradnju, jer iako je destruktivan po postojeći poredak, on ima potencijal za uspostavljanje novog sistema.⁴⁰⁶ Milenarističke organizacije neretko prepoznaju potencijalnu snagu nereda i koriste "liminalno" vreme za iniciranje društvenih promena kojima teže.

Milenaristički pokreti kanališu kolektivne strahove i nadanja određene zajednice i predstavljaju udruženi napor usmeren ka izgradnji prihvatljivije kulture.⁴⁰⁷ Linton ovakve pokrete vidi kao odgovor na kulturni kontakt i kao svesni i organizovani pokušaj oživljavanja ili očuvanja izvesnog ugroženog aspekta lokalne kulture.⁴⁰⁸ Prvenstveni cilj ovih organizacija je izražavanje nezadovoljstva prema životnim uslovima i deklarisanje želje za obnavljanjem ili transformacijom

⁴⁰⁴ Čak je i koncept znanja u ovoj kulturi baziran na istom principu, jer znanje predstavlja korpus tehnika za očuvanje svemirske ravnoteže koji je pod kontrolom predaka. *Op. Cit.* Van der Kroef, Justus M. 1959.str. 305. str. 300-301.

⁴⁰⁵ *Ibid.* str. 304.

⁴⁰⁶ Daglas, Meri. 2001. *Čisto i opasno*. Čigoja štampa. str. 127.

⁴⁰⁷ Wallace, A. F. C. 1956. Revitalization movements. *American Anthropologist*, LVIII. str. 265. 178019, str. 488-489

⁴⁰⁸ Linton, Ralf. 1943. Nativistic Movements. *American Anthropologist*, XLV. str. 230

fizičkih, društvenih i psiholoških okolnosti sredine u kojoj žive.⁴⁰⁹U slučaju Indonezije, oni predstavljaju posledicu ekonomske i socijalne deprivacije i rezultat mešanja kulturnih uticaja različitih tradicija. Proces implementacije islamske eshatologije na indijski koncept cirkularnosti npr., potpomognut perpetuiranim nezadovoljstvom stanovništva uzrokovanog rastućim stepenom eksploatacije, rezultirao je formiranjem visokog revolucionarnog potencijala u okviru društva. Negativna diskrepanca između očekivanja koje određena grupa ljudi smatra legitimnim i realnosti, uzrokuje otvorenost prema ideji društvenih promena, koja je najčešće u Indoneziji formulisana u obliku pokušaja oživljavanja prošlih vremena.⁴¹⁰ To ne znači da treba zanemariti njihov potencijal društvene transformacije, jer ne samo da ovi pokreti nisu imuni na spoljne uticaje, već kroz proces oživljavanja tradicije, često dolazi do stvaranja potpuno novih i do tada nepoznatih značenja i funkcija.

U prethodnom delu teksta, dakle, imali smo prilike da vidimo kako su pojedini stari mitovi dobijali savremnu političku konotaciju i postajali efikasni mehanizmi za sticanje legitimiteta pojedinaca koji pretenduju na vlast. Dva osnovna mita koja je moguće identifikovati u indonezijskoj proročkoj tradiciji jesu mit o spasitelju i mit o zlatnom dobu. Ovi narativi predstavljali su svojevrsne akumulatore društvene moći i portale vertikalne društvene pokretljivosti, pomoću kojih je bilo moguće poistovetiti osobu ili događaj sa onima čiji je dolazak odavno predviđen, čime su se njihove odlike stapale i karakteristike depersonalizovale, pa je dolazilo do poistovećenja zajednice i profetskog tumača, tj. sudbine pojedinca sa sudbinom čitavog naroda. Vremenom bi značaj pojedinca i onoga što on konkretno simboliše bio marginalizovan i dolazilo bi do svojevrsnog oblika "rutinizacije harizme". Ovo je koncept koji je predstavio Maks Veber i odnosi se prvenstveno na stadijum u razvoju određene religije u kome harizma i uticaj proroka ili osnivača, postaju deperzonalizovani i počinju da se vezuju za položaj, a ne konkretnu

⁴⁰⁹ Lanternari, Vittorio. 1974. Nativistic and Socio-Religious Movements: A Reconsideration. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 16, No. 4. str. 483

⁴¹⁰ Videti: Aberle, D. F. 1966. The Peyote Religion Among the Navaho. *Viking Fund Publication in Anthropology* 41.

osobu.⁴¹¹ Ovo se npr. može odnositi na uspostavljanje sveštenstva ili položaja verskog poglavara, koji sa sobom nose društveni uticaj nevezano za osobu koja se u tom trenutku nalazi na tom mestu.⁴¹² U slučaju Indonezije, rutinizacija harizme može se povezati sa konceptom Ratu Adila, jer je ova mitska figura postala idealtipski model heroja spasitelja, koji sa sobom nosi ogromnu moć i iza sebe okuplja veliki broj sledbenika, bez obzira koja politička ličnost u tom trenutku u svesti javnosti zauzima ovu laskavu titulu. Zato je u interesu vladara i političara koji žele da u tradicijskoj kulturi utemelje svoje pravo da vladaju, upravo da budu prepoznati kao otelotvorenje ove mitske figure, pa često sami učestvuju u plasiranju propagandnih narativa sa ovim ciljem, jer je, kao što smo videli, tradicijska kultura izuzetno pristupna i uticajna u Indoneziji kroz celokupnu istoriju ove države.⁴¹³ Vođa svoj legitimitet crpi iz navodne božije naklonosti (vangsit) ili istorijskog prava na vlast (povoljno etničko, versko ili plemenito poreklo).

U mitu o spasitelju prepoznajemo nekoliko sukcesivnih faza u procesu heroizacije. Ovaj proces podrazumeva usklađivanje lika potencijalnog spasitelja sa potrebama društva u datom istorijskom trenutku, a periodi intenzivne društvene krize i ekonomske neravnoteže predstavljaju vreme u kome se profil junaka najefikasnije profiluje. Po Žirardeu, moguće je identifikovati tri osnovne faze evolucije kulta heroja: 1. Period iščekivanja i prizivanja u kome se kreiraju i propagiraju predstave o spasitelju i definišu kolektivne želje i nadanja; 2. Period prisutnosti, kada se spasitelj napokon pojavljuje i aktivnosti se značajno intenziviraju, pa se stiče utisak da se prisustvuje istoriji u nastajanju; 3. Period uspomena, poslednje doba u kojem se lik spasitelja pozicionira u istorijskoj perspektivi i reinterpreтира u skladu sa selektivnim mehanizmom sećanja, potiskivanja ili preuveličavanja.⁴¹⁴ Na primeru Indonezije ove faze možemo precizno videti u slučaju princa Diponegora. Na početku imamo period u kome pojačana holandska kolonijalna eksploatacija lokalnog stanovništva rezultuje

⁴¹¹ Videti: Weber, Max. 2009. *Theory of Social and Economic Organization*. Simon and Schuster. str. 358-373.

⁴¹² Poput položaja pape u katoličkoj crkvi. *Ibid.* str. 398.

⁴¹³ *Op. Cit.* Reuter, Thomas. 2010. str. 39.

⁴¹⁴ *Op. Cit.* Žirarde, Raul. 2000. str. 81-82.

otporom i sve izraženijim nezadovoljstvom koje se materijalizuje kroz širenje i kruženje Đajabajinog predviđanja o dolasku Ratu Adila, vesnika spasa i olakšanja. U drugoj fazi, Diponegoro dobija božansko otkrovenje i prezentuje sebe kao dugo očekivanog pravednog kralja. On mobiliše stanovništvo i predvodi otvorenu vojnu pobunu, koja isprva daje dobre rezultate, ali je na kraju ipak ugušena. U poslednjoj fazi, brojni nacionalistički lideri tokom svojih govora, u godima koje slede, oživljavaju legendu o Diponegoru kao herojskom borcu za oslobođenje i baštine njegov status spasitelja i oca moderne Indonezije. Koncept spasitelja u sebi može da ovaplućuje različite, ponekad kontrarne ideje, kao što su revolucionarni mesijanizam i uspostavljanje zakonske vlasti, ratnički duh i miroljubiva vladavina, želja za modernizacijom i čežnja za obnovom nekadašnjih vrednosti itd.⁴¹⁵ Moguće je izdvojiti četiri osnovna obrasca na osnovu kojih je moguće kategorizovati gotovo sve likove heroja spasitelja tokom istorije.⁴¹⁶ U slučaju Indonezije, koncept Ratu Adila najviše odgovara obrascu koji je definisan po uzoru na proroka Mojsija, jer se ovaj model opisuje kao propovednik rukovođen svetim podsticajem, vizijom budućnosti ili božijim otkrovenjem, koji predvodi svoj narod na sudbinski predodređenom putu kroz istoriju, što se precizno uklapa u šablon pretendenta na titulu pravednog kralja.⁴¹⁷ Proročki vođa na izvestan način predstavlja otelotvorenje narodnih želja i na meta planu simboliše sam narod i njegovu borbu, pri čemu se njegova lična svojstva utapaju u kolektivni identitet, a njegova subina

⁴¹⁵ *Ibid.* str. 82.

⁴¹⁶ Žirarde definiše četiri osnovna tipa heroja koji se javljaju u mitu o spasitelju širom sveta: 1. Sinsinatus, ostareli heroj koji je u mladosti zadobio slavu i priznanje, ali se povukao u miran život iz koga je trgnut novim pozivom u pomoć, kako bi drušvo ponovo spasio od novih nedaća; 2. Aleksandar Makedonski, čija vlast nema opravdanje u prošlim vremenima, već predstavlja rezultat njegovih herojskih poduhvata i pustolovina; 3. Solon, heroj zakonodavac koji svoj legitimitet gradi kroz veličanje "očeva nacije" i prvobitnih temelja na kojima je bazirano dato društvo; 4. Mojsije, heroj propovednik koji je u stanju da predvidi budućnost i uvidi razloge i okolnosti pod kojima se istorijski događaji dešavaju, a koji ostaju van domašaja drugih ljudi. Videti: Milošević, Katarina; Stojadinović, Miša. 2012. Understanding the Contemporary Political Myth Through the Prism of National Identity. *Philosophy, Sociology, Psychology and History Vol. 11, No 1*. str. 80

⁴¹⁷ Možemo da primetimo da se pojedinci, koji su bili prepoznati kao prorokovani Ratu Adil, uklapaju i u druge modele heroja spasitelja. Diponegoro npr. može da se opiše kao verzija modela kreiranog po uzoru na Aleksandra Makedonskog, jer je svoj ugled očekivanog spasioca između ostalog gradio kroz vojnu konfrontaciju i herojske ratne poduhvate. Model zakonodavca Solona, takođe, ima svoje utemeljenje u mesijanskom kultu Ratu Adila. Većina indonezijskih lidera se poput Solona, pozivala na primere predaka ovenčanih slavom, koje su predstavljali kao svoje uzore i sebe kao njihove duhovne potomke. Ovim činom su pokušavali da njihovu harizmu preslikaju na sebe i legitimišu svoje pravo da vladaju arhipelagom.

postaje neraskidivo povezana sa sudbinom celokupne nacije.⁴¹⁸ Ovaj mit, premda u osnovi produkt fikcije, postao je vrsta svetonazora ili opšteg pogleda na svet, koji je u stanju da oblikuje stavove narodnih masa i mobiliše na političko delovanje, sa realnim reperkusijama u “stvarnom” svetu. U osnovnom političkom smislu, koncept Ratu Adila služi da opravda uzurpaciju.

Sa druge strane, gotovo svaki period u kome se dešavaju društveni nemiri ili u kome dolazi do pokušaja velikih političkih promena, u javnosti se doživljava kao “doba ludila”, moralne degradacije i propadanja. Kroz koncept mitološki obojenih “negdašnjih” vremena, sakralizuje se i nostalgичno idealizuje prošlost, koja je opisana kao period opšteg mira, plemenitosti i blagostanja.⁴¹⁹ Veruje se da ova “dobra stara vremena” predstavljaju “prirodno stanje” stvari, koje je u nekom trenutku poremećeno i koje treba obnoviti i vratiti na staro.⁴²⁰ U skladu sa tim, budućnost predstavlja vreme u kome se očekuje ponovni dolazak i nastupanje “zlatnog doba”, jer gotovo svaka vrsta nostalgije za prošlim vremenima, intristično sadrži nadu da će jednoga dana doći do obnove i oživljavanja tog urušenog i davno prošlog istorijskog perioda.⁴²¹ Mit, dakle, iskazuje reverzibilni karakter, jer se istovremeno manifestuje kao žal za onim što je bilo i kao mesijansko iščekivanje onoga što će tek uslediti.⁴²² Sam pojam “zlatnog doba” suštinski podrazumeva mitsku atemporalnost, tj. vanvremensku komponentu koja onemogućava njegovo precizno datiranje. Sadašnjost, dakle, večno tavori u kontinuiranom stanju patnje, bede i stradanja, jer priželjkivana vladavina pravednog kralja, ostaje vezana za daleku prošlost i maglovitu bućnost, koji su uvek neuhvatljivo van domašaja, pa samim tim ovakva verovanja predstavljaju vrstu permanentne utopije.⁴²³ Prema tome, u indonezijskoj kosmologiji, ljudi pokušavaju da obnove ekvilibrijum, tragajući za El Doradom koji se uvek nalazi odmah “iza ćoška”.⁴²⁴ Slično ovo

⁴¹⁸ *Op. Cit.* Žirarde, Raul. 2000. str. 90.

⁴¹⁹ *Ibid.* str. 111-121.

⁴²⁰ Sadašnjost u skladu sa tim predstavlja izokrenut prirodni poredak, tj. doba ludila. *Op. Cit.* Reuter, Thomas. 2010. str. 41.

⁴²¹ Edelstein, Dan. 2004. *Restoring the Golden Age: mythology in revolutionary ideologies and culture.* University of Pennsylvania. str. 144.

⁴²² Smith, Anthony. 2013. The Golden Age and National Renewal. in *Myths and Nationhood.* ed. Schopflin, George; Hosking, Geoffrey. Routledge. str. 51.

⁴²³ Prošlost = Zlatno doba; Sadašnjost = Doba patnje; Budućnost = Zlatno doba.

⁴²⁴ *Op. Cit.* Van der Kroef, Justus M. 1959.str. 305.

konceptiji, tradicionalno hrišćansko religijsko shavatanje pojma spasenja, uključuje put koji započinje od razdoblja blaženstva i izgubljenog raja i vodi preko pada i izgnanstva, sve do iskupljenja i povratka u Jerusolim.⁴²⁵ Linearno shvatanje istorije, koje predstavlja normu u zapadnoj kulturi, podrazumeva kretanje od izvesnog mitskog ili realnog početka, kroz nove, nepovratne faze i događaje, sve do potencijalnog ishodišta, nužno različitog od pozicije sa koje se krenulo. U indonezijskoj tradiciji, koja se razvijala pod velikim uticajem indijske kulture, izvesni aspekti religijskog poimanja vremena (poput kala ili juga) se doživljavaju kao zatvoreni krug, čije se etape kontinuirano ponavljaju i čiji su, uslovno rečeno, prvi i poslednji period identični. Edmund Lič je primetio da u svetu postoje dve suštinski različite logike na kojima je baziran način na koji doživljavamo vreme. Prva se oslanja na stanovište da se izvesni prirodni fenomeni periodično ponavljaju, a druga da su za individualne organizme, životne promene nepovratne i smrt neizbežna.⁴²⁶ On je smatrao da je suštinska strategija gotovo svake religijske misli, da ubedi svoje konzumente u istinitost prve ponuđene logike, jer se kroz repeticiju vremena postiže efekat besmrtnosti.⁴²⁷ Vreme u Ličovoj interpretaciji u ovom slučaju nije cirkularno, već naizmenično, što znači da se kreće cik-cak, od jedne tačke do druge i nazad, što zapravo isključuje vremensku "dubinu" odnosno protok.⁴²⁸ Možemo da primetimo da je sličan princip moguće implementirati i na indonezijsko poimanje vremena na velikoj skali, po kome se smenjuju naizmenični periodi patnje i stradanja (Jaman Edan) sa jedne i blagostanja i prosperiteta (Jaman Raharja) sa druge strane, ali zbog kontinuiranog postojanja isključivo jednog od ova dva perioda (dok drugi ostaje na nivou ideala), vreme se konceptualizuje kao lišeno smera kretanja, i slično Gercovoj ideji "detempolizujućeg" vremena na Baliju, prividno predstavlja vrstu nepokretne,

⁴²⁵ *Op. Cit.* Žirarde, Raul. 2000. str. 118.

⁴²⁶ Gell, Alfred. 2001. *The anthropology of Time: Cultural Constructions of Temporal Maps and Images*. Oxford; Washington, D. C.: Berg. str. 30.

⁴²⁷ Stanovište po kome su rođenje i smrt izjednačeni, tj. ideja da smrt prati rođenje, kao što rođenje prati smrt, predstavlja koncept koji negira linearnost vremena i insistira na njegovoj cirkularnosti. Leach, Edmund. 1961. *Rethinking Anthropology*. London: Athlone Press. str. 125.

⁴²⁸ On je pogrešno zaključio da postoje određene "primitivne" kulture, u čijem svetonazoru vreme može da teče unazad. Ovo se može smatrati istinitim jedino u pojedinim ritualnim situacijama kada dolazi do inverzije vremena u liminalnoj fazi obreda prelaza. Zapravo, reč je o klasičnom linearnom toku, na kome se istovetne sekvence događaja kontinuirano ponavljaju, jer samo linearnost garantuje protok vremena. *Op. Cit.* Gell, Alfred. 2001. str. 32-36.

kontinuirane sadašnjosti.⁴²⁹ Protok vremena nije označen novinama ili društvenim promenama, već cikličnim ponavljanjem istorijskih događaja od kojih pojedini imaju eshatološke implikacije.⁴³⁰ Ova koncepcija, međutim, značajno se menja prihvatanjem islamske eshatologije i ideje konačnog sudnjeg dana.

Ovakav kompleksni socijalni fenomen pruža nam mogućnost dekonstrukcije ideje o postojanju prividne dihotomije između svetonazora ljudi iz zapadne kulturne tradicije, koji neretko pretenduje na razumevanje navodne manifestne, "objektivne" realnosti sa jedne strane i pripadnika kultura "ontoloških drugih" sa druge strane, čija "subjektivna" imaginacija stvara svet, navodno drugačijeg ustrojstva od onog kakav on stvarno jeste. Iako u praksi nije moguće napraviti jasnu i preciznu razliku između mitskog i legendarnog, te istorijskog i činjeničkog,⁴³¹ skloni smo da verujemo da je naša percepcija sveta koji nas okružuje, odraz stvarne, činjenične realnosti i "prirodnog" stanja stvari, a da su drugačiji pogledi na svet prozvod kulturne i religijske konstrukcije koji ne odgovara objektivnom sagledavanju "stvarnog" sveta. Reč je naravno o zabludi uzrokovanoj etnocentrizmom i pokušajem nametanja određene vrste kulturne hegemonije, jer ovakva dihotomija definitivno nema utemeljenje u empiriji. Činjenica je da je i zapadna kulturna tradicija, uključujući i nauku kao vrh ledenog brega pretendenta na objektivizam, u jednakoj meri prožeta kulturnim konstruktima i subjektivnom imaginacijom, koji stvaraju "lažni" svetonazor na užtrb puke "objektivne" deskripcije koja je praktično nemoguća. U proročanskim narativima u Indoneziji, delovi teksta koji se odnose na predviđanje budućnosti, zapravo, zauzimaju marginalni deo korpusa, a u najvećoj meri ovi narativi se oslanjaju na istorijsku deskripciju i opservaciju uz pomoć koje grade svoj autoritet na činjenicama, te slično naučnom metodu, na osnovu istorijskih pravilnosti, utvrđuju šablone i nude generalizacije koje se mogu iznova upotrebljavati.⁴³² Iz tog razloga, umesto utvrđivanja objektivnosti i istinitosti određenih kulturnih predstava i verovanja, potrebno je okrenuti se istraživanju procesa kroz koji

⁴²⁹ Geertz, Clifford. *The Interpretation of Culture*. New York: Basic Books. str. 391-404.

⁴³⁰ *Op. Cit.* Van der Kroef, Justus M. 1959.str. 302.

⁴³¹ O odnosu mita i realnost pogledati: Bošković, Aleksandar. 2002. *Anthropological Perspectives on Myth. Anuário Antropológico*. str. 107-108; 123-124; 134.

⁴³² *Op. Cit.* Reuter, Thomas. 2010. str. 41

ovakvi koncepti kreiraju svet u kome živimo. Predmet analize treba da bude način na koji postupak heroizacije transformiše istorijsko u mitsko i stvarno u imaginarno, kao i obrnuto, jer je imaginarno jednako važno i produktivno u podstrekivanju socijalnih promena i aktiviranju agenata na društveno delovanje kao i faktori koji se smatraju delom objektivne realnosti.⁴³³

Na osnovu svega navedenog, možemo da zaključimo da milenarizam u Indoneziji predstavlja posledicu kombinacije različitih faktora, poput kolonizacije, kulurnog i religijskog preplitanja, ekonomske deprivacije i želje za sticanjem nezavisnosti. Forma preofetičkih narativa pokazala se kao izuzetno produktivna u procesu kanalisanja nezadovoljstva i mobilisanju na politički aktivizam. Politički mitovi o spasitelju i zlatnom dobu, predstavljaju osnov političkog proročanstva proroka Đajabaje u Indoneziji i njihovom interpretacijom ne dobijamo samo pojašnjenje složene političke situacije i istorijskih događaja, već kroz postupke uticajnih pojedinaca stičemo uvid u brojne druge aspekte lokalne kulture, poput procesa formiranja religijskog sinkretizma, raspodele odnosa moći u društvu ili načina kulturne percepcije vremena itd. Ovo političko proročanstvo, kao što smo videli, nema za cilj pokušaj predviđanja budućih događaja, što se najčešće smatra esencijalnom funkcijom proročkih narativa, već prvenstveno služi kao način obezbeđivanja legitimiteta pojedinca u političkoj borbi u sadašnjem vremenu. Kroz proročanstvo se istovremeno reinterpreтира prošlost u skladu sa aktuelnim potrebama i oslikava predstava budućnosti koja neretko postaje oblik samoispunjujućeg proročanstva.

⁴³³ Videti: Castoriadis C. 1998. *The Imaginary Institution of Society*. MIT Press. Cambridge. str. 160-163

Op. Cit. Žirarde, Raul. 2000. str. 81.

IV

STVARANJE, OBLIKOVANJE I POLITIČKA INSTRUMENTALIZACIJA KREMANSKOG PROROČANSTVA

IV 1. Srpsko nacionalno pitanje i političko-istorijski kontekst

Drugi srpski ustanak iz 1815. godine doveo je na istorijsku scenu porodicu Obrenović čija će vladavina obeležiti veći deo XIX veka. Rodonačelnik ove dinastije i vođa ustanka, Miloš Obrenović titulu kneza stekao je 1815. godine, Narodna skupština priznala ga je za naslednog kneza 1817. a 1830. Turska priznaje Srbiji autonomiju i status Kneževine a Milošu daje nasledno kneževsko dostojanstvo po principu primogeniture.⁴³⁴

Prva Miloševa vladavina (1815-1839) donela je značajne izmene u postotomanskoj Srbiji, pa Miloša mnogi smatraju rodonačelnikom srpske državnosti koji je udario temelje modernoj srpskoj državi i učinio najznačajnije korake u ostvarivanju spoljne nezavisnosti.⁴³⁵ Veštom spoljnom politikom uspešno je smanjivao tursku vlast u Srbiji pa je vremenom vazalni položaj bio više formalne nego suštinske prirode. Uspeo je, nakon duge diplomatske borbe, da 1833. godine prisajedini Srbiji tzv. "šest nahija" (Krajinsku, Crnorečku, Piroćansku, Kruševačku, Starovlašku i Podrinjsku), koje su oslobođene za vreme Prvog srpskog ustanka, čime je Srbija proširena za jednu trećinu teritorije.⁴³⁶ Zbog toga je poneo nazive "Otac Otečestva", "Oslobodioc Srbije" i "Miloš Veliki".⁴³⁷

Iako je odigrao značajnu ulogu u srpskoj istoriji i borbi za nezavisnost, zbog svog karaktera i shvatanja vlasti stekao je mnogo političkih protivnika, izgubio

⁴³⁴ Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. 2001. *Srpske dinastije*. Platoneum, Novi Sad, Beograd. str. 133.

⁴³⁵ Srpska državnost-ideje I lutanja
<http://www.aleksinac.net/kolumne/srpska-drzavnost-ideje-i-lutanja.html>

⁴³⁶ Nikolić, Dejan. 1996. *Svi vladari Srbije*. Narodna biblioteka "Resavska škola", Despotovac. str. 187.

⁴³⁷ Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. 2001. *Op.Cit.* str. 137.

mnogo ranijih pristalica i saradnika i izazvao nezadovoljstvo naroda. Nakon viševjekovnog robovanja pod Turcima, Miloš je kao uzore u formiranju vlasti imao za primere vezire i paše, pa se po dolasku na vlast ponašao kao srpski vezir i u svojim rukama objedinio je i spoljašnju politiku, i upravu, i sudstvo, i trgovinu.⁴³⁸ Vladao je apsolutistički pa je među savremenici nazivan tiraninom i bezakonikom, a sa mnogim političkim protivnicima postupao je bez milosti i dao da se pogube Petar Nikolajević Moler, Karađorđe, Mladen Milovanović i drugi.⁴³⁹

Takav način vladavine izazvao je brojne pobune. Godine 1825. izbila je poznata Đakova buna, koju je predvodio bivši pop, Miloje Popović Đak, u kojoj je jasno istaknuto nezadovoljstvo "kneževskim zulumom" i simpatije za Karađorđa.⁴⁴⁰

Deset godina kasnije grupa uglednih ljudi, na čelu sa barjaktarom Miletom Radojkovićem, diglo je novu bunu protiv kneza koja se završila sporazumno, ali je zaplašila kneza Miloša i rezultirala donošenjem Sretenjskog ustava.⁴⁴¹ Ovim Ustavom, donetim 1835. godine, za svoje vreme vrlo slobodoumnim, uspostavljeni su Narodna skupština i Savet, udareni su temelji srpske državnosti, ograničena su kneževa ovlašćenja a sadržao je i odredbe koje su garantovale osnovne ljudske slobode.⁴⁴² Ipak, Ustavom nisu bile zadovoljne velike sile, Turska, Rusija i Austrija, jer je donešen bez njihove saglasnosti, pa je Miloš bio prinuđen da ga povuče. U Srbiji raste nezadovoljstvo njegovom vladavinom, a protiv njega se okreću kako doskorašnji prijatelji, brat Jevrem, Toma Vučić Perišić i Avram Petronijević, tako i ranije zaštitnice Rusija i Austrija.⁴⁴³ Pregovori za novi ustav vođeni su u Carigradu, pa je 1838. objavljen tzv. Turski ustav, kojim je sasvim ograničena Miloševa vlast, stvaranjem Sovjeta od 17 doživotnih članova, koji su mogli biti smenjivani samo uz pristanak Porte, čime je Turska mogla ponovo da više utiče na unutrašnja pitanja Srbije.⁴⁴⁴ Ovakva situacija nije odgovarala samovoljnom Milošu, pa je nakon

⁴³⁸ Ćorović, Vladimir. 1989. *Istorija Srba (treći deo)*. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd. str. 77.

⁴³⁹ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 136

⁴⁴⁰ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 77.

⁴⁴¹ *Ibid.* str. 78.

⁴⁴² Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 189.

⁴⁴³ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 79.

⁴⁴⁴ *Ibid.* str. 80.

neuspele pobune, koju je sa svojim pristalicama organizovao protiv Sovjeta, potpisao abdikaciju i napustio zemlju.⁴⁴⁵

Za njegovo vreme Srbija je, postepeno, iz nepokorne pogranične provincije osmanskog carstva izrasla u autonomnu kneževinu sa širokim povlasticama i izvesnim obeležjima državnosti.⁴⁴⁶

Nakon Miloševe abdikacije i prerane smrti direktnog naslednika Milana Obrenovića, Porta je kneževini Srbiji ukinula pravo nasledstva kneževskog dostojanstva pa su ostali vladari tokom XIX veka dolazili na presto kao izborni a ne nasledni kneževi –Mihailo Obrenović (za obe vladavine), Aleksandar Karađorđević i Miloš Obrenović (za druge vladavine).⁴⁴⁷

Revitalizacija nacionalne srpske istorije i njena implementacija u aktuelnu političku borbu krajem 80-ih i tokom 90-ih godina prošlog veka dovela je do intenzivnijeg pominjanja vođa srpskih ustanaka, Karađorđa i Miloša Obrenovića. Analizirajući ovu reinterpretaciju srpske novovekovne istorije Dragana Antonijević ističe da je jasno “da srpska istorijska i narodna tradicija shvataju Karađorđa i Miloša kao *dve različite političke paradigme, modele* koji figuriraju kao putokazi i smernice za političko ponašanje, postajući naročito značajni u kriznim vremenima.⁴⁴⁸ Na jednoj strani nalazi se Karađorđe, kao heroj, revolucionar i ratnik, a na drugoj knez Miloš kao diplomata i vešt državnik.⁴⁴⁹ Ekmečić smatra da prema tipu junaka može da se zaključi kakve su potrebe društva u određenom istorijskom trenutku, pa zaključuje da je srpskom narodu, nakon propasti Prvog ustanka, bio potreban vođa koji pokazuje realizam i odmerenost. On treba da ima dovoljno hrabrosti da se lati oružja ali i dovoljno mudrosti da spozna granice i na vreme se zaustavi. Takav je bio Miloš Obrenović.⁴⁵⁰ Antonijevićeva ga, koristeći

⁴⁴⁵ Nikolić, Dejan. 1996. *Op.Cit.* str. 192.

⁴⁴⁶ Prema: Kunibert, Bartolomeo. 1988. *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića 1804-1850*. Prosveta, Beograd. Str.313.

⁴⁴⁷ Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. 2001. *Op. Cit.* str. 134..

⁴⁴⁸ Antonijević, Dragana. 2007. *Karađorđe i Miloš između istorije i predanja*. “Srpski genealoški centar” i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd. str. 8.

⁴⁴⁹ *Ibid.* str. 9.

⁴⁵⁰ Prema Antonijević, Dragana. 2007. *Karađorđe i Miloš, Mit i politika*. “Srpski genealoški centar” i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd. str. 85.

tipologiju junaka Cvetana Todorova,⁴⁵¹ svrstava među heroje tipa Odiseja, koji je "odista bio junak *realnih procena i preživljavanja, verbalne spretnosti i gipkog duha, oštromnog promišljavanja, pretvaranja i nadmudrivanja*, vešt da se kreće kroz zamšene lavirinte političkih i diplomatskih odnosa s Turcima i drugim akterima srpske oslobodilačke epopeje. Preživeo je borbe i ustanke, suparnike, bune, turske smicalice i mnoge političke zamke. Kada ga je obuzeo vladarski *hybris* morao je da odstupi s prestola ali njegov *Pad*, koji je pre ličio na svečani ispraćaj poštovanog vladara no na progon apsolutiste sažeo je u sebi svu *ironiju* kojom je bio obeležen dobar deo Miloševe istoriografske i folklorne biografije. Na kraju se poput Žirardeovog *Sinsinatusa* ili grčkog *Odiseja*, vratio da ponovo vlada i uvede red u zemlju.⁴⁵² Na prestolu ga nasleđuje stariji sin Milan koji je vladao samo 25 dana (13. jun-8. juli 1839.) i pre svoje smrti nije uspeo da kao knez potpiše ijedan akt.⁴⁵³

Nakon smrti kneza Milana Sovjet je za kneza Srbije izabrao Miloševog mlađeg sina, sedamnaestogodišnjeg Mihaila Obrenovića, čija je prva vladavina (1839-1842) obeležena političkim sukobima, kako između Obrenovićevaca i Ustavobranitelja, tako i između samih Obrenovićevaca, čije je jedno krilo podržavalo Mihaila, dok je drugo naginjalo knezu Milošu.⁴⁵⁴ Nakon poraza u sukobu sa pobunjenicima, koje je protiv kneza podigao na oružje Toma Vučić Perišić, Mihailo je avgusta 1842. godine prebegao u Zemun, čime se završava njegova prva vladavina Srbijom.⁴⁵⁵

Knez Aleksandar Karađorđević doveden je na presto nakon Vučićeve bune jednoglasnom odlukom Skupštine 1842. godine. Njegova vladavina (1842-1858) poznata je kao ustavobratiniteljsko doba, u kome su ustavobratiniteljski prvaci imali važniju ulogu od kneza. Spoljna politika bila je prikrivena turkofilstvom a u

⁴⁵¹ Cvetan Todorov razlikuje četiri osnovna tipa heroja: tip Ahila (nastoji da po svaku cenu dostigne izvrsnost kao unutrašnji kriterijum pa bira kratak život ali slavnu smrt), tip Hektora (trudi se da dostigne unutrašnju izvrsnost ali i da služi spoljnom svetu-otadžbini, kralju, naciji), tip Sokrata (herojska mudrost koja pripada svecima, verskim junacima i mudrim vladarima) i tip Odiseja (koji za razliku od Ahila bira između slavne smrti i dugog života i ilustruje mogućnost da se sačuvaju prednosti oba). Prema Antonijević, Dragana. 2007. *Karađorđe i Miloš, Mit i politika*. "Srpski genealoški centar" i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd. str. 17.

⁴⁵² *Ibid.* str. 86.

⁴⁵³ Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. 2001. *Op.Cit.* str. 137

⁴⁵⁴ Nikolić, Dejan. 1996. *Op.Cit.* str. 192.

⁴⁵⁵ *Ibid.* str. 193.

suštini bila je nacionalistička. Za Aleksandrove vladavine Ilija Garašanin izrađuje nacionalni program Načertanije, a Jovan Hadžić Građanski zakonik koji se ocenjuje kao najznačajniji zakonski akt u Srbiji XIX veka.⁴⁵⁶ Svetoandrejska skupština 1858. izglasala je nepoverenje knezu, zatražila da podnese ostavu i ponovo dovela Obrenovićeve na vlast. Aleksandar je nakon toga napustio zemlju. Posle topčiderskog atentata na kneza Mihaila u odsustvu mu je suđeno za organizaciju ovog atentata, zašta je osuđen na 20 godina robije. Umro je u Temišvaru a sahranjen u Beču⁴⁵⁷

Druga vladavina kneza Miloša (1858-1860) pokazala je da za proteklih 20-ak godina, u toku kojih je radio na obaranju ustavobranitelja pa čak i sina Mihaila, nije izmenio svoje ponašanje i navike.⁴⁵⁸ Pokrenuo je pitanje Turskog ustava čije su odredbe bile nepovoljne kako za kneza tako i za celu Srbiju, pitanje ograničavanja prava stranih konzula i pitanje iseljavanja Turaka iz srpskih gradova što će biti realizovano u vreme Mihaila.⁴⁵⁹ Vodio je politiku popuštanja narodnim revolucionarnim težnjama usmerenim protiv činovnika i zelenaša. "Sve s narodom i za narod", bilo je osnovno načelo njegove politike, - ali pritom on je podrazumevao da narod ne sme imati drugog vođe osim njega.⁴⁶⁰ Vladao je apsolutistički, narodnu skupštinu pretvorio u seljačku gomilu sa kojom je radio šta je hteo, Savetu koji nije mogao ukinuti, oduzeo je ugled i moć, a ministre sveo na položaj direktora kancelarije bez svakog političkog značaja.⁴⁶¹

Posle smrti kneza Miloša 1860. godine po drugi put na srpski presto dolazi knez Mihailo Obrenović. Njegova druga vladavina (1860-1868) započela je sa već pripremljenim programom i ciljem koji je sebi postavio – opslobođenje Srbije od turske vlasti, ali i oslobođenje drugih južnih Slovena.⁴⁶² Zato je odmah započeo sa sređivanjem stanja u državi. Težio je izmirenju konzervativaca i liberala,

⁴⁵⁶ Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. 2001. *Op.Cit.* str. 113-114.

⁴⁵⁷ Nikolić, Dejan. 1996. *Op.Cit.* str. 201.

⁴⁵⁸ *Ibid.* str. 204.

⁴⁵⁹ *Ibid.*

⁴⁶⁰ Jovanović, Slobodan. 1933. *Druga vlada Miloša i Mihaila*. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd. str. 130.

⁴⁶¹ *Ibid*, str. 131-132.

⁴⁶² Nikolić, Dejan. 1996. *Op.Cit.* str. 208.

uključujući ih u novu vladu ali se na kraju oslonio na konzervativce⁴⁶³ i na Preobraženskoj skupštini, u decembru 1861. doneo Zakon o državnom savetu i Zakon o kneževskoj vladi, kojima je ojačao svoju vlast i modernizovao srpsku državu, čime je ostvario Miloševu težnju za suzbijanje Turskog ustava.⁴⁶⁴ Uspeo je da ograniči moć Saveta i ojača vladu koju je dugo vodio Ilija Garašanin. Za vreme Mihailove vladavine Savet se sve više pretvara u telo pravne i finansijske kontrole, čime se nastavlja njegovo opadanje gubljenjem političkih i jačanjem administrativnih funkcija.⁴⁶⁵ Skupština je bila savetodavni organ čije mišljenje nije bilo obavezujuće. Za vreme Mihailove vladavine Skupština se sastala tri puta: Preobraženska 1861. Velikogospojinska 1864. i Mioljska 1867. Tek na Mioljskoj došlo je do razilaženja između kneza i Skupštine, gde se formira grupa poslanika okupljena oko Jovana Jovanovića, koji daje slobodoumne predloge o slobodi štampe, o ministarskoj odgovornosti pred knezom i Skupštinom i traži i zakonodavnu funkciju skupštine. Svi predlozi bili su odbijeni ali predstavljaju začetak skupštinske opozicije.⁴⁶⁶ Iako je Svetoandrejska skupština garantovala slobodu štampe, Mihailo je tokom čitave vladavine ograničavao, dozvoljavajući rad samo režimskom listu i ukidajući opozicione novine.⁴⁶⁷

Slučajni događaj na Čukur-česmi od 3. juna 1862. kada su Turci ubili srpskog dečaka, doveo je do velikih nemira među Srbima i bombardovanja Beograda od strane Turaka. Mihailo je zatražio zaštitu velikih sila i na konferenciji u Carigradu, uz podršku Rusije i Francuske, uspeo da izbori potpisivanje Kalničkog sporazuma i napuštanje srpskih gradova od strane Turaka, a turski garnizoni zadržani su samo u Beogradu, Šapcu, Smederevu i Kladovu, da bi konačno 1867. i oni bili predati Mihailu. Tako je Mihailo svoj najveći spoljnopolitički uspeh postigao bez prolivanja krvi.⁴⁶⁸

U spoljnoj politici podržavao je Garašanina i njegov nacionalni program izložen u Načertaniju, po kome Srbija treba da radi na oslobađanju Srba i ostalih

⁴⁶³ Jovanović, Slobodan. 1933. *Op.Cit.* str. 152-165.

⁴⁶⁴ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 208.

⁴⁶⁵ Jovanović, Slobodan. 1933. *Op. Cit.* str. 180.

⁴⁶⁶ *Ibid.* str. 210.

⁴⁶⁷ *Ibid.* str. 219.

⁴⁶⁸ Nikolić, Dejan. 1996. *Op.Cit.* str. 210.

Slovena i na pripajanju susednih oblasti Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Severne Albanije.⁴⁶⁹ Zajednički su radili na povezivanju balkanskih država do čijeg bi oslobođenja došlo sopstvenim snagama bez intervencije stranih sila i težili da iz te akcije dobiju bar Bosnu i Hercegovinu.⁴⁷⁰

Od dolaska na vlast Mihailo je radio na stvaranju balkanskog saveza za borbu protiv Turaka. Sklopio je labave saveze sa Crnom Gorom (dogovoreno ujedinjenje pod srpskom krunom), Grčkom, Rumunijom i revolucionarnim bugarskim komitetom (takođe dogovoreno ujedinjenje pod srpskom dinastijom), koji se pre predstavljali ugovore o međusobnoj saradnji nego prave čvrste saveze, pre svega zbog nepovoljne međunarodne situacije i nesikrenosti balkanskih vladara.⁴⁷¹

Premda je 1860. godine Mihailo dočekan kao spasilac koji je obećavao sprovođenje zakonitosti nakon Miloševog despotizma, vremenom je njegov asolutistički režim postao nepopularan, zbog neispunjenih očekivanja, pa se protiv Mihaila okreću kako liberalna opozicija tako i delovi Saveta i inteligencija, a i narod koji je ogorčen novom poreskom politikom i dugogodišnjim ministrima.⁴⁷² Po Mihailovom konceptu, jaka vlast isključivala je svaku, i najmanju političku slobodu i bila jaka samo sa bezgranično poslušnim narodom, pa se njegov režim, najavljivan kao režim zakonitosti, pretvorio u režim političke stege.⁴⁷³

Pred kraj Mihailove vladavine dolazi do rascepa u vladi, koji je izazvan razvodom kneza od prve žene, knjeginje Julije, i namerom da stupi u novi brak sa bliskom rođakom. Detalje o ovom sukobu iznosimo prema podacima koje nalazimo kod Slobodana Jovanovića.⁴⁷⁴ Brak sa Julijom Hunjadi, mađarskom plemkinjom i katolkinjom, nikada nije bio po volji pravoslavnoj Srbiji, pogotovo što iz tog braka nije bilo naslednika srpskog prestola. Ovaj brak došao je u krizu početkom 1862. godine, kada je do Mihaila stiglo Julijino pismo upućeno knezu Karlu Arenbergu. U

⁴⁶⁹ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op.cit.* str. 109.

⁴⁷⁰ *Ibid.* str. 118.

⁴⁷¹ *Ibid.* str. 211.

⁴⁷² Jovanović, Slobodan. 1933. *Op. Cit.* str. 431

⁴⁷³ *Ibid.*

⁴⁷⁴ *Ibid.*

narednim godinama njihovi odnosi su se približavali i zahladnjivali, a najavljeni razvod većina članova vlade smatrala je za ličnu kneževu stvar. Ipak, kada je postalo jasno da Mihailova sestra od strica Anka (kćer Jevrema Obrenovića) namerava da svoju šesnaestogodišnju kćer Katarinu uda za Mihaila i učini je kneginjom, ova stvar je postala političko pitanje prvog reda. Najistaknutiji protivnici kneževe nove ženidbe bili su mitropolit Mihailo, koji je taj brak nazivao bezbožnim i nečuvenim delom, i predsednik vlade Ilija Garašanin, koji ga je proglašavao brukom i nesrećom koja se ne da podneti. Vlada se po ovom pitanju podelila na one koji su za, one koji su protiv, i na neutralne. Najveću podršku knezu pružio je ministar vojske Blaznavac. Zbog isključivosti po ovom pitanju knez Mihailo je otpustio Garašanina i na mesto ministra inostranih dela postavio Jovana Ristića, koji je pripremao novi sastav vlade koju bi vodili liberali. Mihailo to nije želeo, pa je otpustio i Ristića a sastavljanje vlade poverio Nikoli Hristiću. Tako je pitanje kneževe ženidbe postalo najbitnije državno pitanje.

Tokom 1868. godine Mihailov režim dolazi u ozbiljnu krizu. O tome Jovanović piše: "Uopšte govoreći, i kod pristalica i kod protivnika Mihailove spoljašnje politike, uzimao je sve više maha jedan ratoboran duh, koji bi bio od velike pomoći Mihailu u slučaju rata, ali koji bi mu, ako do rata ne bi došlo, pravio mnogo neprilika. Pitanje njegove nove ženidbe, koje je jednako stajalo otvoreno, jako je hudilo njegovom ugledu kao neočekivano otkriće njegove velike slabosti u ženskim stvarima. S jednim javnim mnijenjem, koje se već bilo uzbunilo protiv njegove unutrašnje politike i koje se počelo uzbunjivati i protiv njegove spoljašnje politike; stojeći pred jednim brakom koji je takođe izazivao veliku opoziciju, Mihailo nije niakada bio u tako nepovoljnom položaju kao pred kraj svoje vlade."⁴⁷⁵

Prema navodima Slobodana Jovanovića u Srbiji, pa i među ministrima toga vremena uveliko se govorilo o zaveri protiv Mihaila i da su njegovi dani izbrojani. Knez je dobio nepotpisana upozoravajuća pisma, ali je verovao da Srbi to ne bi uradili, pa nije dozvolio da ga prati tajna policija.⁴⁷⁶

⁴⁷⁵ *Ibid.* str. 431.

⁴⁷⁶ *Ibid.* str. 492.

Knez je ubijen u Košutnjaku 10. juna 1868. u atentatu koji su organizovali karađorđevićevci predvođenim Pavlom Radovanovićem.⁴⁷⁷

O ovom atentatu Jovanović piše: "29 maja 1868, posle podne, Mihailo se izvezao u Topčider. S njime su bile tri žene: Tomanija, Anka, Katarina; od muških glava, samo dežurni ađutant Svetozar Garašanin, sin Ilije Garašanina, i dvorski momak Mita Timarčević. Ministar Blaznavac imao je običaj da dođe za knezom i on u Topčider. Ovoga puta on je ostao u varoši. U topčiderskom parku knez je sreo Iliju Garašanina: pozvan od kneza da dođe s njime, Garašanin je zahvalio na pozivu i ostao u parku. Kao po nekom udesu, od kneza su se odvajali i Garašanin i Blaznavac... Knez sa svojim društvom zašao je duboko u Košutnjak. On je išao jednom uzbrdnom stazom, koja je, po njegovoj naredbi bila odskora prosečena i za koju obična publika nije znala. Usred šume, daleko od ljudske pomoći, dočekala su ga tri čoveka, - Kosta Radovanović, Lazar Marić, Stanoje Rogić, - naoružana revolverima i handžarima. Sva trojica ispalili su svoje revolvare na kneza: on je posrćući pao na kolena. Kosta Radovanović je nasrnuo na njega i stao ga polumrtva seći handžarom. Ađutang Garašanin pre nego što je stigao izvući sablju bio je ranjen u ruku. Anka, koja je poletela da brani kneza, ubijena je na mestu jednim revolverskim metkom. Tomanija, Katarina i sluga Timarčević stali su bežati."⁴⁷⁸

Iako se posle ubistva kneza Mihaila očekivao državni prevrat, brzom reakcijom Ilije Garašanina to je sprečeno. On je, iako smenjen, odmah sazvao ministarsku sednicu i stavio vojsku i policiju u pripravnost. Na sednici je odlučeno da se posle ubistva presto smatra kao upražnjen i da se sazove Velika skupština koja će izabrati novog kneza, čime bi se izbeglo direktno proglašenje prestolonaslednika Milana. Izabrano je privremeno namesništvo od tri člana u kome je prevlast bila na strani Garašanih pristalica.⁴⁷⁹ Ipak, ministar vojni Blaznavac ih je preduhitrio i uspeo da sa vojskom izviče Milana Obrenovića za kneza, čime je namesništvo izgubilo na značaju a Blaznavac postao gospodar

⁴⁷⁷ Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. 2001. *Op. cit.* str. 138.

⁴⁷⁸ Jovanović, Slobodan. 1933. *Op. Cit.* str. 434.

⁴⁷⁹ *Ibid.* str. 437.

situacije. Tako je Skupštini preostalo samo da izabere novo namesništvo u koje su ušli Blaznavac, Jovan Ristić i Jovan Gavrilović.⁴⁸⁰

Milan Obrenović, unuk Jevrema Obrenovića, stupio je na srpski presto kao trinaestogodišnji dečak i vladao 21 godinu (1868-1889). Namesništvo je, protivno Zakonu o namesništvu, već sledeće 1869. godine usvojilo novi, tzv. Namesnički ustav koji je donekle ograničio kneževu vlast i samim tim što je donet bez mešanja Porte predstavlja početak pravnog izdvajanja Srbije iz sastava Turske.⁴⁸¹

Namesnički režim, koji je trajao četiri godine, bio je pre svega policijski; izbacio je opoziciju iz Skupštine, kontrolisao štampu i pored nominovane slobode štampe, uveo nepotizam i proganjao socijaliste i karađorđevićevce.⁴⁸² U Srbiji dolazi do privrednog poleta, Beograd postaje veliko gradilište dobijajući postepeno evropski izgled, otvara se prva srpska banka a i pitanje železnice je pokrenuto sa mrtve tačke.⁴⁸³

Namesništvo je formalno vladalo do 22. avgusta 1872. godine kada je knez Milan proglašen punoletnim, ali je ovaj režim potrajao do 1873. godine, odnosno do smrti Milivoja Petrovića Blaznavca.⁴⁸⁴

U Bosni je 1875. godine izbio bosansko-hercegovački ustanak koji je izazvao tzv. veliku istočnu krizu i predstavljao uvod u oslobodilačke ratove Srbije i Crne Gore protiv Turaka.⁴⁸⁵ Mišljenja u Srbiji o potrebi uključenja u rat bila su oprečna, a sam knez Milan bio je protiv rata zbog uticaja velikih sila i zbog činjenice da Srbija još nije bila spremna za rat pa je sprečavao svako direktno angažovanje.⁴⁸⁶

Među dobrovoljcima u Bosni pojavio se i Petar Karađorđević pod posrbljenim imenom Petar Mrkonjić i formirao svoju četu, mada nije imao podršku

⁴⁸⁰ *Ibid.* str. 440-460.

⁴⁸¹ Nikolić, Dejan. 1996. *Op.cit.* str. 214.

⁴⁸² Jovanović, Slobodan. 1990. *Vlada Milana Obrenovića (tom 4.)*. Beogradski izdavački grafički zavod, Jugoslavijapublik, Srpska književna zadruga, Beograd. Str. 87-99.

⁴⁸³ *Ibid.* str. 107-113.

⁴⁸⁴ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 215.

⁴⁸⁵ *Ibid.*

⁴⁸⁶ *Ibid.*

ni od ustanika, ni od srpske. ni od austrijske vlasti.⁴⁸⁷ Petar je u pismima knezu Milanu pokušavao da ga privoli na saradnju i pozivao ga da stanu "jedan pored drugoga kao braća i prijatelji, kojima su na srcu jedino sreća i napredak onoga naroda koji ih je digao na visinu na kojoj se nalaze."⁴⁸⁸ Kako bi sprečio jačanje karađorđevićevskog uticaja i kako nije uspeo da odoli proratnom raspoloženju kod srpskog naroda i inteligencije, knez Milan je rešio da Srbija ipak uđe u rat, pa su Srbija i Crna Gora juna 1876. godine objavile rat Porti.⁴⁸⁹

I mada Srbija nije bila spremna za rat, ni diplomatski ni finansijski, a osim Crne Gore nije imala drugog saveznika, svi su verovali u opšti balkanski ustanak i u krajnju slabost Otomanske carevine, pa samim tim i u pobedu. ⁴⁹⁰ Verovalo se i u rusku pomoć koja je najavljivana, kako u ruskoj štampi, tako i od ruskih diplomata. Srbija je za rat imala 93.000 vojnika i 5000 dobrovoljaca a Turska 126.000 vojnika i 20.000 bašibozuka koje je predvodio Abdul Kerim-paša, dok je Srbima komandovao ruski general Černajev.⁴⁹¹

Već posle dve nedelje ratovanja bilo je jasno da Srbija nije spremna za rat, niti su balkanske zemlje spremne za opšti ustanak, pa su na braniku slovenske ideje ostali samo Srbi i Crnogorci bez pomoći Rusije.⁴⁹² Kada su Srbi 17. oktobra 1876. godine pretrpeli teški poraz kod Đunisa, na molbu kneza Milana, Rusija je ultimatumom zaustavila prodiranje Turaka i prisilila Tursku da započne pregovore o primirju, pa je uz posredovanje velikih sila mir zaključen februara 1877. godine bez teritorijalnih gubitaka po Srbiju. Tako je prvi rat završen porazom.⁴⁹³

Rusija je objavila rat Turskoj aprila 1877. godine i nakon prvih sukoba pokazalo se da su pretpostavke da je turska vojna snaga opala neopravdane, pa je Rusija zatražila ulazak Srbije u rat i odobrila joj novčanu pomoć za obnovu vojske.⁴⁹⁴ Pre toga Rusija je sa Austro-Ugarskom potpisala tajne ugovore kojima je

⁴⁸⁷ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 138.

⁴⁸⁸ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 216.

⁴⁸⁹ *Ibid.*

⁴⁹⁰ Jovanović, Slobodan. 1990. (tom 4.) *Op. cit.* str. 289.

⁴⁹¹ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 216.

⁴⁹² Jovanović, Slobodan. 1990. (tom 4.) *Op. Cit.* str. 306-308.

⁴⁹³ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 141.

⁴⁹⁴ Jovanović, Slobodan. 1990. (tom 4.) *Op. Cit.* str. 355-364.

priznala Habzburškoj monarhiji, kao cenu za njenu neutralnost, pravo da može, u po sebe povoljnom trenutku, da izvrši okupaciju Bosne i Hercegovine.⁴⁹⁵ Srbija je u drugi rat sa Turskom ušla 2. decembra 1877. godine sa novim uređenjem vojske, čija je komanda bila u srpskim rukama a vrhovni komandant bio je knez Milan, i postigla uspehe osvojivši Niš, Vranje i Pirot.⁴⁹⁶

Posle ruskih uspeha na ratištu, u Jedrenu je 17. januara 1878. potpisano primirje a 21. februara u Sanstefanu mirovni ugovor koji je razočarao srpsku javnost jer je ruska diplomatija stvorila Veliku Bugarsku na štetu srpskih interesa. U sastav ovakve Bugarske ušla je Makedonija, najveći deo Stare Srbije sa Skopljanskim sandžakom i delovima Debarskog, Prizrenskog i Niškog sandžaka sa Pirotom i Vranjem.⁴⁹⁷ Ovaj mir nije sproveden, zbog protivljenja Austro-Ugarske i Engleske i njegove odredbe revidirane su na Berlinskom kongresu koji je održan od 13. juna do 13. jula 1878. godine, gde su Srbija i Crna Gora dobile nezavisnost i teritorijalno proširenje prisajedinjenjem Niša, Pirola, Vranja, Leskovca i Prokuplja, dok su Bosna i Hercegovina dodeljene Austro-Ugarskoj.⁴⁹⁸

Nakon srpsko-turskih ratova, Sanstefanskog mira i Berlinskog kongresa u Srbiji je zavladao opšte razočarenje. Po Ćorovićevom mišljenju i same finansijske teškoće bile su dovoljne za pad javnog morala, a vojnički i politički neuspesi, koji su teško pogodili srpski nacionalni ponos pretvorili su se u opšte nezadovoljstvo.⁴⁹⁹ Srbija se nakon toga, razočarana u Rusiju, u spoljnoj politici približava Austro-Ugarskoj sa kojom je 16. juna 1881. potpisana Tajna konvencija, kojom se Srbija obavezala da na svom području neće trpeti politička, verska i druga splotkarenja, koja bi bila na štetu Austro-Ugarske, niti će bez njene saglasnosti zaključivati političke ugovore sa drugim državama.⁵⁰⁰ Kao nagrada za to, Srbija je februara

⁴⁹⁵ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 142.

⁴⁹⁶ Jovanović, Slobodan. 1990. (tom 4.) *Op. Cit.* str. 375-382.

⁴⁹⁷ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 143.

⁴⁹⁸ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 217.

⁴⁹⁹ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 145.

⁵⁰⁰ *Ibid.* str. 148.

1882. godine proglašena za kraljevinu a Franja Josif bio je prvi vladar koji je Milanu čestitao i priznao kraljevsko dostojanstvo.⁵⁰¹

Austrofilaska politika kneza Milana i apsolutistički režim ubrzali su stvaranje političkih stranaka u Srbiji – Radikalne, Liberalne i Naprednjačke, koje su počele sa stranačkom borbom. Predosećajući da će radikali, sa kojima je imao najviše problema, dobiti predstojeće izbore, kralj Milan je hteo da ih, nakon Ilkinog atentata⁵⁰² 1882. godine, optuži za organizaciju atentata, pohapsi radikalske vođe i izvrši državni udar, ali je zbog nedostatka podrške od toga odustao.⁵⁰³ Na izborima za Narodnu skupštinu 1883. pobedili su radikali, ali im kralj nije poverio formiranje vlade već je vladu formirao Nikola Hristić, dugogodišnji ministar unutrašnjih dela, koji je odmah započeo sa razoružavanjem narodne vojske, što je izazvalo Timočku bunu u organizaciji Radikalne stranke.⁵⁰⁴ Na pobunjeni narod kralj je poslao redovnu vojsku i posle ugušenja bune, preko svojih organa vlasti, surovo se obračunao sa učesnicima i tom prilikom streljan je 21 pobunjenik a njih 500 osuđeno je na zatvorske kazne.⁵⁰⁵ Nakon toga zabranjen je rad Radikalne stranke i počelo je surovo gonjenje radikala od kojih su mnogi prebegli u Bugarsku.⁵⁰⁶

Već 1885. godine Srbija je ušla i u treći rat za Milanovo vreme. Bugarskoj je rat objavljen 14. novembra zbog ujedinjenja Kneževine Bugarske sa Istočnom Rumelijom. U borbama na Slivnici srpska vojska je retpela poraz, a bugarska vojska prešla na teritoriju Srbije i osvojila Piro, nakon čega su na intervenciju Austro-Ugarske akcije zaustaljene i u Bukureštu sklopljen mir po kome Srbija nije izgubila teritorije ali je zbog poraza još više opao ugled kralja Milana u narodu.⁵⁰⁷

Kralj Milan je od 1875. bio oženjen Natalijom Petrovom Krešo, kćerkom ruskog pukovnikak i Rumunke orodene sa aristokratskim porodicama Moldavije.

⁵⁰¹ *Ibid.* str. 149.

⁵⁰² Jelena Ilka Marković, udovica pukovnika Jevrema Markovića, koji je, po naređenju kneza Milana, streljan zbog Topolske bune, pucala je iz revolvera na kralja pri ulasku u Sabornu crkvu i na suđenju je tvrdila da je to delo lične osvete.

⁵⁰³ Jovanović, Slobodan, 1990. (tom.5.) *Op. Cit.* str. 159.

⁵⁰⁴ *Ibid.* str. 178-195.

⁵⁰⁵ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 220.

⁵⁰⁶ *Ibid.* str. 220.

⁵⁰⁷ *Ibid.* str. 220.

Milan se zaljubio u nju čim je video, i odmah je isprosio, što je ministre, koji su se nadali ženidbi sa ruskom princezom, stavilo pred svršen čin.⁵⁰⁸ Bračni odnosi ubrzo su bili poljuljani usled čestih neverstava kralja Milana, koji je bio sklon ženama, kocki i alhoholu, i burnih sukoba koji su se pretvorili u dvorske skandale.⁵⁰⁹ I mada nije odobravalala austrofilsku politiku kralja Milana do 1885. godine ona se nije otvoreno protiv nje bunila, ali nakon poraza Srbije u ratu sa Bugarskom, počinju njihovi sukobi zbog politike.⁵¹⁰ Jovanović ističe da su među njima postojali stalni sukobi oko vaspitanja prestolonaslednika Aleksandra, jer je kralj imao plan za njegovo školovanje u Terizijanumu u Beču, protiv čega se kraljica žestoko bunila.⁵¹¹ Zbog sveopšte nepovoljne situacije u zemlji, kralj je doneo odluku da se odrekne prestola, nameravajući da sa kraljicom i sinom napusti zemlju, što bi predstavljalo ne samo njegovu ostavku već i ostavku cele dinastije. Ova odluka nije prihvaćena od vladajućih krugova Srbije, pa se, na predlog austrijskog poslanika Kevenhilera, došlo na ideju o namesništvu kraljice Natalije, što je kraljica prihvatila da bi sačuvala presto za svoga sina.⁵¹² Do kraljeve ostavke tada nije došlo, ali su se odnosi između kralja i kraljice još više pogoršali, pa je u periodu 1887. i 1888. godine, po rečima Ćorovića, kralj sve svoje postupke usmeravao u odnosu prema kraljici i u svojoj mržnji išao jako daleko.⁵¹³ Njihov odnos i razvod braka postali su značajna politička tema, pa je brak razveden u jesen 1888. godine, a Natalija je maja 1891. proterana iz zemlje.⁵¹⁴ Kralj nije bio odustao od ideje o ostavci i 30. septembra 1891. dao je izjavu da istupa iz srpskog državljanstva i da se odriče prava kao član vladarske porodice, a vlada je 14. marta 1892. donela Zakon po kome se kralju Milanu zabranjuje povratak u Srbiju i ponovno dobijanje državljanstva.⁵¹⁵

Ipak, tokom vladavine svoga sina Aleksandra, Milan se ponovo vraća u Srbiju, aktivno vodi politiku, postaje komandant vojske i nastavlja borbu sa

⁵⁰⁸ Jovanović, Slobodan. 1990. *Op Cit.* (knjiga prva). str. 231.

⁵⁰⁹ Nikolić, Dejan. 1996. *Op Cit.* str. 221.

⁵¹⁰ Jovanović, Slobodan. 1990. *Op. Cit.* (knjiga prva). Str. 226.

⁵¹¹ *Ibid.*

⁵¹² *Ibid.* str. 283.

⁵¹³ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 157.

⁵¹⁴ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 221.

⁵¹⁵ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 163.

radikalima, da bi na kraju bio ponovo proteran od strane Aleksandra zbog sukoba oko Drage Mašin.⁵¹⁶ Umro je u izgnanstvu u Beču, 11.2.1901. u 47. godini života.

Nakon abdikacije kralja Milana na srpski presto dolazi maloletni kralj Aleksandar (1889-1903), koji je u tom trenutku imao samo 13. godina. Srbijom je u narednom periodu ponovo vladalo namesništvo, određeno od strane kralja Milana, koje su činili Jovan Ristić i generali Kosta Protić i Jovan Belimirović.⁵¹⁷

Za vreme namesništva, vladu su formirali radikali i na vlasti ostali do avgusta 1892. Godine, i u tom periodu doneli niz zakona na osnovu demokratskog Ustava iz 1888. godine, po kojima zakonodavna vlast postaje jača od upravne, uprava se decentrališe a stranački život oslobađa se policijskog nadzora.⁵¹⁸ Radikali su sproveli i ekonomske reforme koje su delimično ublažile težak ekonomski položaj i smanjile državni dug Srbije.⁵¹⁹

Nakon smrti namesnika Koste Protića dolazi do stranačke borbe oko izbora novog namesnika, radikalska vlada zamenjena je liberalima koji na izborima ne dobijaju većinu, pa se maloletni kralj Aleksandar odlučuje da izvrši državni udar. U toku večere 1. aprila 1893. godine, po savetu kralja Milana, on sebe proglašava punoletnim, razrešava namesnike i vladu i preuzima vlast.⁵²⁰ Aleksandar je radikale, koji su ga podržali, vratio u vladu i jedno vreme ponašao se po radikalskim načelima o "strogoj ustavnosti" i "slozi Kralja i naroda".⁵²¹ Ova saradnja nije dugo trajala a kralj se, pod uticajem oca, odvojio od radikalske vlade, pre svega u spoljnoj politici približavanjem Austriji, a u unutrašnjoj okupljanjem oko sebe Milanovih nekadašnjih saradnika.⁵²² Zbog sukoba između Kasacionog suda i vlade⁵²³, kralj 9.5.1894. godine ukida Ustav iz 1888. i vraća Ustav iz 1869.

⁵¹⁶ Stanojević, Stanoje. 1989. *Svi srpski vladari*. V. Topalović, Beograd. str. 70.

⁵¹⁷ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 224.

⁵¹⁸ Jovanović, Slobodan. 1990. *Vlada Aleksandra Obrenovića (knjiga prva)*. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Jugoslavijapublik, Srpska književna zadruga, Beograd. str. 46.

⁵¹⁹ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 224.

⁵²⁰ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 163.

⁵²¹ Jovanović, Slobodan. 1990. *Op. Cit.* str. 220.

⁵²² *Ibid.* str. 222.

⁵²³ Kasacioni sud je 5.maja odlučio da ukaz vlade kojima se ukidaju zakoni o progonstvu kralja Milana i kraljice Natalije nisu validni, jer ukaz ne može biti stariji od zakona (prema Jovanović, Slobodan. *Op cit.* str. 256.)

godine, učinivši tako drugi državni udar, jer je na osnovu ovog Ustava dobio neograničenu vlast i pravo izbora jedne trećine poslanika, čime je mogao da ispravlja narodnu volju.⁵²⁴

Za vreme svoje desetogodišnje vladavine kralj Aleksandar je smenio 12 vlada, a 1898. godine ukinuo je političke stranke.⁵²⁵ U spoljnoj politici nije imao značajnijih uspeha, iako je pored dobrih odnosa sa Austrijom delimično popravio i odnose sa Rusijom.⁵²⁶ Pokušaj izmirenja sa Bugarskom i dogovora oko interesnih sfera u Makedoniji, propao je, kao i dogovor sa Crnog Gorom o sferama uticaja Srbije i Crne Gore u Otomanskoj carevini.⁵²⁷

Kada se 1897.godine kralj Milan ponovo vratio u Srbiju postaljen je za vrhovnog komandanta aktivne vojske i time u ruke dobio najmoćnije oružje državne vlasti.⁵²⁸ U periodu od 1897. do 1900. godine u Srbiji su postojale dve vlade – jedna kabinetska i druga u komandi aktivne vojske, a u zemlji je uvedena monarhijska diktatura.⁵²⁹ Ivanjdanski atentat na kralja Milana 1899. godine pružio je priliku za razračunavanje sa radikalima, a reakcija kralja Milana bila je preterana jer su sve glavne radikalske vođe završile na prekom sudu.⁵³⁰

Još većoj nepopularnosti Aleksandrovog režima doprinela je njegova veza, i kasnije brak, sa Dragom Mašin, dvorskom damom kraljice Natalije, udovicom 12. godina starijom od kralja. Preko nje i kraljice Natalije, Rusija je pokušala da kontroliše srpskog kralja i smanji uticaj kralja Milana.⁵³¹ Kako je mladi kralj već bio prezasićen očevim pritiskom nakon prekog suda, i uz to dobro znao da će se otac protiviti njegovim planovima vezanim za Dragu Mašin, on ga je poslao u Evropu da pregovara o njegovoj navodnoj veridbi sa princezom od Šaumburg Lipe, i to vreme iskoristio da objavi svoju veridbu sa Dragom, nakon čega je ubrzo, 23. jula 1900.

⁵²⁴ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 226.

⁵²⁵ *Ibid.*

⁵²⁶ Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. *Op. Cit.* str. 140.

⁵²⁷ Jovanović, Slobodan. 1990. *Op. Cit.* str. 338.

⁵²⁸ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 169.

⁵²⁹ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 226.

⁵³⁰ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 171.

⁵³¹ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 226.

usledila i svadba.⁵³² Kumstvo je prihvatio ruski car Nikola I Romanov, i izveo ga preko otpravnika poslova Mansurova, dobivši pri tom Aleksandrovo obećanje da će se u spoljnoj politici približiti Rusiji, da će onemogućiti Milanov povratak u Srbiju i da će pomilovati radikalske vođe.⁵³³ Protiv ovog braka bili su kralj Milan i kraljica Natalija, srpsko građanstvo, političke stranke i vojska.⁵³⁴

Kraljica Draga je nakon toga postala ne samo žena kralja Aleksandra već i savladarka, mešala se u sva pitanja, i lična i politička, pratila je ko će dobiti službu i unapređenje, promenila običaje na dvoru; njeni protivnici pali su u kraljevu nemilost, a kralju Milanu, kao najvećem neprijatelju, zabranjen je ulazak u zemlju po cenu primene sile.⁵³⁵ Pod njenim uticajem menjane su vlade i ministri, pravljenje velike čistke u vojsci, a od kralja je tražila da za prestolonaslednika proglasi jednog od njene braće.⁵³⁶

Kada je utvrđeno da je kraljičina, ranije objavljena, trudnoća lažna i da je ona obmanjivala i kralja i narod, dolazi do pravog skandala u zemlji koji je odlučio sudbinu kraljevskog para.⁵³⁷

Zavera protiv njih počela je da se kuje u vojsci još 1901. godine, a zaverenicima se kasnije priključuju i viđeni ljudi i političari među kojima je najuticajniji Blagoje Genčić. Na čelu je stajao Dragutin Dimitrijević Apis. Očigledna ogorčenost naroda, pokazana u martovskim protestima, ubrzala je realizaciju zavereničkih planova. Kralju Aleksandru stizala su, sa raznih strana, upozorenja i dostave o pometnji u vojsci, ali je on verovao u odanost kruni i smatrao da oficiri nikada neće prekršiti zakletvu I da se radi samo o nezadovoljstvu nekoliko bundžija. S druge strane, oficirska odanost dinastiji bila je usmerena na kralja Milana I nestala je kada je on otišao iz zemlje.⁵³⁸ U noći između 28. i 29. maja 1903. godine, grupa od 28 oficira nasilno je prodršla u dvor i ubila kralja i kraljicu u garderobi spavaće sobe, a njihova iskasapljena tela bacila kroz prozor. Tom

⁵³² Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 171.

⁵³³ Jovanović, Slobodan, 1990. *Op. Cit.* str. 177.

⁵³⁴ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 227.

⁵³⁵ Jovanović, Slobodan, 1990. *Op. Cit.* str. 178-181.

⁵³⁶ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 228.

⁵³⁷ *Ibid.* str. 227.

⁵³⁸ Vasić,Dragiša. 2003. *Devetsto treća. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva*, Beograd. str.10.

prilikom ubijeni su i predsednik vlade Cincar-Marković, vojni ministar Milovan Pavlović, braća kraljice Drage, ministar unutrašnjih poslova Velimir Todorović i još neki od odanih pristalica kraljevskog para.⁵³⁹

Majski prevrat 1903. godine predstavlja kraj dinastije Obrenovića i povratak Karađorđevića na srpski presto. Revolucionarna vlada Jovana Avakumovića najpre je vratila Ustav iz 1888. godine a zatim za novog kralja Srbije izabrala Petra I Karađorđevića (1903-1921), koji je tada imao 58 godina. Velike sile su prihvatile ovu odluku i priznale ga za kralja Srbije.⁵⁴⁰ Novi kralj, koji je dočekan sa opštim simpatijama, u Srbiji je uspostavio režim parlamentarizma i građanske demokratije, a težište političkog života preneto je sa dvora na skupštinu. Ove promene najbolje su iskoristili radikali Nikole Pašića koji su ubuduće kreirali politički život Srbije.⁵⁴¹

Kao vladar, Petar je bio umereni reformator koji je omogućio brz napredak u oblasti privrede, vojske i obrazovanja. Parlamentarizam u Srbiji Petrovog vremena očuvan je uprkos velikim krizama (Carinski rat i Aneksiona kriza) i ratovima (Balkanski ratovi i Prvi svetski rat).⁵⁴² Zazirući od austrougarskih aspiracija vezanih za Balkan, balkanske zemlje počele su međusobno približavanje, pa je 1904. potpisan sporazum sa Crnom Gorom, kojim su se obe države obavezale da će se zajednički usprotiviti svakoj neprijateljskoj akciji, ma od koje strane ona dolazila, a sa Bugarskom je potpisan carinski sporazum koji je u tajnom delu sadržao saglasnost o međusobnoj zajedničkoj borbi u slučaju agresije.⁵⁴³

Ovaj ugovor bio je uvod u Carinski rat. Kada je 1905. godine Austro-Ugarska saznala za sporazum Srbije i Bugarske, smatrajući da je on protiv njenih političkih i ekonomskih interesa, prekinula je pregovore sa Srbijom na potpisivanju trgovinskog ugovora. Znajući za usmerenost srpske proizvodnje ka njenom tržištu, zabranila je uvoz stoke iz Srbije, verujući da će Srbija brzo kapitulirati. Srbija je odgovorila istom merom i za svoje proizvode pronašla druga tržišta a u samoj

⁵³⁹ *Ibid.* str. 228.

⁵⁴⁰ *Ibid.* str. 233.

⁵⁴¹ *Ibid.* str. 234.

⁵⁴² Veselinović, Andrija i Ljušić, Radoš. 2001. *Op. Cit.* str. 114.

⁵⁴³ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 182.

zemlji pokrenuta je prerada mesa i započeo privredni napredak koji je prekinuo ekonomsku zavisnost od austrougarskog tržišta.⁵⁴⁴

Aneksiona kriza započela je 7. oktobra 1908. godine, kada je Austro-Ugarska proglasila aneksiju Bosne i Hercegovine, koje je bila okupirala 1878. godine na osnovu odluke Berlinskog kongresa. Odluka o aneksiji izazvala je ogorčenje u Turskoj, ali i u Srbiji i Crnoj Gori, koje su odbile da je priznaju. Njima su se priključile i Velika Britanija, Francuska i Rusija, koje su zahtevale da se problem iznese pred međunarodnu konferenciju. Srbija je tražila kompenzaciju (izlaz na more) i izvršila mobilizaciju vojske. Austro-Ugarska je odbila sve zahteve o konferenciji i kompenzacijama i mobilisala vojsku protiv Srbije, oslanjajući se na podršku Nemačke. Kada je Turska, po sporazumu sa Austro-Ugarskom, dobila kao kompenzaciju 2,5 miliona funti sterlinga i postigla evakuisanje austrougarskih trupa iz Sandžaka, Nemačka je ultimativno zatražila od Rusije da prizna aneksiju ili se sama neće protiviti da Austro-Ugarska napadne Srbiju. Rusija je 24. marta priznala aneksiju, a pod pritiskom velikih sila to je 31.3. učinila i Srbija, izjasnivši se da njeni interesi nisu ugroženi.⁵⁴⁵

Posle Aneksione krize kralj Petar je obišao sve veće evropske prestonice sem Beča, sa ciljem da pojača njihovo interesovanje za Srbiju i srpsko pitanje.⁵⁴⁶

Kada je Italija 1911. godine objavila rat Turskoj, oživela je aktivnost u balkanskim zemljama na stvaranju saveza radi zaštite od velikih sila. Već 29. februara 1912. godine sklopljen je srpsko-bugarski savez, zatim je 16. maja potpisan bugarsko-grački savez, a 19. juna srpsko-bugarska vojna konvencija, dok je savez između Srbije i Crne Gore sklopljen 14. septembra. Kako je nakon albanskog ustanka, Turska bila spremna da Albancima da široku autonomiju na račun svih hrišćanskih podanika, Rusija je tražila iste povlastice i za ostale hrišćane. Turska je, uzdajući se u Austro-Ugarsku i Nemačku, ostala nepopustljiva i sprovela mobilizaciju i započela vojne manevre na granici sa Bugarskom. Balkanski

⁵⁴⁴ *Ibid.*

⁵⁴⁵ Šentir, Josip. 1977. *Opća enciklopedija (knjiga 1.)* Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb. str. 172.

⁵⁴⁶ Nikolić, Dejan. 1996. *Op. Cit.* str. 236.

saveznici objavili su 17. septembra svoju mobilizaciju. Velike sile opominjale su da se ne ulazi u rat, ali je rat objavljen i u ovom Prvom balkanskom ratu turska vojska bila je potučena a srpska vojska oslobodila je celu Vardarsku Makedoniju i preko Albanije izašla na Jadransko more.⁵⁴⁷ Mir sa Turcima potpisan je 18. maja 1913. i po njemu Turska je izgubila sve teritorije zapadno od linije Enos i Midija. Međutim, balkanske države nisu mogle da se saglase oko podele osvojenih teritorija. Najviše problema bilo je oko podele Makedonije. Srbija i Grčka ugovorile su savez protiv Bugarske, koja je za sebe tražila celu Makedoniju. U noći između 29. i 30. juna 1913. bugarska vojska napala je srpsku i grčku vojsku i time je počeo Drugi balkanski rat koji je rešen pobedom Srbije u Bregalničkoj bici.⁵⁴⁸ Mir je potpisan 28. jula u Bukureštu. Iako je Austro-Ugarska pokušavala da zaštiti Bugarsku na štetu Srbije, nije dobila podršku ni od Nemačke, ni od ostalih sila, pa je Srbija dobila Vardarsku, Grčka Egejsku, a Bugarska zadržala Pirinsku Makedoniju.⁵⁴⁹ Tako je Srbija Prvim balkanskim ratom konačno oslobođena od Turaka, a Drugim ratom rešen je status Makedonije.

U Srbiji nakon Balkanskih ratova jača uticaj tajne nacionalne organizacije "Ujedinjenje ili smrt" ("Crna ruka"), pod vođstvom Dragutina Dimitrijevića Apisa. Na kralja Petra koji je već bio u poodmaklim godinama vršen je pritisak da se odrekne prestola, a i prestolonaslednik Aleksandar bio je nestrppljiv. Pritisnut sa svih strana, kralj Petar je 22. juna objavio ukaz o svom privremenom povlačenju sa vlasti, a presto je prepustio prestolonasledniku Aleksandru kao regentu. Od tada pa do smrti Petar nije imao uticaja na političke prilike u Srbiji.⁵⁵⁰

Nakon Sarajevskog atentata, koji su 28. juna 1914. pripadnici "Mlade Bosne" izvršili na Austro-Ugarskog prestolonaslednika Franca Ferdinanda, prilikom njegove posete Sarajevu, Austro-Ugarska je uputila ultimatum Srbiji, optužujući srpske vlasti za organizovanje atentata. Atentat je ratobornom krugu u generalštabu u Beču dobrodošao kao povod za napad na Srbiju jer se smatralo da

⁵⁴⁷ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 198-200.

⁵⁴⁸ Nikolić, Dejan. 1996. *Op Cit.* str. 236.

⁵⁴⁹ *Ibid.* str. 236.

⁵⁵⁰ *Ibid.* str. 237.

je sistematsko sprovođenje velikosrpske propagande iz Beograda moguće sprečiti samo enegičnom akcijom.⁵⁵¹

Srbija je odbila samo deo ultimatumu u kome se zahteva da austrougarska policija vodi istragu o atentatu u Srbiji, tražeći da se o tome raspravlja pred neutralnim međunarodnim sudom. Austro-Ugarska je objavila rat Srbiji 28. jula 1914. godine, nakon toga Nemačka je objavila rat Rusiji i Francuskoj, a zbog povrede Belgijske teritorije u rat je ušla i Velika Britanija. Crna Gora odmah je stala na stranu Srbije. Tako je počeo Prvi svetski rat.⁵⁵²

Austrougarska vojska je 12. avgusta 1914. godine, pod komandom Oskara Počoreka, sa tri armije napala Srbiju preko Drine, iako je napad očekivan dolinom Morave. Iz Počorekovog dnevnika vidi se da je njegova obaveštajna služba raspolagala sa približno tačnim podacima o rasporedu srpskih jedinica, o teškom stanju naoružanja srpske vojske, nedostatku municije i odeće, pa su zato potcenili neprijatelja, zanemarujući moralni faktor i spremnost srpskog seljaka da brani svoju zemlju uprkos svim teškoćama materijalne prirode. Uz to, Počoreku se žurilo da što pre pregazi Srbiju, kako bi se sve austrougarske snage skoncentrisale na front u Galiciji protiv Rusije.⁵⁵³

Austrougarska vojska doživela je poraz u dve velike bitke na Ceru i Kolubari. Srbiji je konačno stigla i municija pa se general Mišić odlučio na protivnapad kojim je probio Počorekov front. Počelo je gonjenje neprijateljskih trupa a 15. decembra oslobođen je Beograd. Ljudski gubici bili su veliki i na jednoj i na drugoj strani, a uvećani su epidemijom pegavog tifusa koja je pokosila oko 150.000 ljudi (u srpskoj vojsci je obolelo 100.000 vojnika). Srpska odbrambena snaga znatno je opala.⁵⁵⁴

U međuvremenu, na obe zaraćene strane intenzivirao se rad na pridobijanju saveznika. Turska je ušla u rat na strani centralnih sila, Italiji su od strane Antante

⁵⁵¹ Zundhausen, Holm. 2008. Istorija Srbije od 19. do 21. veka. Klio, Novi Sad. str. 246.

⁵⁵² Ćorović, Vladimir. 1989. *Op Cit.* str. 213-216.

⁵⁵³ Dedijer, Vladimir. 1973. *Slom Austro-Ugarske ofanzive 1914.* u Istorija Jugoslavije. Izdavačko preduzeće Prosveta. str. 381.

⁵⁵⁴ Zundhausen, Holm. 2008. *Op. Cit.* str. 248.

obećane znatne teritorije na uštrb Austro-Ugarske i Turske, a Bugarska se priključila centralnim silama uz obećanje Makedonije.⁵⁵⁵

Nova austrougarska ofanziva na Srbiju počela je 22. septembra, pod komandom generala Mekenzena, a u isto vreme Bugarska je objavila rat Srbiji. Ovoga puta osvajačka vojska išla je preko Dunava moravskom dolinom. Iako je srpska vojska bila znatno slabija, a najavljena pomoć saveznika izostala, otpor Srba bio je zadivljujući a Mekenzen je kasnije hvalio Srbe kao najbolje vojnike Balkana.⁵⁵⁶

Napadom Bugarske, koja je presekla put prema Solunu, srpska vojska bila je prinuđena da se užurbano povlači preko Albanije. Time je započela Golgota Srbije. U zimu 1915/16. godine iznurena srpska vojska počela je povlačenje prema moru preko snegom zavejanih severnoalbanskih planina, praćena izbeglim narodom (oko 200.000 ljudi, žena i dece) i napadana od strane razbojničkih grupa. Povlačenje je trajalo mesec dana. Iz Valone je srpska vojska prebačena na Krk i Vido, gde su iznemogli vojnici umirali na hiljade i bili sahranjivani u dubini Jonskog mora.⁵⁵⁷

Na početku ofanzive protiv Srbije, oktobra 1915. godine, srpska vojska brojala je oko 420.000 vojnika, krajem novembra na Kosovu, pred povlačenje bilo ih je oko 300.000, a na prelazu preko Albanije oko 220.000. Nakon oporavka na Krku u aprilu 1916. godine od preostalih srpskih vojnika stvoreno je 6 pešadijskih i jedna konjička divizija od ukupno 130.000 vojnika i oficira, koje su prebačene na novoformirani Solunski front, gde su se već nalazile francuske, britanske, ruske i italijanske jedinice.⁵⁵⁸ Ofanziva je s prekidima trajala oko tri meseca a srpska vojska naročito se istakla u krvavim borbama oko Kajmakčalana, kada je oslobođen Bitolj. Nakon toga, Solunski front se stabilizovao i pozicioni rat vodio se sve do jeseni 1918. godine, kada je počela saveznička ofanziva pod komandom francuskog generala Franša D Eparea. Među 29 savezničkih divizija bilo je i 7 srpskih. U jurišu

⁵⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁵⁶ Ćorović, Vladimir 1989. *Op. Cit.* str. 230.

⁵⁵⁷ Dedijer, Vladimir. 1973. *Op. Cit.* str. 390.

⁵⁵⁸ *Ibid.* str. 391-392.

srpske i francuske pešadije bugarski front bio je probijen i uprkos kolebanju savezničke komande da li da se ofanziva nastavi, zbog problema na delu fronta koji su držali Englezi, prestolonaslednik Aleksandar izdao je istorijsku zapoved: "Napred, u slavu ili smrt".⁵⁵⁹

Bugarska je kapitulirala 29. septembra. Srpska vojska nastavila je prodiranje, razbila nemačke divizije kod Niša i oslobodila ga 12. oktobra, a Beograd je konačno oslobođen 1. novembra 1918. godine. Tako je srpska vojska pod borbom prešla preko 500 kilometara za 45 dana.⁵⁶⁰

Prvog decembra 1918. godine proglašena je nova država Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a najjači objedinjavajući faktor jugoslovenske zajednice bila je dinastija, kao i rasuti Srbi na većem delu njene teritorije.⁵⁶¹

IV 2. Dekonstrukcija Kremanskog proročanstva

Kremansko proročanstvo predstavlja skup predviđanja koja se pripisuju navodno vidovitoj porodici Tarabić iz sela Kremana, koje se nalazi u Opštini Užice u Zlatiborskom okrugu. Prema verovanju, Miloš Tarabić (1809-1854) i njegov sinovac Mitar Tarabić (1829-1899), uspešno su predvideli brojne važne političke događaje u istoriji Srbije i njihova predviđanja u delu javnosti smatraju se u potpunosti ostvarenim. Autorstvo nad ovim proročanstvom, međutim, ne može se sa sigurnošću pripisati proklamovanim prorocima, jer su Miloš i Mitar Tarabić bili nepismeni, a jedina pisana svedočanstva o navodnim predviđanjima nastala su posredno, u godinama nakon njihove smrti. Pored toga, kao što ćemo videti, sadržaj proročanstva je kroz istoriju značajno menjan, dopisivan i prilagođavan aktuelnim društvenim okolnostima i danas, više od jednog veka nakon njegovog nastanka, ono predstavlja "živi organizam" koji je sposoban da u sebe utka savremene političke događaje i ličnosti.

⁵⁵⁹ Ćorović, Vladimir. 1989. *Op. Cit.* str. 224.

⁵⁶⁰ Dedijer, Vladimir. 1973. *Op. Cit.* str. 400-401.

⁵⁶¹ Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. 2001. *Op. Cit.* str. 116.

Miloš Tarabić smatra se najznačajnijim kremanskim prorokom i kod većine popularizatora ovog proročanstva vlada mišljenje da je bio znatno vidovitiji od sinovca Mitra.⁵⁶² Imao je dva brata, Lazu i Milana, koji nisu ispoljavali proročke sposobnosti. Miloš se bavio stočarstvom i nikada se nije ženio. Bio je osobenjak, pobožan, povučen i nedruželjubiv, ali je smatran za poštenog i promućurnog čoveka. Zbog svojih predviđanja, međutim, često je u narodu proglašavan za ludaka. Bolovao je od epilepsije i umro je na svoj 45. rođendan. Njegov sinovac, Mitar Tarabić, bio je znatno komunikativniji od svog strica i ostavio je iza sebe veći broj predviđanja.⁵⁶³ Bavio se stočarstvom i ratarstvom. Oženio se i dobio sina Sretena. Veliki broj njegovih potomaka i danas živi u Kremnima i Užicu. Mitar nije tvrdio da sam ima sposobnost prorokovanja, već da je mnoga predviđanja čuo za vreme Miloševog života, a o nekima je navodno saznao i nakon stričeve smrti, jer je tvrdio da ga je on posećivao u snovima i da mu je govorio o budućim događajima. U skladu sa tim, verovao je da on sam nije gatar i da ne može da predvidi šta će biti, već da samo prenosi ono što mu je "kazato". O ovim kremanskim prorocima, šira javnost je saznala posredno, preko brojnih popularizatora koji su u različitim periodima proročanstvo oblikovali i prilagođavali aktuelnim političkim dešavanjima.

U procesu konstrukcije Kremanskog proročanstva, od njegovog nastanka do danas, moguće je izdvojiti četiri različita vremenska perioda u kojima je dolazilo do njegove intenzivne instrumentalizacije i povećanog interesovanja javnosti za njegov sadržaj. Prvi je vezan za sam početak dvadesetog veka, kada su Pera Todorović i Čedomilj Mijatović u brojnim novinskim feljtonima o zbivanjima na dvoru, po prvi put povezali Kremansko proročanstvo sa sudbinama srpskih vladara i dešavanjima u politici i diplomatiji. Drugi period vezan je za ulogu prote Zaharija Zaharića i dr Radovana Kazimirovića koji su u vreme početka Prvog svetskog rata definisali proročki kult Tarabića i pobrojali predviđanja na koja će se oslanjati i svi kasniji istraživači, pisci i poklonici proročanstva. Kazimirovićeve izmenjene i dopunjene verzije predviđanja, kao što ćemo videti, pojavljivale su se

⁵⁶² Kazimirović, Radovan. 1999. *Tajanstvene pojave u našem narodu: Kremansko proročanstvo*, (Fototipsko izdanje iz 1939.). Dečija knjiga, Beograd str. 504.

⁵⁶³ *Ibid.* 504, 511.

sve do početka Drugog svetskog rata, a danas se smatraju jedinim relevantnim i autoritativnim izvorom, premda su predviđanja zabeležena posredno, iz treće ruke, mnogo godina nakon smrti proroka. Treći period u popularizaciji proročanstva otpočinje u osamdesetim godinama dvadesetog veka i vezan je za Dragoljuba Golubovića i Dejana Malenkovića, koji su u brojnim izdanjima u naredne dve decenije, potpuno redefinisali, izmenili i prilagodili sadržaj aktuelnim političkim okolnostima. Konačno, poslednja faza vezuje se za *fin de siecle* i velike društvene potrese izazvane bombardovanjem Jugoslavije 1999. godine, Petooktobarskom revolucijom i pratećom promenom režima, jer su ovi događaji bili prožeti intenzivnom političkom instrumentalizacijom Tarabića i njihovih vizija budućnosti. Pored toga, u okviru ove faze, analiziraćemo i naknadnu političku upotrebu Kremanskog proročanstva od strane brojnih relevantnih aktera, koja je u različim oblicima nastavila da egzistira sve do danas.⁵⁶⁴ Ove četiri etape biće podrobno prezentovane u nastavku, sa idejom rekonstrukcije toka formiranja proročanstva i njegovog oblikovanja kroz savremenu istoriju, kako bi uvideli način političke upotrebe profetičkih narativa u lokalnom kontekstu i njihove uloge u izgradnji autoriteta političkih aktera i legitimisanju njihovih postupaka u sadašnjosti, na uštrb proklamovanog predviđanja budućih događaja.

IV 2. a) Prvi period - Pera Todorović i Čedomilj Mijatović

Najstarije pisano svedočanstvo o predviđanjima Tarabića i jedino poznato pominjanje proroka nastalo za vreme života jednog od njih, pojavilo se u delu etnografa Milana Đ. Milićevića pod nazivom "Život Srba seljaka", iz 1894. godine. U ovoj knjizi je, bez navođenja konkretnih predviđanja, u samo jednom pasusu, istaknutno postojanje proroka čija su politička predviđanja ozbiljno shvatana u narodu i napomenuto je da su o njima bili informisani tadašnji visoki državni zvaničnici. Milićević piše:

⁵⁶⁴ Za prvu upotrebu ove periodizacije videti: Antić, Voja. 2002. *Kremansko neproročanstvo: studija jedne obmane*. Todra, Beograd. str. 116-126.

“Tako gore u Rujnu, u selu Kremnom, pod Šarganom, bio je nekakav prorok, Lazo Tarabić po imenu. On je, naročito od 1857. do 1868., izašao u svojoj okolini na veliki glas svojim proricanjem. On je prorokovao ono što se događalo u njegovoj bliskoj okolini, a nekad se mašio političkih događaja cele Srbije. Bilo je vrlo mnogo ozbiljnih ljudi, koji su Lazinim rečima verovali kao kakvoj celoj istini! Takvi ljudi nisu se ustezali Lazina prorokovanja pričati i najozbiljnijim državicima u Beogradu!”⁵⁶⁵

Kao što možemo videti, ime proroka u ovom izvodu (Lazo/Lazar), ne odgovara imenima poznatih proroka iz porodice Tarabić, što je kasniji najpoznatiji popularizator Kremanskog proročanstva, Radovan Kazimirović, pripisao slučajnoj grešci.⁵⁶⁶ S obzirom da su Milićević i prota Zarija, koji je bio kum porodici Tarabić i Kazimiroviću detaljno preneo predviđanja ovih proroka, bili po sopstvenom svedočenju drugovi iz detinjstva⁵⁶⁷ i da su o proročanstvu međusobno razgovarali,⁵⁶⁸ ovakva greška je malo verovatna. Kazimirović u nastavku svoje studije navodi da je Miloš Tarabić imao brata koji se zvao Lazo i koji nije pretendovao na sposobnosti predviđanja budućnosti. Premda je moguće da je Milićević pomešao imena braće, jednako je moguće da je na početku kreiranja mita o vidovitim Tarabićima, prednost svesno ukazana upravo Lazaru, a da je naknadno odluka preinačena i dar predviđanja pripisan Milošu i Mitru.⁵⁶⁹ Pored toga, dodatnu konfuziju izaziva tvrdnja Kazimirovića da je Milićević u svom opisu mislio na Miloša Tarabića. Autor je jasno naveo vremenski period u kome je prorok navodno stekao veliku popularnost (1857-1868), koji otpočinje tri godine nakon Miloševe smrti, pa je jedino moguće da je Milićević mislio na Mitra Tarabića.

Ovaj izolovani slučaj pominjanja Kremanskog proročanstva u 19. veku, nije međutim imao dalekosežne političke reperkusije. Stoga možemo da zaključimo da je njegova politička instrumentalizacija zapravo otpočela osam godina kasnije, u

⁵⁶⁵ Milićević, Milan Đ. 1894. *Život Srba seljaka*. Državna štamparija kraljevine Srbije, Beograd. str. 77.

⁵⁶⁶ *Op. Cit.* Kazimirović, Radovan. 1999. str. 494.

⁵⁶⁷ Iz uspomena M. Đ. Milićevića. 1931. u *Srpski književni glasnik*. str. 268.

⁵⁶⁸ *Op. Cit.* Kazimirović, Radovan. 1999. str. 494.

⁵⁶⁹ U prilog tvrdnji da je mit politički kreiran daleko od Kremana, ide činjenica da su i brojni drugi autori pravili slične “greške” u navođenju, pa su Mitra Tarabića, npr. često nazivali Mateja, što ukazuje na to da popularizatorima i agitatorima nije bila bitna forma u kojoj su saopštavali ovaj narativ, već njegova suština i političke implikacije koje je sa sobom nosio. Videti: *Op. Cit.* Antičić, Voja. 2002. str. 116.

novinskim tekstovima nastalim pod pokroviteljstvom Pere Todorovića.⁵⁷⁰ Prvi značajan talas u javnom promovisanju i politizaciji proročanstva u Srbiji otpočeo je 30. aprila 1902. godine, kada se u časopisu "Male novine", pojavio tekst pod naslovom "Jedno proročanstvo", iako u njemu, zapravo, nisu spomenuti Tarabići, ni selo Kremna. Ta veza uspostavljena je nastavcima koji su usledili nakon intrigantnog prvenca, prošaranog pompeznim najavama o razotkrivanju intime vladarske porodice. Ovi nastavci napisani su sa ciljem podgrevanja velikog interesovanja javnosti uzrokovanog inicijalnom tvrdnjom o postojanju tajnog državnog dokumenta posvećenog proročanstvu koje je navodno predvidelo brojne prelomne političke događaje iz prošlosti i sadašnjosti, ali koje govori i o kapitalnim stvarima koje tek treba da se dogode. Elem, u prvom, pionirskom novinskom tekstu o proročanstvu, osnov mita o vidovitim prorocima može se pronaći u pokušaju pridavanja legitimiteta želji kralja Milana Obrenovića da se razvede od svoje supruge, kraljice Natalije. Ovoj, naizgled banalnoj, kraljevoj nameri, oštro su se protivili njegovi savetnici i visoki politički velikodostojnici, smatrajući je suprotnom državnim interesima. Zato je autor članka, suptilno ponudio tumačenje po kome je kralj pribegao pozivanju na proročanstvo staro dvadeset godina, koje je navodno predviđalo ovakav rasplet, kako bi svoju nameru predstavio kao neminovnost sudbine. Tekst nas, naime, vraća u leto 1888. godine, kada je, po tvrdnji autora, "kobna domaća zavada između kraljevskih suprugica bila u najvećem jeku". Na jednom sastanku ministara u Ministarstvu spoljnih poslova, Čedomilj

⁵⁷⁰ Pera Todorović (1852-1907) jedna je od najznačajnijih ličnosti u političkom životu Srbije s kraja XIX veka i tvorac modernog srpskog žurnalizma. U politiku je ušao veoma mlad, kao organizator prve socijalističke manifestacije "Crveno barjače" u Kragujevcu 1876. godine, a trajan pečat ostavio kao najistaknutiji saradnik Svetozara Markovića i kao osnivač Radikalne stranke uz Nikolu Pašića. Njegov politički rad usko je vezan sa novinarstvom. Bio je vodeći novinar brojnih socijalističkih listova i pokretač prvog socijalističkog časopisa "Rad". Stvorio je prvi moderan i visokotiražan list "Male novine" koje se mogu smatrati pretečom tabloidnih novina. Nakon Timočke bune bio je osuđen na smrt. Tada je uputio pismo kralju Milanu, nudeći mu sporazum sa Radikalnom strankom. Kralj ga je pomilovao, preinačivši kaznu u desetogodišnju robiju, i sa njim sklopio dogovor o posredovanju u ulasku Radikalne stranke u vladajuću koaliciju. Zbog ovog dogovora, koji Radikalna stranka nije prihvatila, nakon puštanja na slobodu amnestiranih radikala, Pera Todorović je proglašen za izdajnika i 1886. godine isključen iz stranke. Od tada počinje njegova vezanost za dinastiju Obrenovića i dugogodišnji sukob sa radikalima. U periodičnom glasniku "Ogledalo", koji je sam pokrenuo, sveo je svoj životni bilans istakavši da je vodio dugu borbu zbog koje je pet godina proveo u izgnanstvu, dvadeset puta bio zatvaran i hapšen, osuđen na 27 godina zatvora, odrobijao gotovo 6 godina, jednom bio osuđen na smrt a četiri puta jedva spasao živu glavu. Umro je 7. oktobra 1907. godine u 55. godini života. Videti: Perović, Latinka. 1983. *Pera Todorović*. Izdavačka radna organizacija "Rad", Beograd. Str. 171.

Mijatović,⁵⁷¹ tadašnji ministar finansija i spoljnih poslova, podneo je izveštaj o svom razgovoru sa kraljem Milanom Obrenovićem:

"... Ama, molim vas, šta to znači, što mi je Njegovo Veličanstvo Kralj kad sam ga odvrćao od parničenja i razvoda braka u 2-3 maha uzviknuo: "To se mora svršiti!... Tako je suđeno!... Tako je još pre 20 godina prореčeno!... To je sudbina!..." Jes, tako mi je u 2-3 maha uzviknuo kralj Milan, a kad ga najzad upitah šta to treba da znači da je to prореčeno još pre 20 godina, i ko je to prорekao - kralj mi onda reče: Pitajte vašega gospodina ministra predsednika, on će vam to objasniti. Zbilja, znate li vi što o tome, gosp. predsedniče?"⁵⁷²

U odgovoru predsednika vlade Nikole Hristića, po prvi put se pominje notorna fascikla iz arhive Ministarstva unutrašnjih poslova, koja je prema tvrdnji autora teksta, nastala 1868. godine, za vreme Hristićevog prvog premijerskog mandata. Fascikla je postala sveti gral svih budućih istraživanja Kremanskog proročanstva, jer je navodno sadržala dokumenta o političkim predviđanjima brojnih značajnih istorijskih događaja u vremenskom rasponu od jednog stoleća, među kojima se ističe predskazanje atentata na kneza Mihaila Obrenovića u Košutnjaku te godine. Hristić se, prema svedočanstvu autora, sa teškoćom prisetio

⁵⁷¹ Čedomilj Mijatović (1842-1932) bio je srpski ekonomista, književnik, istoričar, političar i diplomata, koji je svoju profesionalnu karijeru vezao za kralja Milana Obrenovića. Zalagao se za modernizaciju Srbije uz odbacivanje celog političkog nasleđa i izgradnju liberalno-demokratskih institucija po ugledu na zapadne zemlje. U svojoj državničkoj karijeri šest puta je bio ministar finansija, tri puta ministar inostranih dela, osnivač Narodne banke i vođa srpske diplomatije i uspešan pregovarač nakon srpsko-bugarskog rata 1885. godine, kada je Srbija izgubila rat a sačuvala teritoriju i tako, kao retko kad, postigla pobeđu za pregovaračkim stolom. Pred kraj političke karijere bio je ambasador Srbije u Londonu. Pored svega ovoga bio je jedan od najomiljenijih književnika svoga doba, cenjeni istoriograf, posrednik između srpske i engleske kulture, prevodilac i dugogodišnji novinski dopisnik iz Londona. Kao bliski saradnik kralja Milana bio je izraziti protivnik njegove abdikacije i nakon afere koja je oko toga izbila, napušta Srbiju i odlazi u London 1889. godine. Za ambasadora biva postavljen tek šest godina kasnije, a 1903. odlazi u penziju. Polovinom 1914. godine kralj Petar I Karađorđević i predsednik vlade Nikola Pašić nude mu da postane skopski arhiepiskop i kasnije bude unapređen u patrijarha, što je on odbio, obrazlažući kasnije da ne veruje u sve crkvene dogme. Iako je bio pravoslavni hrišćanin, od studentskih dana interesovao se za spiritizam, a u Londonu se zbližio sa Vilijamom Stedom, rektorom birmingemskog univerziteta i aktivno učestvovao u njegovim spiritističkim seansama. Umro je u Londonu 1932. godine siromašan i zaboravljen od svojih sunarodnika. Videti: Marković, Slobodan. 2006. Grof Čedomilj Mijatović. Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd. Str. 14. Neverovatna životna priča Čedomilja Mijatovića: Umalo postao patrijarh <http://www.blic.rs/Riznica/Istorije/509699/Neverovatna-zivotna-prica-Cedomilja-Mijatovica-Umalo-postao-patrijarh>

⁵⁷² Videti: Todorović, Pera. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*, br. 117. 30. april. Prvi članak.

istrage vođene o ovom slučaju i pod pritiskom zaintrigiranih članova vlade, zatražio je da se fascikla iz arhive donese na uvid.

„Tu u toj fascikuli našli su čitav niz dokumenata u kojima je zabeleženo mnogo važnih i interesnih stvari o jednom čudnom proročanstvu, koje je proreklo strašnu topčidersku katastrofu i mnoge druge sudbonosne događaje koji su se docnije razvijali u Srbiji. To čudno proročanstvo prostire se na čitav jedan vek i obuhvata ne samo prošlost i sadašnjost, već ide daleko i u budućnost.“⁵⁷³

Premda stvarno postojanje ove tajne fascikle nikada nije dokazano, ovaj članak je pokrenuo legendu koja je opstala do danas i koja je uverila brojne poklonike kremanskih proroka u autentičnost njihovih predviđanja. Čak ni zvanična potvrda državnih organa iz 1928. godine, u kojoj se tvrdilo da ta fascikla nikada nije postojala, omanula je u nameri da suzbije verovanje u autentičnost i istinitost ove legende.⁵⁷⁴ Pragmatični Pera Todorović, predosetio je potencijal ovakve priče i kontinuirano je u feljtonu u Malim novinama, koji je trajao neverovatnih 300 nastavaka, obećavao otkrivanje misterioznog sadržaja fascikle, po pravilu u “narednom broju časopisa“, ali ona nikada zapravo nije ugledala svetlost dana.⁵⁷⁵

Već u prvom sledećem izdanju feljtona, svega devet dana kasnije, došlo je do verovatno prve poznate izmene sadržaja proročanstva, koje je u ovoj fazi i onako bilo oskudno. Tvrdnja da je predviđanje govorilo o razvodu kralja Milana Obrenovića, zamenjena je tezom po kojoj se proročanstvo zapravo odnosilo na kraljevu abdikaciju. Čedomilj Mijatović je u svom demantiju Todorovićevih tvrdnji, objasnio da kralj nije pomenuo proročanstvo kada je saopštio odluku o razvodu 1888., već je o tome bilo govora 19. februara 1889. godine, kada je članovima svog kabineta obelodanio nameru o povlačenju sa prestola. Iako su, prema tvrdnjama Mijatovića, svi ministri, uključujući i njega, pokušavali da argumentovano odgovore kralja od njegove odluke, on je ostao neumoljiv, a naglasio je naročito

⁵⁷³ *Ibid.*

⁵⁷⁴ O demantiju državnih organa videti: Kazimirović, Radovan. 1928. Kremansko proročanstvo – prilog ispitivanju vidovitosti, proricanja i verovanja u našem narodu. *Vreme*, 4.-26. decembar.

⁵⁷⁵ Premda je serijal trajao veoma dugo, kao što ćemo videti, svega prva tri teksta na direktan ili indirektan način govore o Kremanskom proročanstvu.

nerazumevanje upravo prema pokušajima Mijatovića, koji je, prema njegovom uverenju, bio svestan neminovnosti ovog događaja.

“Ja se, Gospodo, vama drugima ne čudim, vi svi verujete da vam je dužnost da me od moga nameravanog koraka odvrćate, i da su vaši argumenti takvi da me mogu ubediti. Ali se čudim ovome Čedi Mijatoviću, koji zna vrlo dobro da to mora tako da bude, i da to nikakva rezonovanja i argumentovanja čovečanska ne mogu da spreče!”⁵⁷⁶

Značenje ovih reči ostalo je međutim nedorečeno i saznanja Čedomilja Mijatovića ostala su nepoznata publici do sledećeg nastavka feljtona. Ova tehnika, tzv. *klifhenger*⁵⁷⁷ završnica, imala je za cilj održavanje pažnje čitalaca i redovno je primenjivana tokom celokupnog serijala novinskih tekstova o proročanstvu. Značajan pomak, međutim, napravljen je u sledećem feljtonu, gde je po prvi put uspostavljena direktna konekcija između navedenih predviđanja i Kremanskog proročanstva. Mijatović je na početku trećeg nastavka opisao kako je još 1875. godine, nakon raspuštanja parlamenta, prvi put od jednog poslanika iz Užica čuo svedočanstvo o proroku koji je navodno predvideo brojne političke događaje, uključujući i taj čin. Mijatović je u tekstu prepričao reči koje mu je ovaj poslanik uputio:

“Vidiš li ti kako se sve zbiva što je onaj prorekao?!” reče mi. “Koji je to onaj?” zapitah. “Zar ti ne znaš za proricanja seljaka Mateje iz Kremne?” Kad mu rekoh da ne znam, on me pitaše da li knez za njih zna. Jer ako ne zna on treba da o njima sazna!... Još te iste noći poslao sam svome prijatelju vest da će ga knjaz sutra na podne u privatnu audijenciju primiti.”⁵⁷⁸

Kao što vidimo, ovde se pojavljuje novo ime proroka, koje ne odgovara imenima poznatih Tarabića, a nigde se čak ni ne spominje prezime čuvene proročke porodice. Jedina zajednička stavka sa kasnijom verzijom narativa je da je prorok iz sela Kremna, što je, kao što je već objašnjeno, Milićević u svojoj studiji

⁵⁷⁶ Mijatović, Čedomilj. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*, br. 126. 9. maj. Drugi članak.

⁵⁷⁷ Literarna tehnika koja podrazumeva završenicu fiktivnog dela bez adekvatnog razrešenja, odnosno reč je o priči koja ostaje da “visi u vazduhu”.

⁵⁷⁸ Mijatović, Čedomilj. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*. br. 127. 10. maj. Treći članak.

tvrdio još krajem deventaestog veka. U nastavku teksta, međutim, Mijatović po prvi put otkriva izvesna politička predviđanja koja su se u potpunosti ostvarila. On tvrdi da mu je nakon sastanka sa poslanikom iz Užica, Milan Obrenović, koji je u to vreme nosio titulu kneza, u tančine prepričao sadržaj proročanstva, koji ga nije ostavio ravnodušnim:

“Izgleda da je onaj “Vidovit iz Kremne” još početkom 1867-me prorekao da će knez Mihailo mučenički poginuti od zlikovačke ruke, da će za kneza doći jedan mlad dečko, u ime kojega će zemljom da vlada jedna “komisija od tri člana”, da će u zemlji biti nezadovoljstva i uzrujanosti za dugo, da će se mladi knez oženiti ali da neće biti srećan u braku, da će imati samo jednog sina, da će voditi dva ili tri rata, da će zemlju proširiti i sebi krunu na glavu metnuti, ali da će još mlad presto ostaviti i u tuđini u velikoj tuzi i žalosti umreti i tamo se sahraniti.”⁵⁷⁹

Frapantna preciznost ovih predviđanja može se pripisati činjenici da su ona obelodanjena 1902. godine, kada su svi pobrojani istorijski događaji već postali deo prošlosti, uključujući i smrt kralja Milana Obrenovića, koji je preminuo u Beču godinu dana pre toga. Mijatović se ogradio od iznošenja predviđanja koja se odnose na stvari koje tek treba da se dogode, tvrdeći pritom da takva predviđanja svakako postoje, ali da ih on ne može javno saopštiti. Bio je, međutim, dovoljno uviđavan da prepriča jedno predviđanje budućnosti koje će vremenom zadobiti kulturni status i biti uključeno u sva kasnija izdanja Kremanskog proročanstva. Reč je o predviđanju po kome će u Srbiji nastupiti užasno vreme u kome će živi zavideti mrtvima, ali da će nakon velikih nedaća uslediti doba blagostanja, u kome će ljudi žaliti što njihovi pokojni bližnji nisu imali prilike da iskuse takav srećan život.⁵⁸⁰ Ovo predviđanje veoma je maglovito i može se primeniti na gotovo svaki period krize i društvene turbulencije, kao svojevrsno svetlo nade na kraju mračnog tunela. Čedomilj Mijatović je u ovom nastavku feljtona napravio i osvrt na odnos predviđanja i kraljeve abdikacije, koji je napomenut u prethodnom tekstu, ali je ostao misteriozno nedorečen. Razjašnjeno je da je 1888. godine, Milan Obrenović

⁵⁷⁹ *Ibid.*

⁵⁸⁰ *Ibid.*

Mijatoviću u razgovoru potvrdio da veruje u reči vidovitog proroka iz Kremana i navodno je svoj razvod i napuštanje prestola pripisao sudbinskoj predodređenosti:

“Mnogo se što-šta od onoga što smo 1875-te čuli od toga doba ovamo ispunilo, ispuniće se bez sumnje i ova tačka o mom abdiciranju. Šta ću, tako mi je u knjizi sudbine zapisano!”⁵⁸¹

U naredna dva nastavka ovog feljtona u Malim novinama, nije više bilo pomena proroka, niti obrazlaganja sadržaja proročanstva, već je u njima primetan pokušaj Čedomilja Mijatovića da uveri čitaoce u postojanje sudbine i ljudi sposobnih da predvide budućnost. Ovo je, između ostalog, učinjeno kroz prepričavanje anegdote o ženi koja je navodno kraljici Nataliji, u detinjstvu, tačno predvidela životni put, uključujući i sticanje i gubljenje krune.⁵⁸² Cilj ovih tekstova evidentno je bio da legitimiše kraljevu odluku da se razvede i abdicira, jer su ti postupci Milana Obrenovića tumačeni u ključu neminovnosti sudbine. Mijatović je, međutim, ovaj cilj svog svedočanstva jasno demantovao, tvrdeći da je bio rukovođen isključivo željom da javnosti saopšti istinu o pomenutim političkim događajima u kojima je sam učestvovao i da istovremeno pokrene istraživanje oblasti koja ga je lično intigirala:

“Molim da mi se veruje, da ovim pričanjem ja ni najmanje ne idem na to, da smanjim, ma u čemu bilo, moju i mojih drugova odgovornost za naše držanje u pitanju razvoda braka. Moja je namera u prvoj liniji da ispravim što je netačno bilo u onome saopštenju o “Proročanstvu”, a uzgred da dadem jedan autentičan prilog za proučavanje velikoga pitanja: ima li sudbine, i ima li mogućnosti da se unapred kaže šta je nekome suđeno!”⁵⁸³

Ovim zaključkom okončan je prvi feljton kojim su Pera Todorović i Čeda Mijatović postavili temelje kremanskog mita. Interesovanje koje je tema izazvala u javnosti, inspirisala je autore da svega sedam dana kasnije, u istom časopisu, otpočnu novi serijal tekstova koji je opisan kao “istorijski roman iz srpske

⁵⁸¹ *Ibid.*

⁵⁸² Mijatović, Čedomilj. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*, br. 128. 11. maj. Četvrti članak.

⁵⁸³ Mijatović, Čedomilj. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*, br. 129. 12. maj. Peti članak.

prošlosti“. Iako je ovaj feljton nosio identičan naziv, “Jedno proročanstvo“, tokom celokupnog perioda njegovog štampanja, od 5. juna 1902. do 9. januara 1903. godine, nije bilo govora o političkim predviđanjima proroka iz Kremena. Serijal od 203 nastavka bio je posvećen isključivo dvorskim intrigama vezanim za 1858. godinu i tek je u poslednjem broju ovog romana pojašnjeno da objavljivanje dugo očekivanog sadržaja proročanstva tek sledi:

“Roman ‘Jedno proročanstvo’ sastoji se iz dve knjige. Prva knjiga obuhvata radnju oko progonstva kneza Aleksandra Karađorđevića, i to je ovde danas završeno. Druga knjiga obuhvata povratak dinastije Obrenovića na srpski presto i ti opisi imaju tek sada da nastanu. U ovom drugom odeljku dolazi i to značajno proročanstvo, koje se tada desilo i po kome je celo delo i dobilo ime ‘Jedno proročanstvo’. Sad će biti dva-tri dana odmora, pa 12. januara počinje izlaziti druga knjiga, drugi deo romana ‘Jedno proročanstvo’. Ovo javljamo radi znanja naših štovanih čitalaca.”⁵⁸⁴

Publikovanje trećeg feljtona nije otpočelo u najavljenom terminu, već sedam dana kasnije, ali je u njemu, bez ikakvih promena, samo produžena prethodno ustanovljena praksa praćenja političkih tračeva. Zato ni u devedeset tri nastavka, koliko je objavljeno do 6. maja 1903. godine, još uvek nije rasvetljena misterija Kremanskog proročanstva. Kao i u poslednjem tekstu drugog feljtona, zavšni članak trećeg, ponovo je najavio štampanje sledećeg, četvrtog serijala, za koji je obećano da će se konačno pozabaviti temom po kojoj je ova novinarska epopeja i ponela naziv. Značaj ovog, do tada poslednjeg, poglavlja romana u nastavcima, je što se u njemu po prvi put pominje Miloš Tarabić, ime koje će kasnije postati simbol samog Kremanskog proročanstva. Mihailo Obrenović je, po svedočanstvu autora teksta, o proroku Tarabiću saznao od izvesne vračare, baba Joke, za koju se tvrdi da je bila velika prijateljica kneza Miloša Obrenovića. Razgovor sa njom, kao i tema magije i sudbine, navodno su ostavili veliki utisak na kneza Mihaila, pa je o svojim razmišljanjima ostavio i pisani trag:

⁵⁸⁴ Mijatović, Čedomilj. 1903. Jedno proročanstvo (prva knjiga). *Male Novine*. 9. januar.

“Kad prođu ovi silni dolasci i navala sveta, te imadem više vremena, baš ću pozvati toga čoveka Miloša Tarabića, da ga vidim, da čujem kazivanje iz njegovih usta i da se ja s njim razgovorim.”⁵⁸⁵

Iako je, dakle, inicijalno najavljeno da će roman “Jedno proročanstvo” imati dva dela, autori su obelodanili nameru o početku štampanja poslednje, treće knjige u nastavcima za 1. jun 1903. godine, jer ni posle 300 epizoda nije razjašnjena misterija političkog proročanstva koja je prezenzovana u prva tri uvodna teksta ovog feljtona. Nastavak romana, kako će se ispostaviti, javnost nikada nije imala priliku da vidi, jer je tri dana pre najavljenog objavljivanja prvog članka u seriji, u noći između 28. i 29. maja, izvršen tzv. Majski prevrat, u kome su ubijeni kralj Aleksandar Obrenović i njegova supruga Draga Mašin.⁵⁸⁶ Ovaj čin imao je gotovo kataklizmične razmere u tadašnjoj javnosti, ali je istovremeno od strane inventivnog urednika Pere Todorovića, upotrebljen kao *Deus ex machina*⁵⁸⁷ u razrešenju novinarskog Gordijevog čvora, čime je do krajnjih granica rabljeni i zapetljani feljton, konačno dobio novi polet.

Iako su “Male novine” nakon atentata, tokom naredna četiri meseca, prestale da izlaze, list pod nazivom “Ogledalo: Zrake iz prošlosti”, čiji je urednik takođe bio Todorović, već prvi dan nakon ubistva, objavio je početak dvodelnog feljtona nazvanog “Crno proročanstvo”. U njemu su rekonstruisana do detalja precizna predviđanja, koja su navodno najavila ovaj krvavi akt i unapred opisala smenu dinastija koja se kasnije stvarno odigrala. Naravno, kao što smo videli u opisu prethodnog serijala “Jedno proročanstvo”, ni najmanji nagoveštaj ovakvog zloslutnog predviđanja nije objavljen pre samog atentata. Pera Todorović stoga je svojim čitaocima pokušavao da plasira priču po kojoj je on ove podatke već dugo poznavao, ali ih nije smeo javno obelodaniti zbog lične bezbednosti i društvene stabilnosti. On je u ova dva članka izneo tvrdnju da ga je 1902. godine, kralj Aleksandar pozvao na informativni razgovor povodom tekstova o proročanstvu u

⁵⁸⁵ Mijatović, Čedomilj. 1903. Jedno proročanstvo (druga knjiga). *Male Novine*. 6. maj.

⁵⁸⁶ Marković, Slobodan. 2006. *Grof Čedomilj Mijatović*. Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd. str. 377.

⁵⁸⁷ Literarni manevar.

“Malim novinama” i da je o ovoj temi, nešto kasnije, razgovarao i sa kraljicom Dragom Mašin.⁵⁸⁸

Kralj je verovao da proročanstvo predviđa izrazito negativnu budućnost za dinastiju Obrenović i prema tvrdnjama Todorovića, otvoreno je kritikovao njegovu uredničku odluku da o ovoj temi piše. Zahtevao je momentalno ukidanje feljtona i izvinjenje kraljici, koju su ovi tekstovi navodno naročito potresli. Pera Todorović se, po sopstvenom svedočenju, branio tezom da je njegova namera bila da preduhitri protivnike vlasti, koji su proročanstvo, koje je već imalo veliku popularnost u narodu, mogli da iskoriste za mobilizaciju protivnika krune. Tvrdio je da se na štampanje serijala odlučio kako bi negativne aspekte ovog narativa maksimalno ublažio i pažnju usmerio na stvari koje idu u prilog dinastiji Obrenović.

Razgovor Todorovića i kraljice, sa druge strane, prenet je sa znatno više detalja i u njemu su otkrivene pojedinosti sadržaja tzv. “Crnog proročanstva”. Draga Mašin je, po Todorovićevom izveštaju, izrazila svoju “srdnju” i nezadovoljstvo izazvano štampanjem spornog feljtona i poput kralja, zahtevala je njegovo ukidanje. Todorović je insistirao na činjenici da u objavljenim tekstovima nije bilo nikakvih predviđanja usmerenih protiv porodice Obrenović, ali je kraljica istakla da je Čedomilj Mijatović u svojim prepričavanjima proročkih vizija zastao tačno kod vremena dolaska kralja Aleksandra na presto, pa se iz tog razloga ona nije bojala onoga što je napisano, već onoga što tek treba da usledi. Na kraljičino insistiranje, Pera Todorović je konačno obrazložio sadržaj tog čuvenog zloslutnog proročanstva, navodno formulisanog od strane izvesnog Mateje iz Kremana, koga je okarakterisao kao mirnog čoveka ali i poznatog po tome što je “šenuo pameću”. Svoje izlaganje otpočeo je predviđanjem koje se odnosilo na ubistvo kneza Mihaila Obrenovića u Topčiderskom parku 29. maja 1868. godine. Po ovom svedočanstvu, dan pre atentata, prorok Mateja pao je u trans u centru Užica i javno je pred brojnim svedocima vikao:

⁵⁸⁸ Todorović, Pera. 1903. Crno proročanstvo 1. *Ogledalo*. 29.maj.

“Haj.... ljudi!... braćo!... ne dajte, ako Boga znate, ubiše nam vladaoca, ubiše nam knjaza!... Ne dajte... ne dajte, za Boga.... Eno ga seku, eno ga sve ga jataganima iskasapiše!... Gle kako krv teče! Uh, ala je strašno!... Krv... krv... Teško nama!.. Kuku nama!.. pogibe nam knjaz Mihailo!..”⁵⁸⁹

Prema Todorovićevom opisu, Mateja je od strane prisutnih bio proglašen za “ludaka” i potom uhapšen od strane policije. Kada su se, međutim, njegova predviđanja sutradan obistinila, saslušan je povodom eventualnog učešća u zaveri i organizaciji atentata, ali je i ubrzo oslobođen u nedostatku diskriminišućih dokaza. Todorović tvrdi da je naknadno prorok ispitivan u Beogradu u Ministarstvu unutrašnjih poslova, a sa njim je navodno dugo razgovarao i sam knez Milan Obrenović. Na ovim saslušanjima Mateja je izneo i predviđanja koja su se odnosila na njega kao budućeg vladara:

“Knez Mihailo gine, a njega će naslediti njegov rođak “koji će Srbiju namučiti, ali će je i kraljevskim vencem venčati - ona će pod njim da poraste i ojača”.... On sam lično (taj naslednik Mihailov) “metnuće na glavu krunu kraljevsku, ali će biti zle ruke i zle sreće.... Umreće u najboljem dobu”...!.. - “Imaće sina jedinca, koji će biti još gore sreće”!.....”⁵⁹⁰

Ovde se Pera Todorović u svom razgovoru sa Dragom Mašin konačno okrenuo predviđanjima koja su se odnosila na nju i kralja Aleksandra. Kraljica se ovih predviđanja najviše bojala, ali je insistirala da čuje sve detalje. Todorović je, prema sopstvenom svedočenju, saopštio surovu istinu, bez ikakvih ulepšavanja. Po ovoj verziji, “Crno proročanstvo” je predviđalo da kralj Aleksandar Obrenović neće imati poroda i da će umreti vrlo mlad, pre svoje tridesete godine. Proročanstvo je navodno tvrdilo i da će se kralj oženiti srpkinjom iz građanskog staleža, koja će u potpunosti podeliti njegovu sudbinu. Pored toga, prorok je proricao da će smrt vladara značiti i gašenje njegove sveće, što je metafora za izumiranje loze Obrenovića i dolazak druge dinastije na presto. Kao što se da pretpostaviti, ovakva zloslutna vizija budućnosti ostavila je jak utisak na Dragu Mašin.

⁵⁸⁹ *Ibid.*

⁵⁹⁰ Todorović, Pera. 1903. Crno proročanstvo 2. *Ogledalo*. 31. maj.

Neophodno je ponoviti da Pera Todorović o svim ovim preciznim predviđanjima piše tek nakon njihovog odigravanja. To znači da, iako on prepričava razgovore koji su se navodno odigrali u vreme pre atentata, mi nemamo nikakve pouzdane dokaze, usmene ili pismene, da su se stvari zaista tako odigrale, već nam jedini izvor informacija predstavlja upravo svedočanstvo samog Todorovića. "Crno proročanstvo" stoga ne predviđa budućnost, već isključivo legitimije sadašnjost i reinterpreтира prošlost. Treba napomenuti da u svojim novinama Todorović ipak iznosi jedno predviđanje koje se načelno može opisati kao profetičko. Reč je o opisu vremena koje treba da nastupi nakon smrti kralja Aleksandra:

*"Ugasiće se njegova sveća"!... A zatim će Srbijom zavladata druga loza. Ali ni ona neće bit dugovečna. Izrodiće se unutrašnje borbe i krvljenja, doći će meteži i međusobni sukobi, i strana, tuđinska, neprijateljska sila zavlada će Srbijom i dušmanski će pritisnuti rod srpski. I nastaće tako strašna i nesrećna vremena, da će živi, prolazeći pored grobova predaka svojih, tu zastati i suzni uzdisati: Otvorite se grobovi, da i mi živi u vas legnemo!... Blago vama što ste pomrli, te bar svojim očima ne gledate muke, bruke i jade naše! "A kad se narod srpski dobro namuči i napati; kad prestrada sve ono, što je Hristos na krstu prestradao, onda će se iz sredine naroda, iz sirotoga doma i od prostoga roda srpskog javiti čovek, koji će svoj narod dići, povesti, osloboditi i ujediniti tako, da svi Srbi budu zajedno i da budu sami svoji gospodari, kako nikad pre nisu bili. I onda će nastati tako miran i srećan život, narod će živeti tako zadovoljno, da će ljudi, prolazeći pored grobova predaka svojih, uzvikivati radosno: "Ustanite mrtvi da živimo!"."*⁵⁹¹

Kao što smo već pomenuli, skraćena verzija ovog predviđanja pojavila se u uvodnim tekstovima feljtona "Jedno proročanstvo" još 1902. godine, ali se tada nije pominjala nikakva veza sa Majskim prevratom, koji se u to vreme još uvek nije dogodio. Todorović je sada ponovo iskoristio ovo maglovito predviđanje koje se idealno uklapalo u aktuelnu društvenu atmosferu haosa, beznađa i neizvesnosti, nastalu nakon svirepog ubistva kraljevskog para, da oslika apokaliptičnu viziju Srbije u budućnosti, koja će nakon izuzetno teškog perioda, ipak doživeti vreme

⁵⁹¹ Ibid.

blagostanja i prosperiteta. Ovo predviđanje u kasnijim interpretacijama zadobilo je kultni status i najčešće je tumačeno kao najava Prvog svetskog rata. Činjenica je, međutim, da pre izbijanja ovog rata, nije bilo nikakve konkretne naznake u dostupnim verzijama Kremanskog proročanstva da će do globalnog sukoba doći, ali će nakon početka rata, ovo predviđanje u adaptiranom obliku, prilagođenom stvarnim događajima, biti predstavljeno kao jedno od krucijalnih u profetičkom narativu Tarabića. Pored toga, Karađorđevići su vladali bez prekida sve do Drugog svetskog rata, pa se navodna istinitost i proročki karakter i ovog predviđanja svakako može osporiti.

Pera Todorović izneo je u dvodelnom tekstu o "Crnom proročanstvu" i tezu da će predviđeni spasitelj Srbije, koji će se jednoga dana pojaviti "iz naroda", biti u dalekoj vezi sa dinastijom Obrenović, što je navodno Draga Mašin doživela kao slabu utehu za zlu sudbinu o kojoj je već bilo reči. Ni ovo proročanstvo nije se obistinilo, barem za sada, premda su brojni vladari, kao što ćemo videti, u budućnosti bili proglašavani za predviđenog heroja-spasitelja. Ovo je ujedno bio i prvi tekst o Kremanskom proročanstvu u kome se proroku pripisuje predviđanje otkrića telefona, koje će kasnije ponoviti i Radovan Kazimirović u svom svedočanstvu:

"Kralj će biti u Beogradu, a njegovi doglavnici u Negotinu, Nišu, Pirotu, Vranju, Prokuplju, Užicu, Loznici, pa će se tako razgovarati". Islednik ga pita: "Valjda misliš razgovaraće se preko telegrafa, jer kako bi drukčije!" Nije, nije! - odgovara vidovnjak. - "Razgovaraće se nausmeno, ovako kao što ja i ti sad govorimo, svojim glasom i rečima". Pa kako to može biti da svojim glasom on govori iz Beograda, a oni iz Užica i Negotina, pa opet da se čuju?! To nije moguće! A posle, ti pominješ Piroto, Niš, Prokuplje, Vranje, a ta su mesta preko granice, u Turskoj?! - "Sad su u Turskoj, ali onda neće biti", - odgovara vidovnjak. - "A za razgovor, ako sad nije moguće, onda će biti moguće i ljudi će se onda tako razgovarati"⁵⁹²

Ovo predviđnje je naročito interesantno, jer je u članku praćeno kraljičinom tragičnom spoznajom da ako je prorok uspešno predvideo otkriće telefona i

⁵⁹² Ibid.

oslobođenje srpskih teritorija od osmanlijske vlasti, nema razloga za postojanje sumnje u ostvarenje i ostalih njegovih predviđanja, uključujući i smrt kralja i nje same. Ovo istovremeno predstavlja i zaključak koji Todorović evidentno pokušava da nametne i samim čitaocima. Naime, njegova namera je da kroz predstavljanje navodnih predviđanja o događajima koji su se već dogodili i kroz međusobno detaljno usklađivanje istorijskih činjenica i teksta predviđanja, izgradi prorokov autoritet kao nepogrešiv i primenjiv na događaje koji tek treba da se dogode. Ovo je matrica koja će biti upotrebljena i od strane svih ostalih popularizatora Kremanskog proročanstva sve do današnjeg dana.

Konačno "Crno proročanstvo" predstavlja mesto u kome se ponovo pominje famozna tajna fascikla (u ovom slučaju dve), koja je navodno sadržala izveštaje Ministarstva unutrašnjih poslova o kremanskom proroku i njegovim predviđanjima, ali je kasnije misteriozno nestala. Todorović je tvrdio da je kralj Milan Obrenović lično uzimao i proučavao na dvoru ova dokumenta i predložio je kraljici da pokuša da do ove fascikle dođe, kako bi se i sama uverila u istinitost ovih predviđanja. U kasnijim studijama o kremanskom proročanstvu, postojanje ove fascikle smatrano je neupitnom činjenicom, pa je Radovan Kazimirović 1928. godine u svojim tekstovima u časopisu Vreme pisao:

*"Postojanje poverljivih policijskih akata o kremanskom proročanstvu (povodom ubistva Knjaza Mihaila) ne da se poreći. Ta su akta bila u fascikuli Ministarstva Unutrašnjih Dela za 1868. godinu."*⁵⁹³

Zvanični demant ove informacije usledio je samo dva dana kasnije. Nakon intervencije državnih institucija i upravnika Državne arhive Rista Odavića, redakcija časopisa saopštila je da Državna arhiva nikada nije primila ova akta u svoj depo, pa da samim tim ona nisu mogla ni da nestanu.⁵⁹⁴ Ovo nije obeshrabilo Kazimirovića da već sledećeg dana u istom časopisu ponovi svoju tvrdnju uz napomenu da su dokumenta verovatno nestala iz arhive Ministarstva, a ne Državne arhive:

⁵⁹³ Kazimirović, Radovan. 1928. Kremansko proročanstvo – prilog ispitivanju vidovitosti, proricanja i verovanja u našem narodu. u *Vreme*. 10. decembar.

⁵⁹⁴ *Ibid.* 12. decembar.

“Postojanje poverljivih policijskih akata o kremanskom proročanstvu (povodom ubistva Knjaza Mihaila) ne da se poreći. Ta su akta bila u fascikli Ministarstva Unutrašnjih Dela za 1868. godinu. Ja sam mislio, da su i ona (kao i sva stara akta) bila predana Državnoj Arhivi na čuvanje. Ja sam ih tamo odista i tražio ali ih nisam našao. Uprava Državne Arhive saopštava, da “ta akta nisu nikada bila primljena u depo Državne Arhive”. Onda su, možda, nestala iz Arhive Ministarstva Unutrašnjih Dela.”⁵⁹⁵

Ovaj zaključak Kazimirović je ponovio i u svojoj studiji “Tajanstvene pojave u našem narodu” 1939. godine, uz informaciju da je ta dokumenta Čedomilj Mijatović, kao ministar unutrašnjih poslova, donosio kralju Milanu Obrenoviću na uvid.⁵⁹⁶ Na ovom slučaju možemo da vidimo kako u praksi funkcionišu dokazi koje popularizatori proročanstava koriste u svojoj agitaciji sa ciljem potvrđivanja legitimiteta određenog predviđanja. Dakle, iako materjalne i istorijske činjenice sugerišu da je određena tvrdnja suprotna istini, ona se može predstaviti kao pogrešno protumačena ili se u budućim izdanjima ona može prilagoditi ili potpuno promeniti, jer je malo verovatno da će čitalac biti upoznat sa ranije objavljenim tekstovima o ovoj temi. Ovakvu praksu možemo da ilustrujemo modifikacijama u tumačenju imena proroka koji je navodno predvideo atentat na kneza Mihaila Obrenovića. Kao što smo već kazali, Todorović je u svojim tekstovima 1902. godine govorio o proroku po imenu Mateja iz Kremana, koji je dan pre atentata u Topčideru, na ulicama Užica, javno obelodanio kneževu sudbinu.⁵⁹⁷ U novinama “Velika Srbija”, štampanim u Solunu 1916. godine, u članku pod naslovom “Kremansko proročanstvo”, ovo predviđanje pripisano je Milošu Tarabiću i navedeno je da je prorok ovog imena kasnije tim povodom saslušavan u policiji. Mateja je, prema tome, preimenovan u Miloša.⁵⁹⁸ Ovo, međutim, svakako predstavlja grešku, jer je Miloš Tarabić umro četrnaest godina pre ubistva Mihaila Obrenovića, pa nije mogao da prorokuje u Užicu dan pre atentata, niti da kasnije bude saslušavan. Anonimni autor je verovatno zapravo mislio na Miloševog

⁵⁹⁵ *Ibid.* 13. decembar.

⁵⁹⁶ *Op. Cit.* Kazimirović, Radovan. 1939. str. 514.

⁵⁹⁷ Jedan koji veruje. 1916. Kremansko proročanstvo. *Velika Srbija*. broj 14. 23. april.

⁵⁹⁸ *Ibid.*

sinovca, Mitra Tarabića. Da su Pera Todorović i Čedomilj Mijatović pogrešili prilikom upotrebe imena Mateja (Matija), smatrao je i Radovan Kazimirović. On je 1928. godine u časopisu "Vreme", izneo tvrdnju da je zapravo reč o Mitru Tarabiću.⁵⁹⁹ U svojoj monografskoj studiji "Tajanstvene pojave u našem narodu" 1939. godine, međutim, on bez informisanja čitalaca o prethodno iznesenom stavu i razlozima njegove promene, potpuno menja svoje stanovište. O događajima iz 1868. godine piše:

"Ali ove reči na pijaci nije izgovorio Mitar Tarabić, koji toga dana nije ni bio u Užicu, niti ikada saslušavan, već neki Matija, koji je imao telepatsku viziju i o kome su u svoje vreme pisali Čeda Mijatović i Pera Todorović".⁶⁰⁰

Prema tome, ne samo da su različiti autori pružali oprečne informacije i tumačenja, već je i isti autor u različito vreme ponekad pravio takve izmene, bez detaljnog objašnjenja svoje odluke. Postoje i primeri u kojima je moguće videti namerno dopisivanje delova koji ranije nisu postojali, odnosno falsifikovanje istorijskih izvora na koje se autori pozivaju, kako bi se tekst narativa uskladio sa željenim ciljem. Tako Radovan Kazimirović 1928. godine, citirajući tekst Čede Mijatovića, koji je objavljen u "Malim novinama" 1902. godine, piše:

"Kada je 1875. g. čiča Danilov kabinet raspustio skupštinu (a niko se tome nije nadao), tada je pok. Alja Protov rekao: "Vidiš li kako se sve zbiva što je onaj prorokao". A taj je bio Mitar Tarabić, iz Kremana."⁶⁰¹

U originalnom izvoru na koji se autor poziva, međutim, nema pomena imena Mitar, niti bilo kakvog prezimena, već je prorok isključivo imenovan kao Mateja iz Kremana. Reč je, dakle, o Kazimirovićevoj svesnoj intervenciji. Golubović i Milenković isto tako u svojoj studiji iz 1982. godine, navodno prenose citat Pere Todorovića iz novina "Ogledalo", po kome je "polovinom prošlog veka živeo neki Mateja Tarabić".⁶⁰² I ovde je evidentna intervencija autorskog dvojca, jer ni u

⁵⁹⁹ 16. decembar Ideju da su Mateja i Mitar zapravo ista osoba prihvatili su i Dragoljub Golubović i Dejan Malenković.

⁶⁰⁰ Op. Cit. Kazimirović, Radovan. 1999. str. 514

⁶⁰¹ Op. Cit. Kazimirović, Radovan. 1928. 1939, str. 492.

⁶⁰² Antonić, Voja. 2002. *Kremansko neproročanstvo, studija jedne obmane*. V. Antonić, Beograd. str. 50

originalu ovog teksta nije pomenuto prezime Tarabić, već je reč o naknadnom dopisivanju. Konačno, autori koji pišu o predviđanjima često nemaju unutrašnju koherentnost u svojim izlaganjima, pa se dešava da čitaocima predstave podatke koji su međusobno kontrarni. Kao što je Voja Antonić izvrsno primetio, tvrdnja Radovana Kazimirovića da je Mitar Tarabić mesec dana pre atentata na kneza, proti Zariji rekao da je život Aleksandra Obrenovića “tanji od brade” i da “visi o koncu”, u neskladu je sa njegovom ranijom tvrdnjom da je ovaj događaj Mitar prerekao na osnovu poruke njegovog pokojnog strica sa drugog sveta. Ova diskrepanca leži u činjenici da je Kazimirović u istoj knjizi obelodanio podatak da se Miloš prvi put Mitru u snovima ukazao tek trideset godina nakon svoje smrti, a ubistvo kneza dogodilo četrnaest godina nakon što je prorok preminuo.⁶⁰³ Bez obzira na ovu činjenicu, gotovo svi kasniji interpretatori i popularizatori proročanstva nastavili su da ponavljaju obe Kazimirovićeve izjave u svojim izlaganjima i da ih predstavljaju kao istine, ne uviđajući njihovu međusobnu nepomirljivost.

IV 2. b) Drugi period – Radovan Kazimirović i Ilija Đukanović

Nakon objavljivanja “Crnog proročanstva” krajem maja 1903. godine, u novinama “Narodni list”, oktobra iste godine, objavljena su još dva teksta nepoznatog autora o predviđanjima kremanskih proroka. U prvom članku je konstatovano da se u inostranstvu, naročito Rusiji, piše o političkim proricanjima srpskog seljaka iz Kremena koja su se u potpunosti obistinila.⁶⁰⁴ Autor podseća čitaoce da je o ovom fenomenu već ranije pisao Čedomilj Mijatović i ponavlja osnovna predviđanja koja je on već izneo, poput onih koja opisuju atentat na kneza Mihaila, krunisanje kralja Milana i njegov razvod, ubistvo kralja Aleksandra i Drage Mašin, kao i ponovni dolazak Karađorđevića na presto. Pored toga, pomenuto je predviđanje po kome će i kralj Petar Karađorđević biti zle sreće i koje najavljuje da će nakon njegove vlasti Srbijom zavladatai “tuđinci” i nastupiti teška vremena.

⁶⁰³ *Op. Cit.* Antonić, Voja. 2002. str. 49

⁶⁰⁴ Nepoznati autor. 1903. Proročanstvo. *Narodni list*. 12. oktobar

Prikaz proročanstva ipak se završava u pozitivnom tonu, kao i kod Pere Todorovića, uz predviđanje da će se pojaviti junak iz naroda koji će strance proterati i uspostaviti doba blagostanja. Premda se ovo predviđanje može protumačiti kao najava Prvog svetskog rata, činjenica je da ga je Pera Todorović prvi ispričao kraljici Mašin, kako bi u očajničkom pokušaju probao da kroz predviđanje po kome ni dinastija Karađorđević neće dugo vladati, makar ublaži zloslutne vesti o njenoj porodici koje joj je upravo saopštio. On je tvrdio da će spasitelj koji će zemlju osloboditi biti po "dalekoj, dalekoj vezi od loze Obrenovića".⁶⁰⁵ U drugom tekstu o kremanskom proročanstvu u "Narodnom listu", koji se pojavio svega četiri dana kasnije, preneseno je svedočanstvo čoveka koji se odazvao na poziv redakcije upućen osobama koje o ovom proročanstvu imaju izvesna saznanja koja žele javno da podele. On je, međutim, samo potvrdio legitimitet proroka i njegovih predviđanja, za koje je navodno čuo tokom rada u državnoj službi i to posredno, preko činovnika koji je proroka poznao.⁶⁰⁶

Pored ovog slučaja, u periodu pre Prvog svetskog rata, tekstovi o Kremanskom proročanstvu su se povremeno pojavljivali i u drugim državama osim Rusije. Tako je Čedomilj Mijatović kao ambasador u Londonu ispričao svoja saznanja o ovom proročanstvu jednom engleskom časopisu. O ovom slučaju saznajemo posredno, preko grčkog lista "Akropolis", koji je 1906. godine preneo svojim čitaocima istu priču. U Srbiji se prevod grčkog članka pojavio 1909. godine iz pera Vladana Đorđevića, u delu "Ministar u apsu".⁶⁰⁷ Kremanski prorok je kroz seriju prevoda u ovom tekstu prekršten u Matu (verovatno od Mateja), a članak je ispunjen već poznatim predviđanjima. Značaj ovog teksta, međutim, leži u činjenici da je Đorđević bio ministar prosvete i privrede u vladi Nikole Hristića i po sopstvenom svedočenju sećao se svake reči izgovorene na sednici kada je saopštena odluka kralja Milana da abdicira. On je tvrdio da na toj sednici nije bilo nikakvog pominjanja Kremanskog proročanstva ili proroka, što negira tvrdnju Čedomilja Mijatovića da su pod pritiskom ostalih ministara on i premijer Hristić

⁶⁰⁵ *Op. Cit.* Todorović, Pera. 1903. Crno proročanstvo 2.

⁶⁰⁶ Nepoznati autor. 1903. Još nešto o proročanstvu onog seljaka iz Kremana. *Narodni list*. 16. oktobar

⁶⁰⁷ Đorđević, Vladimir. 1909. *Ministar u apsu*. Štamparija St. M. Ivkovića i komp., Beograd. str. 655-657.

zatražili famoznu tajnu faciklu iz državne arhive. Šta više, postojanje ovih akata je još jednom ozbiljno dovedeno u pitanje, a slično se može reći i za kredibilitet Mijatovića povodom tvrdnji vezanih za proročanstvo.

Iste 1909. godine, kada se pojavio ovaj prevod, nemački listovi u Berlinu i Štutgartu pisali su o Kremanskom proročanstvu, pri čemu su naročito naglašavali predviđanje nadolazeće neminovne propasti Srbije.⁶⁰⁸ U našoj zemlji, sa druge strane, od 1904. pa sve do 1915. godine nije bilo pomena Tarabića i njihovih političkih predviđanja. Ovo je izuzezetno značajno jer, kako primećuje Voja Antić, pre početka Prvog svetskog rata, nema najave sukoba svetskih razmera koja se pripisuje kremanskim prorocima.⁶⁰⁹

Radovan Kazimirović, doktor teologije, etnograf i kasniji najpoznatiji popularizator Kremanskog proročanstva, boravio je 1915. godine u užičkom kraju, kao pripadnik srpske vojske. U ovom periodu on se, po sopstvenom svedočenju, sastao i razgovarao sa protom Zaharijem Zaharićem (1834-1918), venčanim kumom i bliskim prijateljem Miloša i Mitra Tarabića. Saznanja o političkim predviđanjima ovih proroka, prikupljena tokom razgovora sa Zaharićem, Kazimirović je objavio u serijalu tekstova štampanim u novinama "Niški glasnik" u periodu od 11. septembra, do 9. oktobra 1915. godine. Ovi tekstovi, nažalost, nisu sačuvani ni u jednom istorijskom arhivu i verovatno su poslednji primerci ovih brojeva časopisa uništeni prilikom bombardovanja Beograda 6. aprila 1941. godine, tokom koga je stradala Narodna biblioteka i preko 350 000 knjiga.⁶¹⁰ Kazimirović je kasnije tvrdio da su tekstovi ostavili veliki utisak na publiku i da su te novine brzo bile razgrabljene i rasprodate, pa možemo reći da bi uvid u njihov sadržaj mogao da osvetli pravi domet profetičkog potencijala Kremanskog proročanstva, ali i da je istovremeno nestanak ovih dokumenata omogućio brojne izmene i dopisivanja, naročito u periodu nakon Drugog svetskog rata, kroz pozivanje na navodno originalni sadržaj tekstova kojih više nema.

⁶⁰⁸ *Op. Cit.* Kazimirović, Radovan. 1999. str. 495.

⁶⁰⁹ *Op. Cit.* Antić, Voja. 2002. str. 51.

⁶¹⁰ *Ibid.*

Novinar Voja Antić, međutim, uspeo je da na osnovu drugih novinskih tekstova iz ovog perioda, koji su se direktno pozivali na Kazimirovićeve članke ili ih pak otvoreno kritikovali, rekonstruiše sadržaj najvažnijih predviđanja koja su u njima iznesena. Na osnovu ove rekonstrukcije možemo da procenimo njihovu uspešnost predviđanja budućnosti i istovremeno interpretiramo ulogu koju su ovi tekstovi imali u tadašnjoj društveno-političkoj situaciji. Već tri dana nakon prvog objavljenog teksta u "Niškom glasniku", 14. septembra 1915. godine, objavljen je kritički nastrojen članak na ovu temu u niškim novinama "Budućnost". Nepoznati autor, potpisan kao "Čovek koji se smeje", u tekstu pod nazivom "Na brzu ruku", nije doveo u pitanje istinitost navedenih proročkih vizija, premda je određena doza ironije evidentno prisutna, već je naglasio diskrepancu između hrišćanskog pogleda na sposobnost proricanja i činjenice da je Radovan Kazimirović, uprkos svom doktoratu iz oblasti teologije, priznao Kremancima Milošu i Mitru Tarabiću "koncesiju za proricanje". Kazimirović je u svojoj studiji iz 1939. godine otkrio da iza ovog teksta stoji Dušan Popović, tadašnji urednik lista "Budućnost" i sekretar Srpske socijaldemokratske stranke Dimitrija Tucovića, pa njegova levičarska ubeđenja umnogome objašnjavaju satiru usmerenu protiv predstavnika crkve u pomenutom tekstu. Ipak, značajnija za naše istraživanje je činjenica da je Popović pobrojao sva predviđanja koja je Kazimirović do ovog trenutka pomenuo u izgubljenom serijalu.

"Ovih dana, on (Radovan Kazimirović, prim.aut) piše o čuvenom kremanskom proroku Milošu Tarabiću i o njegovom sinovcu Mitru. Ovaj drugi i nije bio baš pravi prorok, nego mu više dođe kao vice-prorok. Ali što se tiče Miloša - e, to je bio prorok i po. "Ni u čemu se nije prevario. Sve su se stvari dogodile onako kako je on za života predskazao. Do sada se nisu ispunile samo ove stvari: 1) propast Turske; 2) propast Austrije; 3) budućnost Carigrada; 4) proglas srpske carevine; i 5) Kruševac - carska prestonica".⁶¹¹

Kao što primećuje Antić, činjenica da autor tvrdi da su se ostala predviđanja već ostvarila, upućuje nas na zaključak da su na početku Prvog svetskog rata jedino pet pobrojanih predviđanja, od celokupnog korpusa

⁶¹¹ Čovek koji se smeje. 1915. Na brzu ruku. *Budućnost*. 14. septembar.

Kremanskog proročanstva, posedovala potencijalni profetički karakter.⁶¹² S obzirom da je pomenuta predviđanja Kazimirović ponovo objavio u serijalu tekstova posvećenim vidovitim Tarabićima u listu "Vreme" 1928. godine, kao i u više puta pomenutoj monografiji "Tajanstvene pojave u našem narodu" iz 1939. godine, može se argumentovano pretpostaviti da je i tekst koji ih je pratio bio identičan onom objavljenom u časopisu "Budućnost" 1915. godine:

"14) Propast turske carevine. „Rat će mnoge pokositi. Kad sve to bude ondakar će i turske carevine nestati. Nje će sasvim nestati iz Evrope!"

15) Propast Austrije. "Nestaće kume, i austrijske carevine. I njoj će doći kraj. Tada će narodi, koje je ona pritisla, živjeti slobodno."

16) Sudbina Carigrada. "Kad Turska bude sasvim išćerana iz Evrope, ondakar će i Carigrad uzeti Rusija. Ona će biti najsilnija država na svetu. Ali ga jopet ni ona neće u svojim rukama imati, no će tu, kume, i druge države vladati, dogovorno kao na saboru. Carigrad će biti "svačiji i ničiji!"

17) Proglas srpske carevine. "Naša će vojska, kume, dugo u Višegradu zastati. Višegrad će dugo biti ni u našim ni u neprijateljskim rukama. Ali, kad jednom velike sile nadjačaju, kad jednom neprijatelju pukne po glavi, ondakar će naša vojska lako preći i uzeće cijelu Bosnu i Hercegovinu... Tada će se naša Srbija mnogo proširiti. Povrat ćemo jopet granice, koje smo nekada pod carevima imali. Bosna i Hercegovina biće naše. Gde je srpska kuća biće srpsko. Kad sve to bude i svrši se, neće dugo potrajati i Srbija će biti carevina!"

*18) Buduća prestonica. "Pošto Srbija postane carevina, ondakar neće dugo proći pa će i prestonica prijeći iz Biograda u Kruševac. Kruševac će, kume, biti carska prestonica!"*⁶¹³

Prva dva predviđanja mogu se posmatrati kao delimično ostvarena, jer su obe imperije nakon rata izgubile značajan deo teritorije i moći koju su prethodno posedovale. Ova predviđanja, međutim, istovremeno predstavljaju i materijalizaciju

⁶¹² Op. Cit. AntoniĆ, Voja. 2002. str.52.

⁶¹³ Op. Cit. Kazimirović, Radovan. 1999. str. 510.

srpskih nacionalnih i ratnih ciljeva u ovom periodu i mogu se posmatrati kao motivacioni impulsi upućeni srpskim vojnicima u vreme krize. Stoga nije iznenađujuće da se proriče upravo propast Turske caravine sa kojom je pre samo nekoliko godina Srbija vodila Prvi balkanski rat, kao i propast Austro-Ugarske monarhije čiji je napad na Srbiju u vreme objavljivanja ovih tekstova bio na snazi. Ipak, moramo biti oprezni kako ne bismo i sami napravili istu grešku koju pripisujemo pristalicama istinitosti predviđanja kremanskih proroka. Naime, popularizatori ovog, kao i brojnih drugih političkih proročanstava širom sveta, skloni su da činjenicu da se pojedina predviđanja nisu obistinila, predstave kao posledicu pogrešne interpretacije prorokovih reči ili pak kao rezultat toga da vreme u kojima će se ona ostvariti još uvek nije nastupilo. Po ovoj perspektivi, samo predviđanje ne može da bude pogrešno i kredibilitet proroka je u potpunosti zagaranтован, jer nema preciznog istorijskog događaja ili vremenske odrednice koja bi nam omogućila objektivnu proveru istinitosti tog predviđanja. Na isti način, uvek je moguće predviđanja koja su se u izvesnom smislu ostvarila, proglasiti za tzv. samoispunjujuća proročanstva, pri čemu je, u ovoj interpretaciji, sama objava predviđanja direktno uzrokovala da do njenog ostvarenja i dođe. Premda je postojanje i uspešnost mehanizma samoispunjujućeg proročanstva dokazana u različitim sferama društva, naše tumačenje predviđanja koja su se u izvesnoj meri obistinila ne treba da bude usmereno ka verističkom osporavanju, već pre svega ka razjašnjenju latentne funkcije koju su ta predviđanja imala u datom istorijsko-kulturnom kontekstu. Dakle, predviđanja propasti Turske i Austrije koja su zabeležena 1915. godine možemo smatrati ostvarenim, ali ne treba zanemariti ulogu koju su ona imala u podizanju morala srpskim vojnicima i stanovništvu, jer je na kraju perioda patnje obećavano doba blagostanja.

U istom svetlu treba posmatrati i predviđanje koje se odnosi na proglašenje srpskog carstva, odnosno ostvarenje nacionalističkog ideala po kome će svi Srbi živeti u jednoj državi. Nakon Prvog srpsko-turskog rata i Berlinskog mirovnog kongresa 1878. godine, Srbija je dobila nezavisnost, ali je istovremeno Austro-Ugarska na trideset godina okupirala Bosnu i Hercegovinu, čime je obezvređena tzv. Nevesinjska puška, odnosno ugušeni srpski ustanak protiv osmanlijske vlasti,

koji se proširio na celokupnu teritoriju koju su naseljavali Srbi preko Drine. U ovom periodu, Bosna i Hercegovina su *de jure* ostale u sastavu Otomanske imperije, ali se može reći da je još tada praktično ispunjem prvi deo predviđanja po kome Višegrad (kao i cela BiH) dugo neće biti ni pod kontrolom Srbije, ni pod kontrolom njenih neprijatelja, jer je Otomanska imperija u praski izgubila suverenitet nad teritorijom, koja je data na administrativno upravljanje Austro-Ugarskoj bez formalnog pripajanja. Austro-Ugarska je, međutim, 1908. godine izvršila aneksiju ove teritorije, što je izazvalo otpor srpskih nacionalista i vremenom je taj sukob, zajedno sa drugim rastućim tenzijama u Evropi, kulminirao izbijanjem Prvog svetskog rata. Nakon ubistva Franca Ferdinanda 1914. godine i otpočinjanja ratnih sukoba, ideja proširenja kontrole Srbije na teritoriju Bosne i Hercegovine postala je jedan od željenih ciljeva nakon eventualne pobjede Saveznika i Antante, pa se predviđanje koje taj cilj javno saopštava i kanališe, takođe može smatrati otelotvorenjem priželjkivanog idealtipskog scenarija nakon rata, slično kao i prethodna dva navedena predviđanja.

Sa druge strane, delovi proročanstva koji se odnose na sudbinu Carigrada i buduće prestonice Srbije, mogu se smatrati potpunim promašajima. Rusija nikada nije zauzela Istanbul, a Kruševac nije bio ni blizu proglašenja za glavni grad Srbije. Popularizatori Kremanskog proročanstva, međutim, skloni su da tvrde da vreme u kome će se ova predviđanja obistiniti jednostavno još uvek nije nastupilo. Radovan Kazimirović je npr. čak išao toliko daleko da je smatrao da se proročanstvo o obnavljanju srednjevekovne srpske prestonice na Rasini može obistiniti u potencijalnoj budućoj uniji Jugoslavije i Bugarske, pri čemu bi Kruševac bio geografsko središte i mogući kandidat za glavni grad te integralne države.⁶¹⁴

U kasnijim Kazimirovićevim verzijama, pored navedenih predviđanja i onih koji su još prilikom prvog objavljivanja 1915. godine bili deo prošlosti, javljaju se još tri predviđanja koja se direktno odnose na Prvi svetski rat.⁶¹⁵ Iako nema nikakve indicije da su ova predviđanja bila objavljena u serijalu štampanom u "Niškom glasniku", već su po svoj prilici bila dopisana nakon rata, čak i ako

⁶¹⁴ *Op.Cit.* Kazimirović, Radovan. 1999. str. 510.

⁶¹⁵ Ova predviđanja odnose se na Prvi svetski rat, pomor i bolesti i propast Srbije. *Ibid.*

prihvatimo da su ona možda ipak pomenuta u brojevima čiji sadržaj nije sačuvan ni posredno preko drugih tekstova i časopisa, ostaje na snazi činjenica da je Prvi svetski rat otpočeo godinu dana pre objavljivanja prvog članka Radovana Kazimirovića na ovu temu. Prema tome, saopštavanje predviđanja koje se odnosi na rat u trenutku kada on uveliko bukti u Evropi, ne može se okarakterisati kao potvrda istinitosti Kremanskog proročanstva i autentičnosti proročkog dara Tarabića.

Nakon povlačenja srpske vojske i albanske golgote, u Solunu je 1916. godine, u časopisu "Velika Srbija", objavljeno da je redakcija lista došla u posed originalne verzije famoznog Kremanskog proročanstva i da će njegov sadržaj objaviti u celini. Obećanje je ispunjeno 23. aprila 1916. godine i premda je "originalnost" i inovativnost u tekstu upitna, ovaj članak predstavlja verovatno najvažniji prilog procesu konstrukcije kremanskog mita tokom Prvog svetskog rata, naročito uzimajući u obzir činjenicu da je Kazimirovićev serijal iz prethodne godine trajno izgubljen. Njegov sadržaj se u velikoj meri upravo oslanjao na tekstove objavljene u "Niškom glasniku", o čemu svedoči Kazimirovićeva zamerka upućena autoru 1928. godine, u kojoj on ispoljava nezadovoljstvo zbog navodnog potpunog preuzimanja podataka iz prvobitnog serijala, bez pozivanja na Kazimirovićeva kao izvor informacija. Autor ovog članka bio je anonimn i potpisan kao "Jedan koji veruje", ali je slično slučaju pomenutog Dušana Popovića ("Čovek koji se smeje"), Kazimirović otkrio identitet i ovog misterioznog pisca u svojoj studiji 1939. godine. Reč je o pratiocu i sekretaru kralja Petra Karađorđevića, državnom savetniku Iliji Đukanoviću. U tom tekstu pod nazivom "Kremansko proročanstvo", Đukanović se poslužio već ustanovljenim obrascem kako bi utvrdio autoritet proroka i stvorio auru legitimiteta oko predviđanja koja se odnose na buduće događaje. Tako je u tekstu potanko objašnjeno da su Tarabići sa neverovatnom preciznošću predvideli abdikaciju kneza Aleksandra Karađorđevića i njegovo napuštanje zemlje, drugu vladavinu kneza Miloša Obrenovića i njeno dvogodišnje trajanje, ubistvo Kneza Mihaila Obrenovića u Topčideru, uvećanje teritorije Srbije za vreme kralja Milana Obrenovića, dva rata sa Turcima i rat sa "bratskom" silom u kome ćemo biti posramljeni (rat sa

Bugarskom 1885. godine), razvod i abdikaciju kralja Milana Obrenovića, Majski prevrat, kao i ponovni dolazak Karađorđevića na vlast.⁶¹⁶ Legitimitet proroka gradi se i kroz navođenje predviđanja koja se odnose na društvene i tehnološke inovacije, poput uvođenja papirnog novca, poreza na zemlju, telefona, železnice i automobila. Pored svega toga, u ovom članku se tvrdi da su u Kremanskom proročanstvu navodno predviđeni i Balkanski ratovi nakon kojih će granice Srbije biti uvećane i "ispravljene", a da se nakon njih neće ni "ogodiniti", a već će nastati pravi svetski rat, u kome će ogroman broj ljudi stradati, pa će poteći krv koja može da valja "kamen od tri oke". Za ove teskobne, "kremanske godine" autor Tarabićima pripisuje sledeće predviđanje:

*"Sa "severa" će udariti "jedna slia" koja će brzo "kao oblak" svu Srbiju pregaziti i porobiti. Zemlja će biti porobljena i pusta, nema ljudi, nema stoke. Ono nešto sveta što je u Srbiji zaostalo, u crno je zavijeno. Biće glad i od gladi će se umirati, bolesti i vešala. Živi će proklinjati i čas kada su se rodili. "Živi će zavideti mrtvima," koji su ranije poumirali. Dolaziće se na grobove i govoriće se: "Blago vama koji ste ranije umrli, te ovo niste dočekali!""*⁶¹⁷

Dakle u ovom tekstu se po prvi put (osim eventualnih izgubljenih Kazimirovićevih tekstova) pominje predviđanje Balkanskih ratova i njihovog ishoda, kao i brojni detalji o Velikom ratu, koji jeste u neku ruku najavljen još u pomenutom Todorovićevom "Crnom proročanstvu" 1903. godine, ali ne kao svetski sukob, već prevashodno kao predviđanje propasti i okupacije Srbije za vreme vladavine Karađorđevića. Sada je ovo predviđanje, međutim, obogaćeno pričom o svetskom ratu, sa tačnim vremenom početka ovog sukoba (godinu dana nakon okončanja Drugog balkanskog rata), podatkom da će Srbiju napasti Austro-Ugarska (sila sa severa), kao i slikovitom lirskom hiperbolom o razini stradanja (krv koja valja kamen od tri oke). Svi izneseni detalji u potpunosti odgovaraju istorijskim činjenicama i predstavljali bi ultimativni dokaz istinitosti Kremanskog proročanstva da nisu objavljeni četiri godine nakon početka Prvog balkanskog rata

⁶¹⁶ Jedan koji veruje. 1916. Kremansko proročanstvo. *Velika Srbija*. 23. april.

⁶¹⁷ *Ibid.*

i dve godine nakon početka Prvog svetskog rata, kada su se svi pomenuti događaji već dogodili.

U tekstu se, međutim, javlja i optimistično predviđanje koje se odnosi na ishod Prvog svetskog rata, pri čemu se tvrdi da će pobeda biti brzo i lako izvojevana, a uloga heroja-spasioca pripisana je direktno kralju Petru Karađorđeviću.

"Ovo nesrećno doba neće dugo trajati. Čovek, čini mi se, po imenu Petar povešće narod u borbu. Neki tvrde da je to važno za onu borbu, koja je otpočela sa uspehom na ariljskom polju prilikom dolaska Kralja Petra na bojište. Ovom prilikom kod nas neće više biti onako velike pogibije, kao što je to ranije bilo. Ona će strana sila iz Srbije otići brzo "kao oblak" i brže nego što je došla, tako da će ih "žene preslicama proterati."⁶¹⁸

Uloga ovog predviđanja je da direktno motiviše srpske vojnike na ratištu i ulije nadu u božansku predodređenost srpske pobede. Todorovićevo proročanstvo iz 1903. godine, koja je najavila dolazak čoveka iz naroda koji će proterati okupatore i doneti blagostanje i mir, drastično je promenjena, jer je u originalu najavljena propast dinastije Karađorđević i heroj-spasilac opisan je kao čovek iz sirotog doma za koga će se kasnije ispostaviti da je u dalekom srodstvu sa porodicom Obrenović. U verziji Ilije Đukanovića, ova uloga nedvosmisleno je pripisana popularnom čika Peri, kako bi se u demoralisanoj vojsci odagnao defetizam i izgradio autoritet Bogom izabranog vladara kome je suđeno da donese pobedu. Ovakvu nameru priznao je i sam Đukanović mnogo godina kasnije, kada je u članku u listu "Vreme" 1928. godine, o svom tekstu u solunskoj "Velikoj Srbiji" napisao:

"Tada nam je bila ostala nada samo u Boga i bili smo prinuđeni da se od očajanja lečimo i verovanjem u Kremansko Proročanstvo."⁶¹⁹

Premda je verzija proročanstva Tarabića iz vremena Prvog svetskog rata realistično najavljivala neizbežna velika stradanja koja će uzrokovati nemaštinu,

⁶¹⁸ Ibid.

⁶¹⁹ Nepoznati autor. 1928. Još nešto o Kremanskom proročanstvu. *Vreme*. 30. decembar.

razbojništva, kao i neizbežni manjak muškaraca nakon okončanja sukoba, slikovito ilustrovan predviđanjem da će žene “na panj uzjahivati misleći da je muško”, istovremeno je prouzrokovano nastupanje blagih i srećnih dana u kojima će doći do stvaranja velike Srbije, pod kojom će biti ujedinjene sve teritorije na kojima Srbi žive. Todorovićeve utopijske vizije budućnosti nakon rata, napisane još 1903. godine, u kojoj živi žale što mrtvi nisu doživeli takvo blagostanje, biće obogaćena predviđanjima po kojima će Srbija postati izuzetno plodna i blagorodna, a širom države predviđa se otvaranje rudnika koji će zaposliti radnike sa velikim zaradama. U ovoj optimističnoj agitaciji javlja se i doza pragmatičnosti, pa se kao uslov ostvarenja proročanstva postavlja stvarna posvećena borba za pobjedu nad neprijateljem, jer slepo verovanje u pomoć onostranog nije dovoljna.

“Priča se, kako se neki u reci davio i molio Boga i Sv. Nikolu da mu pomognu. Javi mu se Sv. Nikola i rekne da mu već pomaže, ali neka i on malo rukama razmahne. - I mi smo sada kao ovaj davljenik, samo treba rukama da razmahnemo pa će nam i Bog pomoći... Da bi po kremanskom proročanstvu žene mogle “preslicama” oterati neprijatelja, potrebno je da vojska najpre pobedi i satre toga neprijatelja, kao što smo to jednom već učinili na Rudniku i Kosmaju. Razmahnimo rukama, a Bog će nam pomoći!”⁶²⁰

I ova verzija Kremanskog proročanstva, kao i sve ranije, imala je predviđanja koja se mogu smatrati u potpunosti neispunjenim, kao što su premeštanje prestonice u Kruševac i naročito predviđanje da više neće biti ratova, već da će sve sporove među državama rešavati “izabrani sud”. Ovo naivno pacifističko predviđanje će kasnije Radovan Kazimirović pokušati da preoblikuje i prilagodi istorijskim tokovima, tako što će Tarabićima pored predviđanja Svetskog rata pripisati i predviđanje Opšteg rata, koji je opisan kao lanac nacionalnih buna i revolucija u kojima će poginuti više ljudi nego u Prvom svetskom ratu. Ovo se može protumačiti kao predviđanje opšte klasne borbe svetskih razmera i Kazimirović je u okviru ovog predviđanja, opisujući golgotu nastupajućeg vremena, dopisao čuvenu krilaticu “ustanite vi mrtvi da legnemo mi živi”. Malenković i Golubović će nakon Drugog svetskog rata otvoreno pisati da su Tarabići zapravo najavili i “Drugi

⁶²⁰ *Op. Cit.* Jedan koji veruje. 1916. Kremansko proročanstvo. *Velika Srbija*. 23. april

velikački rat“, o čemu će biti više reči u segmentu koji se odnosi na treći period konstukcije Kremanskog proročanstva.

U okviru Đukanovićeve verzije proročanstva iz 1916. godine, vredno pomena je svakako i predviđanje koje se može smatrati jednim od retkih, ako ne i jedinim koje nije objavljeno nakon događaja čiji ishod predviđa. Naime, u jednoj rečenici najavljuje se zla kob jednog skupštinskog saziva:

*“Ne znamo da li je Miloš govorio ili je to Mitar kasnije dodao, kako će u ove “kremanske godine” rđavo proći jedna narodna skupština, koja se ima o Mitrovudne sastati.”*⁶²¹

Iako se nije održala za vreme “kremanskih godina“, koje su podrazumevale period ratnog stradanja, već deset godina kasnije, jedna konstitutivna sednica skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održana je na Mitrovdan, 8. novembra 1927. godine. Tragični događaji koji se za nju vezuju dogodili su se 20. 6. 1928. godine, na šestom zasedanju, kada je poslanik Radikalne stranke Puniša Račić, nakon višednevnog međusobnog vređanja, pucao iz revolvera i smrtnu ranio Stjepana Radića, vođu Hrvatske seljačke stranke i usmrtio druga dva hrvatska poslanika, Pavla Radića i Đuru Basaričeka. Ubistvu je prethodila živa međustranačka i međunacionalna borba proistekla iz neslaganja oko pitanja uređenja zajedničke države, pri čemu su se Srbi zalagali za jedinstvenu unilateralnu državu, dok su Hrvati propagirali federalizam. Krvoproliće u Skupštini označilo je kraj parlamentarizma i 6. januara 1929. godine kralj Aleksandar Karađorđević suspendovao je Ustav, raspustio Skupštinu, zabranio stranačku aktivnost i uveo diktaturu. Ovaj pokušaj kralja Aleksandra da spasi narodno i državno jedinstvo nije dao rezultate a jaz između Srba i Hrvata samo se još više produbljivao.⁶²²

Upravo u ovo krizno vreme dolazi do ponovne revitalizacije Kremanskog proročanstva, a glavni akteri su ostali isti kao i u vreme Prvog svetskog rata. Radovan Kazimirović objavio je serijal tekstova na ovu temu u listu Vreme, u

⁶²¹ *Ibid.* 159.

⁶²² Čorović, Vladimir. 1993. *Istorija Srba*. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd. Str. 758.

periodu od 4. do 26. decembra 1928. godine, pod nazivom "Kremansko proročanstvo – prilog ispitivanju vidovitosti, proricanja i verovanja u našem narodu". Četiri dana nakon okončanja feljtona, Ilija Đukanović je kao anonimni autor u istom listu napisao članak pod nazivom "Još nešto o kremanskom proročanstvu – pismo jednog nepoznatog čoveka Vremenu". Kazimirović je prvih šest od dvadeset tri objavljena teksta ovog serijala posvetio utvrđivanju razlike između naučnog predviđanja i proročke vizije, pri čemu je proročanstvo definisao kao tačno predskazanje budućih događaja koji se iz "prirodnih uzroka ne mogu unapred saznati".

*"...ako se u narodu pojavi kakav čovek, koji prorekne o nekom sasvim slučajnom događaju, koji se može dogoditi ili ne dogoditi, a ne vide se sada znaci ni za njegov početak ni svršetak, pa se ne može osnivati ni na kakvom posmatranju ni iskustvu - onda se za takvog čoveka može zaista reći da je prorok."*⁶²³

Nakon navođenja brojnih navodno ostvarenih predviđanja proroka širom sveta, ali i kod nas, Kazimirović se okreće Kremanskom proročanstvu i tekstovima Todorovića i Mijatovića tek u sedmom članku. Možemo da konstatujemo da, osim brojnih već pominjanih predviđanja koja se odnose na događaje koji su se već dogodili, do kraja serijala nisu pridodata nova koja bi se odnosila na budućnost. Ovo je čak primetio i Ilija Đukanović, premda je i sam verovao u istinitost Kremanskog proročanstva i svesrdno podržavao napore usmerene ka njegovoj popularizaciji. On je između brojnih pohvala upućenih Kazimirovićevom feljtonu u listu "Vreme", umetnuo i jednu kritiku:

*"Jedino što se oseća praznina iz proročanstava iz budućnosti. To je g. Kazimiroviću, verovatno, bilo nepoznato."*⁶²⁴

Jedinih pet predviđanja ovog tipa identična su onima koje je Kazimirović već naveo u izgubljenim brojevima "Niškog glasnika" iz 1915. godine, odnosno onima koje je Dušan Popović ponovio u listu "Budućnost" iste godine, a koje smo već detaljno razmatrali. Jedinu novinu, zapravo, u odnosu na tekstove iz vremena

⁶²³ Op. Cit. Kazimirović, Radovan. 1928.

⁶²⁴ Nepoznati autor. 1928. Još nešto o Kremanskom proročanstvu. *Vreme*. 30. decembar.

Prvog svetskog rata, predstavljaju predviđanja koja se odnose na događaje koji su se u međuvremenu dogodili, poput prognoze trajanja okupacije i progona srpske vojske. Dakle, tačno vreme okončanja Prvog svetskog rata predviđa se tek deset godina nakon "ispunjenja". Kazimirović 1928. godine tvrdi suprotno, odnosno po njegovim rečima: "Tarabići su, na primer, prorekli da će Srbija doduše, tri leta biti u mraku...", ali je u istom serijalu ipak priznao da od prote Zaharića nikada nije čuo taj podatak:

"Mitar Tarabić je nasigurno poverio proti i proročanstvo o propasti Srbije, ali prota meni o tome, kao vojniku, iz pojamnih razloga, nije pričao".⁶²⁵

Jedno od tipičnih opravdanja koje objašnjava zašto određeno predviđanje nije javno objavljeno pre nego što se događaj o kome se govori obistinio, već tek naknadno, je da o tome nije smelo da se govori. Ovo je svakako opravdan razlog u brojnim situacijama, ali se istovremeno ne može smatrati objektivnim dokazom koji bi potvrdio postojanje predviđanja pre publikovanja. Istim objašnjenjem razloga zbog kojih ovo predviđanje nije navedeno tokom rata, poslužio se i Ilija Đukanović, koji je četiri dana nakon okončanja Kazimirovićevog feljtona, pretposlednjeg dana 1928. godine, u svom članku između ostalog napisao:

"Naročito sam obratio pažnju, kako će se izraziti i objaviti proročanstvo o našoj velikoj narodnoj nesreći t.j. koliko će trajati i kako će se završiti. Nije se smelo pomenuti, da ćemo troje Trojice-Duhove (praznik) provesti pod stranom silom."⁶²⁶

Radovan Kazimirović je u svojoj monografiji iz 1939. godine, dakle više od dve decenije nakon što su se prorokovanja obistinila, objasnio da je o predviđanju vremena okončanja Prvog svetskog rata saznao od Dimitrija Karića, zeta prote Zaharića, koji mu je navodno preneo Mitrove reči da: "Kad se tri ljeta ("troje Trojice") navrše, narod će bez puške ući u otadžbinu". Kazimirović je u ovoj monografiji po prvi put predstavio i navodno predviđanje Tarabića po kome će smrt prote Zaharića najaviti kraj Prvog svetskog rata. Dakle, dvadeset jednu godinu nakon smrti prote, izneo je tvrdnju da je vest o njegovom upokojenju 1918. godine

⁶²⁵ *Op. Cit.* Jedan koji veruje. 1916. Kremansko proročanstvo. *Velika Srbija*. 23. april

⁶²⁶ Nepoznati autor. 1928. Još nešto o Kremanskom proročanstvu. *Vreme*. 30. decembar

izazvala veru u skoro oslobođenje i pobjedu, jer su navodno Užičani na frontu govorili: "Rat će se završiti one godine... kad prota Zarija umre!" Golubović i Malenković su u svojoj verziji Kremanskog proročanstva iz 1982. godine, koja je po njihovim uveravanjima neosporna i autentična, prihvatili predviđanje koje je Kazimirović naveo i njegovu popularizaciju pripisali su direktno proti Zahariću:

"Prema pričanju samog prote Zaharija i mnogih starijih Užičana, Tarabić mu je rekao sledeće: - U onoj godini u kojoj će biti kraj ovog velikačkog svjetskog pomora, ti ćeš kume umrijeti".⁶²⁷

Ovaj autorski dvojac otišao je toliko daleko da je tvrdio da je po navodnom svedočenju uglednog bečkog lekara Ira Gutmana, prota Zaharić u vreme bolesti odbijao da uzima lekove kako bi sam izazvao svoju smrt, jer je verovao u istinitost ovog predviđanja. Autori tvrde da je ova legenda bila opšte poznata među vojnicima u vreme rata, kako na Krfu, tako i na Solunskom frontu i da su prilikom pristizanja pisma iz užičkog kraja, vojnici uvek pitali da li ima vesti o smrti prote Zaharića.⁶²⁸

Da je tvrdnja o predviđanju podudaranja godine smrti prote i okončanja rata u najmanju ruku sporna, potvrđuje tekst Ilije Đukanovića iz 1928. godine u kome svedoči da je Mitar navodno tvrdio da će "srećne" dane dočekati i on i prota Zaharić, a da to neće dočekati prota Đurić.⁶²⁹ Razumljivo je, međutim, da ovo svedočenje nije prenošeno od strane kasnijih popularizatora Kremanskog proročanstva, jer je prota Zaharić umro pre kraja rata, ali je istovremeno iznenađujuće da Đukanović u vreme pisanja svog članka evidentno nije bio upoznat sa ovom informacijom. Kako Voja Antonić primećuje, verovatno najbolji dokaz da je ovo predviđanje zapravo naknadno dopisano, predstavlja činjenica da je u opširnom nekrologu Radovana Kazimirovića, posvećenom smrti Prote Zaharića, koji je objavljen u listu "Velika Srbija" 1918. godine, nije pomenut podatak da smrt prote po navodnim predviđanjima Tarabića označava kraj rata,

⁶²⁷ Golubović, Dragoljub; Malenković, Dejan.1989. *Kremansko proročanstvo: šta je bilo, šta nas čeka*. BIGZ, Beograd. str. 35

⁶²⁸ *Op. Cit.* Golubović, Dragoljub; Malenković, Dejan.1989. str 35. 36.

⁶²⁹ Nepoznati autor.1928. Još nešto o Kremanskom proročanstvu. *Vreme*. 30. decembar

iako je ovo bila izvrsna prilika za takav čin.⁶³⁰ Kazimirović se u tom tekstu dotakao teme kraja rata, ali je izostalo ključno predviđanje:

*“...pokojnik je rekao da će nastati “slavno vrijeme”, kada će se narod ponova latiti svoga pluga i uživati u slobodi. Nažalost, njemu nije bilo suđeno da to i dočeka, ali je u grob ipak sišao sa uverenjem, da će to vreme doći”.*⁶³¹

Prema tome, možemo da konstatujemo da ni početak, ni okončanje Prvog svetskog rata nisu najavljeni u tekstovima koji su se odnosili na Kremansko proročanstvo pre stvarnog odigravanja ovih događaja. Veliki rat je najavljen tek godinu dana nakon njegovog početka, a o predviđanju vremena njegovog kraja pisano je tek deset godina po sklapanju primirja. Drugi svetski rat ne samo da nije najavljen, već je izričito rečeno da više neće biti ratova i da će se sporovi između država rešavati mirnim putem, preko izabranog suda. Ovo optimistično predviđanje će naravno kasnije biti značajno izmenjeno i prilagođeno istorijskim događajima, kao što je najčešće i rađeno sa predviđanjima koja su se ispostavila kao netačna.

Članak Ilije Đukanovića objavljen 30. decembra 1928. godine nije doneo značajne novine u odnosu na Kazimirovićev serijal koji mu je prethodio. Osim nekih već pomenutih predviđanja, pohvala i kritika, vredna pomena su i dva opažanja. Đukanović je u ovom tekstu povezao predviđanje o zlokobnoj mitrovdanskoj skupštini, sa aktuelnim političkim događajima u to vreme i konsatovao da je konstitutivna sednica parlamenta, koja je raspuštena nakon ubistva tri poslanika Hrvatske seljačke stranke, bila baš na Mitrovdan, 8. novembra, 1927. godine. Pored toga, Đukanović je primetio da su Kazimirovićeve tekstovi u listu “Vreme” “mnogo potpuniji od onoga što je on ranije štampao u „Niškom glasniku” 1915. godine. Ovo je značajan podatak jer potvrđuje pretpostavku da su sva napisana predviđanja iz izgubljenog serijala ipak posredno sačuvana, ali istovremeno ovo je i argument u prilog tezi da je svaka naredna

⁶³⁰ *Op. Cit.* AntoniĆ. Voja. 2002. str. 63.

⁶³¹ *Op Cit.* Kazimirović, Radovan. 1999. str. 501.

verzija Kremanskog proročanstva detaljnija i bogatija predviđanjima od prethodne.

U vremenu između dva svetska rata, pored priče o izgubljenoj fascikli iz arhive Ministarstva unutrašnjih poslova, aktuelizuje se i svedočanstvo o navodnoj pisanoj verziji Kremanskog proročanstva koja je sačuvana i zakopana u temeljima jedne kuće u Užicu. Ilija Đukanović je još 1916. godine tvrdio da je jedan od dobrih poznavalaca Kremanskog narativa, užički prota Gavriilo Popović, zapisao i tajno sačuvao proricanja Tarabića. O ovome je verovatno govorio i Radovan Kazimirović godinu dana ranije, jer je u svom serijalu tekstova u listu Vreme 1928. godine napisao da se rukopis nalazi u staklenoj flaši ispod stare kuće prote Popovića:

*“Gledao sam svojim očima, - rekao mi je pok. prota Zarija, - kad je prota Gavriilo taj rukopis u staklo metnuo i zapečatio, rekavši: kad se kuća stane rušiti, naći će se i ovo.”*⁶³²

Ilija Đukanović je iste 1928. godine ublažio ovu Kazimirovićevu tvrdnju rečima da prota Zaharić nije bio siguran da je prota Popović zaista uzidao rukopis u temelje svoje kuće, pa je kada se javila inicijativa da se rukopis potraži, Zahariću bilo teško da kaže precizne detalje o navodnom mestu na kome je flaša zakopana. Naredne godine, međutim, javlja se verovatno poslednji tekst o Kremanskom proročanstvu sve do Drugog svetskog rata, u kome su ove tvrdnje ozbiljno osporene. Reč je o članku u listu “Vreme”, iz pera Dragana Aleksića, avangardnog slikara i rodonačelnika jugoslovenskog dadaizma, u kome je autor sa otvorenim skepticizmom i velikim kritičkim otklonom napravio najznačajij iskorak u prepoznavanju političke utilizacije kremanskog mita pre Drugog svetskog rata. U tekstu je, između ostalog, otkriveno da se prvobitno verovalo da su tajni spisi zakopani ispod kuće prote Radulovića u Užicu i da je prota Zaharić održavao ovo verovanje u narodu. Kada je nakon rata Radulovićeva kuća splotom okolnosti bila srušena, kako bi na njenom mestu bili izgrađeni hotel, kafana i restoran, temelji su po Aleksićevim rečima pažljivo i kontrolisano prekopani ali rukopis nije pronađen, na veliko razočaranje ljudi koji su u ovu priču verovali. Sumnja je, međutim, brzo i

⁶³² *Op Cit.* Kazimirović, Radovan. 1999. str. 493.

vešto otklonjena kroz propagiranje nove verzije narativa, po kojoj se rukopis zapravo nalazio u temelju kuće prote Gavрила Popovića, u neposrednoj blizini kuće prote Radulovića, pa je legenda nesmetano nastavila da živi. Kazimirović i Đukanović zalagali su se za rušenje i otkopavanje spisa koji su, po njihovom mišljanju, imali znatno veću vrednost od same kuće i potencijal da dokažu istinitost Kremanskog proročanstva. Želja im je ispunjena 1947. godine, jer je i ova kuća srušena kako bi se na tom mestu izgradio Dom vojske Jugoslavije. Tajni rukopisi ponovo nisu pronađeni, ali je ova činjenica sada pravdana time da oni nisu ni bili traženi, da temelji kuće prote Popovića zapravo nisu ni otkopani, već betonirani kako bi na njihovom mestu bila letnja bašta Doma i plato za igru.

“Tako je ta vredna zaostavština prote Gavрила Popovića ostala zakopana i nedirnuta duboko pod zemljom da bi, ko zna kada, i u kojoj generaciji, neko pokušao da razbije jedan sloj betona koji deli nauku od dnevnih potreba.”⁶³³

Golubović i Malenković su u svojoj monografiji iz 1982. godine i njenim kasnijim reizdanjima izneli svojevrstan paradoks, jer su uprkos tvrdnji da su originalni rukopisi prote Zaharića zakopani, počeli da od trećeg izdanja svoje knjige objavljuju navodno autentične faksimile pisane protinom rukom. Ovi spisi, uprkos činjenici da nisu spomenuti ni u jednom ranijem svedočanstvu, evidentno su predstavljeni kao paralelne beleške prote Zaharića, koje su bile sačuvane “na raznim stranama” i spašene “posle paljevine Kremana i protine kuće, 1943. godine, od strane bugarskih okupatora i vojske”, te uspešno prikupljene od strane Dejana Malenkovića, praunuka prote Zaharića i objavljene u njegovoj koautorskoj monografiji. Kako je Voja Antić neupitno dokazao, reč je o evidentnim falsifikatima, jer se rukopis kojim su ti tekstovi pisani, a koji se pripisuje proti Zahariću, u trećem i jedanaestom reizdanju knjige potpuno razlikuju i laičkim poređenjem je moguće utvrditi da su pisani od strane dve različite osobe.⁶³⁴

Pored dekonstrukcije mita o zakopanim tajnim spisima, Dragan Aleksić je u svom tekstu iz 1929. godine ozbilno doveo u sumnju postojanje još jedne tajne

⁶³³ Op. Cit. Golubović, Dragoljub; Malenković, Dejan. 1989. str. 57

⁶³⁴ Videti prilog.

beleške. Reč je o famoznoj fascikli Ministarstva unutrašnjih poslova iz 1868. godine, koja je navodno dokazivala istinitost Kremanskog proročanstva, ali čije postojanje nikada nije dokazano kao što smo već utvrdili, već je naprotiv negirano od strane relevantnih državnih institucija. Uprkos tome, mit je nastavio da živi, ali je Aleksić potkopao temelj na kome je sama priča bila zasnovana, tako što je obavio razgovor sa Đorđem Genčićem, nekadašnjim ministrom unutrašnjih poslova, koji je po rečima Čede Mijatovića sam bio upoznat sa fasciklom čuванom u tzv. "Crnom kabinetu" i navodno je njen sadržaj čak pokazao i svojoj supruzi. Genčić je to izričito demantovao:

"Nemam pojma o Kremanskom Proročanstvu. Nikad ja nisam rekao da su za vreme mog ministrovanja ti zapisi bili u poverljivoj arhivi, a isto tako moja žena nije mogla da to zna, najmanje preko mene. Ako je ona to rekla, rekla je onako olako, bez pretenzija da joj se veruje. Kad sam došao za Ministra Unutrašnjih Dela, ja sam osnovao 1899. jednu složenu arhivu, koju nisam hteo, kao moji prethodnici, da nosim onoga časa kada odlazim sa položaja. Ona je imala da bude stalna i da se nasleđuje. Ja sam je svrstao i uredio kao niko do tada. Prozvali su je "crnim kabinetom", naravno s nepravdom, jer tu nije ništa bilo crno. Sve sam pokupio, sve sredio, ali o Kremanskom Proročanstvu nije nigde bilo traga, niti je iko docnije mogao da ga unese. Ono ne postoji ni u kakvoj arhivi Ministarstva Unutrašnjih Dela. Ja sam se raspitivao za to proročanstvo, ali niko nije ništa o njemu znao. Verujem da bih bio u stanju da nešto doznam, naročito tada. Ali ono kao takvo ne postoji. Ja mu ne pridajem nikakvu važnost."⁶³⁵

Aleksić je bio i prvi autor koji je otvoreno predstavio Kremansko proročanstvo kao instrument političke agitacije. Smatrao je da je "veština iskoristila kult" i da je "fantazija jedna ogromna ljudska potreba u nevoljama i borbama sa surovom prirodom". Činjenica da je tvrdio da u Kremnima u to vreme gotovo niko nije znao ništa o proročanstvu Tarabića, po mišljenju Voje Antonića, ide u prilog tezi da je mit o vidovitim prorocima zapravo kreiran daleko od ovog mesta, u relevantnim političkim krugovima. U svom tekstu, Aleksić je objavio razgovor sa izvesnim gospodinom Tadićem, koji je predstavljen kao vrsni

⁶³⁵ Aleksić, Dragan.1929. Kremna, prestonica nahije proroka protivu Obrenovića. *Vreme*.17. april

poznavalac užičke hajdučije i proricanja, a za koga je tvrdio da potanko zna da objasni postanak Kremanskog proročanstva, odnosno “užičke šege prote Đurića, preko prote Zarije, u obliku viđenja Tarabićevih”. U ovom razgovoru proročanstvo je predstavljeno kao lukava urotnička delatnost prote Đurića usmerena protiv dinastije Obrenović, pri čemu je iskorišćena lakovernost naroda i sklonost ka verovanjima u natprirodno, kako bi se obezbedila podrška za ostvarenje političkog cilja - dovođenja Karađorđevića na presto. Dragan Aleksić nekoliko puta tokom teksta prezentuje svoje uvide i potpuno jasno formuliše stanovište, koje se može smatrati izvanrednom analizom društvene upotrebe jednog proročanstva, sa zaključcima koji su u velikoj meri univerzalno primenjivi i daleko su ispred vremena u kome su stvoreni:

“Često su se proročanstva politički iskorišćavala i udešavala. Svet je proročanstvima više verovao nego gotovim činjenicama... proročanstvo je jedan naš agitacioni proizvod. Ono je imalo svoje krajnje ciljeve koji su bili uvek u službi političara... Kremansko proročanstvo bilo je jedan alat u borbi protivu Obrenovića. Samo, da znate, nigde nema tih zapisa, jer ih nikada nije ni bilo, i jer nema proročanstva uopšte, nego je udešavano kao staro viđenje onoga časa kada je stvar trebala da posluži u agitaciji.”⁶³⁶

Ovaj izvanredan članak ujedno je bio i poslednji tekst na temu kremanskih proroka pre Drugog svetskog rata. Ipak, najznačajnija studija o proricanju u domaćoj literaturi, koja se danas često navodi i kao jedina izvorna i originalna verzija Kremanskog proročanstva, objavljena je 1939. godine. Reč je o više puta pominjanoj monografiji Radovana Kazimirovića: “Tajanstvene pojave u našem narodu: Kremansko proročanstvo”, koja predstavlja značajnu i sveobuhvatnu etnografsku studiju, u kojoj su između ostalog prezentovane teme magije, gatanja i proricanja. Relativno kratak odlomak poslednjeg poglavlja posvećen je Kremanskom proročanstvu, ali je on autoru i knjizi obezbedio najveću popularnost i priznanje. Glavnina teksta bila je doslovno preuzeta iz Kazimirovićevog serijala štampanog u listu “Vreme” 1928. godine, koji su se pak oslanjali na razgovore obavljene sa protom Zaharićem 1915. godine i štampane iste godine u “Niškom

⁶³⁶ Ibid.

glasniku“. Poput svih prethodnih verzija, ono po čemu se novo izdanje razlikuje je uvećan broj predviđanja koja se po pravilu odnose na događaje koji su se u međuvremenu dogodili. Kazimirović je tekstu pristupio planski, upoznajući čitaoce prvo sa istorijom razvoja Kremanskog proročanstva, od Pere Todorovića i Čedomilja Mijatovića, preko brojnih drugih istorijskih ličnosti i događaja koji su na neki način dovođeni u vezu sa ovim narativom, sve do izveštaja o ovoj temi u domaćim i stranim medijima i legendama o izgubljenim tajnim spisima. U nastavku imamo prilike da bliže upoznamo ličnosti samih proroka, kao i Kazimirovićeve utiske prilikom posete Kremnima i detalje njegovog razgovora sa protom Zaharićem. Autor nas na kraju upoznaje sa predviđanjima Miloša i Mitra Tarabića, koja se načelno mogu podeliti na ona koja se odnose na tehničke inovacije, sudbinu lokalne sredine i stanovništva i političke događaje. Poslednja grupa, koja je nama svakako najinteresantnija, gotovo da nema značajnih izmena u odnosu na predviđanja koja smo već imali prilike da upoznamo i koja su bila objavljena u ranijim novinskim tekstovima na ovu temu. Ključna razlika je što se do ove monografije Prvi svetski rat označavao kao Opšti rat i eksplicitno je bilo naglašeno da po predviđanjima Tarabića u budućnosti više neće biti ratova. U ovom izdanju je, međutim, Prvi svetski rat preimenovan u Evropski, a termin Opšteg rata je iskorišćen da označi vojni konflikt koji tek treba da nastupi:

*“Mitar Tarabić je govorio da se posle evropskog rata neće više ratovati, imajući u vidu poznate organizovane ratove jednih država protiv drugih; ali je rekao da će nastati: bune i revolucije i da će tada izginuti više ljudi nego u velikom svetskom ratu. To će biti “opšti rat!” Nastaće strašno vreme. Tada će narod “pozavideti onima što pomriješe”, jer će nastati strašniji dani nego što behu za vreme svetskog rata. Narod će tada reći mrtvima: “blago vama što pomreste te ne gledate ove naše muke”; ili “ustanite vi mrtvi da legnemo mi živi!”.*⁶³⁷

Ovo je očigledan pokušaj Radovana Kazimirovića da u Kremansko proročanstvo uklopi aktuelne političke događaje, jer je Evropa bila na pragu Drugog svetskog rata. Stiče se utisak da je autor bio sklon da neminovne buduće

⁶³⁷ *Op Cit.* Kazimirović, Radovan. 1999. str. 519.

konflikte zamišlja u svetlu Španskog građanskog rata (1936-1939) ili pak kao oblik svojevrstne svetske socijalističke revolucije. Bilo kako bilo, ovo predviđanje se ispostavilo kao promašaj, ali su se drugi autori i popularizatori proročanstva nakon rata postarali da predviđanje preoblikuju tako da ono do najsitnijih detalja odgovara istorijskim događajima.

IV 2. c) Treći period – Golubović i Malenković

Od 1941. godine, kada se pojavilo drugo izdanje knjige “Tajanstvene pojave u našem narodu” Radovana Kazimirovića, do 1982. godine nije bilo većih interesovanja za Kremansko proročanstvo. Ovo istorijski i jeste period mira i prosperiteta koji je usledio nakon završetka Drugog svetskog rata, a u ovakvim vremenima mnogo je manje interesovanje za predviđanja i onostrane pojave.

Kada se 1982. godine pojavila nova verzija Kremanskog proročanstva u knjizi “Kremansko proročanstvo – šta je bilo, šta nas čeka” Dragoljuba Golubovića i Dejana Malenkovića, Jugoslavija je prošla kroz svoj zenit i već se mogao naslutiti njen kraj. Josip Broz Tito umro je 1980. godine, Jugoslavijom je upravljalo Predsedništvo, ali je komunistička tradicija još uvek bila živa i parola “I posle Tita Tito” osećala se u zvaničnoj državnoj politici. Golubović i Malenković su očigledno dali sebi zadatak da popune prazninu koja je ostala u do tada poznatim proročanstvima. U njihovoj verziji izostavljeni su delovi koje je sama istorija opovrgla, a javljaju se delovi koji na arhaičan, Tarabićevski, način prikazuju već ostvarene istorijske događaje. Zbog toga, Antonić u svojoj knjizi “Kremansko proročanstvo-studija jedne obmane”, ističe da je sa njima uvedena nova kategorija – udvoričko proročanstvo. Autori koji su između dva svetska rata pisali o Kremanskom proročanstvu saglasni su da po predviđanju Tarabića posle Prvog svetskog rata, ratova više neće biti. To je sigurno i bila nada jednog vremena.

Kada su Golubović i Malenković pristupili reinterpetaciji Kremanskog proročanstva Drugi svetski rat bio je već poznata istorijska činjenica, pa oni 1982. godine, u prvom izdanju svoje knjige, tvrde da Tarabići, govoreći o opštem ratu,

zapravo najavljuju Drugi svetski rat, a četiri godine kasnije u trećem izdanju isti izraz tumače kao najavu Trećeg svetskog rata. Prvi svetski rat označava se, od tada, pojmom “veliki rat”, a Drugi pojmom “velikački rat”.

Etiketu udvoričkog proročanstva Golubovićeve i Malenkovićeve verzija dobila je zbog očigledne promocije vladajuće ideologije, u ovom slučaju komunističke. Oni su u periodu od 1982. do 1998. godine objavili 12 izdanja koja se međusobno razlikuju i ne samo da su dali različita tumačenja određenih predviđanja, već su u kasnijim izdanjima dodavali nova ili izostavljali stara (naravno već ostvarenih događaja), tako da su od 35 poglavlja u prvom, stigli do 58 u poslednjem izdanju.⁶³⁸

U skladu sa vremenom u kome pišu, kod njih izostaje proročanstvo da posle velikog rata, ratova više neće biti, ali donose veliki broj predviđanja koja najavljuju rat kao i istorijske događaje koji mu prethode. Posle nastanka Jugoslavije, Tarabići su kroz Golubovića i Malenkovića najavili i ostale važne istorijske događaje u periodu između dva svetska rata: ubistvo kralja Aleksandra Karađorđevića (koji gine od dušmanske ruke), sudbinu namesnika Pavla (koga narod neće voleti, pa će ga baciti u tamnicu, ali će ga spasiti engleski car i carica), kratku vladavinu kralja Petra II Karađorđevića (dete našeg poginulog cara koje će kratko vladati i njegova će ga vojska odvesti preko sinjeg mora) i neke druge događaje, kakva je Mitrovska skupština iz 1927. godine. U Drugom svetskom ratu na našim prostorima ističu dva osnovna simbola.

*“Svu našu carevinu zaposjednuće tuđinska, dušmanska vojska, a cijela Jevropa bića pod vlašću krivog nekrsta... Pojaviće se ljudi sa zvijezdom na čelu. I vlašću Užicem i ovijem krajevima ravno 73 dana, te će posije pred dušmanskom silom otići preko Drine, Uvca i Lima...Kada se to bude zbilo, pojaviće se velika glad i zlo pa će Srbi ratovati, klati se i ubijati jedni druge... Dušmani će ovo gledati i smijati se srpskoj omrazi”.*⁶³⁹

⁶³⁸ Antonić, Voja. 2002. *Kremansko neproročanstvo: Studija jedne obmane*. V. Antonić, Beograd. str. 123.

⁶³⁹ Golubović Dragoljub; Milenković, Dejan. 1989. *Kremansko proročanstvo: Šta je bilo, šta nas čeka*, BIGZ, Beograd. str. 159., 174.

Izrazom krivi nekrst jasno je naznačen kukasti krst (svastika) koji je simbolizovao Hitlerovu vojsku. Tarabićima nije bio nepoznat ni simbol partizanske vojske - petokraka. Pa iako je, prema navodima knjige, prota Zaharije sumnjao u mogućnost pojave ljudi sa zvezdom na čelu, a i samom proroku nije bilo jasno šta to znači, njima se pripisuje ovo proročanstvo. Tako je uz pojavu partizana najavljena i Užička republika, sudbina partizanske vojske nakon njenog pada i početak bratoubilačkog rata.

Značajan deo njihove verzije Kremanskog proročanstva vezan je za pojavu, istorijsku ulogu i smrt Josipa Broza Tita, kome je u skladu sa komunističkom ideologijom dodeljena značajna, pozitivna uloga.

“Ondakar će se u narodu pojaviti jedan čoeak plavijeh očiju na bijelom konju. On će, malo po malo, sjediniti zavađenu braću. I na njgovome čelu sijaće zvijezda. On neće biti po volji dušmanskoj vojski, te će ga ona goniti gde gode stigne, po šumama, rijekama i morima. No taj će čoeak skupiti veliku vojsku i š njome na Biograd udariti. Protijeraće dušmanina iz zemlje, te će nam carevina biti veća nego ikada što je bila... Srbija će najbolje živjeti kada se na njeno prestolje popne čoeak plavih očiju, na bijelome konju, koji budne u Srbiju došao i doneo u nju neku novu vjeru. Taj što se na naše prestolje popne, biće dugovečan i krepak, te će umrijeti oko svoje stote godine. On će voljeti mnogo da lovi, te će u jednom lovu, nehotice, pasti sa svoga konja bjelca i nogu izgubiti. Od toga gubitka noge će i umrijeti, a ne od starosti svoje. Posje njega doći će da vlada našom carevinom nekakva komisija, ali više neće biti nako kako je bilo.”⁶⁴⁰

Ovo proročanstvo o padu sa konja uvedeno je u jednom od kasnijih izdanja. Autori ovo delimično neslaganje sa istinom opravdavaju time da je pad sa konja verovatno simboličan način kazivanja svojstven Mitrovom viđenju kraja jednog vladara. Međutim, kako je očigledno da je ovo “predviđanje” u potpunosti Golubovićeve i Malenkovićeve tvorevine, greška u razlogu smrti “čoveka sa plavim očima” učinjena je namerno i svrsishodno. Po rečima Voje Antonića pažljivo

⁶⁴⁰ Ibid. str. 174.

dozirana razlika između proročanstva i stvarnog događaja stvara privid autentičnosti i postiže da se retrodatiranom proročanstvu više veruje.⁶⁴¹

Premda su proricali da će za Titovog vremena Srbija najbolje živeti i da u vreme vladavine "komisije" koja nakon njega dolazi život neće biti tako dobar, sa promenom političke klime i problematizovanjem uloge i značaja Josipa Broza Tita i Golubović i Malenković ublažavaju svoj odnos prema njemu, pa u jednom od kasnijih izdanja svoje knjige dopisuju poglavlje "Ko je čovek na bijelom konju" u kome iznose tvrdnju neimenovanih analitičara da ovo predskazanje nije najavljivalo Tita nego nekog čoveka budućnosti.

Simbol zvezde na čelu i njeno pojavljivanje u Kremanskom proročanstvu nije prvi put viđeno kod Golubovića i Malenkovića. Oni sami navode da je ova legenda prvi put izneta u knjizi "Zlatibor u ratu i revoluciji 1941-1945" po kojoj je Miloš, govoreći o nedaćama koje će zadesiti narod, Zahariju, na pitanje ima li tu spasa, odgovorio:

*"Valja im presjeći jabuku napola "poprečice" pa ć ondakar ugledati đe im je spasenje."*⁶⁴²

Jedan od autora pomenute knjige pričao je da je u toku rata ljude hrabrio ovom pričom pokazujući im u preseku jabuke petokraku.⁶⁴³ Ovo očigledno pokazuje da je ukazivanje na simbol koji se vidi u preseku jabuke imao čisto motivacionu ulogu u opredeljivanju za partizane ili četnike u smutnim vremenima Drugog svetskog rata, a pozivanje na Tarabiće koji su to, navodno, prorekli bio je samo jedan argument više u užičkom kraju u kome je već postojala tradicija Tarabića.

U ovoj verziji proročanstva obrađen je i odnos sa Rusijom, sukob sa Inforbiroom i Titovo "istorijsko" ne. Ukazivanje na to da im Tito nije zahvalan za pomoć koju su mu pružili pri dolasku na vlast, pokazuje već nov kritičkiji odnos prema liku Josipa Broza.

⁶⁴¹ AntoniĆ, Voja. 2002. *Op. Cit.* str. 78.

⁶⁴² Golubović, Dragoljub; Malenković, Dejan. *Op.Cit.* str. 163.

⁶⁴³ Ibid

“Mitar mi je svašta kazivao, te je rekao, da će čovek plavijehh očiju, a sa zvijezdom na čelu prekinuti ljubav sa našom pravoslavnom braćom, Rusima. On neće njima biti zahvalan ni za to što sjedi na našem prestolju, na koje su ga oni ustoličili i popeli. Nastaće velika omraza između naše i Rusa. Pašće krv u nama samima. No, te će se rane lako preboljeti i mi ćemo se jopet sa Rusima izmiriti, ali nikad iskreno, nego onako, na riječi i govoru, da nas drugi ne bi razumijeli, kako jedni druge pritvorujemo i lažemo.”⁶⁴⁴

Proročanstva vezana za Rusiju koja je iznosio Kazimirović, po kome je ona trebalo da postane najveća sila o čiju će se naklonost svi otimati, osporila je sama istorija pa su Golubović i Malenković ova proročanstva izbrisali iz svoje knjige. Samo je proročanstvo vezano za Carigrad koji će zauzeti Rusi ostalo ali su ga oni u prvim izdanjima svoje knjige preselili u period posle Drugog svetskog rata, a od trećeg ga smestaju u vreme posle Trećeg svetskog rata.⁶⁴⁵

Tarabići su navodno najavili i formiranje Ujedinjenih nacija, dekolonizaciju i pojavu novih samostalnih država nakon opšteg rata.

“Ondakar će biti mir, a čitavim svijetom iznići će nove države, crne, bijele, crvene i žute. Izabraće se jedan izborni sud, te neće dati da ljudi ratuju jedni protiv drugih. Taj izborni sud će biti nad svijem carevima. Tamo će se rat pojaviti, Sud će presuđivati i zavoditi ljubav i slogu, umesto omraze i klanja. Taj koji budne doživeo to vrijeme, biće srećan i presrećan... Proći će podosta godina pa će neki carevi, mali i velikački, prestati da poštivaju taj Sud, ali će jopet imati obzira prema njemu, bar riječima. A pri tom će raditi ono što im je volja.”⁶⁴⁶

Ovo predviđanje jasno slika političku mapu nakon Prvog svetskog rata, pojavu socijalističkih zemalja, novih država u Africi i Aziji nakon oslobađanja od kolonijalne vlasti i gubljenje autoriteta Ujedinjenih nacija nakon spornih odluka vezanih za događanja na našim prostorima. U proročanstvu je najavljena i blokovska podela sveta i pojava nesvrstanih zemalja:

⁶⁴⁴ Ibid. str. 173.

⁶⁴⁵ Antonić, Voja. *Op.Cit.* 2002. str. 91.

⁶⁴⁶ Golubović, Dragoljub; Malenković, Dejan. *Op.Cit.* str. 168.

“Svet će biti razdvojen na dva dijela ko ova po srijedi presječena jabuka... Ta voćka više nikada ne more da budne cijela... Javiće se neki treći da svojim srcem zacijele ovu jabuku, ali od njihove želje i ljubavi vajde nikakve neće biti... Prije ovoga rata na prijestolje veličakog carstva naroda preko beskrajne vode ustoličiće se jedan čoeak koji budne i seljak i čauš. On više neće davati crvenom caru da se širi i da se bogati, nego će se š njime šiljbočiti i prepucavati... Taj novi car uzeće pušku, ali neće puknuti na crveno carstvo, nego će samo šenlučiti. Šenlučiće i onaj drugi, što će kasti, crveni car.”⁶⁴⁷

Posle Drugog svetskog rata duže vreme nisu najavljivani veliki već samo lokalni ratovi koji će se dešavati u raznim delovima sveta, uglavnom između bratskih naroda. Zanimljivo je da nigde nije ukazano na sukobe koji će se desiti na prostorima bivše Jugoslavije.

“Posije drugog velikačkog rata ljudi takom silom neće ratovati za dugo vremena... Biće ratova, ali nekako malijeh; u tijem ratovima ratovaće brat protivu brata, pa će se posije miriti i grliti, ali će ostati omraza u njima samima; sve te ratove i bune činiće velikačka carstva od svoje čiste zlobe i pakosti, a oni što budnu ratovali, ubijaće jedni druge zbog svoje manite pameti.”⁶⁴⁸

Ipak, na sukobe na našim prostorima ukazano je posredno u delu koji najavljuje izgradnju reverzibilne elektrane Bajina Bašta. Za ovo proročanstvo autori kažu da ga prota nije zapisao jer i sam nije mogao da poveruje u njega, ali je ono sačuvano u porodičnom predanju, pa su ga preneli potomci Zaharića. U njemu se navodi da će, u vremenu kad Drina bude premošćena na dva mesta kod Bajine Bašte i kada poteče uz Taru, a u istom danu se poklope Veliki petak i Đurđevdan, nastati velikački belaj. Kako su se ovi praznici poklopili 1983. godine moguće je naslutiti da oni najavljuju ono što će uslediti na ovim prostorima.

Premda, za našu zemlju Tarabići predviđaju dug period blagostanja. Ovde je očigledna želja autora da pozitivno prikažu period nakon Drugog svetskog rata

⁶⁴⁷ Ibid

⁶⁴⁸ Ibid. str.170.

u kome je ostvaren napredak u privredi i životnom standardu i značaj koji je zemlja imala u međunarodnoj politici.

*“Vrijeme mira i izobilja trajaće dugo. Rodiće se mlogo koljena koja će živjeti i umrijeti u miru, a da rat budnu doznawali samo preko mudrijeh knjiga, reči i raznijeh prikaza... Naša carevina će ojačati i će se god budne čulo ime naše, svi će nas cjeniti i voljeti... Dolje u Užicu, i svudje po ovijem brdima, iznići će mnoge fabrike, pa će ljudi zemlju napustiti i u njima raditi.”*⁶⁴⁹

Kada je istorija pokazala da Srbija ipak nije bila pošteđena novih ratova i da ni jedno koleno nije bilo privilegovano da o ratovima samo čita u knjigama, Golubović i Malenović su Tarabićku “pogrešku” ispravili jednostavnim brisanjem i čitavo poglavlje “O životu u našoj carevini” izbrisali su iz kasnijih izdanja.⁶⁵⁰ O Trećem svetskom ratu, koji se kao proročanstvo javlja tek u njihovoj varijanti Kremanskog proročanstva, oni pišu:

*“Kad izbije ovaj ljuti rat, teško onijem vojskama koje budu uzleće u nebo, a blago onijem vojnicima koji budnu vojevali po zemlji i po vodi.... U tom ratu nećemo vojevati već će se drugi biti preko našijeg glava. U vazduhu iznad Požege s neba će užareni ljudi padati na zemlju.”*⁶⁵¹

Oni opisuju razgovor koji su vodili prota Zaharije i Mitar Tarabić, vraćajući se sa vašara u Požegi, kada je Mitar rekao da će Požeško polje biti puno zapaljenih ljudi koji će padati sa neba, ali da u ratu neće učestvovati Srbija..⁶⁵² Ovo proročanstvo prisutno je u svim izdanjima Golubovićeve i Malenkovićeve knjige, ali su u prva dva nalazi u poglavlju o Prvom svetskom ratu, a od trećeg izdanja seli se u poglavlje “Svet razdvojen na dva dela i Treći svetski rat”.⁶⁵³

Kako su se prve demonstracije na Kosovu odigrale u proleće 1991. godine i u njima kosovski Albanci istakli svoje zahteve za republikom, Golubović i Malenković, kao pravi hroničari svoga vremena i ove događaje “najavljuju”

⁶⁴⁹ *Ibid.* str. 171.

⁶⁵⁰ Antonić, Voja. 2002.*Op.Cit.* str. 85.

⁶⁵¹ *Ibid.* str. 196.

⁶⁵² *Ibid.* str. 197.

⁶⁵³ Antonić, Voja. *Op. Cit.* str. 88.

Tarabićevskim proročanstvima. To je ujedno i prva pojava kosovskog problema u Kremanskim proročanstvima.

“Iako će u našoj carevini ljudi zaboraviti na glad i čemer i u velikačkom rahatluku živjeti, brat će s bratom mrziti i zlo jedan drugome mišljati. Na našim granicama i preko njih pojaviće se novi narod. Rasšće ti ljudi iz zemlje, ko trava na livadi posije velikojga dažda, a biće vredni i poštteni, pa će na našu mrziju odgovoriti svojom pameću. Oni će paziti jedni druge, ko da su svi braća rođena. Mi, jopet, od svoje manite pameti mišljaćemo da sve znamo i umijemo, te ćemo onaj narod krstiti nekom novom vjerom koja se budne u nas pojavila, ali sve to krštenje naše zalud će biti, jerbo će svi ljudi toga novoga naroda vjerovati samo u sebe i ni u koga više. Velikački belaj će nastati oko toga, jerbo će taj narod junačan biti. Mnogo leta potrajaće taj belaj, ali niko niko ništa učiniti ne more, jerbo će taj narod nicati svuda kao trava. Jedan koji se bude rodio mnogo ljeta posije tebe, biće čestit i uman, te će se stijem narodom u miru razgraničiti. Mi ćemo ondakar u slozi živjeti - oni tamo, mi vođe i tamo.”⁶⁵⁴

Kod Golubovića i Malenkovića pojavljuje se i nova verzija proročanstva po kome će “Srbi ostati koliko za po jednu šljivu”. Ovo proročanstvo se zapravo ne navodi ni u jednoj varijanti Kremanskog proročanstva, autor mu je nepoznat, ali su ga mnogi, pa i Srbi prihvatili kao jednu od poruka drevnih Tarabića. Dr. Petar Bokun, u knjizi “Poreklo Kremanskih proročanstava” kaže da je ovo predviđanje zapravo delo hrvatske antipropagande, nastalo iz zavisti prema boljem od sebe, odnosno od onih koji bi Srbe najradije videli isključivo na teritoriji Beogradskog pašaluka.⁶⁵⁵

Problem sa ovim proročanstvom, Golubović i Malenković su, iako ga izričito ne pominju, rešili tako što su Srbe smestili pod isti barjak i tako jednu pesimističku prognozu prevazišli svojom varijantom:

⁶⁵⁴ Golubović, Dragoljub; Malenković, Dejan. *Op.cit.* Str. 176.

⁶⁵⁵ Rat preko proroka http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:277414-Rat-preko-proroka

“Doći će dan kada će svi Srbi opet stati pod jedan barjak.”⁶⁵⁶

Ovom sentencom, smeštenom u naknadno dopisanom poglavlju “Oživljene legende”, oni su dali jedno optimističko viđenje srpske budućnosti u kojoj bi se ostvario uslov spasenja, odnosno sloga izražena u zajedničkom barjaku. Po Radoju Andriću, odrednica “opet” u ovoj rečenici ukazuje na želju da se Srbi ponovo okupe pod jednim, svojim znamenjem, u borbi za očuvanjem svog ugroženog nacionalnog bića, nakon višegodišnje teritorijalne rasparčanosti i stajanja pod tuđom zastavom u okviru bivše Jugoslavije.⁶⁵⁷

Isto onako, kako su Treći svetski rat smestili u jednu neodređenu budućnost, autori najavljuju:

“Posje ovog rata na prestolje svijeta doći će jedan plemenit i dobrodušan riđi čoek. Za vreme njega i posle njega ratova više nikad biti neće.”⁶⁵⁸

Kremansko proročanstvo u varijanti koju su dali Golubović i Malenković, kao prethodni, potpuno odgovara duhu vremena u kome je nastalao. Rastuća politička, ekonomska i egzistencijalna nesigurnost pojačala je kod ljudi potrebu da u kriznim vremenima u kojima se podgrevala balkanska ratna propaganda, potraže utehu i spas u proročanstvima brojnih proroka i astrologa, a Tarabićko proročanstvo, koje je već izgradilo ime i autoritet, bilo je izuzetno pogodno za plasiranje određene ideologije.

Autori ove knjige zadali su sebi zadatak da, polazeći od određenih, već ranije izrečenih predviđanja, pripisanih Milošu i Mitru Tarabiću i koristeći jezik koji bi trebalo da odgovara vremenu i lokalitetu u kome su oni živeli, celokupnu noviju istoriju smeste u određene rečenice koje bi trebalo da zvuče dovoljno neodređeno, da bi ličile na proročanstvo, ali i dovoljno precizno da bi se u njima prepoznali događaji i ličnosti na koje se odnose. Da bi sve bilo još jasnije, oni su u svojim tumačenjima jasno ukazali na ono što je prorok, odnosno autor, želeo da

⁶⁵⁶ Prema Antoniće, Voja.2002. *Op. Cit.* str. 89.

⁶⁵⁷ Čudne vočke proročke http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:277415-268udne-vo263ke-proro269ke

⁶⁵⁸ Ibid.str.

kaže. U ostvarivanju svoje namere nisu se ustezali da “prorečenu” istoriju ispravljaju, dopunjuju i brišu u skladu sa prihvaćenim sistemima vrednosti, koji su se, tokom 16 godina, koliko je proteklo od prvog do dvanaestog izdanja, menjali i uslovljavali nov pristup istorijskim činjenicama. U svoj, već i onako pozamašan korpus proročanstava inkorporirali su i drevne ali i novonastale urbane legende, tako da pred čitaoca, odnosno konzumenta, izlaze kao jedno arhaično ali osavremenjeno štivo koje nudi sliku prošlosti i sadašnjosti, dok proročanstvo predstavlja samo formu kroz koju se to saopštava.

IV 2. d) Četvrti period – Vojislav Koštunica i moderna politička upotreba

Kremansko proročanstvo, kao i svaka narativna folklorna forma, predstavlja otvorenu strukturu, koju je, u svakom istorijskom i političkom trenutku, moguće reinterpretirati, ali i proširivati i dopisivati, shodno potrebama i željama naratora i konzumenata. Kako je dugogodišnja upotreba Kremanskog proročanstva u medijima i masovnoj kulturi Srbije uticala da pozivanje na Tarabiće da određenim tvrdnjama i tumačenjima željenu težinu i značaj, oni su postali prizma kroz koju se propuštaju aktuelna dešavanja u zemlji i svetu. U skladu sa tim i najnovije političke i društvene krize, događaji i ličnosti našli su svoje mesto u aktuelnim verzijama Kremanskog proročanstva, dobivši na taj način oreol neminovnosti i sudbinske predodređenosti.

U Golubovićevoj i Malenkovićevoj verziji Kremanskog proročanstva najavljen je silazak arhangela Mihaila na zemlju, koji će doneti blagostanje među ljude. Njegova pojava u ruskim dalekim gorama najavljena je za neku neodređenu budućnost, ali kako se u isto vreme na istorijskoj sceni tada SSSR-a, pojavio Mihail Gorbačov, u tadašnjoj štampi on je izjednačen sa Mihailom iz proročanstva, pa se ovo proročanstvo, pripisano Tarabićima, preoblikovalo u pojavu “čoveka sa severa, sa biljegom na čelu”, što je bio tačan opis Gorbačova. Ovu najavu silaska Mihaila na zemlju, prihvatili su Muslimani u Bosni, ali su proročanstvo preinačili u silazak Mehdijsa i dalje se pozivajući na Kremansko proročanstvo. Po sarajevskim tumačenjima, dvojica srpskih nepismenih seljaka, proroka, najavila su i sveti

muslimanski rat protiv nevernika , kao i najavu da će ceo svet biti pod barjakom islama. U 11. izdanju svoje knjige Golubović i Malenković dodali su novo poglavlje pod nazivom “Gde je srpska kuća – biće srpsko”, u kome Milošu Tarabiću, u navodnom razgovoru sa protom Zaharijem o ratu u Bosni, koji naša vojska vodi protiv vojske druge vere, pripisuju reči:

“Naša vojska će ondakar zastati u Višegradu. Ta varoš će jedno vrijeme biti ni u našim ni u njihovim rukama. Ali, kad jednom velike sile nadjačaju, kad jednom neprijatelju pukne po glavi, naša će vojska lako preći Drinu i uzeće cijelu Bosnu i, bogme me, Hercegovinu. Tada će se naša Srbija mnogo proširiti. Bosna i Hercegovina biće naše. Gde je srpska kuća biće srpsko. Kad sve to bude i svrši se, neće dugo potrajati i Srbija će opet biti carevina.”

Autori zatim pojašnjavaju da je viđeno da će Višegrad biti centar krvavih borbi i da ne treba sumnjati da će Srbi preći Drinu i ostvariti vekovni san uključenja ovih srpskih zemalja u sastav Srbije. I protivničke strane dopisivale su Kremansko proročanstvo onako kako im je odgovaralo, pa je odmah nakon početka bombardovanja Srbije od strane NATO-a, u zagrebačkom “Jutarnjem listu” osvanuo tekst po kome je ovo bombardovanje najavljeno od strane Tarabića.

“... dva nepismena srpska seljaka, Miloš i Mitar Tarabić, još sredinom 19. stoljeća predvidjeli udare NATO-a na Jugoslaviju: “Srbi će se naći na granici, ali neće znati stati. Cijeli svemir će ih moliti da se smire i čuju glas dobrote u svojim srcima, ali neće otvoriti ogledala svoje duše. Neće poslušati zakon životnog smisla. Mržnja će se pretvoriti u besnilo, izbit će rat. Sile koje će ratovati imat će veliko znanje (...) borit će se i na zemlji i u zraku i na vodi. Iznad ove zemlje (Srbije) vodit će se rat u zraku.”

Antonić zapaža da je ovo proročanstvo pisano jezikom i stilom koji nikako nije mogao da potekne od nepismenog seljaka iz 19. veka, ali je slika naslovne strane originalne knjige Kremansko proročanstvo trebalo da pomogne da čitaoci poveruju u originalnost ovog tumačenja. I sama čitalačka publika u Hrvatskoj rado je prihvatila ovakva proročanstva, što je učinilo da je knjiga o Kremanskim

proročanstvima bila najprodavanija knjiga u Hrvatskoj 1999. godine, prema navodima Petra Bokuna, autora knjige "Poreklo Kremanskih proročanstava".

Pred predsedničke izbore 2000. godine, aktuelizira se Kremansko proročanstvo kroz nova politička predviđanja koja su imala za cilj da utiču na volju glasača. Jedno od Tarabićevih proročanstava koje se često pominje, jeste vezano za pojavu čoveka iz naroda koji će umiriti narod i doneti bolji život Srbiji. Ova poruka je u različitim istorijskim periodima različito tumačena. Prvo se pominjao čovek sa svetlom kosom i svetlim očima, sa petokrakom na čelu, odnosno Josip Broz Tito. Potom je ovo vezivano za Mihajla Gorbačova – čoveka sa belegom na čelu. Tokom predizborne kampanje za predsedničke izbore 2000. godine, ova poruka delimično je promenjena u pojavu čoveka po imenu sela iz koga potiče, čime je počela nova, politički motivisana, reinterpretacija i preformulacija Kremanskog proročanstva.

Ovo proročanstvo prvi put se pojavilo na letku koji je u okviru kampanje počeo da kruži Srbijom i koji je imao za cilj da favorizuje tadašnjeg potencijalnog kandidata za predsednika Vojislava Koštunicu. U letku je pisalo:

"Biće u narodu užasna nestašica novca. Ljudi će se ubijati za žuto dugme. Srbija će trista čuda pretrpeti, ali će zatim doći ČOVEK IZ NARODA KOJI U SVOME IMENU NOSI IME SELA ODAKLE JE. On će umiriti narod, a posle svih čuda i pohara nastaće slavno vreme. Blago onome ko to dočeka. KOŠTUNICA JE IZ KOŠTUNIĆA!"

Ovako formulisano proročanstvo ušlo je u narod i bilo prihvaćeno i usmeno prenošeno, iako je očigledno da je reč o eksplicitnoj upotrebi Kremanskog proročanstva u političkom marketingu. Da li je ono imalo uticaja na rezultate izbora nemoguće je utvrditi, ali je poznato da je Koštunica na ovim izborima pobedio. Iako se kasnije mnogo govorilo o tome da je proročanstvo lažno, da mu je izvor antropolog Dragoslav Antonić, ukazivalo na anonimne autore i na kraju na dramskog pisca Dušana Kovačevića i glumca Branislava Lečića retko ko se obazirao na to. Tačka na ovaj slučaj stavljena je godinu dana kasnije, kada je nedeljnik "Blic News" objavio intervju sa Kovačevićem, u kome on kaže:

“Dok je “Kontejner” putovao po Srbiji u predizbornoj kampanji, Branislav Lečić i ja smo seli i napisali ceo jedan deo Kremanskog proročanstva. Rekli smo da na 46. strani Prvog izdanja, koje je uništeno i nigde ne postoji nijedan primerak, piše kako će se pojaviti takav i takav čovek, i onda sam dao opis Koštunice, kao foto-robot. Hteo sam i da napišem da voli životinje, a naročito mačke, ali se Lečić sa tim nije složio. To sad izgleda kao šala, ali mi smo to radili iz ubeđenja jer je predstava igrana na trgovima Srbije pred 20-30.000 ljudi. Naš narod voli mit. Bilo šta da ste mu rekli drugo, ne bi prihvatio na taj način. Ljudi vole da im se pričaju priče proroka i vidovnjaka zapisane u nekim starim knjigama. Reč je o duboko ukorenjenom paganskom tumačenju sudbine, o dešifrovanju totema, petlovih peruški, krivih stabala, vode koja teče uzvodno.”

Ipak, mnogi su ovo priznanje prenebregli, a ovo predskazanje ušlo je u korpus najviše pominjanih predskazanja iz Kremana.

Drugi događaj koji povezuje Koštuničinu kampanju i Kremansko proročanstvo je njegova poseta Kremni 12. septembra 2000. godine. Inicijator ove posete bio je Dragan Pjević, čuvar i tumač tradicije Kremana i tadašnji kandidat DOS-a za odbornika SO Užica, koji je pismeno pozvao Vojislava Koštunicu, pojašnjavajući u pismu odnos Kremana, države i državotvornih osoba. Po rečima samog Pjevića, želja mu je bila da pomogne svojoj političkoj grupaciji da pobedi na izborima, a tom prilikom, u novootvorenu knjigu utisaka, još jedan kandidat DOS-a za odbornika SO Užice upisuje:

“Ako se ostvare mnoga proročanstva proroka Tarabića, ovaj dan će biti upisan u istoriju. Čovek koji danas posećuje Kremna biće naš predsednik. On ne bi trebalo ni po što da zaboravi ovu posetu, jer je ovo i za njega presudno. DOS i Voja pobeđuju, jer odavde nose blagoslov proroka i biće još pobeda, sve će one biti naše.”

Da bi veza sa Tarabićima bila što očiglednija, dočeku je prisustvovao i Jovo Tarabić, poslednji potomak čuvenih proroka, koji je Koštunicu pozdravio rečima: “Bog vam pomogao gospodine predsedniče. Dobro nam došli”, preuzimajući tako

proročku ulogu svojih slavnih predaka. Koštunici je tada poklonjen čudotvoran kamen iz Kremana, uz želju da sledeći put u Kremnu dođe kao predsednik.

Poklanjanje ovog kamena iz kuće Tarabića, Dragana Antonijević tumači kao primer situacija u kojima se mističko i sakralno prepliću sa političkim činom u cilju sticanja legitimiteta. Ovaj kamen ima kontagioznu magijsku moć jer potiče iz dvorišta "Božjih ljudi" koji su svojim predskazanjem najavili budućeg predsednika. Tako čin predaje kamena ima više dimenzija: ritualnu, magijsku, okultnu i političko-propagandnu.

Koštunica je u Kremnima dočekan kao najavljivani spasitelj, pa Dragana Antonijević smatra da je "uz pomoć čuvenog Kremanskog proročanstva, kome srpski narod neobično veruje, fabulirana je pojava ličnosti koja će, simbolično, ovaplotiti težnje za promenom." Aludirajući na proročanstvo koje kaže da se presecanjem jabuke vidi ko je spas za Srbiju, Pjević je izjavio da prvo i zadnje slovo reči koštica ujedno jeste i prvo i zadnje slovo prezimena Koštunica.

Koštunica je ispunio predizborno obećanje i avgusta 2004. godine posetio ponovo Kremne, doduše kao predsednik Vlade Srbije, a mediji su pisali da je održao reč "datu u oči predsedničkih izbora na kojima je pobedio Slobodana Miloševića, uz "pomoć" kremanskih proroka i njihovih potomaka."

Verifikovanje uticaja Kremanskog proročanstva na izborne rezultate, uticalo je da se u medijima uspostavi veza između Kremana i vladara. Na ovoj vezi posebno insistira Dragan Pjević koji tvrdi: "Oni vladari koji su vodili računa o Kremnima dugo su vladali i nikada se nije desilo da je neko napravio jaku i stabilnu državu a da pri tome nije pomagao Kremna." Po njemu, najočigledniji primer za to je Kralj Petar I Karađorđević koji je verovao u Kremna i sa njima sarađivao. Po legendi, nakon propasti Hercegovačkog ustanka iz 1875. godine, u kome je kralj Petar učestvovao pod imenom Petar Mrkonjić, bežeći pred Obrenovićevskim žandarmima, on je stigao u Šargan i obratio se za pomoć proti Zahariju, znajući da je pristalica dinastije Karađorđević. Prota ga je sakrio u bure, za koje mu je, navodno, Mitar Tarabić ranije rekao da će onaj, ko se u tom buretu bude krio,

postati budući vladar Srbije. Žandari su pregledali podrum i baš iz tog, pregrađenog bureta pili rakiju.

Pošavši od ove legende Pjević je dolazak kralja Petra na presto povezao sa ostvarivanjem predskazanja i kao logičan zaključak izveo da poseta Kremni i noćenje u buretu pomaže političarima da dođu na vlast.

Razvijajući dalje ovu teoriju, Pjević tvrdi da pred izbore 2003. niko od predsedničkih kandidata nije posetio Kremnu i ovi izbori nisu uspeali. Sledeće godine u predizbornoj kampanji u Kremnu je došao Boris Tadić i te godine pobedio na izborima.

Tomislav Nikolić svoju pobedu na predsedničkim izborima "duguje" Pjeviću i Kremni I njega je Pjević pozvao da poseti Kremne, ali on to nije učinio. Ipak, tu se umešao Pjević, koji kaže: "Pošto Nikolić nije uspeo da sam dođe, postavio sam njegovu fotografiju pored kralja u buretu. Više sile su prihvatile moju molbu i Toma je sad predsednik Srbije"

Korišćenje Kremanskog proročanstva u predizbornoj kampanji Vojislava Koštunice i njegovo dovođenje u Kremnu klasičan su primer upotrebe proročanstva u političkoj propagandi, dok su kasnija Pjevićeva "proročanstva" i delovanja više prebačena na lokalni nivo i upotrebljena u svrhu popularizacije mesta i njegovog turističkog i ekonomskog razvoja.

Kremansko proročanstvo, iz perspektive savremenog konzumenta mas-medijских programa može se posmatrati kao mit o sveznajućim prorocima iz Kremana koji se sastoji iz više pojedinačnih mitova o sudbinskoj predodređenosti pojedinih događaja vezanih za značajne ličnosti iz nacionalne istorije. O političkom mitu Dragana Antonijević kaže: "Ovakav ugao gledanja podrazumeva da je mitski sloj duboko utisnut u ljudsku simboličku svest, da opstaje bez obzira na civilizacijski razvoj i utiče na istorijska zbivanja i postojeće odnose. Njihov sadržaj, iako najčešće govori o prošlosti, ima u modernom vremenu veliku ekplanatornu vrednost, pružajući ključ za razumevanje sadašnjosti. Mit je priča koja je uvek ispričana sa nekom namerom i svrhom, u stanju je da nam kaže istinu koju kao

poruku kodira u različite oblike imaginarnog i fantastičnog. U tu posebnu vrstu istine, koja nam je posredovana mitom, veruje se ne na racionalno-logički, već na duboko emotivan i psihološki način.”

U političkoj propagandi često se koriste folklorne tvorevine i tradicijski simboli kako bi se legitimisao politički položaj ličnosti ili partije ili pak uticalo na političko raspoloženje i volju glasača. Ovo je posebno karakteristično za društva koja su u krizi ili se nalaze u prelomnim trenucima svoje istorije. Dragana Antonijević kaže: “Po pravilu nastaje kao odgovor na urgentna društvena stanja, naročito onda kada nije moguće naći racionalna objašnjenja i izlaze; on je simptom krize i nagoveštaj dubljih promena u socijalnoj strukturi i postojećim odnosima.”

Proročanstva su posebno pogodna za te svrhe, pre svega zato što deluju na iracionalni sloj ličnosti i ukazuju na predodređenost i neizbežnost. Zato su krizna vremena najpogodnija za “poplavu” proroka koji se bave svim važnim političkim, ekonomskim i sudbinskim pitanjima. Ali, kako su Kremanska proročanstva upravo ona koja imaju najdužu tradiciju u našem narodu i kojima se najviše veruje, ona su i najpogodnija za korišćenje u političkoj propagandi. Različiti predstavnici vlasti, u različitim državnim uređenjima koristili su ih u svrhu propagande svoje ideologije.

Prve upotrebe Kremanskog proročanstva u političke svrhe, u doba Obrenovića, pokazuju da je ono korišćeno da bi se istakle negativne odlike u vladavini dinastije Obrenovića, u cilju njihovog rušenja sa vlasti.

U savremenom kontekstu Kremansko proročanstvo upotrebljeno je u političkoj propagandi kako bi se obezbedila legitimizacija političkog položaja određene ličnosti i stranačke politike, u cilju njihove izborne pobede, odnosno dovođenja na vlast. I u prvom i u drugom slučaju postignuti su željeni efekti.

Kremanska proročanstva nisu zaobiđena ni u medijskom prikazivanju aktuelnih događaja. Sve ono što je značajno i senzacionalističko propušta se kroz prizmu Kremana i Tarabića.

Kada se decembra 2012. godine svet pripremao za svoj kraj, navodno najavljen drevnim proročanstvom Maja, mediji su potražili najavu smaka sveta i u

Kremanskom proročanstvu, međutim, takve najave nije bilo. Ipak, Dragan Pjević oglasio se i ovoga puta tvrdeći, da ukoliko do toga i dođe, jedini spas je u Kremnima jer ih okružuju tri gore (a u Kremanskom proročanstvu navodno piše da je spas “između tri krstaste gore), pa je i ovaj događaj iskoristio za turističku promociju Kremana.

Mediji su Tarabiće “konsultovali” i u slučaju rata u Ukrajini. Da kriza na Krimu može da preraste u opšti sukob, navodno, su upozoravali i Nostradamus i Tarabići. I dok jedan američki tumač proročanstva tvrdi da još Otkrovenje Jovanovo predviđa napad Vladimira Putina na Ukrajinu, u tekstu pod senzacionalističkim nazivom – krizu u Ukrajini predvideli Nostradamus i Tarabići kao uvod u Treći svetski rat, piše da je Mitar Tarabić najavljavao Treći svetski rat u kome Srbija neće učestvovati ali će se Drugi biti preko naših glava. I drugi tekst, koji se bavi ovom temom, uz ograničenje da Kremansko proročanstvo ima veliki broj verzija za koje se ne zna da li su im baš Tarabići bili izvor, tvrdi da je Miloš Tarabić u XIX veku najavio da će se krv prolivati puno kroz vek koji dolazi, a da će i onaj posle njega početi ubijanjem ljudi po celom svetu, ali će taj treći rat zaobići Srbiju.

Migrantsku krizu iz 2015. navodno su predvideli Tarabići. Dragan Pjević, čuvar i promoter kremanske tradicije, u svojoj knjizi Kremansko proročanstvo-izvor novih inspiracija, u poglavlju Pogled na novi milenijum, navodi proročanstvo Miloša Tarabića koje je on “saopštio” profesoru Todoru Jovanoviću u astralnom razgovoru. Tada je najavio cepanje Crne Gore i Srbije koje će od stranaca jedva živeti. Bosna će se pripojiti Srbiji i to ne samo srpski, nego i muslimanski deo. Albanci će se, videvši da im sve ide od ruke, podići i u Grčkoj i tada će nastradati. Treći svetski rat je blizu, trajaće godinama i stradaće nevini više nego krivi. Gađaće najsvetija mesta. Kolone izbeglica iz celog sveta čekaće na granici samo da se dokopaju Srbije, koja će biti svojevrsna Nojeva barka za ljude iz razvijenih zemalja. Putovaće brodovima. Vraćać se u povorkama naši ljudi. Na granicama će biti kontrola strašna, ne zbog onih koji se vraćaju kući, nego zbog onih koji mogu da budu ubačeni. Balkanski rat će biti vođen protiv Albanaca, pri čemu će ceo Balkan

biti protiv Albanije. Kosovo će biti vraćeno, napustiće ga Albanci. Srbija će ponovo stati na noge.

Iz ovog astralnog razgovora izvučen je i odgovor na krucijalno srpsko pitanje – šta će biti sa Kosovom. Mediji i na to daju odgovor u tekstu: PROROČANSTVO: Balkanski rat će biti sa Albancima, pobediće Srbi. Po tumačenju Pjevića, upadi terorista u Makedoniju uvod su u rat koji će ceo Balkan voditi protiv Albanaca, a posle koga će Kosmet opet biti srpski.

Pjević u proročanstvu Miloša Tarabića nalazi i predviđanje da će Rusija, kad se od svog zla izbavi, biti najmoćnija sila na svetu i svako će se o njeno prijateljstvo otimati. Zato je, kaže, Tomislavu Nikoliću savetovao da ode 9. maja na vojnu paradu u Moskvu.

Premda se Tomislav Nikolić sam nije oglašavao povodom pisanja o ulozi Kremena o njegovom dolasku na mestu predsednika Srbije i sam se pozvao na Tarabiće u razgovoru sa kineskim premijerom Li Kećangom. Tada je izjavio: “Pre 200 godina bio je kod nas jedan mudar, ali nepismen čovek, ali bio je prorok. Nikada nije čuo za Kinu, ali je rekao:

“Doći će ljudi sa istoka, žuti ljudi, i zavladaće svetom. Oni će piti vodu sa srpske reke Morave.””

Iako je ova izjava predsednika Tomislava Nikolića često pominjana sa podsmehom u našoj štampi, navedeno proročanstvo nije u potpunosti smislio predsednik. On je iskoristio deo Golubovićeve i Malenkovićeve knjige u kojoj se najavljuje dolazak “žutih ljudi”, koji će nakon velike gladi i pomora od raznih bolesti preplaviti našu zemlju i čitavu Evropu, a što se naslanja na legendu užičkog kraja i slične legende koje po rečima autora postoje u Bosni.

Dok je korišćenje Kremanskog proročanstva u periodu ratova na prostoru bivše Jugoslavije i NATO bombardovanja imala pre svega političku pozadinu i želju za uticajem na moral u svojoj zemlji i zemlji protivnici, medijska upotreba Kremanskog proročanstva u savremenim uslovima ima više senzacionalistički karakter. Cilj je privlačenje pažnje čitalaca. Pored toga, stalno isticanje da Srbi u

novom ratu neće učestvovati i da će Srbija biti Nojeva barka, ima delimično anestetičko dejstvo na zabrinuti narod koji je već dovoljno propatio u ratovima tokom XX veka. Takođe, pronalaženje najave migrantske krize u Kremanskom proročanstvu amnestira vladajuće strukture potencijalne odgovornosti ukoliko Srbija ima ubuduće problema sa pristiglim migrantima, jer se, kad su je već Tarabići najavili, ova kriza nije mogla izbeći.

IV 3. Upotreba kremanskog mita i zaostavštine Tarabića u turizmu

Kremna su planinsko selo u zapadnoj Srbiji, u kotlini između Zlatibora i Tare. Smešteno je na nadmorskoj visini između 750-850 metara i ima odličnu klimu zbog sudara planinskih i morskih vetrova. U turističkom vodiču kažu da su Kremna bila jedina priznata vazдушna banja u zapadnoj Srbiji i da su tu Nemanjići imali svoje letnjikovce.⁶⁵⁹ Pripada opštini Užice.

Legenda kaže da su sela nastala u dalekoj prošlosti u posebnom trenutku stvaranja zemlje, kada je pri sudaranju nebeskih tela oivičen prostor na zemlji, kotlina između planinskih venaca Tare i Zlatibora, koja je, po tajnovitosti kamena-kremena, nazvana Kremna. Kremanske stene sadrže veoma neobičan sastav, neku vrstu poludragog kamena. Radovan Ršumović, koji je proučavao stene ovog kraja, kaže da Kremna leži na stubu okamenjene peridotitske lave koji seže do srži zemlje i smatra da iz tog stuba neprekidno teku vibracije terestičkih struja koje blagotvorno deluju na oronule, iznemogle, astenične organizme, donoseći im oporavak i zdravlje.⁶⁶⁰

Osamdesetih godina aktuelizovan je mit o čudotvornosti kremanskog kamena i verovanje da je oblast Kremne nemoguće snimiti iz aviona i satelita. Tvorcima ovog mita su Dragoljub Golubović i Dejan Milenković, a tvrdnju da ga je nemoguće snimiti, u štampi je prva plasirala Vesna Mališić, u beogradskoj "Dugi" od 22. maja 1982. godine. Ona je tom prilikom citirala užičkog lekara Todora

⁶⁵⁹ Kremna <http://www.tara-zaovine.com/kremna.html>

⁶⁶⁰ Kremansko proročanstvo
<https://sites.google.com/site/bajinabastapljeskovo/kremansko-prorocanstvo>

Misailovića, rodom Kremanca, koji je rekao da kremanski kamen pravi smetnje bilo kakvom snimanju iz vazduha, a avioni registruju prelazak preko ovog kraja kao fenomen koji ne mogu da objasne, jer njihove kamere ne mogu ništa da snime od odbleska koji "zrači" kamen sa ove zemlje.⁶⁶¹ Iako su kasnije urađeni snimci ovoga kraja, ova legenda je nastavila da živi.

Kada je vojska probijala put na području Kremana, osamdesetih godina prošlog veka, pronađena je kamena kugla pravilnog oblika,⁶⁶² prečnika jednog metra, kojoj nije moglo da se utvrdi poreklo.⁶⁶³

Dugo je glavni potencijal za razvoj turizma u ovom kraju bila nezagađena i čista priroda i nerazvijena industrija koja ne donosi zagađenja. U monografiji "Kremna" iz 1975. godine navodi se:

*"Kremna obiluju izvanrednim prirodnim lepotama, zbog čega često možemo čuti od Kremanaca, više ozbiljno nego u šali, da su zadovoljni što u Kremnima nije podignuta neka veća fabrika koja bi zagađila nedirnite prirodne lepote. Bistre rečice i sveži planinski potoci, cvetne livade, prostranstvo šuma, čist vazduh, zimi blage padine za skijanje, pružaju prekrasne uslove za odmor urbanizovanih ljudi."*⁶⁶⁴

Ipak, turizam zasnovan na prirodnim lepotama nije dao očekivane rezultate. Razlozi za to verovatno leže i u tome što je posleratna komunistička vlast Užica medijski i materijalno pomagala turistički razvoj Zlatibora, a ne prostor Kremana. Pjević navodi da slike iz 1964. godine pokazuju da su u to vreme na Zlatiboru, u okolini jezera, postojale samo dve prizemne kuće, a u Kremnima 4 stambene zgrade. Nakon 50 godina Kremne još uvek imaju samo te iste zgrade, dok se Zlatibor razvio u pravi turistički centar.⁶⁶⁵

⁶⁶¹ Kremanski kamen-enigma

http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:277421-Kremanski-kamen---enigma

⁶⁶² Slične kamene kugle pravilnog kružnog oblika nadjene su u Meksiku, Kostariki, SAD-u, Australiji, Nepal, a njihova veličina varira od veličine pomorandže do kugle teške 16 tona. Najčešće su prečnika od jednog metra i sve su savršeno okrugle.

⁶⁶³ S neba pa u Kremna

<http://arhiva.kurir-info.rs/Arhiva/2004/oktobar/16-17/SCG-01-16102004.shtml>

⁶⁶⁴ Misailović, Ilija. 1975. Kremna, Titovo Užice

⁶⁶⁵ Kremanci razvijaju turizam

Za razvoj turizma pojedinih oblasti neophodno je kako delovanje propagatora turizma, tako i postojanje državnih mehanizama koji će taj razvoj omogućiti i realizovati. Državnom strategijom razvoja turizma u Srbiji od 1999. godine, koja potencira održivi turizam, u kome prirodne vrednosti uslovljavaju njegove ekonomske efekte, seoski turizam se tretira kao prioritetan. U skladu sa tim počinje realizacija projekata koji za cilj imaju turističku valorizaciju lokalnih potencijala.

Prva eksplicitna upotreba Kremanskog proročanstva u turističkoj promociji vezana je za obnovu Šarganske osmice. Ova pruga uskog koloseka je inače bila u funkciji od 1925. do 1974. godine, kao deo kompletne pruge Beograd-Sarajevo-Dubrovnik. Stara pruga uklonjena je 1974. godine, ali je na zahtev entuzijasta obnovljena najatraktivnija deonica od Mokre Gore do stanice Šargan Vitasi u dužini od 15.440 metara u turističke svrhe. Karakteristika ove turističke atrakcije, jedinstvene u svetu je da je način da se savlada uspon od 300 metara pronađen u izgradnji petlje – osmice, tako da voz dva puta prolazi kroz istu geografsku tačku, a putnici vide istu stanicu više puta, ali uvek sa druge strane vagona. U najavi obnavljanja ove pruge aktuelizovano je i Kremansko proročanstvo.⁶⁶⁶

Izgradnja pruge kroz ovaj kraj pominje se u Kremanskom proročanstvu koje je zabeležio Radovan Kazimirović. Prema njegovim navodima, Mitar Tarabić je, prilikom spora dva seljaka oko njive, rekao da nema potrebe presuđivati kome njiva pripada, jer će ona otići u treće ruke, ali neće ostati njiva već će tuda proći vatreni put.⁶⁶⁷

U kasnijem izdanju "Kremansko proročanstvo - šta je bilo, šta nas čeka"? Golubović i Malenković navode da je Mitar Tarabić predvideo izgradnju gvozdenog puta i da će pruga prvo raditi za prevoz putnika do Sarajeva, a nakon više godina će biti obnovljena radi zabave i odmora. On kaže:

<http://uzickanedelja.rs/kremanci-razvijaju-turizam/>

⁶⁶⁶ Mokra Gora

<http://www.rtours.rs/planine-srbije/mokra-gora>

⁶⁶⁷ Pjević, Dragan. 2010. *Op. Cit.* str.73.

*“Proći će podosta godina pa će se ljudi opet setiti gvozdenog puta, pa će ispotere obnoviti ovaj put. Samo njim do Višegrada neće putovati putnici radi potrebe i posla, već ljudi od zabave, serbez odmorišta i uživancije.”*⁶⁶⁸

Ovaj citat našao je mesta u turističkim brošurama iz tog vremena.

U isto vreme u selu Kremna počinje da se plasira novi turistički potencijal zasnovan na činjenici da su u ovom selu živeli poznati proroci Tarabići, pa se uklopljen u korpus lokalnih predanja ovoga kraja vezanih za neke druge proroke, može odrediti kao proročki turizam. Slične forme turizma poznate su i u susednim zemljama.⁶⁶⁹

Dva stožera proročkog turizma u Kremnima su Spomen dom kremanskih proroka i Rodna kuća Tarabića. U razvoju ovog turizma veliku ulogu ima Dragan Pjević, inženjer rodnom iz Kremna, koji je 2002. godine organizovao podizanje spomenika Milošu Tarabiću i krenuo u realizaciju ideje o razvoju turizma na bazi proročke tradicije Tarabića. Prvobitna ideja je bila da se rodna kuća Tarabića aktivira u turističke svrhe. Međutim do saradnje sa potomcima Tarabića nije došlo, pa je on pristupio izgradnji Spomen doma kremanskih proroka na brdu iznad zaseoka Tarabići.

U okviru proročkog turizma, posetiocima se nude pre svega priče o prorocima, njihova proročanstva, a pored toga i lokalna predanja i ličnosti. Kako se zasniva na nematerijalnom nasleđu, proročki turizam je vid kulturnog turizma u okviru koga se turistima plasiraju lokalne kulturne vrednosti.

Rodna kuća Tarabića je zapuštena brvnara stara više od dva veka. Današnji naslednici više ne žive u selu, pa je kuća samo povremeno otvorena za posetioce. U enterijeru kuće izloženi su predmeti koji su navodno pripadali prorocima. Među

⁶⁶⁸ Golubović, Dragoljub; Malenković, Dejan. 1982. *Op. Cit.* str. 77.

⁶⁶⁹ U Bugarskoj postoji turistička tura u kojoj se posećuje selo Rupite, u kome je živela čuvena proročnica baba Vanga, obilazi se njena kuća, muzej i crkva koju je sama sagradila. Dolaze turisti kako iz Bugarske, tako i iz okolnih zemalja. (Odali počast baba Vangi) <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:341001-Odali-pocast-baba-Vangi>

njima nalaze se gusle, ikona, svećnjak, sanduk, preslica itd. Izloženi predmeti pripadaju seoskoj kulturi i u vizuelnom pogledu ne mogu otkriti eksplicitnu vezu sa porodicom Tarabić, ali u simboličkom smislu otkrivaju elemente socijalne i religijske pripadnosti.

Tarabići su se doselili iz Hercegovine. Prema porodičnom predanju Spasoje Tarabić sa svoja četiri sina, terajući stoku na prodaju u Bosnu, na obroncima Tare ugledao je zmiju sa dukatom u ustima. Na tom mestu iskopali su ćup sa dukatima i podelili ga međusobno. Tri brata uložili su dukate u izgradnju kuće, na mestu na kome su ugledali zmiju, dok je četvrti, Miloš, svoje dukate zakopao u temelje kuće.

Ovo predanje može se smatrati varijantom legende o zakopanom blagu. U folkloru našeg naroda često se sreću ove legende i u njima je najčešći motiv da je zakopano blago opasno i da bi se uzelo, mora se priložiti neka žrtva. Na njega obično upućuje neka životinja koja traži prinošenje žrtve. U ovom slučaju na blago je ukazala zmija, a sama gradnja kuće mogla bi se posmatrati kao žrtva -odnosno vraćanje duga zmiji. Takođe i Miloševa odluka da ugradi svoj deo u temelj kuće, može se shvatiti kao svojevrsna žrtva, pogotovo ako se ima u vidu da je on postao prorok sa natprirodnim sposobnostima. Oko njihove kuće formirao se zaseok Tarabići⁶⁷⁰.

U vizuelnom smislu rodna kuća Tarabića ne može ispuniti zahtev da postane znamenitost, ali na simboličkoj ravni ona kod posetioca stvara osećaj da mogu osetiti duh Tarabića, kroz posmatranje predmeta koji su im pripadali. To upotpunjava i samo prisustvo Tarabićevih daljih potomaka kojima kuća i sada pripada.

Poslednji direktan potomak Jovo, unuk Mitra Tarabića, nije imao proročkih sposobnosti, ali je u medijima često istupao, iznoseći predviđanja svojih predaka. Umro je 2014. godine, čime se ugasila loza čuvenih srpskih proroka.⁶⁷¹

⁶⁷⁰ Tajnu odneo sa sobom u grob: Odlazak poslednjeg Tarabića
(<http://srbin.info/2014/05/05/tajnu-sa-sobom-u-1grobu-01dlazak-poslednjeg-tarabica-video/>)

⁶⁷¹ *Ibid*

Nakon neuspelog pokušaja da renoviranjem kuće Tarabića i prote Zaharija Zaharića započne sa razvojem turizma u Kremnima, Dragan Pjević kupuje parcelu od 40 ari na mestu zvanom Slanica, pored puta Kremna – Tara i tu pravi objekat u etno stilu i naziva ga Spomen dom kremanskih proroka. To je novoizgrađeni izložbeni prostor koji treba da poveže tradiciju Kremana i turističke zahteve za propagandnim materijalom i suvenirima. Uspostavio je saradnju sa oko 150 turističkih agencija i turisti su počeli da pristižu u velikom broju.⁶⁷² U Proročkom domu organizovane su tribine o Kremnima i kremanskim prorocima za sve brojnije posetioce koji su znatiželjni da na izvorištu čuju šta su govorili proroci i šta se od njihovih proročanstava ostvarilo.

Osnovnu turističku ponudu u Spomen domu predstavljaju priče koje svojim sadržajem doprinose da se mesto, ljudi i događaji mistifikuju i plasiraju kao turistički proizvod. Pjević je organizovao turističku agenciju Kremnaturist, a 2005. godine priredio je knjigu "Kremansko proročanstvo-izvor novih inspiracija".⁶⁷³ Kao posebnu atrakciju ističe kremanski kamen za koji kaže:

"Ne treba taj kamen otimati kremanskom prostoru, ali, ako ga dobijete od medijalno nadarene osobe, ostvariće vam se realne želje. Zato, ako poželite sreću, dođite u Kremne."

Turisti dolaze sa svih strana, a jedna mlada turistkinja iz Hrvatske piše:

*"U glavnoj kućici mlada prodavačica suvenira dočekuje goste srdačnim osmijehom, svakom otkrije sve što ga zanima o kremanskom proročanstvu, objašnjava ponudu suvenira, među kojima su i primjerci tajanstvenog kamena koji je, kažu, svojim mističnim moćima mnoge izvukao iz pakla droge, a u vrijeme NATO-ova bombardiranja dezorijentirao rakete."*⁶⁷⁴

U proročkom domu insistira se na kontinuitetu proročke tradicije u Kremnima, što ukazuje da pojava Tarabića, iako su upravo oni proslavili ovo

⁶⁷² *Ibid*

⁶⁷³ *Ibid*

⁶⁷⁴ Kremna krije tajnu pada Slobe i Tadića

<http://www.vecernji.hr/ljetna-panorama/kremna-krije-tajnu-pada-slobe-i-tadica-581849>

mesto, nije individualna pojava već deo kontinuiteta koji započinje prorokom iz Kremana u vreme Kosovskog boja, koga pominje Kazimirović, nastavlja se vidovitim Kremancem iz vremena Karađorđa i Miloša, pa preko Tarabića vodi do proroka u XX veku (Jovo Krpa, Stevan Mulić, Miloje Đurić, Milun Nešović i dr.)⁶⁷⁵. Ovo upućuje da je vidovitost posledica uticaja podneblja, odnosno kamena koji se posebno ističe u turističkoj promociji ovog kraja.

Kamen uzet sa ovog prostora posmatra se kao apotropejon ili relikvija. Većina suvenira koji se ovde nude, napravljena je od kremanskog kamena, koji tako, kroz svoju simboličku vrednost (naglašavanjem njegove magijske i apotropejske moći) dobija i ekonomsku vrednost (kao predmet namenjen prodaji).

Prvo javno isticanje simbolike ovog kamena vezano je za posetu predsedničkog kandidata Vojislava Koštunice 2000. godine, kada mu je kao poklon uručen kamen iz dvorišta proroka Tarabića, koji je trebalo da mu pomogne u postizanju pobede na izborima. Drugo isticanje vezano je za izlaganje u Proročkom domu kamene kugle, pravilnog loptastog oblika, prečnika jednog metra, koji je iskopan na području Kremana, za koju se veruje da je kosmičkog porekla.

Spomen dom kremanskih proroka izgoreo je u podmetnutom požaru 11. avgusta 2005. godine, a u jesen iste godine Pjević pored zgarišta gradi nov objekat sa istim imenom i istom namenom. Krajem 2006. godine i on strada u požaru i tom prilikom u sitne komade se raspršila kosmička kamena kugla, izgoreo je drveni plug prote Zaharija Zaharića i stolica kremanskog proroka Jovana iz XVII veka, kao i veći broj drugih eksponata. Pjević je pored dva zgarišta podigao novi objekat i nastavio sa radom i organizovanjem brojnih manifestacija zasnovanih na proročkom turizmu.⁶⁷⁶

Jula 2011. osveštano je bure za rakiju, koje je pripadalo proti Zahariju Zahariću, a u kome se, prema predanju, skrivao kralj Petar I Karađorđević, kada se bežeći pred žandarmima kralja Milana, posle propasti Hercegovačkog ustanka

⁶⁷⁵ Pjević, Dragan. 2010. *Op. Cit.* str. 16-18.

⁶⁷⁶ Tajnu odneo sa sobom u grob: Odlazak poslednjeg Tarabića
<http://srbin.info/2014/05/05/tajnu-sa-sobom-u-1grobu-01dlazak-poslednjeg-tarabica-video/>

1875. godine, obratio za pomoć proti Zahariju. U to bure Pjević je ugradio skulpturu kralja Petra, koji preko kolena drži pušku, urađenu prema čuvenoj fotografiji koja predstavlja Petra Mrkonjića u vreme ustanka, rad skulptora Miladina Lekića. Osveštenju je prisustvovao prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević.⁶⁷⁷

Dan u oči najavljenog smaka sveta prema Majanskom kalendaru, 20.12.2012. godine, Pjević u Ćosića pećini organizuje sklonište uz lokalne specijalitete pozivajući se na proročanstvo kremanskih proroka da će se sklonište naći između tri krstaste gore.

Glavni deo turističke ponude Kremana čine predanja i legende iz ovog kraja koje su neposredno ili posredno vezane za proročku tradiciju i predstavljaju osnovni-kulturno-turistički potencijal. Sve ove legende mogu se podeliti u dve grupe: prvu čine legende koje se odnose na samo mesto, ličnosti i događaje, od kojih se neke samo pominju (stope Svetog Save, Moljkovića han, predanje o Kostreš harambaši), dok se druge eksplicitno koriste (stvaranje Kremanskog polja, legenda o letnjikovcima Nemanjića); drugu grupu čine urbane legende nastale u novije vreme, sastavljene od delova starih predanja i novih pridodatih elemenata (legende o kosmičkoj kugli, o sudbini originalnog rukopisa Kremanskog proročanstva, o vidovitosti Kremanaca, o uticaju Kremana na političke tokove i izborne rezultate).

Sve aktivnosti u okviru proročkog turizma u Kremnima imaju za cilj turističku popularizaciju mesta. One imaju simboličku funkciju (očuvanje sećanja na čuvene proroke i težnja da se pozivanjem na prošlost očuva identitet čitave zajednice); ekonomsku funkciju (sticanje prihoda od turizma i razvoj sela u ekonomsko-političkom pogledu); političku funkciju (promocija i favorizovanje određenih političkih uverenja) i propagandnu funkciju (reklamiranje i medijska promocija u cilju privlačenja javnog interesovanja).

⁶⁷⁷ U selu kremanskih proroka osvešćaće bure u kome se skrivao kralj Aleksandar Prvi Karađorđević <http://www.Nezavisne.Com/zivot-stil/zivot/U-selu-kremanskih-proroka-osvestace-bure-u-kome-se-skrivao-kralj-Aleksandar-Prvi-Karađorđević/97543>

Otvorenost proročanstva, kao folklorne forme, za stalna proširivanja i nova tumačenja, pojavljivanje u medijima povodom svih značajnih aktuelnih događanja i sklonost konzumenata da odgovore traže u onostranom, čine da interesovanje za Kremansko proročanstvo ne opada.

Završna teorijska razmatranja

Dragana Antonijević opravdano ističe da su praktično svi najznačajniji događaji u istoriji Srbije i najvažniji momenti iz života srpskih vladara bili predskazani.⁶⁷⁸ Jedini problem je što je to u najvećem broju slučajeva učinjeno nakon što su se predviđeni događaji obistinili. U ovom poglavlju smo imali prilike da upoznamo proces konstrukcije kremanskog mita od njegovog nastanka do danas, kao i način političke i ekonomske utilizacije jednog proročanstva u lokalnom kulturno-istorijskom kontekstu. Na početku ove teorijske interpretacije ćemo se pozabaviti upravo odnosom koncepta političkog proročanstva i mita.

Saša Nedeljković objašnjava da pojam mit podrazumeva više od šest različitih značenja, pri čemu za našu temu prevashodno imaju značaja prva tri definisana modela.⁶⁷⁹ Prva upotreba ovog pojma odgovara klasičnoj enciklopedijskoj definiciji, pri čemu se smatra da mit podrazumeva tradicionalna predanja koja govore o davnim ili izmišljenim događajima koji objašnjavaju poreklo pojedinih grupa ili čoveka uopšte. Drugo značenje naglašava kulturni aspekt ovog pojma, pri čemu mit podrazumeva korpus priča ili pesama koje predstavljaju značajan deo duhovne kulture nekog naroda ili pak celokupne civilizacije (poput hrišćanskog ili kosovskog mita). Konačno, mit se upotrebljava i kao označilac svojevrsnog društvenog konstrukta, pa se u skladu sa tim ovaj pojam odnosi na nešto nestvarno, neprovereno, nedokazivo, neistinito ili

⁶⁷⁸ Dragana, Antonijević. 2000. "Okultna istorija": predskazanja i verovanja o srpskim vladarima u znamenitim događajima u 19. veku. u *Godišnjak za društvenu istoriju*. God. 7. Sv. 1. str. 1.

⁶⁷⁹ Preostala tri značenja mita mogu se poistovetiti sa legendom, arhetipom i "primitivnom svešču" i odnose se na: 1. događaje i ljude koji dobiju mitski oreol; 2. interne kognitivne mape ljudskog uma (uglavnom u naučnoj literaturi); 3. "nelogičan", "iracionalan" ili "mističan" model razmišljanja i/ili ponašanja. Videti: Nedeljković, Saša. 2007. *Čast, krv i suze*. Zuhra: Beograd. str. 39-40.

manipulativno.⁶⁸⁰ Prva dva značenja mogu se povezati sa pojmovima “istorija” i “tradicija” i upućuju na nešto prošlo, materijalno i statično, dok se treće značenje može povezati sa pojmovima “predrasuda” i “stereotip” i upućuje na proces mitologizacije, odnosno nešto savremeno, dinamično i konstruisano.⁶⁸¹ Kremansko proročanstvo, prema tome, definitivno može biti shvaćeno kao mit, naročito posmatrano kroz prizmu drugog i trećeg navedenog značenja ovog pojma, jer se ovaj narativ u javnosti doživljava kao veoma značajan deo srpske duhovne baštine, ali istovremeno predstavlja i politički konstrukt upotrebljen u brojnim kriznim situacijama sa ciljem manipulisanja javnošću, kako bi se ostvarili izvesni ciljevi i nametnuli politički stavovi, kao što smo detaljno imali prilike da vidimo u prethodnom delu teksta.

Ivan Kovačević naglašava manipulativnu funkciju mita kao najznačajniju, jer ga posmatra kao sredstvo za stvaranje predstava i definiše kao proizvod sukobljenih interesa.⁶⁸² U tom smislu, mit je koncept koji je vanvremenski i večan, jer će uvek biti interesnih grupa i pojedinaca koji će se služiti mitologizacijama kako bi ostvarili sopstvene ciljeve u segmentiranom društvu. Mit, međutim, nije isključivo produkt manipulacije kojom dominantna skupina pokušava da održi ili nametne sopstvene vrednosti društvu u celini, već može biti glas otpora podređene grupe koja nije u stanju da to sama uradi. Kovačević stoga zaključuje da je mit uvek izazvan, bilo kao nametanje interesa, bilo kao izraz otpora.⁶⁸³ Dakle, mit je uvek ispunjen značenjem i ima funkciju u savremenom društvu. Kremansko proročanstvo je, kao što smo videli, incijalno imalo funkciju da opravda društveno neprihvatljiv razvod i abdikaciju kralja Milana Obrenovića. Dakle, mit je nastao kao produkt instrumentalizacije narodnih verovanja sa ciljem ostvarenja interesa dominantne grupe. Kasnije, međutim, njegova funkcija je više puta menjana i mit je između ostalog upotrebljavan u agitaciji politički podređenih subjekata kako bi pokušali da promene za njih nepovoljno stanje u društvu, poput predviđanja

⁶⁸⁰ *Ibid.*

⁶⁸¹ *Ibid.* str. 40.

⁶⁸² Kovačević, Ivan. 2006. *Mit i umetnost*. Čigoja štampa. str. 48.

⁶⁸³ *Ibid.* str. 49.

smene dinastija početkom dvadesetog veka i dolazak Karađorđevića na vlast ili pobeđe srpske vojske u Prvom svetskom ratu, u vremenu izgnanstva i okupacije.

Nedeljković primećuje da uprkos uverenjima da mit predstavlja samo survival ranijih vremena, koji je u vreme racionalizma prevaziđen i koga treba posmatrati isključivo kao deo folklora, on još uvek aktivno živi, potreban nam je i evidentno deluje i kao faktor stabilizacije i kao destruktivni element.⁶⁸⁴ Kovačević u sličnom duhu u potpunosti odbacuje mogućnost postojanja kulturnih prežitaka lišenih značenja, jer takav zaključak po njegovom mišljenju predstavlja isključivo zablude istraživača, a ne realan nedostatak društvene uloge i ističe da jedan isti mit može imati različite funkcije u različitim vremenskim periodima.⁶⁸⁵ Pored toga, mit može potpuno da promeni svoj sadržaj i funkciju, što zapravo predstavlja proces konstrukcije novog mita koji nikada nije potpuno nov, jer nastaje brikoliranjem i kombinovanjem starih elemenata.⁶⁸⁶ Isto tako, u novom kontekstu stari mit može da poprimi potpuno novu društvenu ulogu, a da ostane u istovetnom obliku u kome je ranije postojao. Kremanski mit se zato nikako ne može posmatrati isključivo kao deo tradicijske kulture koji je lišen značenja i funkcije u savremenom kontekstu. Naprotiv, ovaj mit se konstantno redefiniše i njegovi elementi se menjaju i prilagođavaju novim društveno-političkim okolnostima, a sam mit se povratno upotrebljava kao instrument za oblikovanje društva i izazivanje društvenih promena ili očuvanje postojećeg poretka. Promene koje je ovaj mit doživeo tokom istorije, nisu ga učinile manje vrednim ili funkcionalno impotentnim, već isključivo svedoče da je reč o aktivnom društvenom procesu i fenomenu koji i danas ima značajnu društvenu ulogu. Nove verzije Kremanskog proročanstva nisu potpuno nove tvorevine, već predstavljaju brikolaže koji su prilagođeni savremenim društvenim potrebama.

Istinitost samih predviđanja je ovde od sekundarnog značaja. Mirča Elijade smatra da je osnovna funkcija mita da utvrdi poželjne modele ponašanja⁶⁸⁷ i ističe da onog trenutka kada mit bude javno prezentovan, on postaje neposredna istina i

⁶⁸⁴ *Op. Cit.* Nedeljković, Saša. 2007. str. 37-38.

⁶⁸⁵ *Op. Cit.* Kovačević, Ivan. 2006. str. 50.

⁶⁸⁶ *Ibid.* 50-51.

⁶⁸⁷ Eliade, Mircea. 1963. *Myth and Reality*. Trans. Willard R. Trask. New York: Harper & Row, str. 8

osnova apsolutne istine, koja je bazirana na tautološkoj premisi: "tako je jer je rečeno da je tako".⁶⁸⁸ Kada se naglasi da je nešto predviđeno od strane proroka sa socijalno priznatim autoritetom, taj podatak se u velikom delu javnosti prihvata kao istinit bez kritičke distance ili provere. Karen Armstrong, slično tome, smatra da je istinitost mita bazirana na njegovoj delotvornosti, a ne na činjeničnim podacima.⁶⁸⁹ Dakle, mnogo je značajnije da mit ostvari funkciju koja mu je namenjena prilikom formiranja ili redefinisavanja, od toga da li i u kojoj meri sam narativ odgovara preciznim istorijskim podacima. Kod proročanstava, ovo usaglašavanje može biti naknadno urađeno kako bi se obogatila baza ispunjenih predviđanja na osnovu kojih se dalje gradi i usavršava prorokov legitimitet. Kovačević izvrsno primećuje da čak i kada se dekonstrukcijom otkloni sintagmatski nivo mita i osvetle latentne poruke i funkcije, on ne može služiti za predviđanje budućnosti, ali ima potencijal da bude upotrebljen za identifikaciju i razumevanje društvene realnosti, jer mit zapravo predstavlja "sredstvo za konzumiranje postojećeg stanja, a može da bude i svest za njegovo revolucionisanje".⁶⁹⁰ Na osnovu svih prezentovanih podataka, a u skladu sa navedenim teorijskim opažanjem, možemo da zaključimo da osnovna funkcija Kremanskog proročanstva nikada nije bila predviđanje budućnosti, već legitimisanje sadašnjosti i reiterpretacija prošlosti. Pored toga, ovaj mit je više puta uspešno upotrebljavan kao revolucionarni katalizator, ali i kao mehanizam za legitimisanje postojećeg poretka.

Zajednički element u svim slučajevima u kojima je došlo do revitalizacije i reinterpretacije Kremanskog proročanstva je da se oni javljaju u politički turbulentnim situacijama, koje su najčešće praćene značajnim društvenim promenama. Periodi u kojima je budućnost neizvesna i u kojima se ljudi suočavaju sa teško rešivim nedaćama su po pravilu izuzetno potentni za proces mitologizacije.⁶⁹¹ Nedeljković ističe da se na institucionalnom nivou, ova sklonost ka kreiranju mitova manifestuje preko kulturnih projekata i ideja, političkih govora

⁶⁸⁸ Elijade, Mirča. *Sveto i profano*. Budućnost. str. 130.

⁶⁸⁹ Armstrong, Karen. 2005. *Kratka istorija mita*. Geopoetika. str. 17.

⁶⁹⁰ *Op. Cit.* Kovačević, Ivan. 2006. str. 49-50.

⁶⁹¹ *Op. Cit.* Armstrong, Karen. 2005. str. 14.

i akcija, medijskih naslova i sl., naročito u periodima krize.⁶⁹² Možemo da konstatujemo da se u svim periodima procesa konstrukcije Kremanskog proročanstva, priča o ovom narativu intenzivirala upravo u prelomnim istorijskim trenucima za Srpsku državu i da su političke aktivnosti uticajnih pojedinaca i novinski tekstovi na ovu temu imali najznačajniju ulogu u procesu mitologizacije.

U prvom segmentu ovog poglavlja, u kome je analiziran uticaj Pere Todorovića i Čedomilja Mijatovića, priča o Kremanskom proročanstvu prvi put je objavljena u osvit Majskog prevrata, koji predstavlja jedan od najznačajnijih trenutaka moderne srpske istorije, premda je namera autora isključivo bila da opravdaju postupke kralja Milana Obrenovića sa kraja 19. veka, čiji su se repovi osećali i početkom novog milenijuma. Nakon ubistva kralja Aleksandra Obrenovića i kraljice Drage Mašin, ovaj krvavi događaj prouzrokovao je veliko uznemirenje javnosti, pa je brutalan način na koji je puč uzveden vešto opravdan i objašnjen davnim providenjem volje Božije, kanalisanim kroz navodne reči proroka Tarabića, koje su, međutim, objavljene tek jedan dan nakon samog događaja.

Tokom drugog perioda u kome je predviđanje Tarabića doživelo renesansu, a koji je vezan za aktivnosti Radovana Kazimirovića, Zaharija Zaharića i Ilije Đukanovića, priča o ovom narativu aktuelizovala je tokom tri krizna perioda: 1. U vreme početka Prvog svetskog rata; 2. Neposredno pre uvođenja Šestojanuarske diktature; 3. U osvit Drugog svetskog rata. U svim ovim periodima Kremansko proročanstvo je služilo kao instrument političke agitacije i predstavljalo je način da se legitimišu prošlost i sadašnjost. Tokom Prvog svetskog rata, u kome je stanovništvo Srbije bilo desetkovano i u kome je država pretrpela ogromna stradanja, evidentna je bila namera pisaca i popularizatora narativa da motivišu srpsku vojsku u izgnanstvu i da pobeđu u ratu predstave kao neminovnost sudbine, premda je predviđanje o početku rata bilo najavljeno sa godinu dana zakašnjenja, a precizna najava trajanja sukoba javila se tek deset godina nakon okončanja rata. Medijska izveštavanja o Kremanskom proročanstvu ponovo su počela da se javljaju 1928. godine i preklopila su se sa još jednom velikom državnim krizom izazvanom atentatom na poslanike Hrvatske seljačke stranke u

⁶⁹² *Op. Cit.* Nedeljković, Saša. 2007. str. 45.

parlamentu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Predviđanje o zlokobnoj "Mitrovdanskoj skupštini" je jedna od retkih najava kremanskih proroka, ako ne i jedina, koje je objavljena pre samog ispunjenja, ali se tekst u novinama koji je javnost podsetio na marginalno predviđanje zabeležen u jednoj rečenici članka iz 1916. godine, pojavio tek šest meseci nakon ubistva Stjepana Radića. Njemu je prethodio čitav serijal tekstova posvećenih Kremanskom proročanstvu koji ovo predviđanje nije ni spomenuo, pa možemo da konstatujemo da je isključivi razlog zašto se u ovo vreme u novinama ponovo pojavljuju popularizatori i tumači kremanskog mita, zapravo, situacija opšte društvene krize i neizvesnosti, koja je kulminirala raspuštanjem skupštine i uvođenjem diktature kralja Aleksandra Karađorđevića. Javnost je ponovo trebalo da bude umirena saznanjem da ovi događaji ne mogu da budu šokantni i da prouzrokuju nemire, jer su zapravo najavljeni pre mnogo godina i njihovo nastupanje je stoga bilo neizbežno. Konačno poslednje pojavljivanje Kremanskog proročanstva u javnosti u drugom definisanom periodu, vezano je za monografiju Radovana Kazimirovića iz 1939. godine. U vreme kada se Španski građanski rat bližio kraju, a Drugi svetski rat bio na pomolu, ovo kapitalno izdanje, koje se danas smatra jedinim autentičnim svedočanstvom o proricanjima Tarabića, donelo nam je praktično samo jednu do tada ne objavljenu najavu, koja se upravo odnosila na novi sukob svetskih razmera. Iako se ovo predviđanje zbog opisa, u kome je Drugi svetski rat predstavljen kao serija nacionalnih revolucija, ispostavilo kao promašaj, evidentna je bila namera autora da spasi legitimitet proroka kojima je u ranijim verzijama pripisivana tvrdnja da više neće biti ratova u svetu.

I u trećem periodu procesa konstrukcije Kremanskog proročanstva, koji se vezuje za autorski dvojac Golubović-Malenković, pojavljivanje monografije o proročanstvu 1982. godine i njenih kasnijih reizdanja, preklapilo se sa periodima društvene krize i neizvesnosti izazvane umiranjem predsednika Josipa Broza Tita 1980. godine u lokalnom kontekstu i pojačanim tenzijama u okviru Hladnog rata na globalnom planu. Namera autora koji su u velikoj meri izmenili sadržaj proročanstva i dopisali brojna predviđanja koja ranije nisu postojala, bila je da legitimišu tadašnju vlast, ublaže nastali psihološki udar nakon smrti dugogodišnjeg

predsednika i utvrde neprikosnoveni autoritet proroka kao nepogrešivih vidovnjaka, što je bilo jedino moguće postići konstantnim izbacivanjem predviđanja koja se nisu ostvarila i dodavanjem navodnih najava događaja koji su već postali deo istorije u svakom narednom reizdanju.

Poslednja, četvrta faza, koja se vezuje za konstrukciju kremanskog mita u savremenim okolnostima, ostala je takođe verna tradiciji po kojoj se narativ medijski aktuelizuje u vremenu društvene krize i političkih promena, ali su ovom prilikom popularizatori proročanstva, naročito tokom Petooktobarske revolucije, nedvosmisleno upotreбили narativ u političke svrhe i dopisali novo predviđanje koje je precizno opisalo lidera opozicije, Vojislava Koštunicu, sa ciljem pridobijanja narodne podrške i ostvarenja sopstvenih stranačkih interesa. Ovaj narativ je upotrebljen kao vrsta samoispunjujućeg proročanstva, koje ima za cilj da političkom predvodniku obezbedi legitimitet i posluži kao katalizator društvenih promena. Novinari nastavljaju da pominju Tarabiće i proročanstvo prilikom izveštavanja o gotovo svim najnovijim političkim krizama, poput građanskog rata u Ukrajni ili izbegličke krize u Evropi uzrokovane ratom u Siriji i Iraku.

Ukoliko posmatramo osnovnu strukturu predviđanja u okviru Kremanskog proročanstva, možemo da primetimo da ona u svom idealtipskom obliku u velikoj meri odgovara strukturi pripovetke o sudbini (*Tales of Fate*), o kojima su pisali Nada Milošević-Đorđević i Dragana Antonijević.⁶⁹³ Reč je o zlokobnim narativima koji govore o neminovnosti sudbine, u kojima nevidljiva sila deli pravdu, pri čemu do izražaja dolazi uzaludnost otpora i nemoć čoveka da se suprotstavi onostranom.⁶⁹⁴ Ove pripovetke imaju tri osnovne funkcije: 1. Pojava više sile, kada dolazi do objavljivanja neminovnosti sudbine glavnog junaka; 2. Reakcija junaka, koja podrazumeva postupke kojima on pokušava da izbegne sudbinu; 3. Izvršenje presude, kada dolazi do negiranja pokušaja izbegavanja sudbine i njenog ispunjenja.⁶⁹⁵ Pandan ovim funkcijama u slučaju idealtipske verzije predviđanja

⁶⁹³ Milošević-Đorđević, Nada. 2000. *Od bajke do izreke*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije. str. 52; Antonijević, Dragana. 2010. *Ogledi iz antropologije i semiotike folkloru*. Beograd : Srpski genealoški centatr. str. 111.

⁶⁹⁴ *Op. Cit. Antonijević, Dragana*. 2010. str. 111.

⁶⁹⁵ *Ibid.* str. 111-112.

kremanskih proroka, možemo pronaći u sledećim funkcijama: 1. Pojava više sile, pri čemu se predviđanje javno saopštava kao Božija volja; 2. Reakcija javnosti, koja pokazuje nerazumevanje i skepticizam prema predviđanjima i proroku; 3. Izvršenje presude, koja podrazumeva ostvarenje proročanstva. Dakle pravolinijska struktura ovog proročanstva glasi: Predviđanje istorijskog događaja – Reakcija – Ispunjenje predviđenog istorijskog događaja. U praksi se međutim pokazuje da je ovo idealizovani model koji ne odgovara stvarnom stanju stvari, iako veliki broj ljudi ne osporava njegovu istinitost. Na osnovu brojnih navedenih primera, možemo da zaključimo da stvarna struktura predviđanja kremanskih proroka zapravo odgovara inverznoj strukturi pripovetke o sudbini. Naime, prvo nastupa preliminarno “izvršenje presude“, koje u ovom slučaju označava politički događaj koji predstavlja trenutak društvene nestabilnosti. Zatim dolazi do “reakcije“, pri čemu u javnosti rastu tenzije, društvena nesigurnost i nezadovoljstvo i kao rešenje se javlja “pojava više sile“, odnosno naknadno formulisano predviđanje, koje ima za cilj da legitimise aktuelne političke događaje i rastereti društvenu anksioznost. Pravolinijska struktura ovog proročanstva glasi: Istorijski događaj – Reakcija – Postdiktacija istorijskog događaja.

Voja Antić ističe da se sva predviđanja Tarabića mogu razvrstati u tri osnovne grupe: 1. Predviđanja⁶⁹⁶ koja su izrečena tek posle događaja na koji se odnose; 2. Predviđanja koja su neodređena i nedefinisana; 3. Predviđanja koja se odnose na budućnost, a za koja nije ni okvirno navedeno kada će se dogoditi.⁶⁹⁷

Prvu grupu predviđanja Antić naziva retrodatiranim proročanstvima i reč je o produktima postdiktacije, odnosno *Vaticinium ex eventu* (proročanstvu na osnovu događaja). Za ova predviđanja se tvrdi da su ih proroci obelodanili pre ostvarenja, iako o tome nema pisanih tragova. Tek nakon događaja javlja se veliki broj popularizatora mita koji raznim metodama potkrepljuju proklamovanu autentičnost predviđanja, uključujući i pozivanje na sopstveni legitimitet ili čak falsifikovanje dokaza. Iako je moguće prihvatiti tezu da su svedočenja prenošena usmenim putem i da je strah od odmazde sprečavao poznavaoce da predviđanje

⁶⁹⁶ Antić upotrebljava termin proročanstvo da označi predviđanje.

⁶⁹⁷ *Op. Cit.* Antić, Voja. 2002. str. 21-24.

javno podele, činjenica je da na taj način ostajemo uskraćeni za metod objektivne provere istinitosti i istovremeno izloženi pretnji potencijalne izmene sadržaja usmenog predviđanja, koju je mnogo lakše izvršiti tokom dužeg perioda od izmene sadržaja pisanog predviđanja (premda se pokazalo da je i ovo veoma čest slučaj). Retrodatirana proročanstva stoga predstavljaju najbrojniju grupu predviđanja i njihov osnovni zadatak je da pruže legitimitet proroku i da obezbede podršku znatno ređim predviđanjima koja se odnose na buduće događaje.⁶⁹⁸

Drugu grupu sačinjavaju predviđanja koja AntoniĆ naziva “džoker-proročanstvima” zbog njihove sposobnosti da se iznova ostvaruju, pa ih je moguće reciklirati i više puta upotrebiti.⁶⁹⁹ Ovim predviđanjima po pravilu prethodi autorovo objašnjenje u kome se precizira šta se njima tačno proriče, pa se ovakvom kontekstualnom sugestijom postiže utisak veoma konkretnog predviđanja među primaocima informacije, iako je reč o veoma maglovitim najavama koje su gotovo univerzalno primeljive.

Poslednja grupa formirana je od predviđanja koja do sada nisu ispunjena, ali ni čije precizno ili barem orjentaciono vreme potencijalnog ostvarenja nije datirano.⁷⁰⁰ Ovakve najave budućih događaja omogućuju zagovornicima istinitosti Kremanskog proročanstva da tvrde za svako predviđanje koje se nije ostvarilo, da zapravo još uvek nije nastupilo odgovarajuće, pravo vreme, ali da će se ta najava budućeg događaja neupitno kad-tad obistiniti.⁷⁰¹ AntoniĆ je zaključio da ako vremenski okvir za potencijalno ostvarenje predviđanja nije ni okvirno određen, onda to zapravo i nije pravo proročanstvo, već neoboriva tvrdnja.⁷⁰²

Na prvi pogled vidljiva je autorova namera da ovom podelom plastično ilustruje nepostojanje proverljivih predviđanja koja se pripisuju kremanskim prorocima, čija se istinitost može dokazati štampanim izvorom objavljenim pre događaja koji se predviđa ili pak empirijskim iskustvom samog predviđenog

⁶⁹⁸ *Ibid.* 21-22.

⁶⁹⁹ *Ibid.* str. 22-23.

⁷⁰⁰ *Ibid.* str. 23 -24.

⁷⁰¹ U ovu grupu, uzmeđu ostalih, spada predviđanje o Kruševcu kao budućoj prestonici.

⁷⁰² *Op. Cit.* AntoniĆ, Voja. 2002. str. 24.

dogadaja (ako se predviđanje još uvek nije ostvarilo).⁷⁰³ Ovi neosporni podaci navode međutim Antonića na zaključak da Kremansko proročanstvo i nije pravo proročanstvo, jer ne predviđa budućnost i nije autentično, već predstavlja produkt konstrukcije, izmena i dopisivanja, pa ga autor kreativno imenuje kao “neproročanstvo”. Iako su premise od kojih polazi Antonić validne, dedukcija nije propisno izvedena. Možemo da primetimo da nije svako predviđanje budućnosti prepoznato kao proročanstvo. Vremenskoj prognozi ili predviđanjima izbornih rezultata npr. neće biti pridavan isti značaj kao predviđanju apokalipse, drugog Hristovog dolaska ili propasti jedne dinastije, države, nacije i sl. Predviđanja naučnika koja nam sugerišu kako će svet izgledati npr. za 50 godina, iako se suštinski ne mogu razlikovati od drugih, retko ko će okarakterisati kao proročanstva, jer futurologija kao disciplina pretenduje, iako ne preterano uspešno, na metode kojima se služi nauka a ne ezoterija. Konačno ni svako predviđanje koje ispuni prethodne kriterijume neće obavezno postati proročanstvo, jer brojna predviđanja budu izgovorena ili zapisana, ali ne zadobiju pažnju javnosti i društveno priznanje i veoma brzo budu zaboravljena, bez obzira na njihovu eventualnu tačnost i preciznost. Aspekt predviđanja budućnosti stoga ima sekundarni značaj u odnosu na društveno priznanje i konsezus da je reč o predviđanju budućnosti. Primenjeno na Kremansko proročanstvo to znači da iako je u velikom broju slučajeva reč o dopisivanjima i događajima koji su se već desili, činjenica da je u velikom delu javnosti, medija, pa čak i stručne akademske sredine ovaj narativ prepoznat kao autentičan, daje nam za pravo da zaključimo da ovo jeste proročanstvo. A čini se da je upravo to društveno priznanje zapravo najveći mogući stepen autentičnosti koji jedno proročanstvo može da zadobije.

Na kraju ćemo se, u istom svetlu, upravo pozabaviti konceptima autentičnosti i falsifikata, koji su često dovođeni u vezu sa različitim verzijama Kremanskog proročanstva. Iako su prvi tvorci mita o vidovitim Tarabićima bili Pera Todorović i Čeda Mijatović, najznačajnijim popularizatorom se neosporno

⁷⁰³ Iako ova podela ima nedostatke, poput činjenice da jedno isto predviđanje može biti svrstano u dve različite kategorije ili da su druga i treća grupa po opisu veoma slične, ona je ipak veoma koristan instrument koji otklanja svaku sumnju da je ogromna većina predviđanja zapravo konstruisana, sa ciljem da se sadašnjost i prošlost reinterpretiraju u skladu sa uticajnim političkim interesima, iako se navodno ta predviđanja odnose na buduće događaje.

smatra Radovan Kazimirović i njegova verzija je najčešće proglašavana za original. Postojanje autentične verzije istovremeno podrazumeva i postojanje lažnih verzija, manje vrednih kopija ili bezvrednih imitacija. Monografija Golubovića i Malenkovića ili dopisivanje Lečića i Kovačevića se u takvom tumačenju shvataju kao aberacije originala koje neopravdano nose naziv Kremanskog proročanstva. Filozofski koncept simulakruma, međutim, može da nam pomogne da ovu zablude otklonimo i da prestanemo da proročanstvo posmatramo kao statičan i nepromenljiv korpus tekstova, te da nam omogući da u njemu prepoznamo dinamičan i aktivan proces. Reč simulakrum na latinskom znači sličnost i koristi se da označi predstavu ili imitaciju određene osobe ili stvari. Prvi opis fenomena simulakruma, bez upotrebe samog pojma, ponudio je grčki filozof Platon, kada je definisao dva osnovna tipa slika-idola: 1. Vernu reprodukciju koja pokušava da u potpunosti iskopira original; 2. Namerno izobličenu, koja je izmenjena da bi posmatračima delovala ispravno.⁷⁰⁴ Delez naglašava da se prva odnosi na kopije-ikone, a druga na simulakrume-fantazme.⁷⁰⁵ Platon navodi primer grčke skulpture koja je oblikovana tako da bude veća u gornjem delu da bi posmatračima na zemlji delovala kao da je napravljena u odgovarajućoj razmeri.⁷⁰⁶ Ovaj primer upotrebljava se kao metafora koja označava izvrtanje istine kako bi izgledala tačno iz određenog ugla. Prema tome, nove verzije proročanstva isto tako možemo da posmatramo kao simulakrume koji predstavljaju izvrnute verzije originala, formirane sa ciljem da izgledaju tačno i nepogrešivo u novom kontekstu i iz savremene perspektive. Postmodernista Žan Bodrijar, još prigodnije tvrdi da simulakrum nije kopija stvarnosti, već postaje istina i svojevrsna nadstvarnost⁷⁰⁷ sam po sebi. Ovaj autor naime smatra da su u savremenom svetu znakovi preuzeli primat nad značenjem, odnosno simulirana kopija je istisnula original.⁷⁰⁸ Simulakrumi su po njegovom mišljenju kopije koje predstavljaju stvari koje od svog početka nisu imale original ili koje više nemaju original, jer obeležavaju

⁷⁰⁴ Delez, Žil. 2000. Platon i simulakrum. *Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja*. br. 58 (4) str. 195.

⁷⁰⁵ *Ibid.*

⁷⁰⁶ Videti: Plato. *The Sophist*. <http://philosophy.eserver.org/plato/sophist.txt>

⁷⁰⁷ Nadstvarnost je nesposobnost svesti da razlikuje stvarnost od simulacije stvarnosti. Videti: Bodrijar, Žan. 1991. *Simulakrumi i simulacija*. Ruma: Proleter.

⁷⁰⁸ *Ibid.*

nedostatak stvari koje bi trebalo da označavaju. Tako teritorija npr. nema prioritet nad mapom koja je obeležava, niti je garantovano da će je nadživeti, jer mapa može da obeležava i teritoriju koja više ne postoji, a medijska predstava o ratu ima prioritet u odnosu na stvarni rat. Dakle, simulakrum u ovoj fazi prethodi originalu i distinkcija između stvarnosti i reprezentacije nestaje. Preostaje jedino simulacija, pa originalnost postaje beznačajni koncept.⁷⁰⁹ Ako primenimo ove filozofske ideje na proces konstrukcije Kremanskog proročanstva, možemo da zaključimo da original proročanstva u savremenom svetu više ne postoji, a pitanje je da li je ikada i postojao. Sve verzije narativa predstavljaju kopije prethodnih kopija i u tom kontinuiranom nizu simulacija, znak je preuzeo primat nad značenjem, odnosno sama forma Kremanskog proročanstva, postala je značajnija od njegove sadržine. Originalnost više nema nikakvog značaja, pa nema ni autentične verzije, ni falsifikata.

⁷⁰⁹ Hegarty, Paul. 2004. *Jean Baudrillard: live theory*. London: Continuum.

V

ZAKLJUČAK

U disertaciji su analizirane tri studije slučaja koje se odnose na političku utilizaciju proročanstava u Južnoj Africi, Indoneziji i Srbiji.

U poglavlju pod naslovom "Uloga političkog proročanstva burskog "Nostradamusa" u formiranju ideologije konzervativne desnice u Južnoj Africi" analiziran je uticaj proroka *Sinera Van Rensburga* i kasnijih interpretatora njegovih vizija, na kreiranje burskog i afrikanerskog nacionalnog identiteta u Južnoafričkoj Republici, od početka dvadesetog veka do danas. Delo proroka i njegovih sledbenika posmatrano je u svetlu značajnih istorijskih događaja i savremenih političkih okolnosti. Napravljen je kritički pregled značajnijih dela autora koji su se bavili ovim pitanjem i postavljene su teorijske osnove za planirana buduća istraživanja. Primarna uloga proročanstava se, u ovom poglavlju, ne identifikuje u predviđanju budućih događaja, već u ideološki obojenoj reinterpretaciji prošlosti i sadašnjosti u ključu determinizma i suočavanju sa društvenim promenama u vremenima krize, kao i njihovom negiranju. Navodna predviđanja tako postaju prihvatljivo mesto za ispoljavanje društveno neprihvatljivih stavova i neostvarenih političkih želja, ciljeva i ambicija.

Drugo poglavlje pod naslovom "Politička upotreba proročanstava u Indoneziji", odnosi se na utilizaciju Đajabajinog proročanstva u procesu borbe za nezavisnost Indonezije tokom poslednja dva veka i analiza se oslanja na interpretaciju predviđanja dolaska pravednog kralja "Ratu Adila" i pratećeg zlatnog doba, zatim na razloge prihvatanja japanske okupacije u Drugom svetskom ratu i tehnike savremene stranačke borbe u političkim kampanjama koje koriste profetičku simboliku. Ilustovan je odnos između milenarističkih pokreta, kolonijalizma i ekonomske deprivacije i još jednom je pokazano u kojoj meri

proročki narativi mogu biti potentni u mobilisanju nezadovoljnog stanovništva u revolucionarnim aktivnostima.

U trećem poglavlju pod naslovom “Stvaranje, oblikovanje i politička instrumentalizacija Kremanskog proročanstva”, razmatran je način na koji je kremanski mit o vidovitim Tarabićima kreiran, dopisivan i menjan od početka dvadesetog veka do danas i tumačen je opseg njegovog uticaja na političke događaje u Srbiji tokom ovog perioda, kao i aspekti njegove komodifikacije i ekonomske i turističke utilizacije. Korišćeni dekonstruktivistički metod imao je za cilj da pokaže proces nastajanja jednog proročanstva koje se u javnosti i medijima često predstavlja kao istinito, bez bilo kakvog kritičkog otklona. Pokazano je da su gotovo sva predviđanja u njemu retrodatirana i da predstavljaju plod postdiktije. Predviđanja budućnosti gotovo da nema i u velikom broju slučajeva reč je o dopisivanjima i predskazanjima događaja koji su se već dogodili. Bez obzira na to, Kremansko proročanstvo nije lažno proročanstvo ili plagijat. Činjenica da je u velikom delu javnosti ovo proročanstvo prepoznato kao autentično, obezbedilo mu je društveno priznanje, što predstavlja najveći mogući stepen autentičnosti koji jedno proročanstvo može da zadobije.

Cilj disertacije je bio da se dekonstruišu naizgled raznorodna politička proročanstva, kako bi se utvrdilo da li postoje univerzalni ili široko primenjivi šabloni upotrebe profetičkih narativa u promovisanju političkih ideja. Dokazano je da se politička proročanstva i proroci, bez obzira na vremenski i prostorni kontekst, po pravilu pojavljuju u turbulentnim periodima, kao katalizatori društvenih promena ili čuvari postojećeg stanja. Osnovna hipoteza po kojoj proročanstvo, suprotno uvreženom mišljenju, nema funkciju predviđanja budućnosti, već legitimisanja sadašnjosti i reinterpretniranja prošlosti, pokazala se kao ispravna i u najvećem broju analiziranih predviđanja, aspekt prekognicije bio je potpuno izostavljen.

LITERATURA I IZVORI

- Aberle, D. F. 1966. The Peyote Religion Among the Navaho. *Viking Fund Publication in Anthropology* 41.
- Aleksić, Dragan. 1929. Kremna, prestonica nahije proroka protivu Obrenovića. *Vreme*. 17. april
- Allen, John. 2005. *Apartheid South Africa: An Insider's Overview of the Origin And Effects of Separate Development*. iUniverse
- Antonić, Voja. 2002. *Kremansko neproročanstvo, studija jedne obmane*. V. Antoniće, Beograd.
- Antoničević, Dragana. 2004. Politički simboli u predizornoj kampanji Vojislava Koštunice 2000. godine. Nova srpska politička misao, Nova edicija vol IX no 1-4
- Antoničević, Dragana. 2007. *Karađorđe i Miloš između istorije i predanja*. "Srpski genealoški centar" i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd
- Antoničević, Dragana. 2007. *Karađorđe i Miloš, Mit i politika*. "Srpski genealoški centar" i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd
- Antoničević, Dragana. 2010. Ogledi iz antropologije i semiotike folklora. Beograd : Srpski genealoški centar.
- Ardener, Edwin. 2007. The voice of prophecy: and other essays. New York; Oxford: Berghahn Books
- Armstrong, Karen. 2005. Kratka istorija mita. Geopoetika
- Badić, Dušan. 1989. *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko: ogledi o narodnoj religiji*. Biblioteka XX vek
- Berger, Iris. 2009. *South Africa in World History*. Oxford University Press
- Bodriar, Žan. 1991. Simulakrumi i simulacija. Ruma: Proleter.
- Bošković, Aleksandar. 2002. Anthropological Perspectives on Myth. *Anuário Antropológico*.

- Bošković, Aleksandar. 2006. *Mit, politika, ideologija – Ogledi iz komparativne antropologije*, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Brown, Colin. 2003. *A Short History of Indonesia: The Unlikely Nation?*. Allen & Unwin.
- Bubandt, Nils. 2014. *Democracy, Corruption and the Politics of Spirits in Contemporary Indonesia*. Routledge.
- Carey, P. B. R. 1974. *The Cultural Ecology of Early Nineteenth Century Java: Pangeran Dipanagara, a Case Study*. Institute of Southeast Asia.
- Carey, Peter. 1976. The Origins of the Java War (1825-30). *The English Historical Review*, Vol. 91, No. 358.
- Castoriadis C. 1998. *The Imaginary Institution of Society*. MIT Press. Cambridge.
- Cœdès, George. 1968. *The Indianized States of South-East Asia*. University of Hawaii Press.
- Čolović, Ivan. 2000. *Politika simbola*. Čigoja štampa.
- Coote, Lesley A. 2000. *Prophecy and Public Affairs in Later Medieval England*. York Medieval Press.
- Ćorović, Vladimir. 1989. *Istorija Srba (treći deo)*. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- Čovek koji se smeje. 1915. Na brzu ruku. *Budućnost*. 14. septembar.
- Cribb, Robert. 2004. Serakat Islam. in *Southeast Asia: A Historical Encyclopedia, from Angkor Wat to East Timor*. ed. Ooi, Keat Gin. ABC-CLIO.
- Cribbb, Robert; Kahin, Audrey. 2004. *Historical Dictionary of Indonesia*. Scarecrow Press.
- Čuvar Kremanskog proročanstva: Ja sam doveo Nikolića na vlast
<http://arhiva.24sata.rs/vesti/aktuelno/vest/cuvar-kremanskog-prorocanstva-ja-sam-doveo-nikolica-na-vlast/41153.phtml>
- Daglas, Meri. 2001. *Čisto i opasno*. Čigoja štampa.
- Dahm, Bernhard. 1969. *Sukarno and the struggle for Indonesian independence*. Cornell University Press.
- Darkley, Steven. 2005. *The History of Indonesia*. London, Greenwood Press.

- Darmaputera, Eka. 1988. *Pancasila and the Search for Identity and Modernity in Indonesian Society: A Cultural and Ethical Analysis*. BRILL.
- Davison, Scott A. Prophecy. in The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2014 Edition). Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/prophecy/>
- De Spinoza, Benedict. 1891. The Chief Works of Benedict de Spinoza. translated from the Latin, with an Introduction by R.H.M. Elwes, vol. 1 Introduction, Tractatus-Theologico-Politicus, Tractatus Politicus. Revised edition (London: George Bell and Sons,). 09/11/2015.
<http://oll.libertyfund.org/titles/1710>
- Dean-Otting, Miriam. 2010. Prophets. in Encyclopedia of Psychology and Religion. Springer.
- Dedijer, Vladimir. 1973. Slom Austro-Ugarske ofanzive 1914. u Istorija Jugoslavije. Izdavačko preduzeće Prosveta
- Delez, Žil. 2000. Platon i simulakrum. Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja
- Dimmitt, C. 1990. Yuga. u *Enciklopedija živih religija*. Beograd: Nolit.
- Dorđević, Vladimir. 1909. *Ministar u apsu*. Štamparija St. M. Ivkovića i komp., Beograd.
- Dragana, Antonijević. 2000. "Okultna istorija": predskazanja i verovanja o srpskim vladarima u znamenitim događajima u 19. veku. u Godišnjak za društvenu istoriju. God. 7. Sv. 1.
- Du Preez, Max. 2010. *Of Warriors, Lovers and Prophets: Unusual Stories from South Africa's Past*. Zebra Press (Random House Struik)
- Du Toit, André. 1983 No Chosen People: The Myth of the Calvinist Origins of Afrikaner Nationalism and Racial Ideology. *The American Historical Review*, Vol. 88, No. 4.
- Du Toit, Brian M. 1970. Afrikaners, Nationalists and Apartheid. *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 8, No.4.
- Duxbury, Geo. 1981. *David and Goliath: The First War of Independence, 1880-1881*. South African National Museum of Military History.

- Edelstein, Dan. 2004. *Restoring the Golden Age: mythology in revolutionary ideologies and culture*. University of Pennsylvania.
- Eliade, Mircea. 1963. *Myth and Reality*. Trans. Willard R. Trask. New York: Harper & Row.
- Elijade, Mirča. *Sveto i profano*. Budućnost
- Elson, R.E. 2008. *The Idea of Indonesia: A History*. Cambridge University Press.
- Empson, Rebecca. 2006. Time, Causality and Prophecy in the Mongolian Cultural Region: Visions of the Future. *Global Oriental*.
- Evo da li Srbi veruju u proročanstva Tarabića,
<http://www.telegraf.rs/vesti/1763834-evo-da-li-srbi-veruju-u-prorocanstva-tarabica>
- Fairbridge, Dorothea. 1918. *History of South Africa*, Oxford: Oxford University Press
- Florida, Nancy K. 1995. *Babad Jaka Tingkir*. Duke University Press.
- Friend, Theodore. 2003. *Indonesian Destinies*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Friend, Theodore. 2014. *The Blue-Eyed Enemy: Japan Against the West in Java and Luzon, 1942-1945*. Princeton University Press.
- Geertz, Armin W. 1994. *The Invention of Prophecy: Continuity and Meaning in Hopi Indian Religion*. University of California Press.
- Geertz, Clifford 2010. *Lokalno zanje*, AGM, Zagreb.
- Geertz, Clifford. 1976. *The Religion of Java*. The University of Chicago Press.
- Geertz, Clifford. *The Interpretation of Culture*. New York: Basic Books.
- Gell, Alfred. 2001. *The anthropology of time : cultural constructions of temporal maps and images*. Oxford ; Washington, D. C.: Berg
- Gell, Alfred. 2001. *The anthropology of Time: Cultural Constructions of Temporal Maps and Images*. Oxford; Washington, D. C.: Berg.
- Giliomee, Hermann 2003. The Making of the Apartheid Plan, 1929-1948. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 29, No. 2.
- Goldenberg, Melvin. 1985. The Nature of Afrikaner Nationalism, *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 23, No. 1.

- Golubović, Dragoljub; Malenković, Dejan. 1989. *Kremansko proročanstvo: šta je bilo, šta nas čeka*. BIGZ, Beograd.
- Gorba269ov
- Gordana Gorunović. 2011. Gercov interpretativni pristup religiji: komparativno proučavanje islama u Indoneziji i Maroku. U *Antropologija religije i alternativne religije*, ur. Danijel Sinani. SGC.
- Goto, Ken'ichi. 2003. *Tensions of Empire: Japan and Southeast Asia in the Colonial and Postcolonial World*. NUS Press.
- Green, Lawrence 1956. *There's a Secret Hid Away*. Cape Town: Timmins; Botha S. 1940 *Profeet en wgsman*, Johannesburg
- Grundlingh, Albert. 1996. Probing the Prophet: The Psychology and Politics of the Siener van Rensburg Phenomenon, *South African Historical Journal*, 34:1.
- Grundlinhg, Albert. 1999. The King's Afrikaners? Enlistment and Ethnic Identity in the Union of South Africa's Defence Force during the Second World War, 1939-45. *The Journal of African History*, Vol. 40, No. 3
- Guha, Ramachandra 2014. *Makers of Modern Asia*. Harvard University Press.
- Gundlingh, Albert. 1980. "Collaborators in Boer Society". in Warwick ed., *South African War*
- Gunn, Geoffrey C. 1979. Ideology and the Concept of Government in the Indonesian New Order. *Asian Survey*, Vol. 19, No. str. 751-769.
- Hale, Christopher. 2013. *Massacre in Malaya: Exposing Britain's My Lai*. The History Press.
- Hamilton. M. 2001. Prophetism. in International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences. Elsevier.
- Haulleville, Olivia de. 2000. *Pilgrimage to Java*. iUniverse.
- Headley, Stephen C. 2006. Being a "martyr" [syahîd] in Java today: A deformation of sacrifice?. *Colloque "Martyr(e) et suicide dans l'islam contemporain*.
- Hegarty, Paul. 2004. Jean Baudrillard: live theory. London: Continuum.
- Heidhues, Mary Somers. 2000. *Southeast Asia: A Concise History*. London: Thames and Hudson.
- Hollander, Edwin. 1958. "Conformity, status, and idiosyncrasy credit". *Psychological Review* 65 (2)

- Hoskin, Janet. 1987. The Headhunter as Hero: Local Traditions and Their Reinterpretation in National History. *American Ethnologist*, Vol. 14, No. 4.
- Houbent, Vincent. 2009. The Future of the Past, the Past of the Future: History in Southeast Asia. in *Responding to the West: Essays on Colonial Domination and Asian Agency*. ed. Hans Hagerdal.
- <https://www.scribd.com/doc/110161554/PROPHECIES-by-Siener-Van-Rensburg>)
- Humphreys, Sarah C. 1997. *Cultures of Scholarship*. University of Michigan Press.
- Hyslop, Jonathan. 1995. The Prophet Van Rensburg's vision of Nelson Mandela: White popular religious culture and responses to democratization, *Social Dynamics: A journal of African studies*, 21:2.
- Hyslop, Jonathan. 1996. Problems of Explanation in the Study of Afrikaner Nationalism: A Case Study of the West Rand. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 22, No. 3.
- Integralni skup predviđanja prevedenih na engleski jezik može se pogledati na linku: <http://www.infoanda.com/resources/jayabaya.php>
- Iz uspomena M. Đ. Milićevića. 1931. u *Srpski književni glasnik*.
- Jay, Robert. 1971. The Javanese State and Islam. in *Man in Adaptation: The Cultural Present*. ed. Cohen, Yehudi A.
- Jedan koji veruje. 1916. Kremansko proročanstvo. *Velika Srbija*. 23. april.
- Jedan koji veruje. 1916. Kremansko prorpčanstvo. *Velika Srbija*. broj 14. 23. april.
- Johns, A.H. 1961. Muslim Mystics and Historical Writing, in *Historians of South East Asia*, ed. D.G.E. Hall. London: Oxford University Press.
- Jovanović, Slobodan. 1933. *Druga vlada Miloša i Mihaila*. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd
- Jovanović, Slobodan. 1990. *Vlada Aleksandra Obrenovića (knjiga prva)*. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Jugoslavijapublik, Srpska književna zadruga, Beograd
- Jovanović, Slobodan. 1990. *Vlada Milana Obrenovića (deo prvi)*. Beogradski izdavački grafički zavod, Jugoslavijapublik, Srpska književna zadruga, Beograd

- Kahin, George. 1952. *Nationalism and Revolution in Indonesia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kartodirdjo, Sartono. 1976. Social Movements of Java in the XIX and XX Centuries: an Analytical Framework. The Tjiomas Rebellion of 1886: a Case Study. *Cahiers Internationaux D'histoire Économique Et Sociale, Volume 8*
- Kartodirdjo, Sartono. 1978. Protest Movements in Rural Java: A Study of Agrarian Unrest in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries. Oxford University Press.
- Kartodirdjo, Sartono. 1988. *Modern Indonesia, tradition & transformation: a socio-historical perspective*. Gadjah Mada University Press.
- Kartodirdjo, Sartono. 2007. Agrarian Radicalism in Java: Its Setting and Development, in *Culture and Politics in Indonesia*. ed. Holt, Claire. Equinox Publishing.
- Kataklizma uz sir, kajmak i pršutu
http://www.danas.rs/danassrs/drustvo/terazije/kataklizma-uz-sir-kajmak-i-prsutu.14.html?news_id=253156
- Kazimirović, Radovan. 1928. Kremansko proročanstvo – prilog ispitivanju vidovitosti, proricanja i verovanja u našem narodu. *Vreme*, 4.-26. decembar.
- Kazimirović, Radovan. 1928. Kremansko proročanstvo – prilog ispitivanju vidovitosti, proricanja i verovanja u našem narodu. u *Vreme*. 10. decembar.
- Kazimirović, Radovan. 1999. *Tajanstvene pojave u našem narodu: Kremansko proročanstvo*, (Fototipsko izdanje iz 1939.). Dečija knjiga, Beograd.
- Knapp, Stephen. 2011. *The Vedic Prophecies: A New Look into the Future: The Eastern Answers to the Mysteries of Life*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Koštunica kod Tarabića <http://www.novosti.co.rs/vesti/naslovna/drustvo.395.html:16.12.51-Koštunica-kod-Tarabića>
- Kovačević, Ivan. 2006. Mit i umetnost. Čigoja štampa.
- Kremansko proročanstvo i Ukrajina: “Leteće iznad naših glava plamene lopte a mi ćemo ih gledati sa strahom ali mrtvih Srba biti neće”
<http://www.skandalozno.rs/novosti/kremansko-prorocanstvo-i-ukrajina-letece-iznad-nasih-glava-plamene-lopte-a-mi-cemo-ih-gledati-sa-strahom-ali-mrtvih-srba-bit-nece>

- Krizu u Ukrajini predvideli Nostradamus i Tarabići kao uvod u III svetski rat
<http://www.vestinet.rs/info/krizu-u-ukrajini-predvideli-nostradamus-i-tarabici-kao-uvod-u-iii-svetski-rat>
- Kunibert, Bartolomeo. 1988. Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića 1804-1850. Prosveta, Beograd
- Kurten, Filip; Fajerman, Stiven; Thompson, Leonard; Vansina, Jan. 2005. *Istorija Afrike*, Beograd: Clio
- Labrousse, Pierre. 1993. The Second Life of Bung Karno Analysis of the Myth (1978-1981). *Indonesia, No. 57, Archipel*.
- Lanternari, Vittorio. 1974. Nativistic and Socio-Religious Movements: A Reconsideration. *Comparative Studies in Society and History, Vol. 16, No. 4*.
- Leach, Edmund. 1961. *Rethinking Anthropology*. London: Athlone Press.
- Leach, Graham. 1986.. *South Africa: no easy path to peace*. Routledge
- Lee, Khoon Choy. 1999. *A Fragile Nation: The Indonesian Crisis*. World Scientific.
- Les Hexham, Irving. 1980. Dutch Calvinism and the Development of Afrikaner Nationalism. *African Affairs, Vol. 79, No. 315*. lie, Michael. 1994. Bitter Monuments: Afrikaners and the New South Africa. *The Black Scholar, Vol. 24, No. 3*.
- Levenda, Peter. 2011. *Tantric Temples: Eros and Magic in Java*. Nicolas-Hays, Inc.
- Levi-Stos, Klod. 1966. *Divlja misao*. Beograd: Nolit.
- Lévi-Strauss, Claude.. 1969. *The Elementary Structures of Kinship*. Beacon Press, Boston
- Linton, Ralf. 1943. Nativistic Movements. *American Anthropologist, XLV*.
- Linton, Ralph; Hallowell, A. Irving. 1943. Nativistic Movements. *American Anthropologist, New Series, Vol. 45, No. 2, Centenary of the American Ethnological Society*.
- Lockyer, Herbert. 1988. *All the Messianic Prophecies of the Bible*. Zondervan.
- Lovell, Colin Rhys. 1956. Afrikaner Nationalists and Apartheid. *The American Historical Review, Vol. 61, No. 2*.
- Magična mistika Kremana http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/524.html:
 277420-Magična-mistika-Kremana

- Majdan, Zoran. Magovi i vragovi. Vreme, broj 532, 15.mart.2001.
- Marković, Slobodan. 2006. *Grof Čedomilj Mijatović*. Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd.
- Marković, Slobodan. 2006. *Grof Čedomilj Mijatović*. Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd
- Marx, Christoph. 2008. *Oxwagon Sentinel: Radical Afrikaner Nationalism and the History of the Ossewabrandwag*. Pretoria/Berlin: University of South Africa Press/LIT
- Matthews, A. Ojo. 2006. Prophets. in *Encyclopedia of Religion, Communication, and Media*. Routledge.
- McKenna, Amy,ed. 2011. *History of South Africa*, Britannica Educational Publishing, Rosen Educational Services
- Melayu, Hasnul Arifin. 2000. *Islam and Politics in the Thought of Tjokroaminoto (1882.-1934.)*. Institute of Islamic Studies McGill University.
- Merton, Robert K.. 1948. The Self Fulfilling Prophecy, *Antioch Review* 8. No2
- Mestrovic, Stjepan. 1991. *The Coming Fin de Siecle: An Application of Durkheim's Sociology to Modernity and Postmodernism*. London: Routledge
- Mihailo nije Gorbačov
http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:277412-Mihailo-nije---
- Mijatović, Čedomilj. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*, br. 126. 9. maj. Drugi članak.
- Mijatović, Čedomilj. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*, br. 128. 11. maj. Četvrti članak.
- Mijatović, Čedomilj. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*, br. 129. 12. maj. Peti članak.
- Mijatović, Čedomilj. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*. br. 127. 10. maj. Treći članak.
- Mijatović, Čedomilj. 1903. Jedno proročanstvo (druga knjiga). *Male Novine*. 6. maj.
- Mijatović, Čedomilj. 1903. Jedno proročanstvo (prva knjiga). *Male Novine*. 9. januar.
- Milićević, Milan Đ. 1894. *Život Srba seljaka*. Državna štamparija kraljevine Srbije, Beograd.

- Miller, Stephen M. 2007. *Volunteers on the Veld : Britain's citizen-soldiers and the South African War, 1899–1902* . University of Oklahoma Press: Norman.
- Milošević, Katarina; Stojadinović, Miša. 2012. Understanding the Contemporary Political Myth Through the Prism of National Identity. *Philosophy, Sociology, Psychology and History Vol. 11, No 1*.
- Milošević-Đorđević, Nada. 2000. Od bajke do izreke. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Moertono, Soemarsaid. 2009. *State and Statecraft in Old Java: A Study of the Later Mataram Period, 16th to 19th Century*. Equinox Publishing.
- Nedeljković, Saša. 2006. Mit, religija i nacionalni identitet: Mitologizacija u Srbiji u periodu nacionalne krize. *Etnoantropološki problemi, n.s. god. 1. sv.1*.
- Nedeljković, Saša. 2007. Čast, krv i suze. Zuhra: Beograd.
- Nepoznati autor. 1903. Još nešto o proročanstvu onog seljaka iz Kremana. *Narodni list*. 16. oktobar
- Nepoznati autor. 1903. Proročanstvo. *Narodni list*. 12. oktobar
- Nepoznati autor. 1928. Još nešto o Kremanskom proročanstvu. *Vreme*. 30. decembar.
- Neverovatna životna priča Čedomilja Mijatovića: Umalo postao patrijarh
<http://www.blic.rs/Riznica/Istorije/509699/Neverovatna-zivotna-prica-Cedomilja-Mijatovica-Umalo-postao-patrijarh>
- Nikolić citirao Tarabića pred kineskim premijerom: Doći će žuti ljudi sa istoka i piće vodu sa Morave <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/520298/Nikolic-citirao-Tarabica-pred-kineskim-premijerom-Doci-ce-zuti-ljudi-sa-istoka-i-pice-vodu-sa-Morave>
- Nikolić, Dejan. 1996. *Svi vladari Srbije*. Narodna biblioteka "Resavska škola", Despotovac.
- O'Maeara, Dan. 1977. The Afrikaner Broederbond 1927-1948: Class Vanguard of Afrikaner Nationalism. *Journal of Southern African Studies, Vol. 3, No. 2*.
- Orford, J.G. 1971. The Verdict of History: Reflections on the possible influence of "Siener" van Rensburg's visions on General J.H. "Koos" de la Rey and some of the results. *Military History Journal, Vol 2, No 2*.

- Ottaway, M. 1994. The March 1992 Referendum, in: H Kitchen and J C Kitchen (eds), South Africa. *Twelve Perspectives on the Transition*, The Washington Papers
- Overholt, T.W. 1989. *Channels of Prophecy: The Social Dynamics of Prophetic Activity*. Minneapolis.
- Parry, Richard Lloyd. 2007. *In the Time of Madness: Indonesia on the Edge of Chaos*. Grove/Atlantic, Inc.
- Perović, Latinka. 1983. *Pera Todorović*. Izdavačka radna organizacija "Rad", Beograd
- Pjević, Dragan. Kremansko proročanstvo, izvor novih inspiracija. Turistička organizacija Kremnaturist, Šabac
- Pjević, Dragan. Razgovor obavljen u Kremnima 12. jula 2009. preuzeto iz Toskić Jelena
- Plato. The Sophist. <http://philosophy.eserver.org/plato/sophist.txt>
- Polme, Denis. 2006. *Afričke civilizacije*. Beograd: Ukronija
- Proročanstvo: Balkanski rat će biti sa Albancima, pobiće Srbi
<http://srbin.info/2015/05713/prorocanstvo-balkanski-rat-ce-biti-sa-albancima-pobedice-srbi/>
- Quinn, George. 2009. National Legitimacy through a Regional Prism: Local Pilgrimage and Indonesia's Javanese Presidents. in *The Politics of the Periphery in Indonesia: Social and Geographical Perspectives*. NUS Press
- Raath, A.W.G., Van Zyl, N. 1994. *Siener van Rensburg en die Rebelle*. Pretoria: Promedia
- Ramalan "Notonegoro" Jayabaya, Jokowi Tak Masuk Hitungan. Preuzeto sa:
<http://www.nefosnews.com/post/berita-analisa/ramalan-notonegoro-jayabaya-jokowi-tak-masuk-hitungan>;
<http://habitanomaly.blogspot.rs/2014/12/ramalan-notonegoro-jayabaya-jokowi-tak.html>
- Ramstedt, Martin. 2005. *Hinduism in Modern Indonesia*. Routledge.
- Rat preko proroka
http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:277414-Rat-preko-proroka

- Reid, Anthony. 1974. *The Indonesian national revolution, 1945–1950*. Hawthorn, Vic.: Longman.
- Reitz, Deneys. 1929. *Commando: A Boer Journal of the Boer War*. London
- Report on the Outbreak of the Rebellion and the Policy of the Government with regard to its Suppression, 1915. London: Darling and Son
- Reuter, Thomas. 2004. Java's Hinduism Revival. *Hinduism Today Web Edition*.
Link: <http://www.hinduismtoday.com/modules/smartsection/item.php?itemid=1308>
- Reuter, Thomas. 2005. Great Expectations: Hindu Revival Movements in Java, Indonesia. *Swaveda* May 13. dustupno na:
<http://www.hindunet.org/hvk/articles/1205/36.html>
- Reuter, Thomas. 2008. Reading the Future in Indonesia: Javanese Texts of Prophecy as a Popular Genre. *17th Biennial Conference: Is this the Asian Century?*.
- Reuter, Thomas. 2010. Spiritual Imagination and Societal Change in Indonesia: The Prophecies of King Jayabaya. *Volume 1 in the Sydney Anthropology Symposium Series (SASS) Vol 1. Online Proceedings of the Symposium Anthropology and the Ends of Worlds. University of Sydney 25-26 March 2010*.
- Ricklefs, M.C. 2001. *A History of Modern Indonesia Since c. 1200*. Stanford University Press.
- Right-Wing South Africans Still Fear 'Racial Apocalypse' After Mandela's Death 23.10.2014. <http://www.businessinsider.com/south-africa-race-war-2013-12>
- Ross, Robert; Mager, Anne Kelk; Nasson, Bill. 2011. *The Cambridge History of South Africa (Volume 2)*. Cambridge University Press.
- Sampson, Philip. J. 1915. *The Capture of De Wet: The South Africa Rebellion 1914*. London: Edward Arnold.
- Schönteich, Martin; Boshoff, Henri. 2003. 'Volk', Faith and Fatherland: The Security Threat Posed by the White Right. Institute for Security Studies
- Scully, Pamela. 2000. "White maternity and black infancy: The rhetoric of race in the South African women's suffrage movement, 1895–1930". Ed. Fletcher, Ian Christopher; Mayhall, Laura E. Nym; Levine, Philippa. *Women's Suffrage in the British Empire: Citizenship, nation and race*. London: Routledge.

- Šentir, Josip. 1977. Opća enciklopedija (knjiga 1.) Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb
- Sinani, Danijel. 2009. *Ruslje*. SGC.
- Sloba umesto Broza http://91.222.5.72/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:277417-Sloba-umesto-Broza
- Smith, Anthony. 2013. The Golden Age and National Renewal. in *Myths and Nationhood*. ed. Schopflin, George; Hosking, Geoffrey. Routledge.
- Snyman, Adriaan 1993. *Stem van 'n Profeet*. Mosselbaai: Hugenate Publikasies
- Snyman, Adriaan. 1999. *Voice of a Prophet*. Vaandel Uitgewers. 33 (U ovom radu je korišćeno dostupno online izdanje ove knjige čija se paginacija razlokije od štampanog. Preuzeto sa:
- Soetan, Soetopo. 2001. Indonesian Nationalism and the Japanese Occupation during World War II. *The Journal of Sophia Asian Studies No.19*.
- Soulen, Richard N; Soulen, R. Kendall. 2001. Handbook of Biblical Criticism. Westminster John Knox Press.
- Srpska državnost-ideje I lutanja <http://www.aleksinac.net/kolumne/srpska-drzavnost-ideje-i-lutanja.html>
- Stange, Paul. 2004. Kebatinan Movements. in. *Southeast Asia: A Historical Encyclopedia, from Angkor Wat to East Timor*. ed. Ooi, Keat Gin. ABC-CLIO. str. 719
- Stanojević, Stanoje. 1989. *Svi srpski vladari*. V. Topalović, Beograd
- Stapleton, Timothy, J. 2010. *A Military History of South Africa*, ABC-Clio
- Stultz, Newell M; Butler, Jeffrey. 1963. The South African General Election of 1961. *Political Science Quarterly*, Vol. 78, No. 1.
- Sundhaussen, Ulf. 1982. *The Road to Power: Indonesian Military Politics, 1945-1967*. Oxford University Press.
- Suwandi, Raharjo. 2000. *A Quest for Justice: The Millenary Aspirations of a Contemporary Javanese Wali*. KITLV Press.
- Tarling, Nicholas. 2001. *Southeast Asia: A Modern History*. Oxford University Press.
- Taylor, Rupert. 1911. The Political Prophecy in England. The Columbia University Press

- Teik, Goh Cheng. 1972. Why Indonesia's Attempt at Democracy in the Mid-1950s Failed. *Modern Asian Studies*, Vol. 6, No. 2.
- The Bestowal of New Title: Princess Hayu and Prince Notonegoro. Preuzeto sa: <http://kratonwedding.com/the-bestowal-of-new-title-princess-hayu-and-prince-notonegoro/>
- Thompson, Leonard. 1985. *The Political Mythology of Apartheid.*, London : New Havenand
- Thomson, L.M. 2001. *A History of South Africa*. Yale University Press
- Thornton, Tim. 2006. Prophecy, Politics and the People in Early Modern England. The Boydell Press, Woodbridge
- Todorović, Pera. 1903. Crno proročanstvo 1. *Ogledalo*. 29.maj.
- Todorović, Pera. 1903. Crno proročanstvo 2. *Ogledalo*. 31. maj.
- Toskić, Jelena. Upotreba Kremanskog proročanstva u političkom i turističkom folkloru (magistarska teza)
- Touwen-Bouwsma, Elly 1996. The Indonesian Nationalists and the Japanese "Liberation" of Indonesia: Visions and Reactions. *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 27, No. 1, *The Japanese Occupation in Southeast Asia*.
- Touwen-Bouwsma, Elly. 2004. Diponegoro (Pangeran Diponegara) (CA. 1785-1855), in. *Southeast Asia: A Historical Encyclopedia, from Angkor Wat to East Timor*. ed. Ooi, Keat Gin. *ABC-CLIO*.
- U selu kremanskih proroka osvešćaće bure u kome se skrivao kralj Aleksandar Prvi Karađorđević <http://www.Nezavisne.Com/zivot-stil/zivot/U-selu-kremanskih-proroka-osvestace-bure-u-kome-se-skrivao-kralj-Aleksandar-Prvi-Karadordevic/97543>
- Van De Ryt, Ami M. 2001. Japanese Occupation of Indonesia. *Perspectives in History XVII*. ed. Van De Ryt, Ami M.
- Van der Kroef, Justus M. 1959. Javanese Messianic Expectations: Their Origin and Cultural Context. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 1, No. 4.
- Van der Kroef, Justus M. 1968. Sukarno, the Ideologue. *Pacific Affairs*, Vol. 41, No. 2.
- Van der Kroef, Justus M. 1973. Sukarno's Indonesia. *Pacific Affairs*, Vol. 46, No. 2.
- Van Rooyen, J. 1994. The White Right, in: A Reynolds (ed.), *Election '94 South Africa. The campaigns, results and future prospects*. Claremont.

- Vasić,Dragiša. 2003. Devetsto treća. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Veselinović, Andrija; Ljušić, Radoš. 2001. *Srpske dinastije*. Platoneum, Novi Sad, Beograd
- Vestergaard, Mads. 2001. Who's Got the Map? The Negotiation of Afrikaner Identities in Post-Apartheid South Africa. *Daedalus*, Vol. 130, No. 1, Why South Africa Matters.
- Vickers, Adrian. 2013. A History of Modern Indonesia, Cambridge University Press.
- Videti: Todorović, Pera. 1902. Jedno proročanstvo. *Male Novine*, br. 117. 30. april. Prvi članak.
- Vuković, Branislav. 1961. *Indonezija: Društveno – politički razvitak i radnički pokret*. Rad, Beograd.
- Wallace, A. F. C. 1956. Revitalization movements. *American Anthropologist*, LVIII.
- Warma, Pavan K. 2012. *Becoming Indian: The Unfinished Revolution of Culture and Identity*. Penguin Books India.
- Weber, Max. 2009. *Theory of Social and Economic Organization*. Simon and Schuster.
- Wessels, André. 2010. *A Century of Postgraduate Anglo-Boer War (1899-1902)*, Sun Press.
- Westerling, Raymond. 2013. *Challenge to Terror*. Read Books Limited.
- Wiyono, Gani. 1999. Ratu Adil: A Javanese Face of Jesus?. *Journal of Asian Mission* 1/1.
- Yewangoe, Andreas Anangguru. 1987. *Theologia Crucis in Asia: Asian Christian Views on Suffering in the Face of Overwhelming Poverty and Multifaceted Religiosity in Asia*. Rodopi.
- Žirarde, Raul. 2000. Politički mitovi. Beograd: Čigoja štampa.
- Zorić, Snježana. 1986. Fenomenologija javanskog misticizma. u *Kulture Istoka: Časopis za filozofiju, književnost i umetnost istoka*, br.9.
- Zundhausen, Holm. 2008. Istorija Srbije od 19. do 21. veka. Klio, Novi Sad

IZVORI

“Male Novine” broj 126, 9. maj 1902.

Jedno proročanstvo (I)

Dragi gospodine Todoroviću, - Kad ste već u br. 117-om “Malih Novina” pomenuli moje ime u vezi s pričanjem o jednom čudnom proročanstvu, i kad pričanje o tome proročanstvu nije sasvim tačno - a zasluži da se zna tačno, jer je u neku ruku istorijski fakat - onda ćete mi, bez svake sumnje, dozvoliti da vam tu stvar tačno ispričam.

Nije to bilo onom prilikom kad nam je kralj Milan saopštio svoju odluku da traži razvod braka s kraljicom Natalijom, kako vi velite u 117. br. “M. Novina”, nego 19-og Februara 1889, kad nas je kralj pozvao da nam saopšti da se rešio da kroz tri dana abdicira.

Niko od ondašnjih članova kabineta nije ni slutio da nam predstoji abdikacija kraljeva! Ja najmanje, jer sam ja verovao da je kralj Milan pristao na moj predlog koji sam mu u Septembru 1888. u Glajhenbergu učinio, na ime: da abdikaciju svoju odloži do punoletstva svoga sina, a da za četiri godine, koje ostaju do toga punoletstva, izvrši jedan program političkih i socijalnih reforama, koji sam mu ja nacrtao, i u kome je davanje iz sopstvene inicijative slobodoumnog ustava bilo samo prva tačka. Kralju je taj program jako bio po volji, i pošto je odmah po povratku u Beograd preduzeo izvršenje prve tačke njegove, ja sam verovao - a on me je u toj veri podržavao - da će on i druge tačke redom izvršiti. Verujući to ja sam, samo na nekoliko dana pred abdikaciju, engleskome poslaniku kazao da nije istina ono što mu je grof Brej poverljivo kazao: da će kralj Milan na dan 22-og Februara da abdicira!

Naravno, da smo bili preneraženi kad nam je pomenutog dana u večer kralj pozvavši ceo kabinet k sebi u dvor, kazao da je se rešio da 22-ga abdicira. Svi smo se trudili da mu fatalnost te odluke živo predstavimo, i da ga od nje odvratimo. Proveli smo u takvim naporima skoro dva sata. Pred kraj te nesrećne naše audijencije kralj Milan, razdražen i s dosta gorčine, reče: “Ja se, Gospodo, vama drugima ne čudim, vi

svi verujete da vam je dužnost da me od moga nameravanog koraka odvrćate, i da su vaši argumenti takvi da me mogu ubediti. Ali se čudim ovome Čedi Mijatoviću, koji zna vrlo dobro da to mora tako da bude, i da to nikakva rezonovanja i argumentovanja čovečanska ne mogu da spreče!”

Kad smo iz dvora izlazili, predsednik kabineta g. Nikola Hristić pozove nas da idemo svi onako skupa k njemu u njegovu kancelariju u Ministarstvu Unutrašnjih Dela. Tamo me je odmah pitao: šta znači ono što kralj reče da ja vrlo dobro znam da to mora tako da bude?! Ja sam onda njemu i svojim drugovima u kabinetu ispričao ovo što ću sad vama i vašim čitaocima da ispričam:

(Nastaviće se)

“Male Novine” broj 127, 10. maj 1902.

Jedno proročanstvo (II)

(nastavak)

Kad je god. 1875. čiča Danilov kabinet raspustio narodnu skupštinu, odmah po pročitanoj ukazu o tome iz gomile iznenađenih i uzbuđenih poslanika pristupi k meni jedan užički poslanik, kojega ime ovde ne pominjem za sada samo zato, što nisam tražio od njega dozvolu da ga pomenem.

“Vidiš li ti kako se sve zbiva što je onaj prorekao?!” reče mi.

- “Koji je to onaj?” zapitah.

- “Zar ti ne znaš za proricanja seljaka Mateje iz Kremne?”

Kad mu rekoh da ne znam, on me pitaše da li knez za njih zna. Jer ako ne zna on treba da o njima sazna! Mene, koji verujem u sudbinu, i koji znam da je francuski Jevrejin Mihailo Nostradamus g. 1551. prorekao sve glavnije događaje evropske istorije od njegova vremena pa sve do danas, odmah su ona pitanja moga političkog prijatelja živo zainteresovala. Dogovorismo se da ja još to veče vidim kneza, pa da ga zamolim da primi u privatnu audijenciju moga prijatelja, ako mu već dotle nije što poznato bilo o proricanjima onoga seljaka iz Kremne. Još te iste noći poslao sam svome prijatelju vest da će ga knjaz sutra na podne u privatnu audijenciju primiti.

Odmah posle dugotrajne audijencije užičkoga poslanika knez je primio mene. Bio je očevidno uzbuđen onim što je od moga prijatelja čuo. Ispričao mi je, po svojoj prilici veći deo ako ne baš i sve, što je čuo bio. Izgleda da je onaj “Vidovit iz Kremne” još početkom 1867-me prerekao da će knez Mihailo mučenički poginuti od zlikovačke ruke, da će za kneza doći jedan mlad dečko, u ime kojega će zemljom da vlada jedna “komisija od tri člana”, da će u zemlji biti nezadovoljstva i uzrujanosti za dugo, da će se mladi knez oženiti ali da neće biti srećan u braku, da će imati samo jednog sina, da će voditi dva ili tri rata, da će zemlju proširiti i sebi krunu na glavu metnuti, ali da će još mlad presto ostaviti i u tuđini u velikoj tuzi i žalosti umreti i tamo se sahraniti. Dodao je još i nekoliko vrlo karakternih crta, koje se na sadašnje stanje odnose, kao i predskazivanje nekih događaja koji tek imaju da nastupe. I o njima sam 136 pričao svojim drugovima, ali ih ovde javnosti predavati ne mogu. Toliko mogu da vam kažem da će po proricanju “Vidovitoga iz Kremne” nastupiti u Srbiji tako teška i zla vremena, da će živi ljudi prolazeći pored groblja govoriti: “Blago vama, koji ste pomrli, što ne živite!” ali će posle velikih beda i nesreća nastupiti opet vreme, u kome će živi, prolazeći grobove svojih milih, govoriti: “Ej, da ste sad živi pa da vidite šta je sređen život!”

To je bilo kako rekoh godine 1875, s proleća. Sve što se od te godine pa do 1888-me zbivalo potvrdilo je da je Vidovit iz Kremne pravo predskazivao. Kad sam u jesen 1888-me proveo sedam ili osam dana pored kralja Milana u Glajhenbergu, odvrćajući ga po uputstvima G-dina Nikole Hristića i od same pomisli da presto ostavlja, kralj me je jednoga dana podsetio na proročanstvo kremansko. “Mnogo se štošta od onoga što smo 1875-te čuli od toga doba ovamo ispunilo, ispuniće se bez sumnje i ova tačka o mom abdiciranju. Šta ću, tako mi je u knjizi sudbine zapisano! Jedna mi je vidovita žena (klervoajantka) u Parizu pre više godina kazala to isto. Ona je dodala da je moja sudbina vrlo tragična, jer najviše imam da patim od onih, koji su mi prijatelji i koji su mi najmiliji! Eto, čiča Nikola i vi svi u njegovom kabinetu moji ste verni i odani prijatelji, ali baš vaše držanje u pitanju moga razvoda braka, koje držanje vi smatrate da je u interesu dinastije, mene gura silom u abdikaciju! Šta je to nego jasno vidljiv prst sudbine?

(Nastaviće se)

“Male Novine” broj 128, 11. maj 1902

Jedno proročanstvo (III)

(nastavak)

Kad sam sve to svojim kolegama isprčao da im time objasnim šta znači ona reč kraljeva, onda se sa strane izvesnih među njima prosula na mene najpre čitava bujica sarkazama i ismevanja da se još pod nebom nalazi tobože učenih akademika, pa još i aktivnih ministara i “sanćim državnika”, koji veruju u sudbinu i u mogućnost da se istorijski događaji na dvadeset godina unapred proriču! G. Nikola je sedeo kao obično hladan, ozbiljan, ni najmanje nepotresen ni mojim pričanjem niti onim kolegijalnim napadima mojih dragih kolega na mene. Bio se očevidno pustio u nekakve misli. Posle nekoliko minuta on ustavi onu bujicu sarkastične rečitosti i uzme svojim mirnim načinom da nam govori od prilike ovako (ne mogu baš da se setim istovetnih reči njegovih!):

“Ja ne znam da li se to slaže s filozofskim teorijama, ali ja znam nekoliko čudnovatih slučajeva u kojima je doista unapred, i pogotovo u svima pojedinostima, predskazano po nešto što se posle i u istini tako desilo pa čak i u tim pojedinostima!” I onda nam je pričao nekoliko stvari, potvrđene zvaničnim, i ako poverljivim, izveštajima, vrlo čudnovate i izvanredno interesantne, ali koje ja vama bez njegove dozvole ispričati ne smem.

Pre smem da budem drzak i da vam ispričam drugu jednu priču koja nije manje interesantna, a tiče se pitanja o sudbini i o tome da li se događaji predskazati mogu. Nadam se da će mi Njeno Veličanstvo kraljica Natalija moju indiskreciju oprostiti, u toliko pre što je ja činim s iskrenom i dubokom potresenošću na pogledu velike tragičnosti njene sudbine.

Poznato vam je da sam, pošto sam u Bukureštu potpisao ugovor o miru između Srbije i Bugarske, ušao u kabinet Garašaninov krajem Marta 1887. god. Jednoga dana početkom Maja t. g. kraljica Natalija pošlje po mene. Htela je da učini nekakvu milost nekoj familiji, za koju su je mnogo molili, pa joj je u tome trebala moja saradnja. Kako

je obično bila mnogo milostiva prema meni zadržala me je poduže u razgovoru. Kao inteligentna i obrazovana žena, umela je ona da vodi razgovor o svačemu na način koji je svakoga očaravao ko je samo srećan bio da s njome govori.

Ne znam ni sam kako smo od avansovanja jednog malog siromašnog zvaničnika, koji je bio potpora svojoj materi i sestrama, prešli na politiku, od politike na književnost, od ove na filosofiju, od ove na Teosofiju, a od ove opet na pitanje: je li naš život u napred, bar u glavnim linijama i sa glavnim događajima, ocrtan i utvrđen. Od jedan put će mi kraljica reći:

“Slušajte, Mijatoviću, ja vas često, kad smo u društvu, diram zbog vaših teorija i verovanja, ali sad ću da vam dam jedan prilog za vaše verovanje da ima sudbine. Meni je bilo tek peta ili šesta godina kad me je moja majka dovela u Odesu u goste k mojoj tetki kneginji Murusi. Jednoga dana ja sam se sigrala s mojim sigratkama u velikoj jednoj sobi na drugom spratu kad iznenada moja majka uđe, uze me za ruku i reče mi: “Hodi, dete moje, sa mnom!” Odvela me je na prvi sprat u veliki salon. Tu je bilo puno gospođa, a u sredini salona na ćilimu sedela je - jedna stara ciganka. Moja me majka odvede pravo k njoj, govoreći mi:

“Nemoj ništa da se bojiš, ova je baba dobra duša, i pokaži joj samo svoj dlan!” Čim je baba pogledala u moj dlan, ona se pljesnu rukom po čelu, pa ustade i pogledaše polagano i redom sve gospođe u onom skupu.

“Znate li šta vidim?” pitaše ih; “vidim krunu! Vidim presto! Šta?! Zar ovo dete da bude carica?!”

“I onda opet dohvati moju ruku i gledaše podugo u moj dlan. Međutim se neke gospođe isčuđavahu, druge se opet smejahu. Moja mati će reći babi:

“E, nemoj sad da pokvariš sve svojim preterivanjem! Nemoj da tvoje ciganstvo iziđe na kraj kraja na vidik!”

Baba nepomično gleda u moj dlan, polagano vrti glavom, pa onda uze govoriti: “Ne, ne, ne lažem ja! Ovo dete će da nosi krunu; udaće se za Gospodara od neke slavne zemlje, biće kao carica, ali... pazite šta ću da vam kažem: kad stigne u svoju 29-tu ili 30-tu godinu može biti da će umreti, ili ne znam šta će biti, tek onda nema više te krune! I ta njena smrt, ili taj gubitak njene krune, stoji u vezi s nekakvim drvima - ne znam, ne vidim jasno!..”

(Svršiše se)

“Male Novine” broj 129, 12. maj 1902.

Jedno proročanstvo (IV)

(Svršetak)

Kraljica se zaustavi malo pa me gledaše očekivajući valjda da ću učiniti kakvu primedbu. Ja sam ćuteći srkao crnu kavu, kojom sam bio poslužen, i čekao da čujem da li ima što da kaže.

“Vidite”, nastavi kraljica - prva polovina onog proročanstva, u koje ni moja mati ni moja tetka nisu htele verovati, ispunila se preko svakog očekivanja. Da li će se ispuniti i ona druga polovina? Sad dolaze te kritične dve godine. Da li je politička situacija takva da ima opasnosti da izgubimo presto?!”

“Slivnica je samo još jače iznela na vidik u kojoj je meri narod srpski veran svome kralju i domu Obrenovića!” rekoh.

- “A, narod je se naš pokazao plemenit, splendide, sublime! Ne, dinastija nije u opasnosti da presto izgubi, niti ću ja revolucijom krunu izgubiti! Ako će se ona druga polovina proročanstva ispuniti, onda ja treba sad kroz godinu dve da umrem. Izgledam li kao žena koja će skorim da umre?!”

Kraljica je bila tada u pravom cvetu svoga zdravlja, svoje mladosti i lepote. Prosto je blistala.

- “Vaše Veličanstvo”, rekoh joj, “klervoajantkinje” i ako se zovu “jasno vidovite”, ne vide svaki put jasno!”

“Ali vidite kako je pogodila prvi deo! Mnogo je manje bilo za verovanje da ću jednoga dana postati kraljicom, nego li da ću, može biti smrću ili drugačije, jednoga dana prestati biti kraljica! Ja sam sad savršeno zdrava, ali niko mi ne garantuje da na zimu neću dobiti “galopirajuću jektiku”, ili da mi se ne desi kakav nesrećan slučaj, kakav accident. Vi ćete mi se smejati, ali ja sam već počela da, kadgod se izvozim u Košutnjak, na košutnjačkoj kapiji kazujem kočijašu: “pazite dobro na konje!” Jer ako bi se konji slučajno poplašili pa jurnuli u šumu, mogla bih se udariti čelom o kakvu granu, ili o stablo kakvo, pa na mestu mrtva ostati, i onda bi se ispunito i ono drugo proročanstvo da ću izgubiti krunu usled nečega što je u vezi s nekim drvima!”

Naravno, ja nisam stenografisao govor kraljičin i molim da se uzme k znanju da rečimičnu tačnost našeg razgovora ne garantujem, ali jamčim svojom čašću da je u ovome što je napred iskazana suština onoga što mi je kraljica Natalija govorila pomenutom prilikom Maja meseca 1886-te godine.

Dve godine posle toga kralj Milan je tražio razvod braka, a naskoro zatim abdicirao, te je kraljica Natalija faktički prestala biti supruga vladajućeg kralja. Ispunio se dakle i onaj drugi deo onoga što je kraljici bilo predskazano dok je još malo dete bila. Čak i onaj nejasni detalj o drvima nalazi dva objašnjenja. Misli se da je se kralj Milan konačno rešio da traži razvod braka tek usled jedne neprijatne scene s kraljicom Natalijom u Košutnjaku. Drugo je tumačenje - g-đa Artemiza je kći jednog trgovca s drvenom građom!

Molim da mi se veruje, da ovim pričanjem ja ni najmanje ne idem na to, da smanjim, ma u čemu bilo, moju i mojih drugova odgovornost za naše držanje u pitanju razvoda braka. Moja je namera u prvoj liniji da ispravim što je netačno bilo u onome saopštenju o "Proročanstvu", a uzgred da dadem jedan autentičan prilog za proučavanje velikoga pitanja: ima li sudbine, i ima li mogućnosti da se unapred kaže šta je nekome suđeno!

U Londonu 5. Maja.

Vaš iskreni poštovalac, Čeda Mijatović

P. P. Ako bi ko želeo da o ovoj stvari ima i bližega obaveštenja, neka mi piše. Moja je adresa: 16. Bedford Gardens, Campden Hill, London, W

"Ogledalo", Pera Todorović, 29. maj 1903.

Crno proročanstvo (I)

Da li je pok. Kralj Aleksandar znao o zaveri, što se protiv njega sprema, i šta je i koliko je znao? - to su i zanimljiva i važna pitanja, ali pitanja na koja tek ima da se odgovara.

A da bi ti odgovori bili bar približno tačni i potpuni, tu mnogi imaju da prilože svoju svedodžbu, da reknu svoju reč, da kažu po savesti šta o tome znaju, šta su čuli, videli ili lično iskusili.

Ja ću ovde izneti šta ja o tome znam.

U 1902. godini u “Malim novinama” počeo je izlaziti podlistak “Jedno proročanstvo”. Naskoro zatim jednog dana pozove me k sebi kralj Aleksandar, i posle podužeg razgovora o drugim stvarima on me upita:

- Ama vi ste počeli u “Malim novinama” iznositi nekakvo “proročanstvo!” Šta će vam to?

- Pa, Veličanstvo, zanimljiva je stvar; svet se interesuje, a i sam događaj ima istorijske važnosti. G. Čeda Mijatović napisao je o tome proročanstvu jedan izveštaj i u “M. Novinama”, pa su svi ti brojevi prosto razgrabljeni.

- Verujem - reče kralj zlovoljno. - Jagmi se svetina! Njoj samo da su čudesa i proročanstva! Pa ipak bi najbolje bilo, da vi to prekinete i da više ne pišete o tome.

- Ali zašto, Veličanstvo?

- Zato što je najbolje sve to napustiti. A i što će vam da baš o tome pišete, kad imate puno drugih stvari? Što da podgrevate ono što je bilo još pre trijestak godina? Pa onda, tu se, čini mi se, nešto pominje o meni, a ako se ne varam čak se i o kraljici nešto proriče. Je li tako?

- Tako je, veličanstvo.

- Pa kad je tako, onda što će vam to? - reče kralj prekorno. Neprijatelji i onako jedva čekaju da izmisle i reknu kakvo zlo, a vi sad čisto kao da im pomažete, iznosite i vi nove sumnje, slutite i vi neko zlo i nesreću, i time im taman idete na ruku.

Kralj je i ovo izgovorio oštro i nabusito i ja sam se morao poduže pravdati i uveravati ga, dok sam jedva malo suzbio ovaj njegov prekor.

Razložio sam mu, kako se baš ćutanjem šire rđavi glasovi i u narod se unose svakojake slutnje i praznoverice. Svet je nešto načuo o tome proročanstvu za dinastiju Obrenovića i jako se zainteresovao za to. Ako sad mi ćutimo, neće ćutati oni, koji mu ne misle dobra. Oni će se koristiti ovom prilikom da u narod proture baš ono što ne treba. Stoga je bolje da govorimo o tome mi prijatelji, jer mi ćemo opet stvar predstaviti blaže i naći ćemo puta i načina, da i ono što je zlo u tom proročanstvu okrenemo na dobro. To su bile pobude koje su i mene navele da pišem o tome proročanstvu.

- Pa kako ćete ga okrenuti na dobro, kad se tu proriče propast moje dinastije?! - reče kralj oporo, pa onda ponovi dva put: proriče li se to?... proriče li se?...

- Proriče se, Veličanstvo, ali ja ću to opet nekako ublažiti i na dobro okrenuti!...

—

Kralj me preseče: - Vraga ćete vi tu na dobro okrenuti!... i najbolje je bilo da vi to niste ni potezali!...

- Ja vas opet uveravam, Veličanstvo, da ćete to u mome podlisku ispasti lepo. Eto čitajte redom, pa ćete se i sami uveriti. A sad da prekidam bilo bi vrlo nezgodno, i baš to prekidanje izazvalo bi veliku radoznalost i svakojaka nagađanja i sumnjičenja. Kralj je ćutao zamišljeno, i na ove moje reči pozadugo ne reče ništa. Posle dodade polako:

- Najposle, ja za sebe toliko i ne marim. Ali kraljicu to jako dira. Moraćete otići do nje da se izvinite i da joj to objasnite. Ona taj vaš podlistak vrlo rđavo ceni i mnogo vam zamera na njemu. Nekoliko puta već govorila mi je o tome.

* * *

Nisam odmah, ali sam posle dugog, dugog vremena, ipak morao otići kraljici Dragi. Ona me dočeka stojeći i poduže je tako sa mnom razgovarala.

- Pravo da vam kažem, g. Todoroviću, srđim se na Vas. Pre sam vaše “Male Novine” u slast čitala, a sada, kad koji broj uzmem u ruke, uvek strepim, da u njemu ne nađem kako ste počeli većiznositi ono proketo proročanstvo.

Zbunjen ovako oporim predusretanjem (inače kraljica je umela biti veoma ljubazna pri dočeku), ja nisam znao šta odmah da odgovorim - a kraljica produži: -

Pa, za sebe toliko i ne marim. Ja sam na to već oguglala i malo drukčije gledam na te stvari. Ali za kralja me srce boli. On se siromah prosto iskida. Još se bojim navući će kaku bolest na se. Svaki dan napune mu glavu kojekakvim dostavama, pa po svu noć ne može da trene od teške brige. Prosto će ga ubiti ta nesanica, koja evo već mesecima traje!...

Međutim ja se već bejah pribrao te primetim:

- Za Boga, Veličanstvo, šta vi to govorite! Zar moji podlisci ne daju kralju mirno spavati!... To bi naopako bilo, ako je tako, ali ja čisto.....

Kraljica me preseče: - Ta nisu baš samo vaši podlisci, nego malo oni, malo druge dostave, tek kralju dosta da ga uznemiri i da mu san odagna. Posle šta ne činim da ga umirim, ali sve badava. Živci mu se razdraže, pa često ne može oka svesti. Više puta čak i zora zabeli, a on još nije ni trenuo. Tek kad se dan ukaže, on se malo smiri i zaspi, pa i to nije nikakav san: sve se trza i preza. Boga mi, grdan greh činite, g. Todoroviću!... Ja sam bio zbilja iznenađen ovim čudnim pričanjem kraljičinim i ja joj rekнем:

- Ja vas pokorno molim, Veličanstvo, da me izvinite, ja prosto ni pojma nisam imao o ovome što sad od vas slušam. Još kralj meni veli, kako on ne mari toliko za sebe zbog moga podliska, ali da glavno vi ustajete protiv toga, i zbog toga sam došao k vama, da vam stvar objasnim i da se izvinim.

Kraljica se žalosno smešila: - Naravno, kralj neće pred vama... - kraljica se popravi - a i ni pred kim to da govori, ali istina je, da njega po neke stvari neobično diraju. Eto, na priliku, vi niste znali što se kralj onoliko na vas naljutio, kada ste, prilikom moje prosidbe, u vašim "M. Novinama," odmah ispod naših slika, doneli članak u crnom okviru i s krstovima, u kome se govorilo o ubistvu i smrti pok. kralja Umberta.

Ja je popravim da članak nije bio u crnom okviru. Ona produži živo: - Pa bila je debela crna linija i krstovi - dovoljno to, tu odmah ispod naših vereničkih slika govorilo se o ubistvu, o krvi, o pogrebu, o smrti, a kralj ne može da trpi take razgovore i ne mari da čuje ništa što se na smrt odnosi i smrti se tiče. Čim se takve stvari pomenu, on se čisto naježi, prosto mu se smuči, kao ono kad čovek vidi zmiju, guštera ili tako nešto, od čega se grozi. To nije strah, nego, kako ću reći, kao neko gađenje!... I to je prosto u prirodi njegovoj. Eto, ja sam pokušavala da ga na to naviknem, ali prosto ne ide... Naravno, ja vama ovo govorim u poverenju, jer znam da ste naš prijatelj...

Tek sada kraljica ponudi i mene da sednem, a i sama se spusti u fotelju, pa produži:

- Jest, g. Todoroviću, ja vas smatram kao našeg prijatelja, i baš zbog toga i hoću da vas upoznam s ponekim stvarima, jer sam uverena da vi tu grešite nehotice. Tako i onda..... baš onda kad ste u "M. Novinama" doneli naše slike, i kad je bio onaj lom zbog toga vašeg članka o pok. talijanskom kralju. Ja sam vas i tada branila pred kraljem i dokazivala sam da je taj članak ispod naših slika došao slučajno i da vama nije ni na pamet padalo da time nas vređate. Ali kralj nije hteo čuti. On je bio tvrdo ubeđen, da ste

vi to učinili za inat njemu i meni, i da ste naročito hteli da naše zaručenje dovedete u vezu s ubistvom, krvlju, smrću, nesrećama u opšte.

- Za Boga, Veličanstvo, kako je Kralj mogao tako što i pomisliti? Onda on prosto mene i ne poznaje! Da radim nešto njemu i vama za inat!... Šta ste mi vi bili krivi, a i kakav bi to bio inat?..

Kraljica me preseče i reče smešeći se:

- E, e, onda ste vi mene po malo mrzeli, priznajte. Kralj je onda meni sve pričao, šta ste mu vi o meni rekli. Pa ipak za to, ja vam nisam mnogo zamerala, i branila sam vas pred kraljem.

- Pa nisam ni onda, Veličanstvo, ništa ružno rekao o vama. Do duše rekao sam to, da niste kralju prilika, i da s vama neće imati poroda. Ali, ja sam tako onda bio ubeđen, Veličanstvo, i molim vas da mi to ne zamerite.

Kraljica se smešila.

- Ja sam to odavno već predala zaboravu, g. Todoroviću, o tome možete biti potpuno bezbrižni.

- I verujte mi, Veličanstvo, sve što sam rekao nj v. kralju, poticalo je evo odavde, sa srca, i govoreno je u jedinoj želji za dobro i sreću kraljevu.

- Ja to potpuno verujem, potpuno verujem..... Pa baš s toga, što znam da ste naš prijatelj, ja vam ovako slobodno i govorim ove stvari, da znate kako je, i da ne grešite često i nehotice. Kralj neće da prizna to, neće ni da govori pred drugima o tim stvarima, ali u istini on je vrlo uznemiren ovim raznim dostavama i došaptavanjem sa raznih strana o nekakvim zaverama, atentatima i drugim nesrećama. Kažem vam, on to neće da rekne, ne priznaje, a najzad pravo i ima, g. Todoroviću, on je kralj i kako bi to izgledalo da on rekne: "Bojim se, strah me"... Bože sačuvaj, on to nikada neće izustiti ni priznati! Ali u istini on je i vrlo zabrinut i vrlo uznemiren, i baš s toga dužnost je sviju njegovih istinskih prijatelja, da učine sve što mogu za njegovu sigurnost i njegovo umirenje. O tome ćete i vi voditi računa, pa ćete, nadam se, što pre prekinuti vaš podlistak "Jedno proročanstvo".

- Učiniću sve što treba, Veličanstvo, ali ja ne znam, i prosto moram da se divim, šta vi to nalazite tako strašno u mom podlisku! Bar u ovome što je do sada izašlo, nema apsolutno ničega nezgodnog. Naprotiv, tu se baš veliča dinastija Obrenovića; priča se

kako je progoni knez Karađorđević i kako je ceo narod tražio povratak svoga “starog knjaza Miloša”.

Kraljica prihvati: - Opet vam kažem: Nije ono što je do sada izišlo, već ono što tek ima da iziđe. Kralja plaši ono crno proročanstvo, a mene jedi, otkuda ste našli da o tome pišete baš sad, kada nam i inače s drugih strana toliko prete i svako zlo slute i žele.

- Ali, za Boga, Veličanstvo, ja sam baš za to i uzeo da pišem o tome, da to kako vi rekoste “crno proročanstvo”, malo ulepšam i doteram; da razblažim onaj teški utisak, koji bi ono inače moralo ostaviti u narodu. Ja sam i kralju o tome govorio.

Kraljica me upita, da li bi se to proročanstvo zbilja dalo malo ulepšati; reče kako je ona o njemu razno slušala, i zamoli me da joj bar u kratko ispričam šta ja o tome znam.

Upitam je, da li je čitala ono, što je o tome g. Č. Mijatović pisao u “Malim Novinama”, pošto je to najbolji izveštaj o toj stvari.

- Čitala sam - reče mi kraljica - ali tu je g. Mijatović prekinuo stvar baš onde, gde je ona od najvećega interesa. On je ispričao šta je prorečeno do naših dana, do dolaska na presto Kralja Aleksandra, pa je tu stao. A nas, naravno, najviše interesuje baš to, šta je za nas prorečeno, dakle šta će biti s nama i šta će biti posle nas? Zato vas molim ispričajte mi šta vi o tome znate. Ali pričajte sve, apsolutno sve, nemojte ništa kriti ni prećutkivati. Tako pozvan, ja sam kraljici ispričao ovo:

* * *

U užičkom okrugu postoji selo Kremna, a u tom selu, u prošlom veku, živeo je čovek, po imenu Mateja.

I u svom selu, i u celoj okolini Mateja je bio poznat kao čovek koji je malo šenuo pameću, ali čovek miran, koji nikoga ne dira.

28. Maja 1868. god. Mateja ode u obližnji okružni grad Užice, kuda je češće odlazio, i toga dana po podne tu u sred užičke čaršije i na vidiku tolikog sveta, on nada viku i dreku, koliko ga grlo donosi:

“Haj.... ljudi!... braćo!... ne dajte, ako Boga znate, ubiše nam vladaoca, ubiše nam knjaza!... Ne dajte... ne dajte, za Boga.... Eno ga seku, eno ga svega jataganima iskasapiše!... Gle kako krv teče! Uh, ala je strašno!... Krv... krv... Teško nama!.. Kuku nama!.. pogibe nam knjaz Mihailo!..”

Na ove moje reči kraljica se strese:

- Uh, g. Todoroviću!... Zbilja je strašno! Kako je moralo biti tom jadnom čoveku kada je, u svom vidovitom ludilu, sve to kao na javi gledao!...

Jadna, jadna ženo!... Žališ suluda vidovnjaka, a nisi ni slutila, kakve strahote tebe jednu čekaju, i kako ćeš ti tek strahovito biti iskasapljena i nagrđena.

Ja produžim pričanje:

“Velika gomila ljudi iskupila se oko ovoga čoveka. Pitali su ga što se “dere”? On je objašnjavao, kako vidi da ubijaju knjaza.

“Došla je i policija. “Ludaka” su prvo psovali, pa ga posle i uhapsili. “Oporočavao vladaoca”... Kad sutra dan, a iz Beograda stigoše crni glasovi, da je knjaz Mihailo 29. maja u Košutnjaku poginuo i grdno iskasapljen bio.

U početku posumnjaju da Mateja nije otkudgod bio u zaveri. Posle su se uverili da to ne može biti, i pustili su ga na slobodu.

“Ali tim povodom, na saslušanju kod vlasti Mateja je kazao i mnoge druge stvari, koje od toga doba važe i kao strašno proročanstvo, od koga se jedan deo već ispunio, ali od koga se drugi deo neće ispuniti, ako bude božja a ne vraška sila!”...

Slušajući ovu moju priču, kraljica je bila bleđa i vrlo zamišljena, upravo žalosna. Ona reče tužno:

- Molim vas, pričajte dalje. Šta je pretekao dalje?

“Toga čoveka, Veličanstvo, docnije su dovodili čak u Beograd. On je saslušan u ministarstvu unutr. poslova, pa ga je saslušavao i dugo s njim razgovarao čak i sam Kralj Milan. I na kraju krajeva iz sviju tih njegovih saslušanja i pričanja izlazilo je ovo:

(svršće se)

“Ogledalo”, Pera Todorović, 31. maj 1903.

Crno proročanstvo (II)

“Knez Mihailo gine, a njega će naslediti njegov rođak “koji će Srbiju namučiti, ali će je i kraljevskim vencem venčati - ona će pod njim da poraste i ojača”....

On sam lično (taj naslednik Mihailov) “metnuće na glavu krunu kraljevsku, ali će biti zle ruke i zle sreće.... Umreće u najboljem dobu”...!..

- “Imaće sina jedinca, koji će biti još gore sreće”!.....

- Ja malo zastadoh. Kraljica me, onako nekako ispod obrva, pogleda svojim velikim, živim, sjajnim očima i poduže me je tako gledala tužno i čutečki. Mene taj njen pogled čisto bejaše pomeo, te i ja začutim. Kraljica me opomenu:

- Pričajte, pričajte!...

Ja nastavim: “Imaće sina jedinca! I taj “sin jedinac” biće još gore sreće no što mu je i otac bio... Neće imati od srca poroda i umreće mlad, vrlo mlad, neće napuniti ni trideset godina!

Kraljica uzdahnu duboko: “Za Boga, g. Todoroviću, zar baš tako stoji, da neće napuniti ni tridesetu?!”..

- Veličanstvo, vi ste mi zapovedili da sve kazujem i da ništa ne krijem.

- Kazujte, kazujte, molim vas. - Ja produžim:

- Svršiće vrlo mlad i “s njim će se ugasiť njegova sveća”?...

- Kraljica me preseće: - Šta to znači “ugasiće se njegova sveća”?...

- Znači, Vel., ugasiće se ona sveća, koja se u njegovom domu o slavi pali, to jest: izumreće njegova loza, neće više biti Obrenovića!..

- Dalje, dalje. - reče kraljica mračno. Ja nastavim.

- “Ugasiće se njegova sveća”!... A zatimće Srbijom zavladať druga loza. Ali ni ona neće bit dugovećna. Izrodiće se unutrašnje borbe i krvljenja, doći će meteži i međusobni sukobi, i strana, tuđinska, neprijateljska sila zavladaće Srbijom i dušmanski će pritisnuti rod srpski. I nastaće tako strašna i nesrećna vremena, da će živi, prolazeći pored grobova predaka svojih, tu zastati i suzni uzdisati:

“Otvorite se grobovi, da i mi živi u vas legnemo!... Blago vama što ste pomrli, te bar svojim očima ne gledate muke, bruke i jade naše!

“A kad se narod srpski dobro namući i napati; kad prestrada sve ono, što je Hristos na krstu prestradao, onda će se iz sredine naroda, iz sirotoga doma i od prostoga roda srpskog javiti čovek, koji će svoj narod dići, povesti, osloboditi i ujediniti tako, da svi Srbi budu zajedno i da budu sami svoji gospodari, kako nikad pre nisu bili. I onda će nastati tako miran i srećan život, narod će živeti tako zadovoljno, da će ljudi, prolazeći pored grobova predaka svojih, uzvikivati radosno:

“Ustanite mrtvi da živimo!”

- Eto, Veličanstvo, ovo je to crno proroćanstvo!

- Bleda i duboko zamišljena, nema i nepomična, kraljica je, kao skamenjena, sedela u svojoj velikoj stolici. Samo su joj oči sevale i neobično živo sijale, kad bi ih od vremena na vreme podigla gore.

Ćutao sam i ja, jer posle ispričanog proročanstva nisam znao šta da počnem. Na jedared kraljica podiže glavu, zaustavi na meni onaj svoj čudni, sjajni pogled i, pošto me je tako dugo i nemo gledala, ona uzdahnu duboko, vrlo duboko i reče skoro šapatom: -

Strašno proročanstvo!... Užasno proročanstvo... Neće doživeti ni tridesetu godinu!.. A sada mu je tek dvadeset sedma!.. Značilo bi jedva još tri godine!.. To bi bilo užasno... užasno!.. Svemogući Bože, je li to moguće!..

Kraljica je ovo izgovorila isprekidano, tiho, promuklim, slomijenim glasom, i izgledalo je kao da sama sebi govori, pa onda na jedared klonu, čisto kao da se smanji i sparusi, spusti glavu u šake, i tako slomljena, skrušena, ona je dugo, nemo ćutala, a ja sam, sedeći malo u strani, video sam njen zatiljak i njen gojazni, beli, obli vrat.

U tom trenutku bejaše mi je neobično žao.

- Bože, da li ne plače?! - dođe mi u pamet.

I doista, kad kraljica malo posle podiže glavu, njene sjajne oči bile su vlažne od suza. Meni dođe na um da bi red bio da je ohrabrim, da rekнем kakvu god utešnu reč. Ali za čudo, meni u tom trenutku ni jedna takva reč nije mogla preći preko jezika. I mesto kakve utehe, ja rekнем:

- Ima još nešto, Veličanstvo!... Jedna sitnica...

- Ima još?.. A šta?.. Šta ima još?

- Ima to, Veličanstvo, da će onaj čovek iz naroda, što će doći da izbavi otadžbinu, opet biti po dalekoj, dalekoj vezi od loze Obrenovića. "Prorok" je rekao: "To će biti kad iz suha, ogorela panja opet izbije mlada, sočna šibljika. To će biti od jedne daleka, daleke žilice, koja se čak tamo negde duboko u zemlji sačuvala".

Kraljica tužno klimnu glavom:

- Malo utehe za nas, gospodine Pero!

- Za čudo, Veličanstvo, taj čudni "prorok" čak je i telefon prorekao, pa čak i državno uvećanje Srbije.

- Kako to? - zainteresova se kraljica malko življe. - To nisam ni od koga čula.

– Jest, Veličanstvo, na jednom mestu on govori, kako će se kralj savetovati sa svojim doglavicima, pa veli: “Kralj će biti u Beogradu, a njegovi doglavnici u Negotinu, Nišu, Pirotu, Vranju, Prokuplju, Užicu, Loznici, pa će se tako razgovarati”. Islednik ga pita: “Valjda misliš razgovaraće se preko telegrafa, jer kako bi drukčije!” Nije, nije! - odgovara vidovnjak. - “Razgovaraće se nausmeno, ovako kao što ja i ti sad govorimo, svojim glasom i rečima”. - Pa kako to može biti da svojim glasom on govori iz Beograda, a oni iz Užica i Negotina, pa opet da se čuju?! To nije moguće! A posle, ti pominješ Piroto, Niš, Prokuplje, Vranje, a ta su mesta preko granice, u Turskoj?! - “Sad su u Turskoj, ali onda neće biti”, - odgovara vidovnjak. - “A za razgovor, ako sad nije moguće, onda će biti moguće i ljudi će se onda tako razgovarati”.

- Čudnovato!... To, vidite, nisam znala! - reče kraljica življe i radoznalo. Ali odmah za tim ona se trže i dodade tužno: - Teško meni!... Jer baš ovo proricanje telefona i oslobođenja, ako je istinito, najbolje pokazuje da će se ispuniti i sve ostalo što je prorekao... Nego da li je taj čovek sve to baš u istini govorio, kako se sad priča? Jer znate kako je, g. Todoroviću. Čovek rekne jednu, a posle se naplete stotinu, što nikad nije ni mislio. Pa možda je tako i ovde?

- Pa možda je, Veličanstvo, i daće Bog da se ova zla proricanja bar odnosno Nj. V. kralja ne ispune. Što se pak tiče istinitosti, ja sam čuo da o tome postoje akta u ministarstvu unutrašnjih ili spoljnih poslova, i da je to bilo sakupljeno u dve naročite fascikle, koje je docnije i kralj Milan uzimao i naročito ih amo u Dvor donosio, da ih ovde razgleda.

Kraljica reče da će baš narediti da se to potraži i izvidi. Ali to bi morala učiniti krišom od kralja, jer je ona još i ranije to htela, ali se bojala da bi to njega još i više uzburnilo, kad bi sve to našao i pročitao u tim starim aktima.

Posle ovih reči kraljica se prenu, kao da se nečega setila, i reče živo:

- A, zbilja, vi o meni ništa ne rekoste! A ja sam čula da je u tome proročanstvu i o meni reč!

- Koliko ja znam, tu se govori samo kako će se kralj oženiti jednom građankom, Srpkinjom, i kako će ona potpuno podeliti njegovu sudbinu.

Sirota Kraljica raširi ruke i reče skoro kroz plač:

- Jao, Bože! Ja i ne tražim ništa drugo, no da s njim podelim sve... sve, jer čini mi se i otrov bi mi sladak bio, kad ga s njim pijem. Ali, za Boga, g. Tod., je li moguće

da je taj umobolni čovek tako sve do sitnice prorekao, pa čak i to kako će se kralj oženiti?! -

- Pa ženidba nije sitnica, Veličanstvo! Naročito kad se jedan kralj ženi, - reko je, tek da imam šta reći.

- Znam... razumem. Ali mi sami, kralj i ja, to nismo nasigurno znali, upravo čak i od onoga poslednjega časa. A to na trideset i dve godine unapred priređuje jedan sumanut Užičanin! Za Boga, je li to moguće?

Slegoh ramenima:

- Ne znam, veličanstvo!... Tako pričaju ljudi, kojima bi se moralo verovati. A najbolje naredite poverljivo, da vam se akta svakako nađu. To će vam biti najbolje uverenje.

- Da li je jadna i nesrećna Kraljica Draga naređivala da joj pomenute hartije nađu i šta je ona u njima našla i pročitala, to ne znam. Ali, "crno proročanstvo" "sumanutoga" Užičanina ispunilo se doslovce, zaključno do kralja Aleksandra, s kojim je slavna i zaslužna loza Obrenova zaista iz korena isčupana.

(Kraj)

"Budućnost", 14. septembar 1915.

Na brzu ruku

Kremanski prorok

G. Radovan Kazimirović, doktor teologije, i ako je hrišćanin, nije baš tako milosrdan prema svojim bližnjima. Jer, on piše, mnogo piše, dugo piše, neprekidno piše... O čemu? To je sasvim sporedna stvar (izgleda i za njega samog): glavno je da piše.

Ovih dana, on piše o čuvenom kremanskom proroku Milošu Tarabiću i o njegovom sinovcu Mitru. Ovaj drugi i nije bio baš pravi prorok, nego mu više dođe kao vice-prorok. Ali što se tiče Miloša - e, to je bio prorok i po. "Ni u čemu se nije prevario. Sve su se stvari dogodile onako kako je on za života predskazao. Do sada se nisu ispunile samo ove stvari: 1) propast Turske; 2) propast Austrije; 3) budućnost Carigrada; 4) proglaš srpske carevine; i 5) Kruševac - carska prestonica".

Tako nas uverava g. Kazimirović. I treba samo još da se ispune tih pet sitnica, pa da onda i ja poverujem i njemu i kremanskom proroku. Uostalom, sve je to lepo; nego, ovaj, hm, sa hrišćansko-crkvene tačke gledišta, kako mu izgleda ceo ovaj proročki zanat? Zar mu to ne miriše na jeres? I dok danas ovaj naš doktor teologije ovako reklamira kremanskoga proroka, zar njegova milosrdna sabraća nisu u Srednjem Veku slali za te stvari druge, kao vešce i veštice, na lomaču, ili na točak, ili na panj, ili uopšte na tako neki skrušen hrišćanski instrumenat?

Ja se ne razumem mnogo u crkovnim stvarima, jerbo nisam doktor teologije, kao g. Kazimirović, pa nisam čak ni magister. Ali, čini mi se, po hrišćanskom učenju, da ne može svaka baraba biti prorok. Vrlo je teško dobiti od Gospoda Boga koncesiju za proricanje - mnogo teže no, naprimer, od g. Pešića za rudarsko istraživanje ili od g. Voje Marinkovića za izvoz opijuma - i poslednju koncesiju za proricanje. Bog je izdao proroku Jeremiji i Jovanu Preteči zaključno, pa i to preko volje, jer je naprimer gorepomenutoga Jeremiju bio baksuz celoga veka i morao je zbog svoje vidovitosti i dan i noć plakati.

Proricati, to znači petljati se u Božije Stvari: biti u neku ruku konkurent Providenju. A međutim zna se da je Providenje isključivi vasijski monopol. Uveren sam da će se i g. mitropolit složiti sa ovim mojim pobožnim hrišćanskim mišljenjem.

Čovek koji se smeje

“Velika Srbija” broj 14, 23. april 1916.

Kremansko proročanstvo

Ima poviše godina, kako se po Srbiji prepričva proročanstvo jednog običog seljaka iz Kremana (okr. užički). Po tome proročanstvu kao sa nekom zebnjom i zlom slutnjom, iščekuje se t. zv. kremanske godine, kada će srpski narod pred svoje ujedinjenje prepatiti strašne muke.

Kako je ovim događajima, prema proročanstvu, prethodio “nestanak” Obrenovića, to se ranije o ovome proročanstvu govorilo tajno i u najužem prijateljskom krugu, iz bojazni da se ne bi imalo posla s policijom zbog pronošenja

obespokojavajućih glasova.*) Kad su nastali ovi ratovi, o ovome se počinje više govoriti i verovati, tako da je ovih dana i u nekoliko stranih ozbiljnih listova ukratko pribeleženo ovo naše narodno verovanje. Kada su i stranci počeli ovo naše proročanstvo da prepričavaju, onda zašto ne bismo i mi malo opširnije izneli ono što je do danas kod pojedinih poznavalaca u uspomeni sačuvano.

Nikakve stvarne podloge nema na osnovu čega bi se u opšte moglo verovati, da se ova proročanstva mogu obistiniti. Nije čudo što mnogi sve ovo smatraju kao jednu nemogućnost ili da i ova proročanstva pogađaju tek onda pošto se sve to već desilo.

Nesumnjivo je da je još pre 50 godina jedan seljak iz Kremana prorokovao i da su mnogi na osnovu njegovog proricanja iščekivali ove sadašnje događaje. Samim tim što se pre toliko godina i bez ikakva osnova tvrdi i prorokuje o propasti Srbije i mučnim danima za srpski narod, pa kad se silom ranije nepoznatih okolnosti zaista zapadne u takve događaje, onda počinju da se kolebaju i oni što nisu nikako verovali. Ako je verovati, da je ovaj seljak zaista prorekao ove sadašnje događaje, ipak i sada svakom stoji do volje da veruje ili da ne veruje da će se to proročanstvo do kraja ispuniti. Treba imati na umu da Kremanac govori o događajima kao da ih posmatra, a nikako ne objašnjava uzroke i način, kako će se oni razvijati.

Ovde ćemo izneti podatke, koji su prikupljeni od ličnosti, koje su ovo saznale ili od samoga proroka ili od njegove najbliže okoline.

U drugoj polovini prošloga veka živeo je u Kremnima (okr. užički) jedan seljak po imenu Miloš Tarabić. On je imao "čudne" oči, blago i pobožno ponašanje, nije se ženio, nepismen, malo govorljiv, bio je vrlo pošten, živeo je povučeno i malo se s kim družio, najčešće je bio sa stokom u planini, nikome nikakva zla nije učinio, ni mrava nije uvredio. Imao je moć da proriče događaje od opšte važnosti ili kao što naš narod kaže, bio je vidovit, te je mogao unapred da vidi događaje, koji će se desiti. Kad bi ko od Miloša potražio da što o ličnim stvarima i događajima proriče, obično bi se ljutio i rekao: "Nisam ja vračara!". Uopšte retko se s kime hteo razgovarati o ovim budućim događajima: da je bilo samo nekolicinom njih, čijim se iskazima i sada može potpuno verovati. Jedan od dobrih poznavalaca toga proročanstva bio je stari prota užički pok. Gavriilo, koji je o tome mnogima pričao, pa se čak tvrdi da je to pribeležio i negde tajno ostavio (verovatno je da će se to docnije i naći). Ima i sada živih savremenika, koji su

lično o tome sa prorokom razgovarali. U jednim našim novinama bilo je pre kratkog vremena o tome govora, te nema potrebe da se ponavlja.

Ovim Miloševim proricanjima nije se u početku pridavalo važnosti, ali se docnije svet sve više o ovome interesovao, prepričavao i nadovezivao. U svojim proricanjima Miloš nije određivao vreme, kad se ti događaji dešavaju, već ih je vezivao sa drugim od manje važnosti, - o ovome će se u toku izlaganja uz put pomenuti.

Miloš nije dugo živeo, ali je govorio da će i “posle smrti živeti”. Njegov sinovac Mitar Tarabić tvrdio je da mu se njegov čika javlja i da se s njim razgovara kao sa živim čovekom, ne u snu već na “javi”. Posle smrti Miloševe niko se nije hvalio da se s Milošem razgovarao.

I Mitar je imao nečega tajanstvenog. Dobro je znao stričeva proročanstva i izgleda da je u njih ponešto od svoga unosio. Ne znamo da li je Miloš govorio ili je to Mitar kasnije dodao, kako će u ove “kremanske godine” rdavo proći jedna narodna skupština, koja se ima o Mitrovudne sastati.

Nije bez vrednosti ukratko pomenuti neka Miloševa proročanstva, koja su se posle njegove smrti ispunila. Naročito je to potrebno da se vidi, kako je on po svom pojimanju objašnjavao pojave, za koje u ono doba prost čovek nije ni pojma mogao imati.

Kad niko u tome kraju nije ni očekivao, Miloš je govorio da će iz zemlje otići Knjaz Aleksandar i da će se vratiti knjaz Miloš. Kad mu je jedan tvrdio da je svojim očima čitao, da je Knjaz Miloš umro i da je u Vlaškoj sahranjen, onda je Miloš ljutito rekao da će Knjaz Miloš ustati i dve godine vladati u Srbiji, pa kada je to rekao okrenuo je leđa i otišao.

Neko vreme ranije pred pogibiju Knjaza Mihaila rekao je pokazujući na dlaku: “o tanjoj dlaci visi knjažev život!”. Onoga dana kada je Knjaz Mihailo u Topčideru poginuo i kada niko o tome događaju u Užicu nije ni slutio niti ma šta mogao saznati, od jednom je prorok na užičkoj pijaci počeo vikati: “Ne dajte ljudi! Ubiše Knjaza!”. Povodom toga bio je uhapšen, ispitivan i kao potpuno nevin pušten. Policija je zabeležila i čuvala ova njegova saslušanja ili bolje reći proricanja. Za ovo je znao i kralj Milan.

Prorok je govorio da će posle Knjaza Mihaila doći “neki rod” Obrenovića i da će pod njim Srbija biti uvećana. Za ovo verme kaže:

Imaćemo dva rata s Turcima i Srbija će se osloboditi od Turske; Dosta ćemo pretrpeti, ali nećemo tako mnogo dobiti. Posle toga pod Obrenovićima se Srbija neće više povećavati.

Imaćemo jedan rat sa nekom “bratskom” silom i bićemo “posramljeni”. (Ovako je prerekao rat s Bugarima, 1885. god).

U to doba izići će novac kao “riblja krljušt” (ovako je prerekao nikleni novac); pa će biti novac jedno “parče hartije” (ovako je prerekao banknote - banke), koje će svet u početku nerado uzimati, ali će svaki posle rado primati, a dukat će biti redak; zemlja će se “meriti” i prema meri plaćati danak (ovako je prerekao plaćanje poreze na zemlju po hektaru); vladar će ženu oterati, pa zatim svoju zemlju ostaviti (ovako je prerekao razvod braka i abdikaciju Kralja Milana).

Za vreme ovoga “poslednjeg” Obrenovića “svoj će svoga na sudu goniti”. Ovaj će se “nesrećno” oženiti. U ovo će se doba ljudi moći na daleko među sobom razgovarati t. j. da jedan drugog zbog daljine ne vide a razgovor čuju (ovako je prerekao telefon). Tada će Obrenovića “za jednu noć nestati, kao da ih je grom pobio”.

Narod će ponova dovesti Karađorđeviće. Za njihovo doba Srbija se povećava i prolazi kroz očajno stanje, - i to su vreme Užičani nazvali “Kremanske godine” ili “Kremančeve godine”.

Ranije je prerekao da će kroz Srbiju proći železnica, a pred kremanske godine pojaviće se kola što sama idu, stoka ih ne vuče. (Ovako je prerekao automobil).

Pred ovo doba Tarabići (njegova porodica) će osiromašiti, a jedan od njih otići će u službu, vratiće se i ogazdiće se. (Zaista se tako i desilo. Tarabići su se izdelili i osiromašili. Jedan od Tarabića ode u službu i sa nešto zarade vrati se i otvori kafanu. - sad se lepo ima).

Rodiće godina, kao što skoro nije rodila. Tada će ljudi otići u rat, a žene i deca neće moći postići da srede letinu. (1912. god.) To je početak ratova.

Posle prvih ratova Srbija će biti uvećana i “ispraviće se granica”. Posle toga neće se ni “ogodiniti” t. j. neće se sastaviti ni godina dana, pa će nastati “pravi” rat. Ovo će biti “svetski” rat, u kome će se silna krv prolići. Kad bi sva ova krv jednom rekom protekla, “valjala bi kamen od tri oke”. Tim ratom otpočinju t. zv. kremanske godine.

Na Srbiju će navaliti jedna sila. Porobiće i polomiće “ravnu” Srbiju do Bukova. Preko Šargana (planina u blizini Kremana) ili preći ili nepreći nešto njene vojske, ali tu

puška pući neće. Selo Kremani gotovo ništa neće stradati. (Kazao je da u Kremani za vreme prvih ratova sa Turcima neće Turci ući, ma da će tu blizu preko planine doći). Najpre ćemo tu silu na ariljskom polju (u užičkom okrugu između Požege i Arilja) potisnuti, pa ćemo je oterati “kao kad se rukom mahne”. Tada ćemo zauzeti nešto Bosne i zaustaviti se do Drine, tako da će ćuprija na Višegradu biti pola naša a pola njihova, - i tu ćemo dugo čekati. Biće blaga zima i svet će tada više od bolesti poumirati, nego što je u borbi izginulo.

Sve se ovo dogodilo prilikom prvog austrijskog upada preko Drine.

Posle toga čekanja nastaju najstrašniji i najočajniji dani iz vremena kremanskih godina. Sa “severa” će udariti “jedna sila” koja će brzo “kao oblak” svu Srbiju pregaziti i porobiti. Zemlja će biti porobljena i pusta, nema ljudi, nema stoke. Ono nešto sveta što je u Srbiji zaostalo, u crno je zavijeno. Biće glad i od gladi će se umirati, bolesti i vešala. Živi će proklinjati i čas kada su se rodili. “Živi će zavideti mrtvima,” koji su ranije poumirali. Dolaziće se na grobove i govoriće se: “Blago vama koji ste ranije umrli, te ovo niste dočekali!”

U ovo doba u Srbiju “dolazi car.” (Zaista, zimus je dolazio nemački car u Beograd i u Niš.)

Ovo nesrećno doba neće dugo trajati.

Čovek, čini mi se, po imenu Petar povešće narod u borbu. Neki tvrde da je to važilo za onu borbu, koja je otpočela sa uspehom na ariljskom polju prilikom dolaska Kralja Petra na bojište.

Ovom prilikom kod nas neće više biti onako velike pogibije, kao što je to ranije bilo. Ona će strana sila iz Srbije otići brzo “kao oblak” i brže nego što je došla, tako da će ih “žene preslicama proterati.”

Srbija će biti pusta; “žene će na panj uzjahivati misleći da je muško”; velika nemaština tako da i onaj što ima neće mu biti vajde što ima; biće otimanja i razboništva: “ubijaće se za žuto dugme.”

Ne znam da li je Kremanac govorio šta će biti sa pojedinim silama posle rata, ali je posigurno rekao ovo:

Rusija pobeđuje i postaje veća i silnija nego što je ikad bila. Rusija će biti najsilnija država.

Raspad Austrije i propast Turske.

Za Carigrad kaže da će biti “ničiji i svačiji”. Osim toga, kaže da će u Carigradu biti nekakav “veliki sud”.

Posle ovih ratova neće biti više ratova, nego će sporove između država rešavati “izbrani sud”.

Kao što je ranije rečeno, Srbija će se osloboditi. Pojaviće se car na “Istoku” i pozvaće nas da uzmemo što je naše. Srbija će biti veća nego što je ikad bila. “Gde je srpska kuća, biće srpsko”. Karađorđević poneće carsku krunu u Kruševcu. Kad se sve ovo utiša i uredi nastaju srećni dani: zemlja će rađati kao nikada dotle, otvoriće se mnogi rudnici i na njima država i narod imati velike zarade. Nastaće blagi i srećni dani, kao što to niko nije zapamtio, tako da će živi dolaziti na grobove mrtvih i govoriće: “Ustanite mrtvi da se nauživamo!” U ovoj opštoj sreći prorok nije ni svoje Kremane zaboravio, jer je govorio da će tek tada u kremenima biti “podignuta” crkva.

Da se dođe do ovoga srećnog vremena, s pravom je Kremanac govorio: “Blago onome, ko to vreme doživi!”

Po nekim prilikama i događajima, kako je to Kremanc vezivao, izgleda da smo na izmaku tih nesrećnih dana. Bog je dobar!

* * *

Priča se, kako se neki u reci davio i molio Boga i Sv. Nikolu da mu pomognu. Javi mu se Sv. Nikola i rekne da mu već pomaže, ali neka i on malo rukama razmahne. - I mi smo sada kao ovaj davljenik, samo treba rukama da razmahnemo pa će nam i Bog pomoći.

Zaista, Švabe su sa severa došle i Srbiju salomile, a zatim su je sa Bugarima opljačkali i popalili. Oni vojnici, koji su se predavali, upotrebljeni su najpre da opravljaju putove i mostove, zatim su ih Bugari i Švabe poubijali. Stariji ljudi i deca preko 14 godina oterani su u Nemačku i Bugarsku da robijaju. Dakle, istina je da su u Srbiji sada zaostale samo žene i sitna deca, koje od gladi, bolesti i na vešalima umiru.

Da bi po kremanskom proročanstvu žene mogle “preslicama” oterati neprijatelja, potrebno je da vojska najpre pobedi i satre toga neprijatelja, kao što smo to jednom već učinili na Rudniku i Kosmaju.

Razmahnimo rukama, a Bog će nam pomoći!

Jedan koji veruje

*) U poslednje vreme pok. Pera Todorović pisao je o ovome proročanstvu, ali su dobri poznavaoči tvrdili da tu ima dosta netačnosti, koje su došle usled preprčavanja.

“Vreme”, 30. decembar 1928.

Još nešto o Kremanskom Proročanstvu

Pismo jednog nepoznatog čoveka “Vremenu”

Od jednog čitaoca, koji želi da ostane nepoznat, uredništvo je primilo ovo pismo:

Pažljivo sam pratio sve što je ovih dana donosio list “Vreme” o Kremanskom Proročanstvu od g. dr. Rad. Kazimirovića. Ovo je mnogo potpunije od onoga što je on ranije štampao u “Niškom Glasniku”.

Na prvom mestu treba g. Kazimiroviću blagodariti što je mnoge pojedinosti ovoga proročanstva izvukao iz zaborava. Sve što je proteklo, već po tome nema vrednosti, te svakome ostaje do volje da veruje da se to doista ranije predviđalo. Jedino što se oseća praznina iz proročanstva iz budućnosti. To je g. Kazimiroviću, verovatno, bilo nepoznato.

Ovom prilikom molim uredništvo lista Vreme da izvoli u svome cenjenom listu štampati što sam i ja o ovome pisao u listu “Velika Srbija”, koji je izlazio u Solunu 1916. godine. Tada nam je bila ostala nada samo u Boga i bili smo prinuđeni da se od očajanja lečimo i verovanjem u Kremansko Proročanstvo. G. Kazimirović sada pominje ove moje beleške. Ostaću i dalje kao “nepoznati pisac”. Sada mi se daje prilika da dodam tome pojedinosti odnosno budućnosti, i da popravim što je g. Kazimiroviću bilo nepoznato. To mi je toliko lakše učiniti, što smo iz istog izvora prikupljali, samo što sam ja imao mnogo više vremena da te pojedinosti slušam. Ako sam nešto u svom izlaganju omašio ili zaboravio reći, to nije čudo kad se ima na umu da se to u ranije vreme nije smelo pribeležiti, a docnije se na to nije mnogo ni polagalo.

Potrebno je da napomenem da je u listu “Velika Srbija” izašlo nekoliko omanjih pogrešaka odnosno interpunkcije i stavljeno je “Raspored Austrije” mesto “Raspad Austrije”, - što se lako može uočiti.

Na posletku mogu i ovo dodati. Ako bi g. Kazimirović hteo posebno šampati ove svoje zabeleške, može i sve ovo moje nepromenjeno dodati, s tim da ja i dalje ostanem kao “nepoznati pisac”. Naročito napominjem “nepromenjeno”, jer tu ima pojedinosti koje g. Kazimirović nije pomenuo, a koje imaju svoju vrednost.

Posle svega ovoga potrebno je da u vidu predgovora iznesem moje napomene:

1) O pojedinostima proročanstva moglo se najbolje saznati od prote Zaharije iz Kremena, kao što je to činio i g. Kazimirović. O svemu tome bilo je dobro poznato i ostaloj protinoj rodbini. Zatim dobro je ovo znao Dobra Ružić, a ređe je o tome hteo govoriti prota Milan Đurić: dodajem da je Dobra Ružić pisao samo o narodnom verovanju i pogađanju iz plečke (i kada je to dao Akademiji Nauka), a o Kremanskom Proročanstvu imao je zabeleške, koje mu je bio napisao neki Moljković, koji je - čini mi se - bio opštinski pisar u Kremnima. Šta je bilo sa tim rukopisom objasnio je g. Kazimirović.

Kad sam o Kremanskom proročanstvu pisao u Solunu, pojamno je što njih dvojicu nisam smeo pomenuti. Iz zemlje kralja Konstantina mogao je, na neki način, a zbog interesantnosti, taj list dospeti i do austrijskih vlasti, koje bi ovu dvojicu petljali.

Kao mimogred dopunjavam g. Kazimirovića, da je Mitar zaista tvrdio da će “srećne” dane dočekati i on i prota Zaharije, a da to neće dočekati prota Đurić.

2) Zvanična saslušanja o Kremanskom Proročanstvu čuvana su u Ministarstvu Unutrašnjih Dela, odakle ih je uzeo kralj Milan i zadržao. Veruje se, da je prepis uzeo Nikola Hristić, a kao posigurno je da g. Čed. Mijatović ima podake i da će se u svoje vreme objaviti.

Dopunjavam tvrđenje g. Kazimirovića da prota Zaharije nije bio siguran da je prota Gavriilo zaista u temelje kuće uzidao rukopis o ovome proročanstvu. U toliko je bilo teže proti Zahariji reći što o mestu gde je to uzidano, kad se pre nekog vremena htelo taj rukopis potražiti. G. Kazimirović sad predlaže da se ovo potraži. Traženje bi se moglo izvršiti samo pod strogom naučnom kontrolom. Treba napomenuti da ta kuća ne predstavlja baš neku vrednost.

3) Potrebno je da napomenem da pri štampanju u listu “Velika Srbija” nije se, iz opravdanih razloga, smelo ma šta spomenuti o Rusiji. Čudi me da g. Kazimirović to bar sada ne pominje.

Za Rusiju je prorok rekao da će se taj rat bez nje svršiti, jer će se ona “o svome jadu zabaviti”. Kad se ona od svoga “zla” izbavi, biće najmoćnija sila, da će se o njeno prijateljstvo svi otimati. Tada će ona zauzeti Carigrad i t.d. Posle toga neće više biti ratova itd.

Kremanac je govorio o “belom” caru u Rusiji. Ne mogu posigurno tvrditi u koje će to vreme biti, kao i o njegovoj ulozi. Docnije ću i o tome još nešto dodati.

4) Naročito sam obratio pažnju, kako će se izraziti i objaviti proročanstvo o našoj velikoj narodnoj nesreći t. j. koliko će trajati i kako će se završiti. Nije se smelo pomenuti, da ćemo troje Trojice-Duhove (praznik) provesti pod stranom silom. Dalje, ako se pažljivo uporedi sve što je o tome napisano u vezi sa pogovorom i onom pričom o Sv. Nikoli, onda se lako može uočiti: bišće teškoća pri ulazu i nešto pogibije kroz Srbiju i da će onda strana sila iz Srbije otići brzo “kao oblak” i t. d.

Uz oslobođenje Srbije pomenuta je pojava cara na “Istoku” i zatim “Pozvaće nas da uzmemo što je naše”. Dakle, zaista su “nas pozvali” i t.d. Kao što je ranije prorečeno rat s “bratskom” silom t. j. Bugarskom (1885), tako i ovde se pojava cara na “Istoku” ima odnositi na Bugarsku t. j. dolazak cara Borisa. Ovde treba napomenuti, da i sada dobri poznavaoци ovog proročanstva tvrde, da se pojava cara na “Istoku” odnosi na “belog” cara u Rusiji, o kome je ranije pomenuto, i da ni mi nismo sve završili.

5) O Mitrovskoj skupštini g. Kazimirović ništa ne pominje. Ranije sam to, kao mimogred, pomenio, a sada se može u nekoliko objasniti: na svaki način to se odnosi na sadašnju skupštinu, koja je oko Mitrovdana bila i otvorena, a nije nikako prekidala sve do nesrećnog 20. juna.

6) Ranije nije pomenuto i o ovim proročanstvima: o čoveku sa kraćom rukom koji je pokrenuo rat, o ridem čoveku, o tami koja će tri dana i tri noći trajati i da ćemo se sa mrtvim - njihovim dušama moći razgovarati.

7) Kad se pažljivo pročita sve ono što je štampano u “Velikoj Srbiji”, dade se uočiti da još nije došlo ono srećno doba, kad će se reći “Ustanite mrtvi da se nauživamo!”

Završetak proročanstva:

“Karađorđević poneće carsku krunu u Kruševcu.

” Zašto će baš Kruševac biti carska prestonica, to Kremanac nije kazao ili, bolje reći, niko ga nije ni pitao.

(Nastaviće se)

“Vreme”, 17. april 1929.

Kremna, prestonica nahije proroka protivu Obrenovića

Tajna Kremanskog Proročanstva objašnjava se tek u najnovije vreme

Užice, 16. aprila. Nije to bilo baš tako davno od kada se pojavilo proročanstvo braće Tarabića iz Kremna. Nije tome bilo davno kako se to proročanstvo počelo iznova komentarisati i iznova prepričavati, na jedan sasvim drugi način, kao što se redovno radi u mističnim slučajevima ljudske vidovitosti.

Odatle veliko jedno interesovanje za Kremnu, taj čudni mali, razbacani seljački centar proročanstava. Kremna, selo koje se raštrkalo po brdima užičke nahije, koje se razvezlo kozama i ovcama daleko do pod sam Zlatibor. Kremna u kojoj svaki čovek vidi kad god zaželi ono što hoće da vidi: satanu ili Boga, prošlost ili budućnost. Svi su planinci takvi. Priroda i njene jezive grubosti u gorama, velike senke, malo sunca, strahote zverinja i nerodice, strahote napora i dalekih čežnji, oduvek su bile ono što je proizvodilo najobičnije, istina bistre ljude, u najčuvenije proroke.

Kremna je prestonica proroka užičke nahije

Svaki je Kremanac prorok, pa i braća Tarabići.

Tu pusto selo umire već pre mraka. Jeziva stvarnost da je sneg još uvek, evo pred Vrbicu, na planinama, da su ovce gladne i da se nema šta založiti, da je prestala otužna svađa oko politike i svest se gubi u tajanstvenim zamračenjima, vraća ljude na ognjišta sa mokrom vatrom i predaje ih duvanu i snu. San je slika smrti ali pra-lik proroka. Ko više spava i više sanja, taj ima više predispozicije za proroka. Svaki stanovnik razbacanog sela Kremna je u suštini veliki spavač, velika sanjalica, veliko čmavallo. Zato je svaki Kremanac prorok. Zašto onda da to nisu bili i braća Tarabići, oko kojih su i dinastije lomile koplja?

Ali tu, na licu mesta, u Kremni, gotovo da niko više ne zna ništa o proročanstvima Tarabića. Razlog tako prost: oni, od starine Crnogorci, ubeđeni u svoju ličnu vrednost, ne poštuju ništa što ne pripada samo njima. Na uspomeni Tarabića, koja stvarno ne prestaje u dugim pričama od kolena na koleno, zasniva se danas jedan

neobičan kult proricanja. Taj kult svedoči da je fantazija jedna ogromna ljudska potreba u nevoljama i borbama sa surovom prirodom.

Seljaci iz Kremna svi su gordi, ali svi nekako namešteno tužni. Oni su daleko od svake pitomine. Tu blizu miriše glad i Sandžak. Ogromne šume Tare i strašne uspomene iz borbi, nepritika na granici i gladi za vreme okupacije, uticali su na dušu ovoga sveta i usadili u nju jedan neizmeran i neizgladni bol. Ne treba im zamerati što neće da imaju poverenja ni u koga. Kremanci su svakome strani i svako je stranac u Kremni. Tu je najograničeniji krug poverenja u nekoliko porodica. Sem njih ovce, koze, bikovi, volovi i kržljave kravice. Gore, šume, hladnoća i kopci. Udžerice.

Treba doći do Kremne, pa onda do Užica, pa rešiti tajnu Kremanskog Proročanstva. Ono se tu razotkriva kao nešto što se nije desilo slučajno, nego namerno. Veština je iskoristila kult.

Prota Đurić i prota Zarija

Kako u Kremnima niko ne govori sa strancem, potrebno je naći one koji su bliski Kremancima, ali su se već civilizovali i prešli u varoš da bi tu svojom bistrinom i elastičnošću poslužili istini.

U Užicu ima svega nekoliko ljudi, dalekih od javnosti, koji znaju o tom proročanstvu veoma mnogo.

Jedan od tih interesantnih ljudi je užički trgovac g. Vukola Radović. Čovek koji postaje plahovit i neobično plašljiv kad je reč o tome da razbistri Kremansko Proročanstvo. On ima prema njemu jedno interesantno poštovanje i krije još masu novih, neobjavljenih rečenica Tarabićevih, pa čak i svojih. I sam rođak Tarabića, on je uobrazio da treba da nastavi sa proricanjem koje leži u tradiciji njegove kuće. Ali, držeći se tajanstven, on će vrlo teško izdvojiti nešto što je bilo interesantno samo po sebi. Sve su to senzacije u pupoljku, nerazumljive, nagoveštene.

Tajna zakopanih zapisa o Tarabićima

Stanuje negde daleko na brdu na periferiji Užica taj Vukola Radović i traži stalno nove motive i nova objašnjenja tajanstva. Poslednjih dana on je bio pritešnjen nekim čudnim viđenjima, koja su imala veze koliko sa političkim razvojem događaja poslednjih dana, toliko i sa dnevnim potrebama seljaka. Priroda, nesreće, velika imena. To su odavna reči u rečniku proroka. On ih i dalje forsira i zamračuje, kao što su uostalom radili i sami Tarabići.

Nepristupačan, ovaj Radović, starčić kome Bog daje živeti na sreću vizija, jedan jedini put otkrio je svoje tajne sile nekom Užičaninu, čija je ispitivačka žustrina neosporna. U tim proročanstvima bilo je svega i svačega, ali ničega od stvarne vrednosti, ničega od onoga što bi bilo dalje od vizije Tarabića. Možda najinetresantnije viđenje, koje je odavde doprlo i u masu, to je viđenje o zapisima proročanstava Tarabićevih.

Zna se, da se doskora mislilo, to jest podržavalo od strane pristalica kremanskih proroka, da se zapisi o proricanju Tarabića nalaze zakopani u temeljima kuće prote Radulovića iz Užica. Prota Zarija je vrlo vešto udesio da se ta vest održi u narodu, pošto niko nije verovao da će prota Radulović dozvoliti da se njegova kuća iz toga razloga ruši. A, bilo je mnogo tih koji su to tražili iz nekih "viših interesa".

Međutim, desilo se nešto neočekivano. Posle rata Radulovićeva kuća je morala da se ruši silom prilika. Tu, pored starog hotela Trufunovića, trebalo je da se podigne, u glavnoj čaršiji, jedan moderan hotel, kafana i restoran. Vlasnici kuće prote Radulovića bili su primorani slučajem da prodaju svoje imanje, i stara protina kuća jednoga dana došla je, na veliku sreću onih koji su očekivali senzacionalni rukopis Tarabića i otkrovenje nepoznatih tajni, pod strašan udar pijuka.

Koliko razočarenje kada se temelji duboko i duboko iskopavahu, a da se nikako nije nalazio famozni rukopis! Sve je rađeno pažljivo, sve je rađeno pod kontrolom, ali zapisa nigde nije bilo.

Svet je počeo da sumnja, ali se opet našao neko ko je umeo da proturi novu verziju, kako vera u Tarabiće ne bi bila zakopana za uvek. Jednoga dana po Užicu puče glas da se zapisi nalaze u temeljima kuće prote Gavrila, u današnjoj kući g. Alekse

Popovića, koja se nalazi preko puta hotel Pariza, na samom uglu do stare kuće prote Radulovića.

Opet lakoverni planinci smiriše svoju sumnju, i opet ostadoše da čekaju otkrovenje o Tarabićima, kad i to zdanje dođe na red da se ruši. Ali, stari Aleksa Popović shvatio je ovu verziju kao želju zavidnih ljudi koji bi hteli da i njegov stari dom stave pod pijuk, pa sad ni za živu glavu ne misli ni da ruši ni da prodaje. Neka stoji, a Tarabići neka se traže...

I zapisi proročanstva misterioznih Tarabića ostadoše i dalje pokriveni onim istim okultnim šeretlukom kakav je dotle postojao.

Ali, na sreću, ima u Užicu jedan čovek koji nije sve to olako shvatio i nije hteo da se omete, naravno običnim pričama. On je odmah posumnjao u svetiteljski oreol oko Tarabića.

Sada, ovom prilikom, ja iskorišćavam razgovor sa ovim sjajnim čovekom, koji je najbolji poznavalac užičke hajdučije i užičkih proricanja. I, kao što on najbolje zna stvari oko hajduka-igumana Zaharija Milekića iz Rače, tako on odlično poznaje i postanak “užičke šege prote Đurića, preko prote Zarije, u obliku viđenja Tarabićevih”. Rekavši tu nerazumljivu rečenicu koja se odnosila, kao druga reč, na kremansko proročanstvo, g. Tadić tumači:

- Sve je to jedna kombinacija prote Đurića. Mrzeći strašno Obrenoviće, ovaj čovek je došao na ideju da preko prostog sveta provuče sumnju kako Obrenovići neće dugo, kao ima Božje Proviđenje koje preko Tarabića nagoveštava zalazak Obrenovićeve zvezde. Prota Đurić je bio velika vidra i umeo je da računa s onim što je nalazio. Tu je blizu bila Dobrinja, gnezdo Obrenovića, tu je trebalo udarati najjači udarac. On je dobro smislio: udesio je kako će iskoristiti što bolje sklonost naroda da veruje u tajne proricanja. Prota Zarija bio je jedan posrednik kome se moglo čak i narediti. Posao je za čas svršen na opšte zadivljenje. Svet je poverovao i očekivao ono što se zaista desilo i bez svega toga, i bez viđenja i bez protine zasluge.

Takvih slučajeva bilo je podosta. Često su se proročanstva politički iskorišćavala i udešavala. Svet je proročanstvima više verovao nego gotovim činjenicama. Videti u snu značilo je jedno čudo. A čudo, to je svetinja.

Takav se slučaj desio i sa stricem bivšeg demokratskog ministra g. Pere Markovića. Taj Milorad Marković, koji je zbog toga da bi imponovao udesio svoje

prezime na Karamarković, bio je trgovac u Požarevcu. On udesi da je snio kako je grom udario u sred Terazija. Znalo se što to znači. Kako je to dobro došlo u izbornoj agitaciji, ministar Unutrašnjih Dela pok. Radivoje Milojković reši da se vešto odvrati Markoviću i preko sreskog načelnika naredi da ga izbatinaju. Žandarmi ga uhvatiše u jednom podrumu i dobro iskoristiše jednu debelu volovsku žilu. Docnije Marković, sav besan, ode u Beograd da se Milojkoviću požali na taj postupak. Ovaj ga lepo primi, ali Marković nikako da sedne, jer mu je tur bio sav ranjav. I, kad objasni da je bijen, ministar se napravi šeret i reče da ne veruje:

- More, nije to istina, Milorade, nego čuo sam ja da ti tako često svašta sanjaš pa si valjda sanjao i te batine...

Eto, proročanstvo je jedan naš agitacioni proizvod. Ono je imalo svoje krajnje ciljeve koji su bili uvek u službi političara. Tako i Tarabići, koji su i nikli u tim Kremnama, prestonici proroka Užičke Nahije, na mestu gde se ništa ne veruje ako nije proročki naloženo... Kremansko proročanstvo bilo je jedan alat u borbi protivu Obrenovića. Samo, da znate, nigde nema tih zapisa, jer ih nikada nije ni bilo, i jer nema proročanstva uopšte, nego je udešavano kao staro viđenje onoga časa kada je stvar trebala da posluži u agitaciji...

Proročanstvo koje se rasplinjuje

Sad, vrlo se dobro sećam jednog razgovora koji sam imao skoro, povodom razbistravanja profesora Kazimirovića o Kremanskom Proročanstvu. Tada, g. Čeda Mijatović izneo je jednu senzacionalnu vest o tome kako je g. Genčić, nekada Ministar Unutrašnjih Dela, pokazao svojoj bivšoj ženi zabeleške prote Zarije o Kremancima, koje su se čuvala u tajnoj arhivi Ministarstva, u takozvanom "Crnom Kabinetu". Potražio sam bio g. Genčića, tamo negde u Krunskoj ulici, i ovaj džentlmen prošlosti, ljubazno je porekao:

- Nemam pojma o Kremanskom Proročanstvu. Nikad ja nisam rekao da su za vreme mog ministrovanja ti zapisi bili u poverljivoj arhivi, a isto tako moja žena nije mogla da to zna, najmanje preko mene. Ako je ona to rekla, rekla je onako olako, bez pretenzija da joj se veruje. Kad sam došao za Ministra Unutrašnjih Dela, ja sam osnovao 1899. jednu složenu arhivu, koju nisam hteo, kao moji prethodnici, da nosim

onoga časa kada odlazim sa položaja. Ona je imala da bude stalna i da se nasleđuje. Ja sam je svrstao i uredio kao niko do tada. Prozvali su je “crnim kabinetom”, naravno s nepravdom, jer tu nije ništa bilo crno. Sve sam pokupio, sve sredio, ali o Kremanskom Proročanstvu nije nigde bilo traga, niti je iko docnije mogao da ga unese. Ono ne postoji ni u kakvoj arhivi Ministarstva Unutrašnjih Dela. Ja sam se raspitivao za to proročanstvo, ali niko nije ništa o njemu znao. Verujem da bih bio u stanju da nešto doznam, naročito tada. Ali ono kao takvo ne postoji. Ja mu ne pridajem nikakvu važnost...

Tako, tu na izvoru svih proročanstava Šumadije, jedna se iluzija rasplinjuje. Ona postaje samo jedno malo sredstvo izborne agitacije starih vremena, one agitacije koja je sve prevazilazila šeretlukom i lukavstvom. Međutim, na osnovi te epizode jedne sjajne borbe prote Đurića, nikao je ceo kult ovih sirotih gorštaka, tužna uteha nesrećnih boraca planinaca, najtežih ratnika protivu prirode.

U Kremnima, prestonici proroka protivu Obrenovića, nažalost ima mnogo uslova za proricanja, ali malo za život.

Dragan Aleksić

Navodni autentični spisi prote Zaharija Zaharića pisani njegovom rukom, koji su objavljeni u različitim izdanjima knjige “Kremansko proročanstvo: šta je bila, šta nas čeka!“, Dragoljuba Golubovića i Dejana Malenkovića.

Rukopis objavljen u trećem izdanju knjige

ушћинах та ја. Полако, до-
досмо до кучера, а вејова
се уривка заблаци ко драг
сејена и тако та некако
несладе. Како још та
приућинах. Лишар ли
каза. — Та не улејем до
ли до објасни објасни

Rukopis objavljen u jedanaestom izdanju knjige

Бити и ошћих буди ко.
ју неће хујети да разумију шћ
је што. Битија мот и комекка је
нека гила. Била ће ли буди
што будиу похози мјасеу и
звизде. Пунати о ошћих шћ
буду. што. доживи мот ће
ли рети о шћих бекрјина
и о шћих мјеселина бјан-
скији ће нека никаквота
кред и никаквота почети,

BIOGRAFIJA

Mladen Stajić rođen je u Leskovcu 1989. godine. Studije etnologije i antropologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu upisao je 2006. godine, a diplomirao je 2010. godine na temu Saznajna povlašćenost ekstremnih nacionalističkih organizacija, kao student generacije. Master studije na Odeljenju za etnologiju i antropologiju upisao je 2010. godine, a 2011. godine odbranio je master tezu pod naslovom Društvena konstrukcija problema: analiza narativa o krađi beba u porodilištima Srbije, koja je proglašena za najbolji završni rad na odeljenju za etnologiju i antropologiju te godine. Doktorske studije na istom odeljenju upisao je 2011. godine.

Od 2011. godine zaposlen je na Institutu za etnologiju i antropologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu, najpre u zvanju istraživača-pripravnika, a od 2012. godine u zvanju istraživača-saradnika, u okviru projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva (177035). Kao saradnik u nastavi na Odeljenju za etnologiju i antropologiju, angažovan je na predmetima Narodna religija Srba i Metodologija etnologije i antropologije - strukturalna analiza, na osnovnim studijama, i Antropologija religije i folklora, na master studijama.

Objavio je 2013. godine samostalnu monografsku studiju pod naslovom Konstrukcija društvenog problema: analiza narativa o “krađi beba” u porodililištima u Srbiji. Od 2011. do 2015. godine učestvovao je na još nekoliko domaćih i međunarodnih istraživačkih projekata. Pored toga, objavio je više samostalnih i koautorskih radova iz oblasti etnologije i antropologije u relevantnim naučnim časopisima i učestvovao je na nekoliko domaćih i međunarodnih naučnih skupova.

Prilog 1.

IZJAVA O AUTORSTVU

Potpisani-a Mladen Stajić

broj upisa 8E11-5

Izjavljujem

da je doktorska disertacija pod naslovom

„Proročanstva i prekognicija – od kulturne konstrukcije vremena do političke upotrebe“

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada,
- da predložena disertacija u celini ni u delovima nije bila predložena za dobijanje bilo koje diplome prema studijskim programima drugih visokoškolskih ustanova,
- da su rezultati korektno navedeni i
- da nisam kršio/la autorska prava i koristio intelektualnu svojinu drugih lica.

Potpis doktoranda

U Beogradu, 03.10.2015

Prilog 2.

IZJAVA O ISTOVETNOSTI ŠTAMPANE I ELEKTRONSKE VERZIJE DOKTORSKOG RADA

Ime i prezime autora Mladen Stajić

Broj upisa 8E11-5

Studijski program Doktorske akademske studije etnologije i antropologije (2009)

Naslov rada „Proročanstva i prekognicija – od kulturne konstrukcije vremena do političke upotrebe“

Mentor prof. dr Ivan Kovačević

Potpisani Mladen Stajić,

izjavljujem da je štampana verzija mog doktorskog rada istovetna elektronskoj verziji koju sam predao/la za objavljivanje na portalu **Digitalnog repozitorijuma Univerziteta u Beogradu**.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog zvanja doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i u publikacijama Univerziteta u Beogradu.

Potpis doktoranda

U Beogradu, 03.10.2015.

Prilog 3.

IZJAVA O KORIŠĆENJU

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku „Svetozar Marković“ da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu unese moju doktorsku disertaciju pod naslovom:

„Proročanstva i prekognicija – od kulturne konstrukcije vremena do političke upotrebe“

koja je moje autorsko delo.

Disertaciju sa svim prilogima predao/la sam u elektronskom formatu pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne zajednice (Creative Commons) za koju sam se odlučio/la.

1. Autorstvo

2. Autorstvo - nekomercijalno

3. Autorstvo – nekomercijalno – bez prerade

4. Autorstvo – nekomercijalno – deliti pod istim uslovima

5. Autorstvo – bez prerade

6. Autorstvo – deliti pod istim uslovima

(Molimo da zaokružite samo jednu od šest ponuđenih licenci, kratak opis licenci dat je na poledini lista).

Potpis doktoranda

U Beogradu, 03.10.2015.

1. Autorstvo - Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence, čak i u komercijalne svrhe. Ovo je najslobodnija od svih licenci.

2. Autorstvo – nekomercijalno. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.

3. Autorstvo - nekomercijalno – bez prerade. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela. U odnosu na sve ostale licence, ovom licencom se ograničava najveći obim prava korišćenja dela.

4. Autorstvo - nekomercijalno – deliti pod istim uslovima. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada.

5. Autorstvo – bez prerade. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.

6. Autorstvo - deliti pod istim uslovima. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada. Slična je softverskim licencama, odnosno licencama otvorenog koda.